

Identitetsutveckling hos barn

En jämförelse mellan finska, jugoslaviska
och svenska barn

Pirjo Ouvinen-Birgerstam

*Diss. Kungl.
1984*

Studentlitteratur

Identitetsutveckling hos barn

En jämförelse mellan finska, jugoslaviska
och svenska barn

Pirjo Ouvinen-Birgerstam

Studentlitteratur

Mångfaldigande av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt lagen om upphovsrätt av den 30.12.1960 förbjudet utan medgivande av Studentlitteratur ab. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

© Pirjo Ouvinen-Birgerstam och Studentlitteratur 1984
Printed in Sweden
Studentlitteratur, Lund

ISBN 91-44-23191-1 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 | 1988 87 86 85 84

Innehåll

	<u>sida:</u>
1. PROJEKTETS BAKGRUND OCH SYFTE	11
2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	13
2.1. Den sanna och den falska identiteten	14
2.2. Identitetens funktion: det mänskliga behovet av identitet	17
2.3. Identitetens objekt- och subjekt-aspekt	19
2.3.1. Identitetens objektaspekt eller självidentiteten (s 20)	
2.3.2. Identitetens subjektaspekt eller jagidentiteten (s 22)	
2.3.3. Den komplementära identitetssyntesen (s 23)	
2.4. Identitetens struktur- och processaspekt	24
2.4.1. Identitetens struktur-aspekt (s 24)	
2.4.2. Identitetens process-aspekt (s 25)	
2.4.3. Utveckling av identitetens struktur (s 26)	
2.5. Identitetens innehåll	27
2.5.1. Självidentiteten eller identitetens kognitiva och värderande dimension (s 27)	
2.5.2. Jagidentiteten eller identitetens emotionella dimension (s 32)	
2.5.3. Självidentitetens och jagidentitetens innehåll - en syntes (s 39)	
2.6. Identitetens komponenter	40
2.6.1. Den fysiska, den sociala och den psykiska komponenten (s 41)	
2.6.2. Det faktiska självet, det ideala självet och det sociala självet (s 43)	
2.7. Den sociala identiteten	45
2.7.1. Gruppidentiteten (s 46)	
2.7.2. Vi-identiteten (s 47)	
2.7.3. Den paradoxala identitetssyntesen (s 49)	
2.8. Den etniska identiteten	50
2.8.1. Den etniska identitetens funktion (s 52)	
2.8.2. Förändring av minoritetsmedlemmars etniska identitet (s 55)	

2.8.3. Individuella etniska strategier bland minoritets- medlemmar (s 59)	
2.9. Identitetens utveckling	66
2.9.1. Socialisationsprocessen (s 66)	
2.9.2. Individuationsprocessen (s 66)	
2.9.3. En syntes av identitetens utvecklingsaspekter (s 74)	
3. PRECISERING AV FRÅGESTÄLLNINGARNA FÖR DEN EMPIRISKA UNDERSÖKNINGEN ...	77
4. PROJEKTPLAN OCH UNDERSÖKNINGSGRUPPER	79
4.1. Undersökningsgruppernas etniska ursprung (med definitioner) ...	79
4.2. Något om de jugoslaviska, finska och svenska nationernas historisk-kulturella bakgrund	81
4.2.1. Något om Jugoslavien och jugoslaverna (s 81)	
4.2.2. Något om Finland och finnarna (s 84)	
4.2.3. Något om Sverige och svenskarna (s 87)	
4.3. Undersökningsgruppernas ålder	89
4.4. Urvalsförfarandet och beskrivning av undersökningsgrupperna ...	90
4.4.1. Urvalsförfarandet av barn till undersökningen (s 90)	
4.4.2. Översikt över antalet barn i urvalsgrupperna (91)	
4.4.3. Bortfall av barn i urvalsgrupperna (s 92)	
5. METODER	93
5.1. Använda metoder för studier av barns självvärdering	93
5.1.1. Självskattningsskalan "Jag tycker jag är" (s 94)	
5.1.2. "Adjektivlistan" (s 96)	
5.1.3. Intervjun (s 97)	
5.1.4. Beteendeobservationen (s 97)	
5.2. Använda metoder för studier av barns självupplevda etniska tillhörighet	98
5.2.1. Frågeschemat "Etnisk identitet" (s 98)	
5.2.2. Intervjun (s 99)	
5.3. Faktakällor beträffande oberoende variabler och bakgrunds- information	100
6. RESULTAT	101
6.1. Några allmänna aspekter på självvärderingens utveckling hos barn och ungdomar mellan 7 och 16 år	102
6.1.1. Självvärderingens stabilitet i tid (s 102)	
6.1.2. Självvärderingens konsistens och differentiering (s 104)	
6.1.3. Centrala komponenter i barns självvärdering (s 106)	
6.1.4. Ålders- och könsvariationer i självvärderingens utveck- ling hos barn och ungdomar mellan 7 och 16 år (s 107)	

6.2. Jämförelser mellan "invandrarbarns" och "svenska barns" attityder till sig själva	111
6.2.1. Jämförelser mellan "invandrarbarns" och "svenska barns" självvärderingar (s 112)	
6.2.2. "Invandrarbarns" och "svenska barns" anpassning till och framgång i den svenska skolan (s 114)	
6.2.3. Samband mellan "invandrarbarns" självvärdering och deras självupplevda etniska identitet (116)	
6.3. Identitet och självvärdering hos tre etniska grupper av barn i Sverige: finska, jugoslaviska och svenska	117
6.3.1. Social och ekonomisk bakgrund hos projektets finska, jugoslaviska och svenska barn (s 118)	
6.3.2. De finska, jugoslaviska och svenska barnens attityder till sig själva (s 122)	
6.3.3. De finska, jugoslaviska och svenska barnens uppfattningar om andras attityder mot dem (s 125)	
6.3.4. De finska, jugoslaviska och svenska barnens identifikationsobjekt eller vem barnen upplever sig att likna och de vill likna (s 129)	
6.3.5. De finska, jugoslaviska och svenska barnens yrkesambitioner och framtidstro (s 131)	
6.3.6. De livsvärden som uppskattas mest av barnen (s 134)	
6.3.7. Utomstående bedömning av barnens självvärdering med utgångspunkt från deras beteende (s 138)	
6.3.8. De finska, jugoslaviska och svenska barnens självupplevda etniska identitet (s 139)	
6.3.9. Studier av samband mellan självvärdering och självupplevd etnisk identitet hos finska och jugoslaviska barn (s 146)	
6.4. Självvärdering och självupplevd etnisk identitet hos barn som har en svensk och en finsk eller en svensk och en jugoslavisk förälder	149
6.4.1. Självvärdering hos svensk-finska och svensk-jugoslaviska barn (s 150)	
6.4.2. Självupplevd etnisk grupptillhörighet hos de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen (s 151)	
6.5. Självvärdering hos finska barn i Finland	152
6.5.1. Urval och metoder (s 152)	
6.5.2. Jämförelser av självvärdering hos barn i Finland och barn i Sverige (s 153)	
6.5.3. Jämförelser av självvärdering mellan finska barn i Finland och i Sverige (s 155)	
7. DISKUSSION	157
ENGLISH SUMMARY	172
LITTERATURREFERENSER	176

BILAGOR:

1. Faktoranalys av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 7 (13-14 åringar) (n=672)
2. Faktoranalys av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 4 (10-11 åringar) (n=507)
3. Faktoranalys av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 1 (7-8 åringar) (n=358)
Tabell 1. (bilaga 3) "Adjektivlistans" medelvärden och standardavvikelser för pojkar och flickor i olika åldrar
4. Tabell 1. (bilaga 4) Medelvärden och standardavvikelser i "Jag tycker jag är" för båda könen i olika åldrar
5. Vem är ett svenskt barn och vem ett invandrarbarn?
6. Tabell 1. (bilaga 6) Självvärdering enligt "Adjektivlistan" hos barn vars föräldrar är födda i Sverige respektive utomlands
Tabell 2. (bilaga 6) Självvärdering hos "invandrarbarn" som är födda i Sverige eller utomlands, enligt "Jag tycker jag är"
Tabell 3. (bilaga 6) Självvärdering hos "invandrarbarn" som är födda i Sverige eller utomlands, enligt "Adjektivlistan"
7. Tabell 1. (bilaga 7) Självupplevd etnisk identitet hos projektbarnen enligt svaren på frågan: "Jag känner mig mest som ..."
Tabell 2. (bilaga 7) De finska och jugoslaviska familjernas medborgarskap
8. Tabell 1. (bilaga 8) De finska och jugoslaviska barnens födelseland
Tabell 2. (bilaga 8) Antal barn i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna
Tabell 3. (bilaga 8) Föräldratyper i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna
9. Tabell 1. (bilaga 9) Faderns yrke i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (Gruppering enligt Nordisk yrkesklassificering - NYK)
Tabell 2. (bilaga 9) Moderns yrke i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (Gruppering enligt Nordisk yrkesklassificering - NYK)
Tabell 3. (bilaga 9) Föräldrarnas årsinkomster i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna
10. Tabell 1. (bilaga 10) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Jag tycker jag är"
Tabell 2. (bilaga 10) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Adjektivlistan"
11. Figur 1-2 (bilaga 11) Självvärdering hos de finska, jugoslaviska och svenska barnen enligt "Jag tycker jag är" efter ålder och kön
12. Tabell 1. (bilaga 12) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering områdesvis i "Jag tycker jag är"
Tabell 2. (bilaga 12) Intervjuarens bedömning av de finska, jugoslaviska och svenska barnens beteende i intervjusituationen
Tabell 3. (bilaga 12) Samband mellan barnets självvärdering (enligt "Jag tycker jag är") och beteendebeskrivningar av barnet
13. Tabell 1. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska mödrarnas omdömen om sina barn enligt barnen själva (intervju)
Tabell 2. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska fädernas omdömen om sina barn enligt barnen själva (intervju)
Tabell 3. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska barnens kamraters omdömen om dem enligt barnen själva (intervju)

13. Tabell 4. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska barnens lärares omdömen om dem enligt barnen själva (intervju)
14. Tabell 1. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om moderns attityder mot dem (enl intervjun)
Tabell 2. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om faderns attityder mot dem (enl intervjun)
Tabell 3. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om kamraternas attityder mot dem (enl intervjun)
Tabell 4. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om lärarnas attityder mot dem (enl intervjun)
15. Tabell 1. (bilaga 15) De intervjuade barnens ideala identifikationsobjekt i olika åldersgrupper, d v s vilka personer barnen helst vill likna
Tabell 2. (bilaga 15) De finska, jugoslaviska och svenska barnens identifikationsobjekt, eller vem barnen helst vill likna (intervju)
16. Tabell 1. (bilaga 16) Viktiga livsvärden hos pojkar och flickor i olika åldrar (intervju)
Tabell 2. (bilaga 16) Variansanalys av barns självvärdering enligt "Jag tycker jag är" med avseende på ålder och kön
17. Tabell 1. (bilaga 17) Finska och jugoslaviska grundskoleelevers färdigheter i svenska språket i några svenska län där deras antal varierar (vecka 45, år 1981)
Tabell 2. (bilaga 18) Antalet finska och jugoslaviska (serbokroatiska) barn i grundskolan (åk 1-9) i Malmö och Trelleborg, vecka 45, år 1981
- 18-20. De finska, jugoslaviska och svenska barnens svar på frågor i frågeschemat "Etnisk identitet" efter ålder och kön
21. Tabell 1. (bilaga 21) Det språk som de finska och jugoslaviska barnen talar i olika åldrar med sina föräldrar (intervju)
Tabell 2. (bilaga 21) Det språk som de finska och jugoslaviska barnen talar med sina syskon i olika åldrar (intervju)
Tabell 3. (bilaga 21) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självskattning av sina färdigheter och talanger enligt "Jag tycker jag är"
22. Tabell 1. (bilaga 22) Vem de finska och jugoslaviska barnen bedömer vara mest "svensk" i sin familj (intervju)
Tabell 2. (bilaga 22) Vem de finska och jugoslaviska barnen bedömer vara mest "finsk" eller "jugoslavisk" i sin familj (intervju)
23. Tabell 1. (bilaga 23) Självvärdering hos finska barn i Finland, efter kön och ålder (enligt "Jag tycker jag är")
Tabell 2. (bilaga 23) Självvärdering hos flickor och pojkar i Finland respektive Sverige enligt "Adjektivlistan"
Tabell 3. (bilaga 23) Självvärdering hos finska barn i Sverige och Finland enligt "Jag tycker jag är"
24. En undersökning av finnars uppfattningar om den finska nationalkaraktären

Till mina barn

Därför känner jag ångest,
och hopp.

Förord

Efter att under flera år ha forskat om finska invandrabarns skolframgång i Sverige växte detta projekt om barns identitetsutveckling successivt fram hos mig. Resultaten av fyra års forskningsmödor blev både oväntade och spännande. Min förhoppning är, att andra forskare skall få impulser att studera detta relativt outforskade område.

Arbetet med forskningsprojektet har ideligen påmint mig om den moderna forskarens dilemma. I och med att kunskapsmängden inom den egna disciplinen är så omfattande och tidskrävande att tillägna sig, får man små möjligheter att lära ens grunderna i andra discipliner. Verkligheten är dock komplex, och få fenomen blir fullt förståeliga med utgångspunkt från enbart en vetenskaplig disciplin. I denna studie om barns identitetsutveckling har jag, utöver psykologin, känt behov av kunskaper inom socialpsykologi, sociologi, pedagogik, filosofi, historia, antropologi, språkvetenskap och konstvetenskap. Insikten om mina egna begränsade kunskaper har varit både nedslående och frustrerande, men också givit mig stimulans och motivation att stifta bekantskap med flera discipliner utanför psykologin.

Många personer har på ett helt ovärderligt sätt hjälpt mig med min forskningsuppgift; alla de barn som har berättat om sig själva, alla de psykologer som har medverkat i den empiriska datainsamlingen, och alla de kollegor som har givit goda råd och konstruktiv kritik. Jag vill särskilt tacka docent Olof Rydén vid psykologiska institutionen i Lund. Hans handledning har ökat min respekt för honom både som människa och yrkesman. Ett ordentligt tack är jag också skyldig professor Håkan Wiberg vid sociologiska institutionen i Lund. Hans mångkunnighet och generositet med idéer har varit till stor hjälp. Sist, men inte minst, vill jag visa min uppskattning av det stöd och den uppmuntran som min man Göran har stått för.

Lund, oktober 1984

Pirjo Ouvinen-Birgerstam

Anslag för detta forskningsprojekt har erhållits från Skolöverstyrelsen, Letterstedtska föreningen och Kvinnliga Akademiker.

1. Projektets bakgrund och syfte

Under de senaste decennierna har Sverige snabbt övergått från att vara ett praktiskt taget enspråkigt och etniskt homogent samhälle till ett flerspråkigt samhälle med personer från över hundra etniska grupper representerade. Idag utgör personer med utländsk härkomst cirka nio procent av den svenska befolkningen. Av omyndiga barn anses cirka sexton procent ha anknytning till utlandet, d v s ha åtminstone en i utlandet född förälder. Antalet "invandrade" och "invandrarbarn" varierar dock betydligt i den officiella statistiken beroende på vilka definitioner man använder (t ex medborgarskap, nationalitet, födelseland, språk). (Se t ex Trender och prognoser, 1977; Reinans, 1979; U 1982:17; Statistisk årsbok, 1984).

Svenskarna saknar tidigare erfarenheter och traditioner från modern tid av att inkorporera andra folk med främmande kultur i sin egen. Många nya och akuta frågor har väckts om hur dessa många, nya etniska gruppers behov och mänskliga rättigheter skall kunna tillfredsställas och balanseras mot svenskars. Sedan mitten på 1960-talet, då invandringen till Sverige började drastiskt öka, har det i Sverige förts en livlig debatt om minoriteternas sociala och kulturella situation samt om målsättningen för invandrar- och minoritetspolitiken (t ex Schwarz, 1966; Hansegård, 1968; SOU 1974:69; Skutnabb-Kangas, 1976; Ekstrand, 1978; Oksaar, 1979; Widgren, 1980; SOU 1983:29). Huvudfrågan har gällt huruvida man bör eftersträva att invandrarna "försvenskas" eller bibehåller sin ursprungliga etniska identitet, språk och kultur. Tyngdpunkten inom forskning och debatt beträffande barn till invandrare har i allmänhet legat på dessa barns mentala utveckling, och i synnerhet på barnens språkligt kognitiva utveckling ("halvspråkighet - tvåspråkighet") och skolf framgång. Många farhågor har uttryckts - få har besannats (Ouvinen-Birgerstam & Wigfoss, 1978; Löfgren & Ouvinen-Birgerstam, 1980; Bratt-Paulston, 1983). Beträffande invandrarbarns känslomässiga utveckling och psykiska anpassning har forskningen varit oerhört knapphändig och bristfällig. Om vuxna invandrares mentala hälsa har forskningen gett motsägelsefulla resultat (Kleiner & Parker, 1965; Malzberg, 1969; Nagi & Haavio-Mannila, 1980).

Det förutsätts emellertid ofta i debattinlägg i massmedia och annorstädes, att invandrarbarns psykiska hälsa och känslomässiga utveckling är hotad jämfört med infödda svenska barn. Det antas allmänt att invandringen medför svårigheter, och att invandrare hamnar i en kulturkonflikt. Detta innebär att tidigare erfarenheter, traditioner, språk, normer och värderingar inte längre efter inflyttningen till Sverige är helt tillämpliga. Det nya hemlandet ställer annorlunda krav än vad man är van vid, och dessa krav kan vara svåra att medvetandegöra, förstå, acceptera och integrera. Barn till invandrare antas i sin tur kunna hamna i en lojalitetskonflikt och identitetsförvirring då de utsätts för motsägelsefulla krav och värderingar från å ena sidan föräldrarna och föräldrarnas kultur och å den andra från svenska kamrater och den svenska kulturen (Kuusela, 1973; Suikkila, 1974; Olkiewicz, 1975; Heyman, 1976).

Mycket tyder också på att invandrare och barn till invandrare inte av majoritetsbefolkningen (svenskarna) bemöts lika positivt som andra svenskar. Fördomar mot invandrare är relativt spridda i det svenska samhället (Landén, 1971; Trankell, 1974; Ehn, 1975; Takać, 1978; "Invandrarna i svenskarnas ögon", 1982; Mellor & Firth, 1983). Fördomarna mot invandrare kan bl a medföra, att invandrare och barn till invandrare börjar se sig själva med majoritetsbefolkningens stereotypa ögon och som en följd av detta utvecklar en mer eller mindre negativ självbild (Löwander, 1978; von Kreitor, 1981).

Inom detta forskningsprojekt har syftet varit att studera invandringens långsiktiga effekter på psykiskt välbefinnande hos barn vars föräldrar är invandrare i Sverige, genom att undersöka hur identiteten utvecklas hos dessa barn i jämförelse med svenska barn. Ett barn med önskvärd identitetsutveckling förutsätts bl a generellt ha en positiv inställning till sin egen person. Den övergripande fråga som projektet önskar kunna besvara är om föräldrarnas och familjens invandring till Sverige, och konsekvenserna av denna, kan vara en faktor, som på lång sikt äventyrar barnens identitetsutveckling och psykiska välbefinnande. Projektet har vidare velat belysa hur barn från olika etniska grupper upplever sig själva, och om positiv självvärdering hos barn har något samband med deras upplevda etniska identitet, d v s med i vilken grad barnen upplever sig som svenskar eller har kvar föräldrarnas ursprungliga etniska identitet. Frågan är alltså om de barn till invandrare som har "försvenskats" har en mer eller mindre positiv självbild än de barn som i högre grad har hållit fast vid föräldrarnas kultur och etniska identitet.

2. Teoretiska utgångspunkter

Många psykologer tillskriver identiteten en nyckelroll för människans beteende, psykiska utveckling, välbefinnande och psykiska hälsa. Begreppet förefaller ha fått hög aktualitet i dagens samhälle. Kan detta vara ett tecken på att identitet är någonting som vi håller på att förlora eller förändra radikalt? Denna fråga ställer sig Zurcher (1977). Dagens samhälle är i stark förändring, vilket säkert upplevs av alla medlemmar i det moderna samhället och särskilt av de som av en eller annan anledning har bytt livsmiljö eller samhälle. Många tidigare allmänt accepterade mål och värden ifrågasätts. Mindre än tidigare kan tas för givet. Kunskapsmängden har ökat mer än vad vi kan bemästra. Då söker sig individen till sig själv med den eviga frågan -"vem är jag-vad har jag varit-vad skall jag bli", för att kunna skapa en ny ordning och anpassa sig själv, sin identitet, efter ändrade omständigheter och för att få en ny plattform för sina handlingar.

Flera olika vetenskapliga traditioner har börjat intressera sig för människans identitet. Termen "identitet" har inlemmats i flera teorier inom skilda vetenskapsgrenar, vilket har medfört begreppsförvirring. Samma term har ibland olika innebörd, ibland kan olika termer ha samma mening. Inom den engelskspråkiga litteraturen används t ex termen "self concept" eller andra "self"-begrepp synonymt med begreppet identitet. Egentligen började termen identitet användas allmänt först sedan E.H. Erikson myntade den på 1950-talet, tyvärr dock inte på ett entydigt sätt. (Se olika definitioner av "self" och "identitet" i t ex Hall & Lindzey, 1957; Combs & Soper, 1957; Bühler, 1962; Tabachnick, 1965; Rycroft, 1968; Gordon & Grosin, 1973; Westin 1973; Wylie, 1974). Jag återkommer till en del av dessa termer senare.

I denna rapport förekommer begreppet identitet i betydelsen personlig identitet. Det avser individens medvetenhet om och upplevande av sig själv som en bestämd och unik person i ett eget historiskt och socialt sammanhang. Det omfattar även hennes uppfattningar och värderingar av sig själv. Begreppet identitet begränsas här alltså till individens upplevande av sig själv (ett feno-

menologiskt begrepp), och avser inte hur hon "verkligen" är i någon hypotetisk bemärkelse. Begreppet identitet avser dessutom individens eget upplevande av sig själv, och den fastställs genom att fråga individen.

Mer detaljerat kommer begreppet identitet att definieras framöver. Utgångspunkten är ett antal teoretiska aspekter som jag har funnit fruktbara i sammanhanget. Först diskuteras "sann" och "falsk" identitet och sedan individens behov av identitet eller identitetens funktion. Därefter presenteras identiteten ur objekt- och subjekt-aspekt, ur struktur- och process-aspekt, och utifrån dimensionerna kognition och emotion. Därefter relateras individens individuella identitet till den sociala identiteten och till den etniska, kulturella identiteten. Slutligen behandlas identitetens utveckling.

Denna teoretiska framställning utgår huvudsakligen från de tre väsentligaste teoribildningarna som behandlar identitetsproblematik. Dessa är den symboliska interaktionismen inom socialpsykologin, den existentiella filosofin och personlighetspsykologiska teorier, främst psykoanalysen och den fenomenologiska personlighetspsykologin. Framställningen bygger i stor utsträckning på litteraturreferat av tidigare arbeten på området. Jag har emellertid systematiserat och sammanställt den teoretiska litteraturen på mitt eget sätt. Ledtråden kommer att bli en presentation av två skilda, komplementära identitetsupplevelser, vilka karakteriseras med hjälp av de aspekter som diskuteras.

2.1. Den sanna och den falska identiteten

En teoretiskt oklar och komplicerad diskussion förs ibland om identitetens "sannhet" och "falskhet". Principiellt kan man urskilja tre olika typer av utgångspunkter för vilken typ av identitet som anses vara "sann" eller "falsk".

Grovt förenklat utgår man i den första typen av definition från individen utifrån som vilket objekt som helst om vilket man kan ha olika uppfattningar och åsikter. Kriteriet för "sanning" är då den intersubjektiva överensstämmelsen i bedömningarna. Om andra sålunda uppfattar mig på ett visst sätt och är sinsemellan överens om att jag är "det och detta", men jag själv uppfattar mig på ett annat sätt, då kan man enligt denna definition säga att jag har utvecklat en helt eller delvis falsk identitet. Man säger då att jag tror mig vara någon annan än vad jag verkligen är. "Fakta" talar emot mig. Min identitet sägs vara mer eller mindre en fiktion utan verklighetsförankring.

Denna utgångspunkt där skillnader och likheter mellan individens egna och andras uppfattningar om henne studeras och jämförs avser främst individens sociala roller och personlighetsegenskaper eller vad som i detta arbete kommer att kallas för självidentitet eller självuppfattning.

I strikt bemärkelse, om man definierar identiteten som individens eget upplevande av sig själv, vill jag dock hävda att identiteten inte är intersubjektivt åtkomlig. Ingen annan kan uppleva individens identitet på samma villkor som hon själv, och därför inte heller uttala sig om identitetens sannhet eller falskhet. Att man sedan kan studera huruvida individens identitet stämmer överens med andra uppfattningar om henne, är en annan sak.

Den andra typen av definition om identitetens falskhet och sannhet har som utgångspunkt individens innersta, subjektiva upplevelse. Den utgår från individens egen upplevelse av vad som är sant och falskt, vad som är hennes "äkta" jag. Jag kan t ex beskriva mig som "det och detta", och andra kanske instämmer i vad jag säger, men innerst inne känner jag att det inte är jag. Det är ett skal, en kostym, en falsk identitet jag beskrivit. Egentligen vet jag inte vem jag är. Identitetsproblematik från denna utgångspunkt behandlas framför allt av existentialister och berör det identitetsupplevande som här kommer att kallas för jagidentitet.

De två ovan beskrivna utgångspunkterna om identitetens sannhet och falskhet kan sammanfattas i en egenskapsrymd med fyra positioner. Den ena variabeln består av andras bedömningar om individen, och de kan vara antingen överensstämmande ("sanna") eller ej överensstämmande ("falska") med hur individen själv uppfattar sig. Den andra variabeln består av individens egen bedömning eller känsla av huruvida hon är den som hon ger sig ut för att vara ("sann") eller inte ("falsk").

Figur 1. Sann och falsk identitet från två olika utgångspunkter

		<u>Andras bedömning</u>	
		överensstämmande ("sann")	ej överensstämmande ("falsk")
<u>Individens egen bedömning (känsla)</u>	sann	1. sann/överensst.	2. sann/ej överensst.
	falsk	3. falsk/överensst.	4. falsk/ej överensst.

I ruta 1. kan placeras en identitetstyp där individens självbeskrivning, (självidentitet) stämmer överens med andras uppfattningar om henne, och där hon även själv känner sig vara vad hon ger sig ut för att vara (jag-identitet). Denna identitet är "den sanna" enligt båda ovanstående definitioner.

Ruta 2. markerar en identitetstyp där individens egen självbeskrivning (självidentitet) avviker från andras uppfattningar om henne, men där individen ändå känner att hennes beskrivning är den enda riktiga. Denna identitet är enligt andra falsk, men enligt henne själv sann.

Ruta 3. visar en identitetstyp där individens självbeskrivning stämmer överens med andras definitioner om henne, men där individen ändå känner att den beskrivningen inte tillhör henne. Denna identitet är enligt andra sann, men enligt henne själv falsk. Hon känner inte igen sig och har förlorat sin (jag)identitet.

Ruta 4. upptas av den i dubbel bemärkelse falska identiteten. Individens självbeskrivning stämmer inte överens med andras syn på henne, och hon känner inte heller själv igen sig i sin egen beskrivning. Detta skulle kunna kallas för total identitetsförlust eller avsaknad av identitet.

Man kan anta, att de identitetstillstånd som beskrivs i rutorna 2 och 3 innebär starkast inre spänning och konflikt. Individens identitet blir kluven. Goffman (1963) beskriver identitetstillståndet i ruta 2. Han analyserar den process som uppstår då individens självuppfattning och självvärdering inte stämmer överens med andras attityder mot och förväntningar på henne. Lösningen kan bli, att individen ger upp sin egen definition och accepterar andras uppfattning om hennes identitet. Risker finns då att individen istället hamnar i det tillstånd som beskrivs i ruta 3. Detta tillstånd behandlas av Laing (1960). Enligt Laing består det falska jaget "i att man handlar enligt andras definition av den eller det man vill vara" (sid 94). Individen är inte ett aktivt centrum i sitt eget handlande, utan blir en passiv konformist som förlorat sin (jag)identitet.

Psykoanalytiska teorier ger en tredje typ av förklaring till identitetens sannhet och falskhet. Utgångspunkten är närmast teoretisk. Inom psykoanalytiska teorier antar man, att individen är mer eller mindre medveten om sina upplevelser om sig själv, d v s delar av identitetsupplevandet är omedvetet eller förvrängt. Eftersom individen är obenägen att släppa fram till medvetandet hotfulla och obehagliga upplevelser om sig själv, hålls dessa tillbaka eller förändras mer eller mindre med hjälp av försvarsmekanismerna. Ju starkare

och rigidare försvar individen utvecklar, desto säkrare uteblir vissa upplevelser från medvetandet. I viss utsträckning är detta en normal och även önskvärd process med tanke på individens sociala anpassning. Alltför omfattande och rigida försvar leder dock till att individen håller borta från medvetandet allt fler upplevelser och emotioner. Hon blir på så sätt falsk inför sig själv. Detta minskar också hennes möjligheter att bearbeta och realitetstesta sina upplevelser, vilket leder till att hennes uppfattning om sig själv och omvärlden börjar svikta (dålig realitetstestning). Psykoanalysen förutsätter alltså omedvetna element i individens upplevande av sig själv, hennes identitet (Winnicott, 1960). De flesta identitetsteoretiker vill dock reservera begreppet identitet till individens medvetna upplevelser av sig själv (bl a Combs & Snygg, 1959; Rogers, 1951). Enligt Rogers (1951) är självidentitet ("selfconcept") "an organized configuration of perceptions of the self that are admissible to awareness" (sid 136). Erikson (1968) räknar till identiteten både medvetna och förmedvetna upplevelseelement, d v s upplevelser som kan göras medvetna.

2.2. Identitetens funktion: det mänskliga behovet av identitet

Människan har i alla tider sökt svar på frågan "vem är jag?", den mänskligaste fråga som kan ställas. Vetenskapsmän tycks vara eniga om att självmedvetande och självreflektion är en unik mänsklig möjlighet. Även djur har självupplevande, men de saknar reflektionsförmåga, d v s förmåga att objektiviera och begrunda sig själva i nutiden, i det förgångna och i framtiden. (Dobzhansky, 1967; Gallup, 1977). Erikson (1968) anser att människans behov av individuell identitet uppstod redan "när Gud skapade Adam till sin avbild som en motspelare till Guds egen identitet", och när "människan drevs ut ur skapelsens enhet" (sid 34). Individens identitet börjar utvecklas när hon blir medveten om sig själv som skild från naturen och sina likar (Fromm, 1956).

Hos människan tycks finnas ett behov av att ställa denna fråga "vem är jag - vad har jag varit - vad skall jag bli", och att försöka besvara den. Ett behov av att bemästra livets kaos och kunna kontrollera och förutsäga de händelseförlopp i vilka hon är involverad genom att skapa en bild av verkligheten och sig själv i denna verklighet (Kelly, 1955). Lévi-Strauss anser, att människan skaffar kunskap om saker och ting genom att hennes hjärna producerar omvandlingar av strukturer som förekommer i verkligheten. Hos människan finns "naturliga" tendenser att skapa balanserade kognitiva strukturer och lagra information genom att klassificera fenomen i dualistiska kategorier (Anderson, 1967;

Leach, 1969). Den binära relationen "jag-du" och "jag-det" är kanske den mest grundläggande tankedistinktionen, då individen ställer sig själv i polaritet mot allt annat.

Kunskap om verkligheten är helt knuten till detta "jag". Psykologiska iakttagelser visar att individens varseblivning är selektiv och ibland t o m förvrängd. Sådana erfarenheter som inte stämmer överens med individens bild av sig själv och verkligheten tenderar att bli varseblivna som ovidkommande eller de förnekas eller förändras (A. Freud, 1936; Rogers, 1951; Combs & Snygg, 1959).

"As experiences occur in the life of an individual they are either symbolized perceived and organized in some relationship to the self; ignored because there is no perceived relationship to the self structure; denied symbolisation or given a distorted symbolisation because the experience is inconsistent with the structure of the self" (Rogers, 1951, sid 503).

Individen strävar efter enhet, ordning, stabilitet, jämvikt i sin tillvaro. Detta förutsätter aktivitet från hennes sida. Eftersom hon inte kan avskärma sig från ständigt nya intryck och impulser, så måste hon istället försöka bemästra dem och integrera dem med tidigare etablerade uppfattningar om sig själv och verkligheten (Heider, 1946; Festinger, 1957; Piaget, 1964). Förträdare för detta synsätt på drivkrafterna ("drive") bakom mänskligt handlande kallar Maddi (1972) för konsistensteoretiker. Individens identitet uppstår som en referensram för individens sökande efter struktur och enhet i tillvaron.

Ett helt annat sätt att se på individens behov av identitet än hos konsistens-teoretiker förekommer hos s k självaktualiseringsteoretiker (Maddi, 1972). De hävdar, att människan har ett behov ("drive") av att förverkliga och utveckla sitt upplevda jag, att söka efter livets mening. Maslow (1962) anser att självaktualisering är människans högsta behov i en behovshierarki

"in practically every human being and certainly in almost every new born baby there is an active will towards health, an impulse towards growth or towards the actualisation of human potentialities" (Maslow, 1967, sid 168).

Individen har ett behov av att använda och utveckla sin kapacitet och sina inneboende möjligheter fullt ut, ett behov av ett aktivt skapande och av självförverkligande aktivitet (Fromm, 1945; Rogers, 1951; Combs & Snygg, 1959; Bühler, 1962)

"Combs & Snygg "sees man as a growing, dynamic, creative being continuously in search of adequacy. Instead of an object at the mercy of environment, he is himself, a purposive agent engaged in a never-ending business of becoming" (sid 311).

Sløk (1964) påstår att individen egentligen inte intresserar sig för målet,

utan gläder sig åt kampen, striden för att uppnå sina ideal. Detta synsätt på drivkraften bakom mänskligt handlande genomsyrar helt den existentiella filosofin.

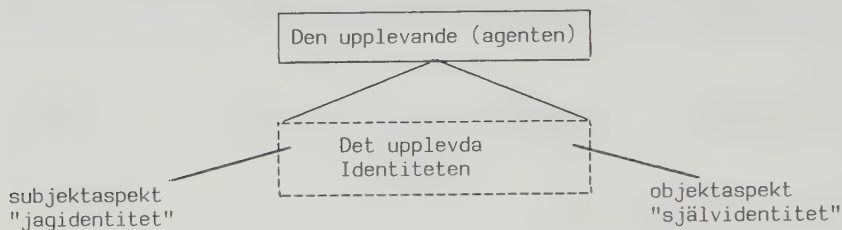
En tredje typ av drivkraft bakom mänskligt beteende förekommer inom psykoanalytiska teorier, t ex hos Erikson (1950, 1968) och Hartman (1950). De företräder en konfliktteoretiker (Maddi, 1972). De utgår ifrån att det bakom människans upplevande och beteende kontinuerligt existerar två tvingande, och ofta motsatta krafter. Den ena inom människan som en enskild individ och biologisk organism, och den andra inom andra individer i det omgivande samhället (den yttre realiteten). Individen bygger successivt upp en psykisk struktur (jaget, "ego") som försöker åstadkomma en dynamisk balans mellan dessa krafter på ett sådant sätt att individen upplever maximal tillfredsställelse och undviker upplevelser av olust. Lustupplevandet är alltså det behov som styr beteendet. Jagets balanserande och integrerande arbete avspeglar sig i individens upplevande, och därmed alltså i hennes identitet.

Såväl konsistens-, självaktualiserings- som konfliktteoretiker, vilka betonar var sin aspekt av identiteten, ser identiteten som referensramen för individens beteende och handlande. Individens beteende påverkas inte direkt av hennes omgivning och aktuella och gamla erfarenheter, utan av den innebörd som hon ger dessa erfarenheter inom ramen för sin identitet. Ingen kan tänka, känna och handla från någon annan utgångspunkt än sig själv, sitt upplevda jag. Individer med stark identitet utför aktiva, målinriktade och livsbejakande handlingar. Svag identitet eller avsaknad av identitet leder däremot till passivt, viljelöst och livsförnekande beteende (Laing, 1967). Eftersom individens upplevande av sig själv är den verklighet som styr hennes beteende, blir studier av individens identitet väsentliga för förståelsen av hennes handlande.

2.3. Identitetens objekt- och subjekt-aspekt

Att analysera identitetens objekt- och subjekt-aspekt kräver en begreppsförklaring. Med objektaspekt avses hur individen uppfattar sig själv som objekt för sin egen uppmärksamhet. Individen kan med andra ord skifta position till sig själv och vara både objekt och subjekt i sitt upplevande om sig själv. Dessa individens två sidor avspeglar sig även i hennes identitet. Detta förhållande kan illustreras som i figur 2.

Figur 2. Individens två upplevandeaspekter av sig själv

Individen, den upplevande, kan uppleva sig själv både som subjekt och objekt, hennes identitet har två aspekter. Individen som subjekt brukar benämnas t ex "jag(et)" ("das Ich", "I", "ego"). Dessa termer förekommer dock även i andra betydelser, ofta syftar de t ex på det upplevda, subjektaspekten av identiteten. Även termen "self" förekommer i flera bemärkelser, oftast syftar det till det upplevda och då särskilt till individens upplevande av sig själv som objekt. Ibland kan det emellertid syfta även till individen som den upplevande. Dessa är bara några exempel på en i litteraturen förekommande sammanblandning av begrepp som samtidigt avser den upplevande (agenten) och det upplevda (identiteten). Personligen väljer jag att hålla dem isär, liksom även identitetens två upplevandeaspekter. Jag benämner dessa aspekter med begrepp lånade från Erikson (1968). Individens upplevande sig själv som subjekt kallas för "jagidentitet", och hennes upplevande av sig själv som objekt kallas för "självidentitet".

Framöver kommer dessa två identitetsaspekter att beskrivas närmare, och inte bara i detta avsnitt utan genomgående i denna teoretiska framställning görs försök att karakterisera egenarten i de båda identitetsaspekterna. Det kan konstateras att olika teoribildningar ofta betonar den ena av aspekterna; den symboliska interaktionismen behandlar främst identitetens objektaspekt, existentialismen identitetens subjektaspekt och psykoanalysen har inslag av båda aspekterna.

2.3.1. Identitetens objektaspekt eller självidentiteten

Den första som analyserade identiteten ur objektaspekt var troligen Cooley, en av de symboliska interaktionisterna i början av 1900-talet (Boglund et al., 1972). Cooley (1902) menar, att individen erhåller sitt sociala medvetande genom att bli ett objekt för sin egen varseblivning, d v s när hon kan urskilja sig själv som objekt bland andra objekt. Cooley myntade begreppet "spegel-jaget", vilket är individens självbild när hon ser på sig själv med andras

förmodade ögon (Asplund, 1967). Mead (1934) utvecklade Cooleys idéer. Han skapade begreppet "me", som är den bild som individen har utvecklat av sig själv. I minnestermer är "me" vad individen kommer ihåg av sig själv. Den representerar det förflutna i nuet, d v s individens lagrade erfarenheter. Enligt Mead är "me" socialt bestämd och består av övertagna och organiserade roller.

"'Me' är den organiserade uppsättningen av andras attityder som man själv antar ... och det beror på individens förmåga att inta dessa andras attityder såtillvida som de kan organiseras, att han får självmedvetande. Att anta alla dessa organiserade uppsättningar attityder ger honom hans 'me': det är det jag han är medveten om" (sid 133).

När individen har tagit till sig andras roller, d v s attityder, normer och värderingar, så kan hon se på sig själv därigenom och på så sätt vara ett objekt för sig själv. Detta ger individen hennes "självmedvetande", enligt Mead.

Cooleys och Meads tankegångar har flera andra författare tagit fasta på, t ex Coopersmith (1967) och Gergen (1971). Gergen menar att "me" är vad individen känner till om sig själv ("the known").

Erikson (1968) talar i sin psykoanalytiska identitetsteori "om själv-identitet när det rör sig om integreringen av individens själv- och roll-gestalter" (sid 182). Han anser att individen har många olikartade självbilder ("selves"), som tillsammans utgör hennes samlade bild av sig själv. Dessa självbilder har sitt upphov i individens erfarenheter, och dem ställer hon ständigt i relation till andra individer - med positivt eller negativt resultat. Enligt Erikson är många av individens självbilder förmedvetna. De kan dock bli medvetna då individen uppmärksammar och begrundar sig själv. Därmed kan individens själv-identitet vara mer eller mindre enhetlig eller splittrad, klar eller diffus, allt efter de olika självbildernas grad av överensstämmelse och individens (jagets) förmåga att medvetandegöra och integrera dem.

Meads "me" och Eriksons "självidentitet" tycks ha relativt likartat innehåll. De motsvarar ungefär vad som i dagligt tal, och av vissa författare (t ex Wylie, 1974; Samuels, 1977; Stangvik, 1979 och Burns, 1979) definieras som självuppfattning ("self-concept") eller självbild ("self-picture", "self-image"). Individen kan identifiera sig själv genom att peka på sina relationer till olika ting och personer och genom att påtala likhet och olikhet med dem. "Jag är den som förhåller sig så och så till det och det. Jag är det och detta." Gemensamt för "me", "självuppfattning", "självbild" och "självidentitet", vilka i denna framställning kommer att användas synonymt, är att de är min samlade uppfattning om mig_själv, min identitets objekt-aspekt.

Ett exempel i skönlitteraturen på en splittrad självidentitet ges av Stevenson i sin berättelse om "Doctor Jekyll och Mr Hyde", som för många är bekant genom filmatiseringen av boken. Ett annat exempel är "Stäppvargen" av Hesse (1955). Huvudpersonen Harry upplever sig ha två naturer, dels en vargnatur, dels en människonatur. Denna identitetsklyvning försvinner successivt hos honom, och han börjar istället uppleva sig själv bestående av "hundratusen figurer" med vilka han slutligen spelar schack. Någon sammanhållen identitet uppnår Harry inte. Sonnevi (1975) konstaterar: "Det som är jag rör mig och jag vet inte vad det är."

2.3.2. Identitetens subjektaspekt eller jagidentiteten

Identiteten har även en subjektaspekt. Individen kan nämligen uppleva sig själv även utan att bli objekt för sig själv.

Mead (1934) berör subjekt-upplevandet endast i förbigående, och han räknar inte heller detta i individens självmedvetande. Han säger dock att subjektet "'I' ger en känsla av frihet och initiativ" (sid 135). James (1980), en föregångare till de symboliska interaktionisterna, anser emellertid att individen upplever och tolkar ett kontinuum av känslor och förmimmelser som kommande från och tillhörande sig själv. Hon är densamma och har en känsla av personlig enhet.

Erikson (1968) definierar jagidentitet ("ego-identity") som ett resultat av jagets samordnande arbete, vilket individen inte är medveten om. Detta ger upphov till "känslan av personligt sammanhang och historisk kontinuitet" (sid 14). Jagidentiteten är "den faktiskt uppnådda men ständigt omprövade känslan av jagets verklighet i den sociala verkligheten" (sid 181). Detta är ett upplevande av att

"jag känner att jag är medvetenhetscentrum i ett upplevt universum där jag har en sammanhängande identitet, och att jag är vid mina sinnens fulla bruk och kan säga vad jag ser och tänker. Ingen mätbar aspekt av denna erfarenhet kan göra rättvisa åt dess subjektiva glans. Den innebär ingenting mindre än att jag lever, jag är liv" (sid 189).

Jagidentiteten, subjektidentiteten, är även vad existentialister lägger i begreppet identitet. Laing (1961) beskriver "identitet-för-mig-själv" som "är det genom vilket man känner att man är densamma, såväl på den här platsen och vid den här tiden som vid den tiden och på den platsen, i det förgångna eller i nuet. Kontinuiteten i identitetssupplevandet består om individen vid varje givna tidpunkt utgår från sig själv som subjekt för sina egna handlingar, och själv väljer bland möjliga handlingsalternativ.

2.3.3. Den komplementära identitetssyntesen

Självidentitet och jagidentitet förefaller vara två helt olika typer av identitetsupplevelser. Självidentiteten är lättast att förstå. Jag kan alltid identifiera mig på något sätt. Jag kan ange en mer eller mindre omfattande och sammanhängande självbeskrivning eller självdefinition beroende på mina erfarenheter och min förmåga att strukturera dessa upplevelser. Jagidentiteten är svårare att beskriva. Den kan jag egentligen bara uppleva. Den tycks inte ha någon gripbar struktur, och den finns bara här och nu som en slags helhets-känsla av att jag finns till. Om jag blir t ex skadad upplever jag omedelbart att jag har ont, även om det uppenbarligen också har hänt mig något.

Självidentiteten och jagidentiteten tycks på något sätt vara två parallella och samtida upplevelser. Identiteten är både att kunna identifiera mig och känna att det är jag. Erikson (1968) konstaterar att många behandlar begreppet identitet som om det

"gällde sociala roller, personlighetsdrag eller medvetna självuppfattningar, samtidigt som de bortser från de mindre lätthanterliga och mer olycksbådande sidorna av begreppet - vilka ofta är de mest vitala" (sid 14).

Identitet är alltså inte enbart detsamma som självidentitet. Enbart identifikation är inte tillräckligt för identitetsupplevandet, då skulle jag inte känna mig verklig.

"Varför är då denna identifikationsmetod i existentiell mening otillräcklig och i vissa situationer maktlös? I existentiella diskussioner brukar man hänvisa till rollbegreppet. Varje sådan identifikation identifierar i egentlig mening inte mig, utan de roller jag spelar" ... "Identifikation består inte i att peka på rollen, utan på sig själv som den som valde den" (Sløk, 1965, sid 55 och 60).

Jag skall alltså inte bara spela mina roller, utan jag måste vara min roll. Jag kan finnas till i existentiell mening bara genom att känna att jag helt och hållet är vad jag ger mig ut att vara. Skjervheim (1971) säger detta så här:

"Människan är med andra ord inte det hon är, ... utan människan är just det förhållandet att hon förhåller sig till sig själv. Att förhålla sig till sig själv, att stå i förhållande till sig själv, innebär att man tolkar sig själv och sin plats i världen" (sid 43).

Detta citat från Skjervheim är ett exempel på den hårda kritik han riktar mot tanken att man skulle med identitet avse enbart objektspekten. Det skulle vara detsamma som att reducera människan till ett objekt, till ett faktum. Det ligger i människans väsen att framför allt vara ett subjekt och att vara medveten om att hon är det. Människan är nämligen just "det förhållandet att hon förhåller sig till sig själv", d v s att hon kan reflektera över sig själv. Denna reflektionsförmåga gör henne fri och därmed också ansvarig för sina

handlingar. Om man inte rättar sig efter sig själv, sitt eget upplevande, d v s skaffar fotfäste och utgångspunkt i den egna existensen, så rättar man sig efter något som finns någon annanstans. Då har man förlorat sig själv, sin identitet. Med Laings (1967) ord har man blivit en av "Dem".

"Det besynnerliga med Dem är att de skapas endast genom att var och en av oss inte vill vidkännas sin egen identitet. När vi har installerat Dem i våra hjärtan, är vi endast en mångfald av ensamheter där det gemensamma består i att var och en förlägger bevekelsegrunden för sina handlingar hos den andre" (Laing, 1967, sid 54).

2.4. Identitetens struktur- och processaspekt

Ett vanligt sätt inom litteraturen att beskriva identitetens natur, är att betrakta den som både struktur och process. Gordon (1968) formulerar sin syn på följande sätt:

"The self is not a thing; it is a complex process of continuing interpretive activity - simultaneously the person's located subjective stream of consciousness (both reflexive and nonreflexive, including perceiving, thinking, planning, evaluating, choosing, e t c) and the resultant accruing structure of selfconception (the special system of self-referential meaning available to the active consciousness)" (sid 116).

Även här kan konstateras att olika teoribildningar lägger tonvikten vid någondera av identitetsaspekterna struktur eller process. Den symboliska interaktionismen behandlar identiteten nästan uteslutande ur struktur-aspekt och existentialismen ur process-aspekt, medan psykoanalysen uttalar sig om båda.

2.4.1. Identitetens struktur-aspekt

Individens upplevelser av sig själv är inte helt kaotiska, utan de är mer eller mindre organiserade efter vissa bestämda principer. Identiteten kan därför betraktas som en struktur. Begreppet struktur kan definieras som ett nätverk av uttalade relationer med viss varaktighet mellan elementen i en helhet. Elementen utgörs av individens upplevelser av sig själv, som tillsammans bildar helheten, identiteten. Identiteten kan därför också sägas ha en viss stabilitet. Även empiriska studier ger stöd åt antagandet om en hög grad av stabilitet i självupplevandet (Kelly, 1955; Brandt, 1958; Engel, 1959; Coopersmith, 1967).

Ibland definieras identitetens struktur som en konstellation av attityder till den egna personen av typ "vad jag tänker om mig själv", "vad jag värdesätter", "vad som är mitt" och "vem jag identifierar mig med" (t ex James, 1890; Sherif & Cantril, 1947). Ibland definieras identitetens struktur utifrån individens

sociala sammanhang, hennes relationer till andra och hennes roller som tillsammans bildar ett kluster av betydelser och värden (t ex Mead, 1934; Rose, 1962). Rogers (1951) ger en något mer omfattande definition av identitetens struktur där båda de föregående typerna av definitioner finns med.

"The self-concept of self-structure may be thought of as an organized configuration of perceptions of the self which are admissible to awareness. It is composed of such elements as the perceptions of one's characteristics and abilities; the percepts and concepts of the self in relation to the others and to the environment; the value qualities which are perceived as associated with experiences and objects; and goals and ideals which are perceived as having positive or negative valence" (Rogers, 1951, sid 136).

Identitetens struktur-aspekt kan betraktas som identisk med identitetens objekt-aspekt, självidentiteten. Genom att göra sig själv till sin uppmärksamhets objekt, ger individen sin identitet en struktur. Självidentiteten består ju av individens tidigare erfarenheter strukturerade i minnet.

Det är framför allt stabiliteten och fastheten i självupplevandet eller i identitetens struktur, som gör individen i stånd till förutsägelser av händelseförlopp i vilka hon är delaktig. Den stabila identiteten i sig kan t o m betraktas som ett psykiskt hälsotecken, ett tecken på konsistens och integration i personligheten. Empiriskt stöd åt detta antagande ger många beskrivningar av psykiskt sjuka (t ex Rogers, 1951; Kafka, 1971). Även andra undersökningar stödjer antagandet om samband mellan stabil identitetsstruktur och psykisk hälsa (Brownfain, 1952; Bruce, 1957; Hillson & Worchel, 1957; Tanger, 1974).

2.4.2. Identitetens process-aspekt

Som utgångspunkt för identitetens process-aspekt skall jag citera det angrepp på vetenskapen som Hesse (1955) lägger i Pablos mun i sin roman "Stäppvargen":

"Den ödesdigra och olyckliga uppfattningen att en människa skulle vara en varaktig enhet är er bekant. Det är er också bekant att människan består av en mängd själar, av ett stort antal jag. Att sönderdela personlighetens skenbara enhet i dessa många delfigurer anses förryckt ... Vetenskapen har häruti såtillvida rätt som naturligtvis ingen mångfald går att bemästra utan ledning, utan en viss ordning och gruppering. Men den har såtillvida orätt som den också tror att endast en enda, bindande livslång ordning är möjlig för de många underjagen" (sid 170).

Pablos tal illustrerar väl det missförstånd som lätt kan uppstå, tron att identiteten skulle vara en statisk, oföränderlig struktur. För att man överhuvudtaget skall kunna tala om en struktur, krävs det att denna har en viss varaktighet. Att strukturen, d v s relationerna mellan helhetens element, har en viss stabilitet och varaktighet betyder emellertid inte att helheten eller dess delar är statiska. Detta missförstånd kanske bottnar i att elementen i

helheten tänks som föremål. Helheten kan emellertid också bestå av processer, mellan vilka strukturen anger relationerna. Man kan säga att upplevelseprocesserna försiggår i en mer eller mindre välstrukturerad ram. Identitetens process-aspekt kan främst hänföras till identitetens subjekt-aspekt, d v s jag-identiteten. Jagidentiteten representerar individens omedelbara, pågående upplevelser som är knutna till den egna personen.

Tankegångar om identiteten som process är starkt framträdande i den existentiella identitetsteorin. Existentialister betraktar identiteten framför allt som en i nuet pågående process, och de koncentrerar sig följaktligen på individens upplevande av sig själv "här och nu".

2.4.3. Utveckling av identitetens struktur

Det räcker emellertid inte att konstatera, att identiteten är en dynamisk enhet bestående av upplevelseprocesser som står i bestämda relationer till varandra, och att dessa relationer i sin tur definierar identitetens struktur. Även identitetens strukturella ram är av processnatur, d v s den förändras och utvecklas. Det ömsesidiga förhållandet mellan struktur och process poängteras av bl a Zurcher (1977) och Combs & Snygg (1959).

"The focal point of self-concept would be process or change itself - stability would become based on change - change would be stability in the same way, metaphorically speaking, as a tornado has substance and stability because of its swirling momentum" (Zurcher, 1977, sid 182).

"A static self concept existing in a moving world would soon be out of touch with the world about it. An adequate self must be stable but not rigid; it must be changing but not fluctuating" (Combs & Snygg, 1959).

Under utvecklingens gång emottar individen kontinuerligt nya intryck, stimuli, inifrån sig själv och utifrån den verklighet hon befinner sig i. Dessa stimuli registreras, bearbetas och integreras av individen och ger upphov till fortlöpande omstruktureringar av identitetens struktur. Med Bergers & Luckmanns (1966) ord skulle man kunna säga, att identiteten är ett resultat av den ständigt pågående dialektiken mellan individen och samhället. Dessa tankar kan spåras dels till symboliska interaktionister, bl a Cooley (1902) och Mead (1934), dels till Eriksons (1950) psykoanalytiska identitetsteori. Även om identiteten sålunda successivt förändras och utvecklas, är den ändå vid en given tidpunkt så pass varaktig att den förtjänar att kallas struktur. Asplund uttrycker detta så här:

"Hur mycket än individen påverkas och förändras i sitt umgänge med andra, så är han ändå alltid i viss mening en och densamma; hans identitet för-

blir" (sid 135).

Identitet är alltså ingen egenskap som individen förvärvar en gång för alla. För individen gäller det att hela tiden på nytt finna svar på frågan vem hon är i ett socialt sammanhang och i ett historiskt perspektiv. Hon måste kunna knyta samman sitt förflutna med nuet och framtiden för att kunna uppleva kontinuitet i tid och rum och för att kunna upprätthålla sin identitet. Det är nödvändigt för individens konstruktiva handlande och anpassning i nuet, att hon upplever sig som densamma igår och idag, "känner igen sig", trots att hon och hennes omvärld hela tiden förändras.

2.5. Identitetens innehåll

Identiteten, medvetandet om och upplevandet av den egna personen, kommer till uttryck som ett system av innebörder som kan vara både kognitiva (tankemässiga, begreppsliga, perceptuella o s v) och emotionella (känslomässiga). Fromm (1945) poängterar nödvändigheten av både tankemässig och känslomässig insikt för att individen skall kunna nå kunskap om sig själv. Han menar att den enda vägen för verklig kunskap ligger i den känslomässiga upplevelsen, för vilken dock det tankemässiga innehållet är en nödvändig förutsättning. Piaget (1954) påpekar att kognition och emotion i regel förekommer så sammanflätade i upplevelserna, att det är omöjligt att särskilja dem. Egentligen borde man betrakta kognition och emotion som två dimensioner av identiteten, liksom längd och bredd av ett föremål. Det är omöjligt att beskriva och förstå fenomenet identitet i hela dess komplexitet om inte båda dimensionerna beaktas.

I detta kapitel skall jag behandla identitetens innehåll och försöka belysa den kognitiva och den emotionella dimensionen var för sig. Jag skall också försöka beskriva självidentitetens och jagidentitetens upplevelsemässiga egenart med utgångspunkt från dessa dimensioner.

Uppenbart är att de tre teoribildningarna som denna rapport bygger på - den symboliska interaktionismen, existentialismen och psykoanalysen - har var sitt huvudsakliga intresseområde i någondera av de två dimensionerna. Den symboliska interaktionismen behandlar identitetens kognitiva dimension, och existentialismen samt psykoanalysen identitetens emotionella dimension.

2.5.1. Självidentiteten eller identitetens kognitiva och värderande dimension

Utmärkande för identitetens objektaspekt, självidentiteten (självuppfattningen)

är, att den framför allt är identitetens kognitiva dimension, även om den också har en känslomässig förankring. Självidentiteten upplevs huvudsakligen genom symboliska tankeföreställningar, oftast språkliga. Mead (1934) hävdar, att karakteristiskt för människans medvetande om sig själv är hennes "reflektiva intelligens". Med detta åsyftar han det förgångnas och framtidens "närvaro i form av idéer och föreställningar". Människans symboliska tankeförmåga ger henne en möjlighet att frigöra sig ur omvärldens omedelbara inflytande och analysera omvärlden och sig själv i denna. Denna intelligens möjliggör för människan att komma utanför sig själv (upplevandemässigt) och bli ett objekt för sin egen varseblivning. Att kunna växelvis vara både subjekt och objekt, är ju vad som krävs för att individen skall kunna reflektera över sig själv och sålunda få en identitet.

Omvärlden och dess förflutna kommer till individen via språket som representerar den verklighet hon lever i. Med hjälp av dessa kulturellt "ärvda" och inlärd symboler för individen en inre dialog med sig själv och strukturerar sina upplevelser i minnet till en helhet som bildar hennes självidentitet. Hon bygger upp ett system av sina roller och relationer, och av kroppsliga och mentala sidor hos sig själv. Hon förknippar ett antal begrepp med sig själv som ett objekt bland andra objekt. "Jag är det och detta". Laing (1961) anser att vi skapar vår självidentitet genom att ständigt relatera oss till andra, d v s identiteten är kontrastiv.

"En kvinna kan inte vara mor utan barn. Hon behöver ett barn för att få identiteten mor. En man behöver en hustru för att vara äkta man ... Alla 'identiteter' kräver en annan: någon annan i och genom en relation till vilken självidentiteten förverkligas" (sid 78).

Olika individers föreställningar om den egna personen varierar från att vara omfattande, klara, logiska, enhetliga och stabila till att vara oklara, fragmentariska, motsägelsefulla och instabila. Självidentiteten är starkt beroende av individens tanke- och språkliga förmåga. Liksom den också är beroende av den kultur som representeras i hennes symbolsystem.

Mead (1934) betonar andra personers starka inflytande över individens identitet och hävdar att individen hela tiden ser sig själv med andras ögon. Hon beskriver sig själv med hjälp av samma kulturella normer och symboler som andra i hennes omgivning gör.

"Individen upplever sig själv ... indirekt, från de andra individernas specifika ståndpunkt i samma sociala grupp, eller från den generaliserade ståndpunkten hos den sociala gruppen som helhet till vilken han hör ... Och han blir objekt för sig själv endast genom att anta de andra individernas

attityder gentemot honom" (sid 111).

Nu menar Mead emellertid inte att de egna uppfattningarna bara är en direkt återspeglning av andras tankar och attityder. Individens reagerar också på dem och modifierar dem allt efter sina egna erfarenheter och förutsättningar.

"Varje individuellt jag inom ett givet samhälle eller social gemenskap speglar i sin organiserade struktur hela det mönster av relationer i det organiserade sociala beteende som detta samhälle eller samfund uppvisar eller utför, ... eftersom var och en står i ett annorlunda och unikt förhållande till hela denna process ... så är strukturen hos var och en annorlunda sammansatt, än strukturen hos varje annan" (sid 150).

Författare inom den fenomenologiska psykologin betonar särskilt starkt individens egen aktiva roll i hennes varseblivning av omvärlden och sig själv.

"How people perceive themselves and the world in which they live is an internal personal matter ... Man is not a puppet bandied about at the mercy of the forces exerted upon him. On the contrary, he is a creature of discretion who select his perceptions from the world he lives in" (Combs & Snygg, 1959, sid 310).

Självidentiteten kan ses som en produkt av individens strävan efter struktur i sina upplevelser. Den ger människan hennes mentala struktur, och den fungerar som en tankemässig referensram när hon skall förstå och förklara sig själv och sin värld.

Självidentiteten består emellertid också av värderingar. Varje begrepp som individen identifierar sig själv med är förknippat med ett värde, även till synes neutrala begrepp. Om jag t ex identifierar mig som forskare, kan begreppet forskare för mig ha antingen positiv eller negativ innebörd beroende på mina föreställningar om andra yrken. Jag kan också betrakta mig som en bra eller dålig forskare allt efter vad jag tycker mig ha åstadkommit när jag jämför mig med andra forskare eller med min föreställning om vad en forskare är.

Kluckhohn definierar begreppet värdering så här:

"En värdering är inte bara en tendens att föredra något, utan en tendens som upplevs och/eller betraktas som rättfärdigad 'moraliskt' eller på basis av resonemang eller estetiska omdömen, vanligen på basis av två av dessa eller alla tre" (i Bühler, 1968, sid 42).

En värdering har kognitiv, intellektuell förankring såtillvida att bra eller dåligt, positivt eller negativt, bara kan ses i relation till en definition av vad som är bra eller dåligt. Varje begrepp som jag tillskriver mig själv, får alltså sitt värde i relation till ideala föreställningar. Även om dessa ideala definitioner oftast är inlärd och kulturellt betingade, blir de "naturliga" och tvingande. Det är t ex bättre att vara klok, rik och vacker

enligt gällande definition än motsatsen. Man skulle kunna säga, att dessa världens funktion är att ange de ideal, de mål, som individen skall sträva efter. De hjälper individen att utveckla sin identitets struktur i en för henne själv och för andra önskvärd riktning. De bistår henne när hon skall välja mellan gott och ont, och när hon skall handla. Skall jag t ex fortsätta att vara forskare eller skall jag göra något annat?

James (1890) anser, att individens värderingar av sig själv är direkt beroende av hur väl hon lyckas motsvara de förväntningar och de mål som hon har införlivat med sig och ställt upp för sig, och vilka hon är mer eller mindre medveten om. James menar, att individens värdering av sig själv bestäms av hur hon lyckas i relation till hur bra hon vill lyckas.

" Self-esteem = $\frac{\text{success}}{\text{pretensions}}$ " .

Dessa tankegångar finns även hos andra författare. Rogers (1951) talar t ex om betydelsen av skillnaden mellan individens ideal om vem hon vill vara ("ideal self") och vem hon faktiskt upplever sig att vara ("real self"). I ju mindre utsträckning individen upplever sig motsvara sin ideala bild av sig själv, desto mer negativ uppfattning om den egna personen blir följden. Individens värdering av sig själv är även beroende av hur andra för henne väsentliga personer värdesätter, eller egentligen hur individen tror att andra värdesätter, aspekter hos henne (Mead, 1934).

Varje enskilt begrepp som definierar mig har sitt värde, och tillsammans bildar de en helhet, ett system av värden. Denna helhet utgör min grundläggande attityd mot mig själv, min självvärdering,* d v s i vilken grad jag upplever mig positivt eller negativt som person. Självvärdering definieras på följande sätt av Coopersmith (1967):

"Self esteem refers to "the evaluation that the individual makes and customarily maintains with regard to himself; it expresses an attitude of approval or disapproval and indicates the extent to which the individual believes himself to be capable, significant, successful and worthy. In short, self esteem is a personal judgement of worthiness that is expressed in the attitudes the individual holds" (sid 4).

Individens olika självbegrepp och med dem förknippade värden är hierarkiskt ordnade. Flera författare (bl a Gergen, 1971; Wylie, 1974 och Sjöstrand, 1974)

* Synonymt med begreppet positiv eller hög självvärdering kan användas begreppet positiv självidentitet liksom även positiv självuppfattning och självaktning. (I den engelskspråkiga litteraturen t ex positive "self-attitudes", "self-esteem", "self-evaluation", "self-acceptance", "self-respect")

påpekar, att vissa begrepp och därmed deras värde har större betydelse för individens allmänna självvärdering än andra, och att dessa begrepp kan variera mellan olika individer och i viss mån även efter sammanhang. Gergen (1971) anser t ex att individer från olika sociala grupperingar och vid olika åldrar värdesätter och viktsätter aspekter hos sig själva på skilda sätt. Vissa begrepps värde blir mer centrala i individens självidentitet. Sådana begrepp kan t ex vara kön, yrke, utseende och social position. Upplevelsen av att ha ett tilldragande yttre kan t ex vara avgörande för en tonårings självvärdering, medan upplevelsen av uppnådd social position kan vara mer väsentlig för en person i medelåldern. Flera empiriska studier visar dock, att individens allmänna självvärdering, d v s hennes inställning till sin person som helhet, är relativt stabil över tiden. De personer som hyser positiva attityder mot sig själva tenderar att bibehålla en positiv självvärdering, och personer som i motsats har en mer negativ hållning mot sin egen person, tenderar att beskriva sig själva i mörkare nyanser under en längre tidsperiod. (Se t ex Engel, 1959; Elder, 1963; Carlsson, 1965; Coopersmith, 1967; McCandless, 1970; Piers, 1977.)

Några författare betraktar positiv självvärdering som ett mål i sig, och de diskuterar hur detta mål skall kunna uppnås (t ex Sjöstrand, 1974 och Samuels, 1977). Själv kan jag inte se det på något annat sätt än att positiv och negativ, hög eller låg självvärdering är en effekt av huruvida individen upplever sig ha kunnat eller inte kunnat motsvara sina egna ideal och förväntningar. Dessa tankegångar är framträdande även hos Bühler (1962) och Erikson (1968).

Flera författare förefaller dock betrakta positiv självvärdering som antingen ett medfött eller inlärt behov ("need"). Hos människan anses finnas en strävan efter positiv självaktning och att bli positivt värderad av andra (Murphy, 1974; Rogers, 1951; Coopersmith, 1967; Tajfel, 1978). Karakteristiskt för en sund eller frisk person anses vara just positiva attityder mot den egna personen och andra. Terapeutiska erfarenheter och empiriska undersökningar tyder bl a på, att personer i tillstånd av psykisk ohälsa tenderar att utveckla en negativ självvärdering och/eller orealistiska höga självideal. De har svårt att känna sig tillfreds med sig själva. Personer med negativa självvärderingar är mer socialt avståndstagande, känner sig lättare hotade av andra, är rädda för att misslyckas, och är allmänt mer passiva (Stock, 1949; Star, 1950; Chodorkoff, 1954; Butler & Haig, 1954; Solley & Stagner, 1956; Fitts, 1965; Rosenberg, 1965; Coopersmith, 1967; Sjöstrand, 1974).

2.5.2. Jagidentiteten eller identitetens emotionella dimension

Karakteristiskt för identitetens subjekt-aspekt, jagidentiteten, till skillnad från identitetens objekt-aspekt, självidentiteten, är att den i huvudsak kommer till uttryck som emotioner. Den består av känslomässiga "här och nu" upplevelser som väller fram inifrån utan att det behöver finnas en omedelbar yttre orsak. Dessa känslor saknar både objekt och struktur, och de är i den bemärkelsen ogripbara. Sløk (1964) kallar dessa upplevelser för individens "grundstämning", och karakteriserar den på följande sätt.

"Bakom alla dessa stämningar som kommer och går som krusningar på vattnet ligger en oföränderlig, hela tiden förefintlig grundstämning. Grundstämningen är någonting helt annat än de skiftande ytstämningarna; vad än anledningen till de sistnämnda är, så är anledningen till den förra ingenting annat än existensens egen struktur; den är därför ihållande och allsmäktig" (sid 92).

Sløk vill betona att grundstämningen inte alltid är uppenbar för medvetandet, snarare tvärtom. Den är ofta dold av de skiftande ytstämningarna. Den dyker emellertid omedelbart upp, när det inte finns någonting till hands för att dölja den.

I existentiell litteratur finns beskrivet tre principiellt olika grundstämningar i individens förhållande till sig själv, sin egen existens. Dessa är leda, ångest och glädje. Olika författare benämner dem olika, men de kan alla hänföras till dessa tre nämnda känsloupplevelser.

I psykoanalytisk litteratur framställs motsvarande känslotriad. Dessa kallas då för olust, ångest och lust. Psykoanalysens förklaringar till dessa stämningar skiljer sig dock från existentialisternas. Existentialismen ser dessa emotioner ur en fenomenologisk synvinkel. Den försöker förstå, explicera emotionernas natur och sammanhang. Psykoanalysen försöker förklara emotionernas ursprung med utgångspunkt från en intrapsykisk och metapsykologisk teori.

I det följande skall jag behandla dessa tre nämnda känslostämningar var för sig och då försöka kontrastera existentiella och psykoanalytiska betraktelsesätt. Detta avsnitt avviker något från rapportens övriga avsnitt genom att vara mer litterärt till sin karaktär. För mig blev denna stil den enda naturliga med tanke på innehållet och teoribakgrunden.

Den första grundstämningen, leda eller olust, beskrivs på ett förståeligt sätt av Sløk (1964). Han utgår i sin existentiella syn från Pascals begrepp "l'ennui"-ledan. Ett typiskt exempel på leda finner han hos vanemänniskan som lever efter sedvänjan. Alla individens överväganden är då riktade mot de medel

som skall brukas för att nå målet, men aldrig mot själva målet. Sedvänjan har då på förhand stulit hennes frihet. Hon har blivit vad Laing (1967) kallar för "en skruppen, uttorkad spillra av vad en människa kan vara". Hon har då inte förverkligat den möjlighet hon själv är, utan befinner sig ständigt i ett förverkligande som hon inte själv har valt. Människan kan då inte bli något annat än vad hon kan bli genom sedvänjan. Detta har fört med sig att hon klamrar sig fast vid andra för att de skall bekräfta och värdesätta hennes roll som på detta sätt får en illusorisk realitet för henne. Hon har ju ingen egen identitet.

Den form av tillvaro som på detta sätt karakteriserar människan tar sig uttryck i en grundstämning av leda. I varje situation där individen inte lyckas täppa till eller överrösta den, väller den fram i medvetandet. Säkra kommer ledan fram i ett tillstånd av passivitet. Det är "ett tillstånd i vilket människan rent faktiskt är det som hon principiellt är: obegränsat överlämnad åt sig själv - och det vill säga: åt sin egen intighet" (Sløk, 1964, sid 99).

Då upplever hon sin egen tomhet.

"Ingenting ... är så outhärdligt för människan som att vara i fullständig ro, utan lidelser, angelägenheter, nöjen, åligganden. Då känner hon sin vanmakt och tomhet. Från botten av hennes själ kommer då genast ledan, mörkret, tristessen, sorgen, förtvivlan att stiga upp" (Sløk, 1964, sid 99).

May (1969) kallar en liknande sinnesstämning för apati och tomhet. Individen saknar vilja och engagemang.

"Känslan av tomhet ... kommer i regel ur människornas känsla av att de är maktlösa, att de inte kan göra något effektivt åt sina liv eller åt den värld de lever i/ ... att hon inte kan handla som en aktiv faktor i sitt eget liv ... Och eftersom det som hon vill och känner inte spelar någon roll, slutar hon snart att vilja och känna" (sid 25).

Laing (1961) talar om känslan av allienation när individen har "förlorat sin egen startpunkt". Då befinner hon sig i en "falsk" och ohållbar position, och i en sådan "berövas hans känslor värde, hans handlingar avkläds sina motiv, avsikter och konsekvenser, och situationen berövas sin mening" (sid 136).

Inom den klassiska psykoanalytiska teorin är känslan av olust motsvarande känsla för existentialismens leda. Känslan av olust uppkommer då individens medfödda drifter, hennes inre drivkraft, aktiveras men inte kan ges utlopp och tillfredsställelse. Driftimpulserna kommer från "detet" som kräver omedelbar behovstillfredsställelse. "Detet" saknar dock själv kontakt med yttervärlden, och är för behovstillfredsställelse beroende av "jaget" som ett verkställande organ, som kan rikta energin mot ett objekt. Kan "jaget" inte detta med hänsynstagande av realiteten och "överjagets" krav, blir individens inre drivkraft bunden av "jagets" försvarsmekanismer p g a denna inre konflikt. I vissa fall

kan "jaget" till och med utveckla ett mer eller mindre permanent och tvångsartat försvarssystem mot vissa detimpulser och de affekter som är förknippade med dessa. Detta leder till att mer och mer av individens livskraft blir bunden och hela områden av affekt- och driftsliv undandras medvetandet. Jaget blir passivt och inaktiverat i sina försvars- och anpassningsfunktioner. För att undvika känslan av olust drar individen sig successivt mer och mer undan situationer där drifterna har aktiverats. Hennes liv blir mer och mer inskränkt, hämmat och förljuget. Hon känner hjälplöshet, hopplöshet och resignation (A. Freud, 1936; Fenichel, 1946; Brenner, 1955; Joffe & Sandler, 1965).

Det gemensamma i existentiell och psykoanalytisk beskrivning av leda eller olust är, att det är ett tillstånd av inaktivitet, passivitet och känslotorka. Individen är inte sig själv, utan hon förnekar och bedrar sig själv.

Den andra grundstämningen ångest spelar en stor roll både i existentiell och psykoanalytisk teori. Litteraturen på området är följaktligen omfattande. En bra översikt och bearbetning ges bl a av Katzenelson (1969). För mig är det inte möjligt att inom ramen för detta arbete gå djupt in i problematiken. Jag skall dock försöka teckna vissa grunddrag som jag funnit väsentliga för identitetsupplevelsen.

I den existentiella presentationen av ångest utgår jag huvudsakligen från "Begreppet Ångest" skrivet av Kierkegaard (1844). Detta verk var inte bara det första på området, utan för mig förefaller det dessutom fortfarande vara klargörande i förhållande till identitetsbegreppet.

Jag skall först påminna om att ångest är en "grundstämning", d v s den dyker upp inifrån utan direkt yttre orsak och objekt.

"Begreppet ... ångest är något helt skilt från fruktan och liknande begrepp, som hänför sig till något bestämt, medan ångesten är frihetens verklighet som en möjlighet till det möjliga ... Ångest är en sympatisk antipati och en antipatetisk sympati" (Kierkegaard, 1844, sid 28).

Här påtalar Kierkegaard det väsentliga, nämligen ångestens dubbelnatur. Människan kan inte fly sin ångest, "ty hon älskar den; riktigt älska den kan hon inte, ty hon flyr den" (sid 30).

Jag tolkar Kierkegaard så, att ångest uppkommer ur sanningens ögonblick. Det smärtsamma är att se sig själv. Människan upptäcker att hon som individ egentligen inte har funnits till, eller att hon håller på att förlora sig själv. Hennes identitet är hotad. Vad hon på samma gång älskar i denna situation är

just "möjligheten till det möjliga", d v s att bli till eller att bli till på ett nytt sätt.

I ångesten upptäcker människan möjligheten till friheten. "Ångest är frihetens yrsel".

"Men frihetens möjlighet är inte att kunna välja det goda eller det onda, ... Möjligheten är att kunna" (sid 36).

Det är alltså inte frågan om vilken frihet som helst, utan friheten till sig själv. Individens frihet är att bli det hon är, eller att bli till på ett nytt sätt och förändra sitt innehåll.

I sanningens ögonblick ligger också ett krav. Möjlighetens förverkligande beror på en själv. Individens måste handla. Här kommer emellertid ångestens smärtsamma sida in igen. Vad skall jag göra? Vad skall jag välja? Ångestens situation är utan alternativ, utan innehåll, utan objekt, utan "gott och ont". Möjligheten kräver ändå ett handlande, ett val. Tänk om jag väljer fel?

"Det värsta är inte att det går åt helvete, utan att det kan gå åt helvete" som en bekant till mig uttryckte detta. Frukten för ångesten och för det okända, för framtiden, kan bli så outhärdlig att människan inte vågar välja sin möjlighet. "Man vet vad man har, men inte vad man får", som ordspråket säger. Stannar hon då vid "det omedelbara", när hon inte fram till sig själv. Hon förblir en av "dem". Nu är hon emellertid inte längre "oskuld" utan "ofri". Hon tränger bort sin möjlighet och förnekar sin frihet. Hon bedrar sig själv och "stänger sig själv inne". Gör människan emellertid av med sin ångest på detta sätt, är hon dömd till att känna sig skyldig. "Ty så snart skulden är för handen, är ångesten förbi och ångern är där" (sid 57). Hon kommer också att förbli rädd för sin ångest och för sig själv, och hon kommer att hamna i leda och apati.

Det finns emellertid även ett annat sätt att bli av med sin ångest; genom att ge sig i kast med sin möjlighet till val, genom att skapa sig handlingsalternativ, genom att göra det okända till känt. "För så snart frihetens och andens verklighet är för handen är ångesten upphävd" (sid 50). Individens måste våga ta sin möjlighet på allvar för att kunna bli sig själv. Katzenelson (1964) uttrycker detta på följande sätt:

"For at finde sin sande identitet skal et menneske prøve sig selv i det ukendte (poetisk; lære sin angst at kende), ... Thi først ved at vove sig selv, bliver et menneske opmærksom på sig selv, får et menneske 'bevidsthed'" (sid 228).

Den som låter sig formas av sin möjlighet kallar Kierkegaard för livets "geni". Även geniet förnimmer ångest, men på ett helt annat sätt och vid en helt annan tidpunkt än de "ofria". Hon har lärt sig att känna vad ångesten står för. Den signalerar fara.

De ofria "upptäcker faran först i farans ögonblick ... Geniet är allra starkast i farans ögonblick, däremot finns ångest i ögonblicket före och ögonblicket efter" (sid 55).

Ångest blir för geniet en "tjänande ande". Den ger henne möjlighet att förbereda sig "innan spelet i verkligheten blivit förlorat eller vunnet". Geniet är alltså inte rädd för sin ångest, tvärtom. Däremot har hon fruktan för skuld som följeslagare. Eftersom geniet söker avgörandet för sina handlingar hos sig själv, är hon också ansvarig för dem. Hon gör sig till det hon väljer. I handlingens ögonblick är hon dessutom inte ansvarig enbart inför sig själv utan även inför andra.

Psykoanalysens ångestteori är av något senare datum än existentialisternas. Freud formulerade sin första ångestteori 1895 och reviderade den 1926 i "Hemmung, Symptom und Angst". Enligt Freud har ångest en biologisk, nedärvd grund. Den uppkommer dels i s k "traumatiska situationer" och dels i "faro-situationer".

Traumatiska situationer är sådana där psyket (jaget) överväldigas av ett stimulusflöde som är så kraftigt att jaget varken kan bemästra det eller ge det ett adekvat utlopp. Då utvecklas automatiskt ångest hos jaget.

Det vanligaste är att dessa stimuli kommer inifrån, från detets aktivitet. Automatisk ångest är vanlig särskilt hos barnet, eftersom jaget hos barnet är för svagt och outvecklat för att bemästra detimpulser. Anna Freud (1936) beskriver två typer av driftsångest hos barn. Den ena är "ångest för driftens styrka". Jaget "fruktar att bli överrumplat eller förintat". Den andra är "realångest". Barnet fruktar detimpulserna därför att det fruktar yttervärldens straff vid behovstillfredsställelse. Hos vuxna kallar hon driftsångest för "överjagsångest".

"Driften blir farlig, därför att överjaget förbjuder dess tillfredsställelse och därför att en säker konflikt mellan jaget och överjaget skulle uppstå, om tillfredsställelse framtvingades" (sid 55).

Den spänningskänsla som uppstår mellan jaget och överjaget ger upphov till en känsla av skuld.

Ångest uppkommer emellertid inte enbart från inre stimuli, utan även yttre

farosituationer kan ge upphov till ångest. En av de vanligaste formerna är "separationsångest", särskilt hos barn. Ju viktigare yttervärlden är för individens behovstillfredsställelse, desto större blir ångesten vid objektförlust.

Efterhand lär sig individen att förutse uppkomsten av traumatiska situationer. Jaget producerar då ångest som en signal vid förutseendet av en farosituation. Sedan mobiliserar jaget med hjälp av signalångesten krafter för att kontrollera och kanalisera hotfulla impulser. Till sitt förfogande har jaget ett antal försvarsmekanismer för detta ändamål. Man kan säga att jaget då realitetsanpassar driftsimpulserna, d v s ger dem utlopp på ett av omgivningen accepterat sätt (A. Freud, 1936; Fenichel, 1946 och Brenner, 1955).

Existentialismens och psykoanalysens ångestteori har vissa väsentliga likheter. I båda markerar ångest en sorts vändpunkt eller vägskäl. Båda har en dialektisk syn på ångest. Ångest är en smärtsam och traumatisk upplevelse, men nödvändig för individens psykiska utveckling. Beroende på hur individen kan hantera ångesten, kan den få antingen positiva eller negativa konsekvenser. Den kan å ena sidan producera en inre förberedelse inför en hotande farosituation, vilket leder till att individen sedan kan agera på ett adekvat sätt i denna situation. Å andra sidan ligger det också en fara i ångesten. Ångesten kan upplevas som så outhärdlig att individen med alla medel försöker undkomma den. Hon tränger bort sin ångest och farans existens, och riskerar då att hamna i det tillstånd av leda och olust som beskrevs i det föregående. I båda teorierna uppfattas också känslan av skuld som en "tvillingkänsla" till ångest. Rädslan för skuld tvingar individen att efterleva existerande normer och värderingar.

Den tredje grundstämningen är slutligen glädje eller lust. Glädje är en känsla av att vara sig själv, att vara helt levande och närvarande. Hos Kierkegaard (1843) blir glädje till en sorts religiös salighetskänsla. Kontinuiteten i identiteten "jag är" består av att man i varje given situation utgår från sig själv. Livet är enligt Kierkegaard hela tiden "antingen eller". Individen som väljer sina handlingsalternativ själv kan upprätthålla sin identitet. Maslow (1962) talar om "peak-experiences" som individens starkaste identitetsupplevelse. Då känner hon sig som en enhet och ett aktivt centrum för sina egna handlingar. Hon är helt och fullt uppfylld av sin egen aktivitet här och nu. Hon satsar allt i sin egen handling och utnyttjar sina potentialer fullt ut ("fully-functioning"). Även Bühler (1962) talar om "funktionsglädje" och "glädje över skapande förmåga", liksom Rogers (1951). Laing (1961) konstaterar:

"I den mån jag satsar mig själv 'i' vad jag gör, blir jag mig själv genom detta handlande" (sid 121). Katzenelson (1969) beskriver glädjen som triumfen över att lyckas då man satsar sig själv och utnyttjar sina krafter för att övervinna den branta övergången då det oförutsägbara inträffar.

Känslan av glädje, d v s verklig identitetsbekräftelse, tycks uppstå som ett resultat av att man genom sina aktiva handlingar lär känna sig själv, sina brister och sin styrka. Individen lär sig att utveckla och använda sina krafter bättre och bättre. Hon njuter av att kunna utvecklas. Det är troligen vetenskapen om och tryggheten av att kunna klara av även för tillfället svåra situationer, som ger individen hennes självkänsla, en känsla av själv tillit, självförtroende och egenvärde. Denna upplevelse bör inte blandas samman med upplevelsen av positiv självvärdering (jfr sid 29). Detta poängterar bl a Burns (1979):

"Self worth is the feeling that the 'self' is important and effective, and involves the persons being aware of himself. Whereas notions of self evaluation suggest that a person's sense of self esteem derived from measuring up to certain standards, reward for meeting his own and others' aspirations for him is self esteem. On the other hand self worth is more fundamental, involving a view of oneself as being master of one's actions, a sense of competence which is intrinsic rather than depending on extrinsic support" (sid 56).

Enligt psykoanalysen eftersträvar individen lustupplevande. Detta uppstår, när jaget kan rikta detets energi på ett konstruktivt sätt mot ett eftersträvat objekt, mål. Om jagfunktionerna kan fortgå i den konfliktfria sfären inom den psykiska apparaten, d v s om detet och överjaget är jagets bundsförvanter, då kan jaget utnyttja detets energi på ett maximalt lustbetonat sätt (Erikson, 1968). Joffe & Sandler (1965) anser ett ständigt sökande till ett affektivt "idealtillstånd" av välbefinnande som helt grundläggande för människan. Detta "idealtillstånd" är nära sammankopplat med trygghetsupplevelser och en motsats till upplevelser av smärta, ångest och obehag.

Gemensamt för existencialismens glädje och psykoanalysens lust är, att de är tillstånd av inre enhet och aktivt viljehandlande. Individen har då tillgång till och förmåga att använda hela sin inneboende energikapacitet på ett konstruktivt sätt. Hon bejakar sig själv och lever utan självbedrägeri och verklighetsflykt. Erikson (1968) definierar en sådan person med Jahodas ord:

En individ som "aktivt behärskar sin omgivning, företer en viss enhet i sin personlighet och har en riktig uppfattning om världen och sig själv" (sid 80).

Maslow (1962, 1967) karakteriserar en sådan person med egenskaper som realis-

tisk livsorientering, positivt erkännande av den egna personen och av andra i allmänhet, spontanitet i tanke och känsla, avsaknad av självcentrering, oberoende i tänkande, demokratisk, etisk, kreativ och med känsla av identitet.

2.5.3. Självidentitetens och jagidentitetens innehåll - en syntes

I det föregående har självidentiteten och jagidentiteten presenterats som den individuella identitetens två kvalitativt skilda dimensioner. Karakteristiskt för självidentiteten är, att den framför allt är kognitiv och allmän. Individen kan göra sig själv till sitt objekt och beskriva sin självidentitet för sig själv och andra - "jag är det och detta" - och hon blir troligen förstådd. Självidentiteten representerar nämligen en variation på ett socialt bestämt mönster som vi alla har inom oss. Man kan säga att självidentiteten ger individen en given position i ett historiskt och socialt sammanhang. En klar och välintegrerad självidentitet ger individen en referensram, en bas, för hennes handlande. Den anger dessutom de mål, de värden, som hon skall sträva efter. Man kan också säga att självidentiteten bildar den struktur inom vilken individens jagidentitet får mening och sammanhang.

Jagidentiteten representerar i sin tur individens upplevande sig själv som subjekt. Den består av individens högst privata och individuella, i nuet pågående upplevelseprocesser, främst i form av emotioner. Dessa upplevelser är svåra att definiera, men ändå ytterst påtagliga och närvarande. De formar känslan av "jag är", och de ger identiteten dess egentliga innehåll. I jagidentiteten kommer individens livsenergi; hennes vilja, engagemang, nyfikenhet, fantasi, lust och glädje till uttryck. En stark jagidentitet leder till skapande aktivitet och konstruktivt handlande, som i sin tur kan leda till förändring och förnyelse av såväl individens omvärld och hennes relationer till andra, som av hennes självidentitet.

Mead (1934) intresserade sig huvudsakligen för självidentiteten ("me"), men han var ändå inne på tanken om dialektik mellan självidentitet och jagidentitet (upplevelsen av "I"). Detta visar bl a följande citat:

"Now the 'me' may be regarded as giving the form of the 'I'. The novelty comes in the action of the 'I' but the structure, the form of the self is one which is conventional" (sid 209).

Gustafsson (1975) utgår i sitt försök att förstå och definiera identitet från i sitt tycke två centrala begrepp; trygghet och aktivitet. Dessa begrepp kan även tillämpas på resonemang om självidentiteten och jagidentiteten. Självidentiteten representerar nämligen det gemensamma, det stabila, det organise-

rade, det kända, det definierbara och det trygga i individens identitet. Jagidentiteten står för det individuella, det vitala, det aktiva och det föränderliga.

Om detta resonemang om två typer av identitet - självidentitet och jagidentitet - knyts tillbaka till diskussionen om drivkrafterna bakom människans handlande (kap 1.), skulle man kunna säga att deras utveckling bygger på i grunden olika sorters behov. Självidentiteten utvecklas som ett resultat av individens strävan efter struktur och enhet i sin tillvaro. Jagidentiteten utvecklas som en följd av individens behov av självaktualisering och förnyelse. Båda dessa drivkrafter verkar komplettera varandra. De gör identiteten till en dynamisk struktur som på samma gång är både stabil och föränderlig. Detta är i sin tur nödvändigt för individens möjlighet att anpassa sig till förändrade livsomständigheter.

Självidentiteten och jagidentiteten är uppenbarligen varandra kompletterande identitetsdimensioner. Personlighetsbeskrivningar i litteraturen ger otaliga exempel på att dessa två identitetsdimensioner har utvecklats i olika omfattning hos olika individer. Oftast tycks de dock följas åt, så att en stabil, positiv och välstrukturerad självidentitet och en stark och välutvecklad jagidentitet återfinns hos en och samma person. En individ som har en klar, stabil och positiv uppfattning om sig själv och sin position i ett historiskt och socialt sammanhang kan inneha klara värderingar och vara målinriktad. Hon tycks också ha mer vitalitet, nyfikenhet, initiativ, kraft och lust att förverkliga och realisera de värden som hon uppfattar som viktiga. En individ som i motsats har en diffus, negativ, instabil och motsägelsefull bild av sig själv och sin position i tid och rum, har svårt att vidmakthålla några mål att sträva efter. Sålunda har hon också svårt att påverka och förändra sin situation och sig själv. Hon blir lätt alienerad, passiv, förtorkad, och hamnar till slut i leda och olust.

2.6. Identitetens komponenter

De komponenter i identiteten, d v s i individens upplevande av sig själv, som beskrivs i litteraturen, är av skiftande karaktär. Jag kommer i detta avsnitt att referera till några av dem. Först presenteras identitetens fysiska, sociala och psykiska komponenter och därefter refereras till det faktiska, det ideala och det sociala själv.

2.6.1. Den fysiska, den sociala och den psykiska komponenten

Ett vanligt förekommande sätt att indela identiteten i olika komponenter är de tre huvudkategorierna; den fysiska, den sociala och den psykiska (t ex James 1980, Gustafsson & Stigebrandt 1973, Samuels 1977 och Scherer 1979). I regel benämns och definieras dessa komponenter emellertid något olika av olika författare.

Den fysiska eller somatiska komponenten avser huvudsakligen individens kropps-
upplevande eller kroppsuppfattning ("body-image", "body-self"). Schilder (1950) definierar kroppsuppfattning som den mentala bild som individen formar av sin kropp. Schonfeld (1963) anser att den är en sammansatt representation av individens nuvarande, tidigare och fantiserade erfarenheter. Samuels (1977) avser med den fysiska komponenten individens fysiska och sexuella självbild. Till denna kategori räknar Scherer (1979) t ex individens ålder, kön och fysiska hälsa, och Gustafsson & Stigebrandt (1973) t ex individens utseende, längd och fysiska konstitution. James (1890), Fisher & Cleveland (1968) och Zurcher (1977) inkorporerar i den fysiska självbilden även individens materiella ägodelar, framför allt sådana som är känslomässigt viktiga för individen, t ex kläder och bostad. De är så att säga ett slags kropps förlängningar. Ibland avses med den fysiska komponenten enbart individens kognitiva kroppsuppfattning, ibland medräknas i denna även individens känslor för och attityder till den egna kroppen. Några författare talar om "body-kathexis" som individens tillfredsställelse eller missnöje med olika kroppsdelar eller kroppsliga processer (Secord & Jourard, 1953). (Se vidare teorier om kroppsuppfattning i t ex Fisher & Cleveland, 1968).

Den sociala komponenten består av individens uppfattningar om sina positioner i sociala sammanhang, om hennes sociala roller - vän, maka, mor, syster, dotter, lärare o s v - och om hennes tillhörighet i olika sociala grupperingar - etniska, kulturella, politiska, religiösa o s v (James 1890, Gustafsson & Stigebrandt 1973, Samuels 1977, Scherer 1979 och Zurcher 1977). Hos varje individ förekommer ett stort antal roller och rollkonstellationer. Var och en av dem är relaterad till en given social situation, och den motsvarar en bestämd grupps förväntningar som individen har internaliserat (James 1890, Mead 1934, Gergen 1971, Horrocks & Jackson 1972). Gergen (1971) anser att individens självupplevande alltid är centrerat primärt kring den sociala roll som är huvudrollen just för tillfället. Följaktligen varierar också individens självupplevande från situation till situation.

Både Mead (1934) och Gergen (1971) påpekar dock att individen trots de många olika rollbytena upplever en social helhetsbild av sig själv. Hon blir inte en annan person bara för att hon byter roll eller rollkonstellation. Den sociala komponenten är en individuell version av ett samhälleligt, kulturellt mönster. Man skulle kunna säga att de normer och värderingar som individen i likhet med andra omfattar, ingår i det generella i hennes sociala självbild. De ger individen en social helhetsbild av sig själv.

Den psykiska komponenten är den minst entydigt definierade. Ibland medräknas i denna komponent sådana icke-fysiska egenskaper som individen kan observera hos sig själv som objekt. Dessa egenskaper kan vara både förmågor, talanger, intellektuella prestationer (Smith 1960, Piers & Harris 1969, Samuels 1977) och karaktärsdrag (Gustafsson & Stigebrandt 1973, Scherer 1979). Detta betraktelsesätt brukar även omfatta individens värderingar av sina egenskaper och den egna personen som helhet (Smith 1960, Horrocks & Jackson 1972, Samuels 1977). Ibland beaktas emellertid inom denna komponent även individen som subjekt. Intresset är då inriktat främst på individens emotioner, t ex känslor av tomhet, trötthet, ångest, förvirring, lycka och tillfredsställelse med livet (Smith 1960, Sløk 1962, Erikson 1968, Piers & Harris 1969, Zurcher 1977, Scherer 1979). Författare som behandlar den psykiska komponenten med utgångspunkt från subjekt-aspekten är ofta mycket svävande i sina formuleringar. I ex James (1890) talar om individens innersta subjektiva varande ("the spiritual me"), och Zurcher (1977) diskuterar "the reflective self" som är "a processual self". Den omfattar individens handlings- och processupplevelser, t ex "jag är en lycklig person".

Flera författare förfäktar att den fysiska självbilden eller kroppsuppfattningen är identitetens grundläggande kärna eller ankare (Freud 1923, Fenichel 1946, Hoffer 1950, Sarbin 1952, Allport 1961, Zurcher 1977). Freud (1923) och Fenichel (1946) förklarar att den första rudimentära känslan av identitet uppstår ur en mental representation av den egna kroppen som skild från omvärlden.

"Due to the simultaneous occurrence of both outer tactile and inner sensory data, one's own body becomes something apart from the rest of the world and thus the discerning of self from nonself is made possible. The sum of the mental representations of the body and its organs, the so-called body-image, constitutes the idea of I and is of basic importance for the further formation of the ego" (Fenichel 1946, sid 36).

Hoffer (1950) intresserar sig främst för individens kroppspception och ställer den i relation till emotionsutvecklingen i kategorierna lust-olust upplevelser. I enlighet med den psykoanalytiska teorin anser han att de intensivaste kroppsupplevelserna i början hos barnet är knutna till munregionen ("mouth-

self"). Under barnets utveckling får senare andra kroppsdelar enligt psykoanalytisk teori en speciell betydelse som samlingspunkter för den libidinösa energin. Efter det orala stadiet koncentreras den libidinösa energin till det anala området och i det tredje till genitalia. I den vuxna individens kroppsuppfattning anses erfarenheter från dessa tre huvudzoner vara integrerade.

Kroppsuppfattningen och upplevelser knutna till kroppen anses vara av central betydelse för barnets identitetsutveckling. Sarbin (1952) anser att den fysiska självbilden bildar en kärna kring vilken den sociala och psykiska självbilden successivt tar form och differentieras, och senare blir överordnade i betydelse den fysiska. Zurchers (1977) tankar går i samma riktning. Han anser att den fysiska självbilden är mest dominerande hos barn, och den sociala och psykiska hos vuxna. Den sociala komponenten är överordnad i tillstånd av stabilitet, och den psykiska i tillstånd av inre och yttre instabilitet och förändring. Erikson (1968) ser identitetsutvecklingen som ett livslångt dialektiskt triangelspel mellan fysiska/biologiska och psykologiska och historisk-sociala faktorer. Varje faktor har en inre motsvarighet i individens föreställningsvärld som en del av hennes identitet, och de befinner sig hela tiden i utveckling.

Hessle (1975) hävdar att individens självbilder är hierarkiskt ordnade.

"Högre upp i hierarkin existerar självbilder som är mer aktuellt funktionsdugliga för individen än självbilder på lägre nivåer, vilka dock tidigare fyllt en uppgift för individens självupplevelse och handlande" (sid 21).

Detta innebär också att olika delar av den totala självbilden har komponenter med olika medvetenhetsgrad hos individen, och att skilda delar omväxlande kan bli dominerande (Sarbin 1952, Zurcher 1977). Vid sjukdom kan t ex kroppsupplevandet även hos vuxna bli överordnad andra delar av identiteten.

Oftast kan de tre här beskrivna identitetskomponenterna - den fysiska, den sociala och den psykiska - anses referera till individens självidentitet (självuppfattning), d v s hur individen uppfattar sig själv som objekt. Även jagidentiteten kan dock komma till uttryck genom de tre komponenterna, beroende på hur frågorna eller uttalandena är formulerade. I ex skiljer sig upplevelsen "jag har en kropp" (självidentiteten) från upplevelsen "jag är en kropp" (jagidentiteten).

2.6.2. Det faktiska självet, det ideala självet och det sociala självet

En annan ofta förekommande indelning av identiteten görs i kategorierna det faktiska-, det ideala- och det sociala självet (Rogers 1951, Brownfain 1952,

Katz & Zigler 1967).

Med det faktiska självet (the real self, the private self, the phenomenal self) avses den bild som individen har av sig själv, d v s hur hon varseblir och uppfattar sig själv.

Det ideala självet (the ideal self, the desired self) används som term om individens idealbild av vem hon skulle vilja vara eller bli.

Det sociala självet (the social self) står för individens uppfattning av andras syn på henne, d v s hur hon tror att andra varseblir henne.

Flera antaganden om relationer mellan dessa tre identitetselement har formulerats. Enligt ett antal teoretiker, bl a Rogers (1950), Brownfain (1952) och McCandless et al (1961) är en stor diskrepans mellan hur individen uppfattar sig att vara (real self) och hur hon önskar sig att vara (ideal self) ett tecken på instabilitet i individens självbild och på psykisk ohälsa. Ju närmare sitt ideal individen upplever sig att vara, desto stabilare är hennes identitet och desto nöjdare är hon med sig själv.

En något annorlunda ståndpunkt presenteras av Hillson & Worchel (1957). De anser att enbart vissa personer med psykisk ohälsa skulle utveckla en stor diskrepans mellan den faktiska och önskade självbilden. Exempelvis skulle personer som tenderar att förneka sina brister och problem inte uppleva någon nämnvärd skillnad mellan hur de är, och hur de skulle vilja vara. Jervis (1959) anser likaså att hälsa och tillfredsställelse med den egna personen inte kan definieras genom skillnaden mellan aktuell upplevd och önskad självbild (real - ideal self - discrepancy). Personer med liten eller obefintlig skillnad mellan dessa två identitetselement kan nämligen vara både sådana som har en låg uppfattning om sig själva och låga självideal som sådana som har en hög självuppfattning och höga självideal.

En tredje uppfattning, som tycks vara motsatsen till de två föregående, presenteras av Katz & Zigler (1967). De hävdar att en stor skillnad mellan den faktiska och önskade självbilden snarare är ett tecken på kognitiv och emotionell mognad än dålig psykisk anpassning. Detta påstående grundar sig på två antaganden. Det första är att individer med högre mognadsgrad har förmåga till större kognitiv differentiering mellan olika element. Detta innebär att de kan göra en finare och mer nyanserad åtskillnad mellan olika tanke-kategorier, t ex mel-

lan vad de uppfattar sig att vara och vad de skulle vilja vara. Det andra antagandet innebär att individer med högre mognadsgrad har större förmåga att inkorporera samhälleliga normer och värden. Detta leder till att de oftare misslyckas att uppnå sina ideal, och de känner följaktligen mer ångest och skuld känslor än mindre mogna personer. Ångest och skuld känslor betraktas alltså av Katz & Zigler inte nödvändigtvis som ett tecken på psykisk missanpassning, utan de kan istället vara ett tecken på högre psykisk mognad. Detta anknyter till diskussionen om relationen mellan ångest och identitet i avsnittet 2.5.2.

I diskussionen om relationen mellan det faktiska- och det sociala självet kan tillämpas ett analogt resonemang som om relationen mellan det faktiska- och det ideala självet. Om individen tror sig vara uppfattad av andra på ett likartat sätt som hon upplever sig själv, skulle detta kunna tyda på god realitetstestning och social anpassning samt stabilitet i hennes identitet (Brownfain 1952, Chodorkoff 1954). En alternativ tolkning presenteras av Katz & Zigler (1967). De anser att individer med större mognad och bättre utvecklad förmåga till differentierad varseblivning upplever större skillnad mellan hur de uppfattar sig själva och hur de tror sig vara uppfattade av andra än personer med lägre mognadsnivå.

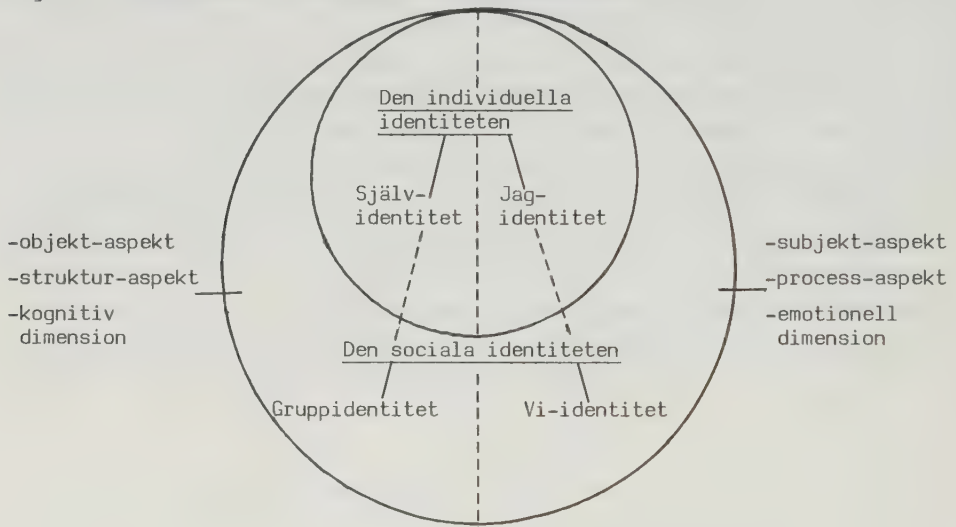
Ovanstående olikartade betraktelsesätt på relationen mellan det faktiska och det ideala självet, och mellan det faktiska och det sociala självet, grundar sig på ett flertal empiriska undersökningar i vilka författarna har funnit stöd för sina antaganden. Detta tyder på att relationen mellan dessa identitets-element inte kan betraktas som enkel eller linjär. Eftersom diskrepansen mellan olika självuppfattningar har funnits vara hög såväl hos psykiskt sjuka och missanpassade som hos psykiskt mogna och välanpassade, tyder detta närmast på en icke-linjär relation mellan dessa identitetskomponenter.

2.7. Den sociala identiteten

Hittills har jag diskuterat identitetsproblematiken enbart ur den individuella nivåns synvinkel, som "jag"-upplevande istället för som "vi"-upplevande. På den individuella nivån särskilde jag två till synes olika identitetsdimensioner som kallades för självidentiteten och jagidentiteten. Självidentiteten karakteriserades som identitetens objekt-aspekt, struktur-aspekt och kognitiva dimension. Jagidentiteten karakteriserades som självidentitetens komplement; dvs subjektaspekt, process-aspekt och emotionella dimension.

Dessa två, den individuella identitetens upplevandedimensioner, kan även tillämpas på identiteten på den sociala nivån. Den sociala identiteten är i många avseenden analog med den individuella identiteten. Den sociala identitetens två komplementära upplevandedimensioner kunde kallas för gruppidentiteten och vi-identiteten. Dessa två identitetsnivåer och deras respektive dimensioner är sammanfattningsvis presenterade i figur 3, nedan.

Figur 3. Identitetens två nivåer och två dimensioner

2.7.1. Gruppidentiteten

Gruppidentiteten är identitetens objekt-aspekt på den sociala nivån. Individen gör den grupp hon anser sig tillhöra till sitt objekt och sig själv som medlem i denna grupp. Gruppidentiteten är på samma sätt som självidentiteten både strukturell (sid 24) och kognitiv (sid 28) till sin natur. Den avser gruppmedlemmarnas uppfattningar om sig själva som en grupp, d v s medlemmarnas uppfattning om vilka de är. Ungefär samma betydelse lägger Parming (1977) i sin term "den kollektiva identiteten". En grupp kan definieras som av Konecni enligt Lange & Westin (1981) så här:

"En grupp kan vara alla mängder av individer mellan en dyad (= två personer) och en nation (eller t o m befolkningen i en världsdel, ja varför inte hela världen) där medlemmarna har, eller förmodas ha, minst ett identifierbart och relevant attribut gemensamt" (sid 225).

Gemensamma attribut inom en grupp kan vara t ex samma geografiska läge, språk, religion, historia, ideologi och framtidsvision. Gruppidentiteten förutsätter att individen identifierar sig med gruppens gemensamma attribut, och känner sig lik gruppens andra medlemmar i detta avseende. Hon definierar sig själv som en medlem i gruppen, t ex protestant, folkpartist, skåning, akademiker.

Gruppens medlemmar har i regel en liktydig uppfattning om gruppidentiteten, d v s om gruppens självdefinition, även om var och en ger den en individuell tolkning. Gruppdefinitionen omfattar en mer eller mindre explicit formulering av gruppens målsättning och struktur, som ofta består av relativt stereotypa roller och rollförväntningar. T ex i en familj har medlemmarna en förhållandevis klar och entydig bild av vilka de är som familjemedlemmar och vad som förväntas av var och en inom familjen. Gruppidentiteten omfattar även medlemmarnas värderingar av den egna gruppen, och de kan vara både negativa och/eller positiva. Det vanliga och sunda är emellertid att dessa värderingar, i likhet med den individuella självidentiteten, är övervägande positiva.

Gruppidentiteten uppstår ur dialogen mellan gruppens medlemmar och andra utanför gruppen. Oftast finns det en samstämmighet i hur gruppen definieras inifrån, internt och utifrån, externt. Man kan generellt säga, att gruppidentiteten är en återspeglning av den omgivande samhällsstrukturen, och dess normer och värderingar som något modifierade av gruppen internaliserats av den enskilda medlemmen. Man kan tala om subkulturella variationer av generella samhälleliga mönster.

För utförligare teoretisk presentation av social identitet och gruppidentitet hänvisar jag till Lange & Westin (1981).

2.7.2. Vi-identiteten

Vi-identiteten är den sociala identitetens motsvarighet till jagidentiteten på den sociala nivån. Den är den sociala identitetens subjekt-aspekt. Denna innebär en "här och nu" upplevelse som markerar individens känslomässiga tillhörighet i gruppen. "Jag är en av oss". "Här hör jag hemma". "Vi är". Vi-identiteten omfattar även individens engagemang i andra gruppmedlemmar och i gruppens mål.

I det följande skall jag kortfattat presentera vi-identitetens innehåll med utgångspunkt från känslotriaden: ensamhet $\leftarrow$ ambivalens $\rightarrow$ närhet. Jag har valt

den i analogi med den tidigare presenterade känslotriaden på den individuella nivån, nämligen: leda $\leftarrow$ ångest $\rightarrow$ glädje (i avsnitt 2.5.2.).

Det första känslotillståndet, ensamhet eller främlingskap, karakteriseras av avsaknaden av gemenskapskänsla och engagemang i andra, d v s avsaknaden av videntiteten. Främlingskap är ett återkommande tema bl a hos Camus (1942, 1946). Han beskriver den ohyggliga tomhetsupplevelse som uppstår då människan befinner sig alldeles intill de andra och ändå känner sig utanför. May (1969) talar om främlingskap och anonymitet -

"ett tillstånd då människor upplever ett avstånd mellan sig själva och de objekt som förr påverkade deras känsla och vilja" (sid 26).

May anser att detta känslotillstånd är särskilt vanligt för vår tidsålder då många naturliga grupperingar har upplösts och det normala är att undgå bli inblandad och engagera sig i andra. Fromm (1945) förfäktar att den moderna människan, befriad från banden i det förindustriella samhället, har fått en frihet och individualitet som har gjort henne ensam och maktlös. Marx (1932) konstaterar:

"När människan står främmande för sig själv, så står också hennes med-människa främmande för henne" (sid 68).

Dialektiken från känslotillståndet främlingskap på den sociala nivån till leda på den individuella nivån är tydlig. Har människan ingen individuell identitet, inga klara gränser mellan sig själv och andra, ingen egen vilja, inget engagemang, så kan hon inte heller knyta an till en annan människa. "Sann gemenskap med andra kräver en klar personlighetskontur och ställer samtidigt denna på prov" (Erikson, 1969, sid 143). Individer med svag identitet upplever enligt Erikson (1968) gemenskap ofta som en påfrestning, som om den "skulle kunna övergå i en sammansmältning av personligheter som skulle leda till identitetsförlust och som därför kräver en spänd, inre återhållsamhet, en reservation av engagemanget" (sid 144). Svag identitet kan dock även framkalla ett symbiotiskt beroende av andra. Individen försöker då fastställa sina suddiga konturer genom andra. Detta illustreras av bl a Laing (1970).

"Jack blir förälskad i Jills bild av Jack; han tror att det är han själv. Hon får inte dö, ty då skulle han förlora sig själv" (sid 37).

Ambivalens är det andra grundläggande känslotillståndet på den sociala identitetsnivån. Det är ett tillstånd där individen upptäcker sin ensamhet och känner längtan efter gemenskap, men inte vågar gå in i den. Eftersom hon inte känner sig själv och den andra, saknar hon tillit till sig själv och förtroende för den andra (Boszormenyi-Nagy, 1965). Om ens identitet är diffus och skör,

konstaterar Laing (1961) att "relationer innebär ett hot om identitetsförlust - att bli uppslukad, sammansmält, absorberad, att förlora sin särpräglade avskildhet". Känslan av ambivalens kommer också fram då individen upptäcker sitt totala beroende av den andra, men har svårt att slita sig loss, eftersom hon behöver den andra för sin egen trygghet och tillfredsställelse. Ambivalens är tydligt en tvillingkänsla till ångest på den individuella nivån (sid 34). Båda är valsituationens emotioner på ont och gott.

Det tredje känslotillståndet, närhet, betecknar ett tillstånd av äkta gemenskap, kärlek och "vi-känsla". Fromm (1956) anser att den riktiga gemenskapen är en förening på basis av bevarad integritet och individuell identitet.

"I kärleken inträffar den paradoxen att två varelser blir en och ändå förblir två" (sid 32).

För Fromm är känslan av gemenskap liktydig med känslan av kärlek, som uppstår då individen satsar sig själv i den andra, då hon engagerar sig i den andra. Fromm anser att individen finner sig själv och upptäcker den andra i det ömsesidiga givandet och tagandet. Sløk (1964) menar att gemenskap bygger på respekt för andra som individer.

"Att möta den andre som ett jag är därför identiskt med att möta någon som man visserligen kan inlåta sig med men som man inte har makt över ... Jag är endast till som ett jag i mötet med ett du, och väl att märka, ett du som jag inte genast iakttagande och behandlande förvandlar till ett ting, ett 'det'" (sid 121-2).

May (1969) poängterar att individen skall ha en förmåga att stå på egna ben och bejaka sig själv, om hon skall kunna ge av sig själv till en annan. Hon kan inte ge något om hon inte har något att ge. May anser vidare att känslan av kärlek och vilja hör ihop, och att de båda är nödvändiga för uppnåendet av gemenskap.

"Kärlek och vilja är beroende av varandra och hör ihop. Båda är sammanbindande existens-processer - de innebär att man sträcker sig mot andra för att påverka dem, forma och skapa deras medvetande. Men detta är i inre mening otänkbart om man inte samtidigt öppnar sig för andras inflytande" (sid 7).

2.7.3. Den paradoxala identitetssyntesen

Individens identitet förefaller vara såväl individuell som social till sin karaktär. Individen tycks samtidigt sträva efter både att särskilja sig från andra och bli sig själv - sitt individuella jag, och att ingå i en mänsklig gemenskap och bli lik andra - en medlem. Det förefaller dessutom som om uppnåendet av det ena inte var möjligt utan det andra. Denna paradox kommenteras av flera författare. Jag skall exemplifiera med några citat från skilda teori-riktningar.

"Icke desto mindre är det existentialismens paradoxala mening att man endast genom att i strängaste bemärkelse bli sig själv blir till för andra" (Sløk, 1964, sid 124).

"Först när identitetsbildningen (den individuella, min anm) är i full gång, är verklig intimitet möjlig - och den innebär egentligen både motsättning och sammansmältning av identiteterna" (Erikson, 1968, sid 116).

"... denna paradox uppstår, där individen uppoffrar sig själv för den helhet som gör hans eget liv möjligt. Precis som det inte kunde finnas individuellt medvetande utom i en social grupp, är individen i en viss mening inte villig att leva under sådana förhållanden som skulle innebära en sorts jagets självmord i dess förverkligandeprocess" (Mead, 1934, sid 157-158).

Kan denna paradox förstås? Möjligen kan man se den samtida strävan efter individualitet och efter gemenskap som en allmän strävan efter enhet, fast på olika nivåer. I existentiell och religiös litteratur talas dessutom om en tredje enhetsnivå, att bli ett med allt, något som jag emellertid inte skall beröra här. Uppenbart är att dessa olika enhetsnivåer, eller identitetsnivåer på något sätt är ömsesidigt beroende av varandra. Utvecklingen på den ena nivå tycks dessutom leda till utveckling på den andra, och tvärtom.

2.8. Den etniska identiteten

Människor i ett samhälle kan identifiera sig med varandra efter ett flertal kriterier och bilda en mängd olika sociala grupper. De kan ha olika sociala identiteter; t ex yrkesidentitet, religiös identitet, politisk identitet, regional identitet, språkgruppsidentitet och socialklassidentitet. Antalet kategorier kan vara mycket stort och "skära igenom" varandra på ett svåröverskådligt sätt, vilket bl a Berreman (1975) visade i sin undersökning om sociala grupperingar och identiteter i en indisk stad. Individer i ett modernt samhälle har multipla sociala identifikationer (Zavalloni, 1973; Allardt, 1979). Individens sociala identifikationer kan anses vara hierarkiskt ordnade såtillvida att vissa av dem är mer centrala och viktiga för individen än andra. I t ex kris-situationer kan dock den tidigare hierarkin bli omskakad så att bara en enda eller några få sociala identifikationer upplevs som relevanta (Devereux, 1975). Den etniska identiteten kan således ses som bara en av ett antal möjliga sociala identiteter, även om den särskilt i etniskt heterogena situationer anses vara den viktigaste (Salamone & Swanson, 1979). Emellertid kan man säga, att detta synsätt på etnisk identitet förenklar och förminskar komplexiteten och betydelsen av etnisk grupptillhörighet. Etniciteten genomsyrar från begynnelsen djupt individens identitet såväl på den individuella som på den sociala nivån (jfr Parming, 1977), även om individen i regel kan göra åtskillnad mellan sin per-

sonliga identitet och sin sociala, etniska identitet (Pettigrew, 1978).

"Vi har att göra med en process som äger rum i individens innersta, men samtidigt i centrum av hans grupps kultur, en process som i själva verket fastställer dessa två identiteters identitet" (Erikson, 1969, sid 19).

Begreppet *etnicitet** definieras på olika sätt av olika författare (t ex Isajiw, 1974; De Vos, 1975; Fishman, 1977; McKay & Lewins, 1978; Arnstberg & Ehn, 1980; Lange & Westin, 1981). I detta arbete refererar termen till en grupp människor som tillhör ett visst, från omgivande folk avvikande, kulturellt system. Generellt kan sägas, att en individ tillhör den grupp som hon anser sig tillhöra (subjektiv definition), under förutsättning att hennes medlemskap bekräftas av andra i denna befolkningskategori (ett objektiva villkor). En etnisk grupp kan följaktligen definieras som t ex av De Vos:

"An ethnic group is a self-perceived group of people who hold in common a set of traditions typically include "folk" religious beliefs and practices, language, a sense of historical continuity, and common ancestry or place of origins" (De Vos, 1975, sid 9).

Till skillnad från många andra sociala grupper är medlemskap i en etnisk grupp sällan förvärvat. Det är svårt att bli medlem i någon annan etnisk grupp än den man är född i (Arnstberg & Ehn, 1980).

Graden av etnisk medvetenhet varierar betydligt mellan människor. För en individ från en homogen majoritetsbefolkning är den etniska tillhörigheten sällan i högre grad en medveten eller problematisk del av hennes sociala identitet. Hon är helt enkelt född till medlemskap i en självklar befolkningskategori, som inte ifrågasätter hennes tillhörighet, åtminstone så länge hon stannar i den och följer dess normer. Individens sociala tillhörighet - såväl i det förgångna, som i nutiden och i framtiden - definieras utan motsägelser inom ett enhetligt trossystem (De Vos, 1975). För etniska minoriteter och invandrare är den etniska grupptillhörigheten däremot en ytterst central och problematisk del av medlemmarnas identitet, och skillnaderna i den självupplevda (subjektiva) etniska identiteten kan vara stora mellan medlemmar inom en och samma etniska minoritet. Jag skall återkomma till dessa skillnader och möjliga förklaringar till dem längre fram.

* Begreppen etnisk grupp och rasgrupp bör hållas isär. Ras syftar på biologiska särdrag, medan etnicitet syftar på kulturell egenart. Även begreppen etnicitet och nationalitet bör definieras olika. För många människor sammanfaller etnisk och nationell identitet, men inte för alla. Nationalitet syftar på medlemskap i en viss nation eller ett samhälle (territoriell definition), medan etnicitet anger tillhörigheten i en viss kulturgrupp. Invandrare i Sverige är t ex i nationell bemärkelse "svenskar", men inte i etnisk bemärkelse.

Vi kan konstatera, att det svenska samhället, eller den svenska nationen, idag innehåller en homogen majoritetsbefolkning, svenskarna, och ett stort antal invandrare minoriteter. Begreppet minoritet avser en befolkningskategori som är mindre till antalet, och oftast med bibetydelsen underlägsen i maktavseende (Arnstberg & Ehn, 1980).

2.8.1. Den etniska identitetens funktion

En förutsättning för att en grupp skall bestå som enhet är, att dess medlemmar känner dragningskraft till den (Eskola, 1971), att gruppen kan tillfredsställa vissa väsentliga behov hos individen. Om medlemskap däremot innebär mer skam än stolthet, mer obehag än tillfredsställelse, görs försök att lämna gruppen (Tajfel, 1978). Detta gäller även etniska grupper. Den etniska gruppen och den etniska identiteten kan grovt anses ha två centrala funktioner för individen: en kognitiv och en emotionell.

Den kognitiva funktionen härrör från den gemensamma kulturens normer för hur man uppfattar och tolkar världen. Kultur kan definieras som de begrepp, föreställningar, normer och värderingar som är gemensamma för en grupp, övertagna från föregående generationer (Klausen, 1972; Ehn, 1975). Den gemensamma kulturen eller etniciteten är helt enkelt likhet i att konstruera erfarenheter, att se (Kelly, 1955). Den är en referensram enligt vilken individen handlar och förväntar sig att andra inom gruppen skall handla. Etniciteten svarar således mot ett behov hos individen att göra världen begriplig och att få sin rekonstruktion av verkligheten bekräftad som om omvärlden vore välordnad och möjlig att förutse. Den etniska gruppen erbjuder individen kända mönster, sedvänjor och symboler som hon kan dela med andra.

Den etniska grupptillhörigheten får även betydelse för individens identitet då hon blir varse skillnader mellan olika kulturella grupper. Genom identifikation med den egna etniska gruppen uppnås social differentiering och en egen särprägel (Tajfel, 1978). Som en följd av denna differentiering kan en individ bli mer medveten om sin sociala etniska anknytning och motsvarande beroende av den egna etniska gruppen samtidigt som hon, paradoxalt nog, också kan bli medveten om sin individuella egenart och identitet. Hon får nämligen en större möjlighet till att distansera sig både från sin etniska grupp och sig själv. Hon får en möjlighet till "en inre frigörelse från en mer dominerande gruppidentitet, kanske den 'kompakta majoritetens'" (Erikson, 1968, sid 19).

Personer som tillhör olika etniska grupper ser alltså inte sin omvärld och sig

själva på samma sätt. Kulturella olikheter baserar sig framför allt på skillnader i historiska erfarenheter, av vilka en stor del är av mycket gammalt datum i den etniska gruppens historia (Sandlund, 1976). Den gemensamma kulturen anammas av individen tidigt genom den primära socialisationen inom familjen. Kulturen ger individen hennes föreställningar om en given "verklighet", som till stora delar är omedveten. Den primära socialisationen (se närmare nästa avsnitt) inom familjen sker genom barnuppfostran, som utgör en del av den etniska gruppens erfarenheter och föreställningar om verkligheten - i släktled efter släktled (Erikson, 1950). Dessa kulturella föreställningar försöker individen i sin tur föra vidare till nästa generation, ofta något förändrade. Även skenbart godtyckliga moment i barnuppfostran, som bygger på underförstådda regler, har en bestämd funktion. Att ifrågasätta eller förändra några av dessa "naturliga" regler kan få ödesdigra konsekvenser och splittra ett folks föreställningar om världen, vilket beskrevs av bl a Erikson (1950) i hans studier av barndomen i två indianstammar. Barnuppfostran måste emellertid, för att vara verklighetsanpassad och meningsfull, utgå från ett system av en fortlöpande kultursyntes (Erikson, 1959). Individens kulturella repertoar påverkas och omprövas under hela hennes livstid genom socialt samspel med andra. Erikson förefaller ha en funktionell syn på barnuppfostran. Jag tolkar Erikson så, att varje etnisk grupp i sin traditionella barnuppfostran har lagrat flera generationer gamla livserfarenheter som underlättar för nya individer att fungera i just den "verklighet" som de föds in i och utveckla egenskaper som gör dem till funktionsdugliga medlemmar. Såväl "verkligheten" som livserfarenheterna kan i sin tur variera mellan olika etniska grupper.

Huruvida de etniska uppfostringstraditionerna sedan formar individer inom en och samma kultur lika varandra och olika från individer från andra etniska grupper är en öppen fråga. Sanningshalten i s k "nationella karaktärsdrag", d v s om t ex svenskar skiljer sig från fransmän i sin personlighet och identitet, har länge varit en kontroversiell fråga. De empiriska studier som har gjorts har haft svårbemästrade metod- och validitetsproblem (se t ex Brigham, 1971; Gardner, 1973; Mackie, 1973).

Särskilt medlemmar i en homogen majoritetskultur har tämligen dåligt utvecklad medvetenhet om sin egen kultur (Arnstberg & Ehn, 1980). De har en säker social (etnisk) identitet utan kognitiva alternativ till förändring (Tajfel, 1978). Varje sätt att uppleva och tolka omvärlden uppfattas som i det närmaste självklart. Personer inom etniska minoriteter eller majoritetsmedlemmar som byter kulturmiljö, har en större möjlighet för jämförelser mellan olika kulturele-

ment, och de blir oftast därigenom mer medvetna om den egna kulturen och etniska grupptillhörigheten. Etnisk identitet är nämligen alltid kontrastiv (Hannerz, 1981). Hos individer i en etnisk grupp som blivit en minoritet relativt plötsligt, t ex genom migration till en ny kulturmiljö, kan upplevelsen av olikheter ge upphov till en mer eller mindre akut kulturkonflikt. Världen ter sig plötsligt svårbegriplig och motsägelsefull, och andras handlingar blir svårare att förutse och förstå. Individens identitet blir hotad, och hennes sociala identitet osäker. Om detta vittnar en mängd vetenskapliga studier (t ex Trankell, 1973; Westin, 1973; Ehn, 1975; Weinreich, 1979) och skönlitteratur (t ex Parling, 1966; Ylitalo, 1972, 1973; Jalava, 1980).

Etnicitetens emotionella funktion är betydligt mindre behandlad i vetenskaplig litteratur än den kognitiva funktionen. Den är svårfångad och nämns ofta i förbigående. Etnicitetens emotionella funktion skulle emellertid kunna sägas vara att tillgodose individens behov av social tillhörighet, gemenskap och engagemang (jfr sid 39. Jfr även Maslows (1954) "samhörighets- och kärleksbehov"). Detta behov kan för övrigt tillfresställas av varje grupp individen kan räkna sig som medlem av (Parming, 1977), men den är särskilt markerad i många etniska minoriteter, eftersom medlemmarna är mer medvetna om sitt medlemskap. Några författare menar dessutom att etniciteten är ett viktigare socialt band än många andra på grund av att den är mer ursprunglig (Isaacs, 1974). Vi-känslan är skapad av många års och generationers delade erfarenheter och släktskap. Den etniska gruppen kan genom sitt informella nätverk även motverka den allmänt tilltagande alienationen i det moderna samhället. Den ger individen en bestämd tillhörighet någonstans, en given plats i det sociala rummet. Känslan att dela ett gemensamt öde med sitt folk tillfredsställer också individens behov av kontinuitet i sin identitet (De Vos, 1975; Parming, 1977), och ger henne således en bestämd plats i tiden. Enligt detta, närmast existentiella synsätt, upplever individen välbehag då hon får sitt behov av social gemenskap tillfredsställt. Känsla av olust skulle därmed vara en följd av upplevd alienation och utanförskap.

Individen har också behov av social uppskattning och erkännande (jfr Maslows (1954) "behov av social uppskattning"). Den egna etniska gruppen fungerar i regel som den referensgrupp* inom vilken behovet av socialt erkännande till

* Begreppet "referensgrupp" avser ofta både faktisk medlemsgrupp och aspirationsgrupp. En grupp från vars perspektiv individen ser på omvärlden och sig själv och som hon identifierar sig med. Alternativt en grupp som individen känner dragning till, som hon gärna vill identifiera sig med, eller vars värderingar och normer hon försöker tillägna sig.

största delen uppfylls, oavsett hur denna grupp värderas av andra (Berreman, 1975). "Bättre den första i denna by, än den andre i Rom". Likformighet i värderingar medför bl a att det är lättare för individen att genom sitt handlande uppnå erkännande av andra och utveckla en positiv självidentitet eller självuppfattning. Samband mellan upplevd likhet och vänskap har för övrigt påvisats i flera empiriska studier (t ex Newcomp, 1953, 1965; Davitz, 1955), även om detta samband inte förefaller okomplicerat (se t ex Diller, 1954; Davitz, 1955; Fitts, 1955; Nortway & Detweiler, 1956; Harvey et al, 1957; Suinn, 1960; Kipnis, 1961; Leonard, 1975).

Tajfel (1978; Tajfel & Turner, 1979) ser uppnående och upprätthållande av positiv social och etnisk identitet som ett behov i sig hos individen. Den är såväl ett mål som en drivkraft för individens handlande. En positiv etnisk identitet baserar sig på identifikation med den egna gruppen som vid jämförelser framstår som positivt differentierad från en relevant jämförelsegrupp ("utgrupp"). Differentieringen uppstår alltså mellan "vi-med positiva egenskaper" och "de-med negativa särdrag".

Tidigare nämndes, att kulturen främst genom familjen starkt påverkar barnets kognitiva föreställningar om omvärlden och sig själv. På samma sätt formas emellertid även barnets känslomässiga tillit till sig själv och omvärlden, och hennes självupplevda värde som en individ och samhällsmedlem. Detta betonas av bl a Erikson:

"En individs och ett folks identitet börjar ju med barndomsritualen, när mödrar med många prelitterata medel gör klart för barnet att det är bra att vara född och att ett barn förtjänar värme" (Erikson, 1968, sid 266).

2.8.1. Förändring av minoritetsmedlemmars etniska identitet

Kultur är en dynamisk process. Det pågår hela tiden en kognitiv och emotionell förändrings- och anpassningsprocess, där den egna grupptillhörigheten och den gemensamma referensramen på tillvaron kontinuerligt omprövas i växelverkan med andra i gruppen. I de flesta fall av fortlöpande kontakt med en dominerande kultur, då kulturmötet alltså inte sker på lika villkor, anammar medlemmar i den etniska minoriteten kulturelement från denna majoritet i sin strävan att upprätthålla en stabil bild av verkligheten och att anpassa sig själv till det omgivande samhället. På grund av skillnader i makt- och dominansförhållanden, lever alla minoriteter under ständigt hot att sammansmälta med majoriteten (Asp, 1967), att överta majoritetens perspektiv på omvärlden och sig själv och bli en av dem.

Vad som från emotionsperspektivet kan antas fungera som drivkraft för förändring av minoritetsmedlemmens etniska identitet, är den känsla av underlägsenhet som kan följa minoritetsstatus då majoriteten särbehandlar minoritetsmedlemmar och dikterar de villkor under vilka minoriteten lever. Flera empiriska studier har kunnat konstatera låg självvärdering hos minoritetsmedlemmar (t ex Stevenson & Stewart, 1968; Brody, 1963; Greenwald & Oppenheim, 1968; Eidheim, 1969; Lefley, 1974; Morris, 1974; Weinreich, 1979). Andra studier har däremot inte kunnat finna signifikanta skillnader mellan minoritetsrepresentanter och majoritetsrepresentanter självvärdering, utan istället visat att minoritetsmedlemmars eventuella låga självvärdering är en mycket kontroversiell fråga (t ex Ward & Braun, 1972; Heiss & Owens, 1972; Rosenberg, 1973; Lerner & Buehrig, 1975; Loudon, 1977). Adam (1978) tolkar motstridiga resultat i minoritetsmedlemmars självvärdering som effekter av forskarnas ideologier:

"Sympathy with minority members, and a desire to free them from the stigma of low self-esteem, had led not to the dereification of the issue, but to attempts to deny its existence completely" (Adam, 1978, sid 49).

Adams antagande står emellertid inte oemotsagt. Andra förklaringar till motsägelsefulla resultat om samband mellan minoritetsstatus och självvärdering diskuteras av bl a Simmons (1978) och Pettigrew (1978).

Om den egna etniska gruppen av en eller annan anledning vid jämförelser framstår i otillfredsställande dager, påverkar detta negativt individens sociala identitet. Detta sker framför allt, då minoritetsmedlemmar börjar se på sig själva och sin etniska grupp ur majoritetsbefolkningens perspektiv. Då kommer individen antingen att försöka lämna den egna gruppen och att ansluta sig till en annan som upplevs mer positivt eller att försöka förbättra den egna gruppens sociala status. Resonemanget bygger på teorin om kognitiv dissonans. (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1979). Om social mobilitet och förändring av den egna etniska identiteten inte uppfattas som möjlig, blir läget problematiskt.

I den etniska förändringsprocessen urskiljs vanligen två huvudsteg; ackulturation och assimilation (Asp, 1967; Teske & Nelson, 1974; Liebkind, 1976; Arnsjöberg & Ehn, 1980. Jfr även Gordon, 1964 och Parming, 1977). Ackulturation är det första steget, och den avser minoritetsmedlemmars materiella och beteendemässiga likriktning med majoritetsmedlemmars, samtidigt som den ursprungliga etniska gruppidentifikationen börjar luckras upp. Assimilation i sin tur är det sista stadiet i förändringsprocessen. Den är fullbordad då minoritetsmedlemmen, genom att successivt ha bytt perspektiv och referensgrupp, slutligen också identifierar sig med majoritetsbefolkningen och tillägnar sig dess värdesystem. Processen är slut då medlemmar i majoritetskulturen är beredda att

acceptera denna person som en av dem (Shibutani & Kwan, 1965).

Flera olika faktorer som påskyndar eller förhindrar den etniska förändringsprocessens hastighet och intensitet har diskuterats. I allmänhet konstateras, att etniska minoritetsmedlemmars ackulturation och assimilation till majoritetskulturen snarare beror på majoritetsbefolkningens attityder och beteende mot dem än på minoriteten själv (Asp, 1967; Parming, 1977). Assimilationen är starkast då majoritetsbefolkningen är positivt inställd till medlemmar av minoriteten och tillåter social mobilitet. Majoritetens acceptans är i regel större ifall minoritetsmedlemmens yttre karakteristika, personlighetsegenskaper och beteende stämmer överens med majoritetens ideal. Tryck från majoriteten mot minoriteten stärker däremot minoritetens etniska gruppmedvetenhet och medlemmars lojalitet mot gruppen, och får dem att starkare befästa och markera sina gränser. Detta illustreras av bl a Gustafsson (1970) i hennes beskrivning av zigenare (eller romer) i Sverige. Bland omständigheter som tenderar att öka majoritetens särbehandling och fördomar mot en minoritet benämns bl a stora skillnader mellan kulturerna, annat språk eller andra särpräglade markörer hos minoritetsbefolkningen som gör dem lätta att identifiera, och homogen socialklassstillhörighet eller yrkesspecialisering hos minoritetsmedlemmar då social klass och etnisk grupp blandas samman (Parming, 1977; Hechter, 1976 och 1978). Att fruktan och motvilja mot etniska minoriteter och invandrare i Sverige är allmänt förekommande även bland svenskar, visar flera empiriska undersökningar (t ex Tranckell, 1974; "Invandrarna i svenskarnas ögon", 1982; Bergman & Swedin, 1982; Mellor & Firth, 1983).

I litteraturen tas även upp flera faktorer inom minoritetsgruppen som kan fördröja eller accelerera den etniska förändringsprocessen. En av dem är minoritetsgruppens interna samhörighet och sociala integrationsgrad med lojalitetsförpliktelser och lojalitetsförväntningar. Hög integrationsgrad motverkar assimilation, och den förstärks av bl a regional närhet mellan medlemmarna, gemensam upplevelsebakgrund, gemensam socialklass eller yrkesspecialisering och strävan till samarbete mellan medlemmarna. Social splittring inom minoriteten befrämjar däremot sammansmältningen med majoriteten (Asp, 1967; Parming, 1977; Hechter, 1978). En annan assimilationsgynnande faktor är minoritetsmedlemmars kontakter med majoritetsbefolkningen. Ju tätare kontakter, desto större påverkan (Asp, 1967). Som en tredje faktor i den etniska förändringsprocessens hastighet är minoritetsmedlemmars attityder mot majoriteten. Positiva attityder påskyndar medan negativa förlångsamar assimilation (Parming, 1977; Liebkind, 1979). Som en ytterligare faktor kan nämnas minoritetsgruppens status - ekono-

misk, social och historisk status (Giles et al, 1977; Liebkind, 1979). Hög status ökar minoritetsmedlemmars benägenhet att hålla kvar och markera sin etniska identitet, medan låg status har motsatt effekt.

Vad avser den etniska förändringsprocessen, särskilt hos minoriteter som är invandrare, tar Hannerz (1981) fram ytterligare några faktorer inom minoriteten själv: kulturell divergens, migrationsmönstret och vanan vid minoritetsstatus. Kulturell divergens syftar på skillnader mellan ursprungslandets och det nya landets kultur. Ju större den kulturella skillnaden är, desto långsammare antas anpassnings- och förändringsprocessen bli. Med migrationsmönstret avses betingelser som t ex huruvida avsikterna är att stanna i det nya landet eller vistelsen betraktas som tillfällig. Vanan vid minoritetsstatus i ursprungslandet antas fungera som en motvikt mot assimilerande krafter. Personer ur sådana grupper är mer medvetna om sina kulturella särdrag och vana vid att hävda gruppens gränser utåt. Vidare kan man anta att minoriteter som är invandrare assimileras fortare än minoriteter som lever kvar i sin traditionella miljö. Migrationen i sig och mötet med en ny verklighet gör ju åtminstone delar av minoritetens kulturella föreställningar inadekvata.

Alla dessa nämnda faktorer, och många andra, påverkar ett komplicerat mönster av samverkan mellan minoritets- och majoritetsmedlemmar i minoritetens etniska förändringsprocess. Det är uppenbart, att vissa etniska grupper smälter samman med majoriteten fortare än andra, och att vissa minoriteter, trots relativt snabb ackulturation, motarbetar assimilation och länge bibehåller sin ursprungliga etniska gruppidentifikation, t ex judar. (Teske & Nelson, 1974; Driedger, 1976; Parming, 1977; Baskauskas, 1977; Liebkind, 1979). Man kan också säga, att vissa kulturer förefaller ge sina medlemmar bättre förutsättningar att konstruktivt klara av mötet med en majoritetskultur eller en ny kultur än vad vissa andra kulturer gör.

Den etniska förändringsprocessen är inte möjlig att hejda, men minoritetens totala snabba assimilation är ett undantagsfenomen. Den kultur som en person har vuxit upp i, har format hennes personlighet och identitet så djupt, att hon har svårt att frigöra sig från den. Därför assimileras inte heller första generationen av en etnisk minoritet, även om den ofta ackultureras. Det vanliga är dock, att redan andra generationen uppvisar assimilationstendenser. (Taft & Johnston, 1968; Arnstberg & Ehn, 1980). Sedan avtar som regel styrkan av den ursprungliga etniska identifikationen ytterligare med senare generationer (Rinder, 1958; Sandberg, 1974). En linjär med tiden ökande assimilation hos

minoriteten är dock inte belagd. Historiska fakta vittnar istället om plötsligt ökad etnisk sammanhållning och resning bland minoriteter i vissa sammanhang. Den etniska tillhörigheten kan med andra ord under långa tider förbli mer eller mindre latent, för att sedan vid en viss tidpunkt bli central i medvetandet. Flera författare konstaterar också, att vi sedan slutet av 60-talet världen över lever i en tid av ökad etnisk självmedvetenhet, revitalisering och självhävdelse bland minoriteter, t ex av typen "Black is Beautiful"-rörelser (Schermerhorn, 1974; Simmons, 1978; Tajfel, 1978; Gans, 1979; Liebkind, 1979; Allardt & Starck, 1981; Lange & Westin, 1981).

2.8.3. Individuella etniska strategier bland minoritetsmedlemmar

Graden av ackulturation och assimilation till majoritetskulturen varierar inte enbart mellan olika minoriteter, utan även bland medlemmar inom en och samma minoritet. Minoritetens etniska identitetsförändring har två parallella tidsförlopp; en period i den etniska gruppens historia, och ett utvecklingsstadium i den enskilda individens liv. Både individens egen historia och utveckling och hennes gruppens historia och utveckling verkar bestämmande på varandra och är relativa till varandra (Erikson, 1968).

De individuella anpassningsstrategierna till en omgivande majoritetskultur kan variera högst väsentligt, vilket illustreras av bl a Childs (1943) studie av italienska invandrare i USA och Ehns (1975) studie av jugoslaviska invandrare i Sverige. Inom en etnisk grupp som befinner sig under förändringsprocess uppstår lätt splittringstendenser. Meningsskiljaktigheter om typen av kulturell förändring är vanligt förekommande både inom minoritetsgruppen själv och i det omgivande samhället (Shibutani & Kwan, 1965). Om detta vittnar inte minst den livliga och känsloladdade debatt som har förts och förs i Sverige om assimilation och pluralism* (se sid 11). I regel kan man spåra två typer av extremanhängare inom minoriteten; dels de som medvetet föredrar snabbast möjliga assimilation med majoritetsbefolkningen, dels de som benhårt håller på den etniska gruppens segregation och anser att gruppens gemenskap och gränser skall stärkas. De flesta medlemmar inom minoriteten antar dock en ambivalent eller mer nyanserad inställning och betraktar båda ytterligheterna som orealistiska (Shibutani & Kwan, 1965; Driedger, 1976).

Ju längre minoritetens etniska förändringsprocess har framskridit, desto färre

* "Pluralism" syftar på en samhällsform där flera befolkningsgrupper lever sida vid sida och bibehåller sina etniska särdrag.

minoritetsmedlemmar kan värja sig mot förändringen. I sin kontakt med majoritetsbefolkningen upplever minoritetsmedlemmen mer eller mindre intensivt att flera av hennes aktuella erfarenheter kommer i konflikt med eller inte passar in i och förklaras av hennes ursprungliga kulturella referensram, samtidigt som hon börjar varsebli alternativa perspektiv. Detta medför krav på omstrukturering inte bara av föreställningar om omvärlden, utan också av individens uppfattningar om sig själv, sin identitet. Hon kommer nämligen oundvikligen att förändras både i förhållande till sig själv och sin omgivning.

Att upplevda krav på identitetsförändring är ångestskapande, diskuterades redan tidigare (sid 34). Ångesten inför en identitetsförändring och ångestens "dubbelnatur" kommer väl till uttryck i bl a Ehns iakttagelse om jugoslaviska invandrare i Sverige. "Att tvingas ompröva vedertagna idéer och ifrågasätta gamla vanor, var ytterst obehagligt för en del, men en stimulerande utmaning för andra" (Ehn, 1975, sid 158). Man kan anta, att den förstnämnda reaktionen är mer typisk för personer som upplever kraven på förändring som ett verkligt hot mot sin identitet, som kanske redan är bräcklig och rigid. Eftersom en sådan individ inte känner sig kunna bemästra den aktuella verkligheten, träder olika försvarsmekanismer i funktion. Som en följd av detta försvåras en konstruktiv omstrukturering av individens identitet och hennes anpassning till omvärlden. De, för vilka ångesten däremot innebär en form av psykisk stimulans och omvärldens krav på förändring en utmaning, kan antas ha en mer fast men flexibel identitet. Kraven på förändring ses då inte som ett hot, utan snarare som en möjlighet till personlig tillväxt. Dessa personer kan också antas ha större förmåga till realistisk varseblivning och bedömning av sin omvärld och sig själva. Detta ökar i sin tur deras möjligheter att göra konstruktiva omstruktureringar efter aktuella omständigheter och skapa och upprätthålla en identitet med hög självvärdering. Enligt detta synsätt beror individens förmåga till konstruktiv omstrukturering av sin etniska identitet således i hög grad på hennes personliga identitet och bakomliggande individuation. Vidare bör individens förmåga att förändra sin etniska identitet och ändå förbli "densamma" med bibehållen kontinuitet och helhet i sin personliga identitet vara beroende av graden av integration, stabilitet och flexibilitet i hennes personliga identitet.

Omvärldens krav på förändring av ens identitet kan alltså hos vissa personer förväntas leda till en negativ och hos vissa till en positiv identitetsutveckling beroende dels på de yttre omständigheterna, dels på individens förmåga att bemästra dem. Det möjliga positiva utfallet på längre sikt av en pressad

och ångestskapande situation, som t ex invandrartillvaron oftast åtminstone i början innebär, är klart förbisedd. Individen ses vanligen som ett passivt offer för rådande förhållanden utan förmåga till konstruktiv handling för att förändra de yttre villkoren eller sig själv. I en intervju genomförd bland finska invandrarkvinnor i Sverige ombads kvinnorna jämföra hur de hade upplevt sig själva i Finland, och hur de upplevde sig själva vid det aktuella tillfället i Sverige (Ouvinen-Birgerstam, 1977). Analyserna av svaren tyder på att cirka en fjärdedel av kvinnorna hade upplevt en enbart positiv förändring hos sig själva. I denna kategori finns uttalanden om upplevelser av utveckling, ökat egenvärde och tillit till den egna förmågan att klara av egna och andras krav, att mer våga hävda sin rätt och vara självständig, upplevelser av ökad samhörighet och förståelse för andra människor. Cirka en tredjedel av kvinnorna beskrev sig själva däremot i ordalag som tyder på negativ identitetsförändring. Här ges uttryck för självförkastelse, självförakt, otillräcklighet, förvirring, destruktiv aggressivitet, ensamhet, övergivenhet, utanförskap och förkrympning och förtvinning av den egna personen. Över hälften av kvinnorna beskrev dock mer neutralt eller mångsidigt både positivt och negativt sin upplevda identitetsförändring i Sverige.

Ingenting tyder emellertid på att man ur kvaliteten i individens personliga identitet skulle kunna predicera hennes assimilationsgrad till majoritetskulturen. Med andra ord borde man kunna finna individer med såväl negativ som positiv identitet bland personer med varierande assimilationsgrad. Däremot kan man anta, att dessa personer skiljer sig åt i sina etniska strategier och framför allt i sina motiv till varför de föredrar den ena eller den andra etniska identifikationen. Termen etnisk strategi är lånad från antropologin och syftar här till individens sätt att framhäva eller undertrycka sin etniska grupptillhörighet.

I fortsättningen görs ett försök att systematisera några hypotetiska etniska strategier hos minoritetsmedlemmar i förhållande till å ena sidan individens assimilationsgrad och å den andra hennes individuationsgrad (se sid 69), d v s styrkan i hennes personliga identitet och förmåga att bemästra kraven på omstrukturering efter föränderliga yttre förhållanden. Båda variablerna antas vara kontinuerliga, men kan för åskådlighetens skull delas upp i ett antal kategorier. Individuationsgraden eller den personliga identitetens styrka kan delas upp i "stark" och "svag". Det bör markeras, att stark och svag personlig identitet inte skall ses enbart som personlighetsegenskaper hos individen utan hänsyn till omvärlden. Om de yttre omständigheterna blir drastiskt förändrade

och krävande och samtidigt medger få eller inga handlingsalternativ, bryts nämligen även en potentiellt stark identitet ner, medan personer med potentiellt svag identitet har svårt att klara av ens mindre yttre förändringar i sin miljö. Växelverkan mellan individen och hennes omvärld kompliceras ytterligare av, att personer med stark och positiv identitet oftare förväntar sig och därmed också varseblir sin omgivning som mer hanterbar och positiv än individer med svag och negativ identitet för vilka samma omvärld ter sig mer krävande och hotfull.

Om individens individuation eller hennes personliga identitets styrka således delas upp i två kategorier - stark och svag -, och hennes assimilationsgrad i tre kategorier - minoritetsidentifikation, pendling mellan minoritets- och majoritetsidentifikation och majoritetsidentifikation -, fås en egenskapsrymd med sex olika etniska strategier.

Figur 4. Etniska strategier hos minoritetsmedlemmar efter graden av assimilation och individuation i deras identitet

Individuationsgrad Assimilationsgrad	Stark bakomliggande individuation med positiv identitet	Svag bakomliggande individuation med negativ identitet
Minoritets- identifikation	Positiv, realistisk minoritetsidentitet	Defensiv, negativ minoritetsidentitet
Pendling mellan minoritets- och majo- ritetsidentifikation	"Dubbel identitet"- situationell växling mellan identiteterna	"Marginalitet"- social identitets- löshet
Majoritets- identifikation	Positiv, realistisk majoritetsidentitet	Defensiv, negativ majoritetsidentitet

Alla de ovanstående sex etniska strategierna förefaller vara teoretiskt möjliga och få empiriskt stöd i litteraturen. Eftersom de båda variablerna antas vara kontinuerliga, utgör de sex alternativa strategierna en förenkling av möjliga strategier, och "rena fall" blir relativt ovanliga. De tre vänstra av dessa sex strategier kan betraktas som tecken på "sund" och positiv etnisk identitet, och de tre högra utgör exempel på motsatsen.

Positiv, realistisk minoritetsidentitet betecknar en etnisk strategi där en individ med en stark individuation bejaktar sin etniska minoritetstillhörighet och håller fast vid sina historisk-kulturella rötter på ett realistiskt och flexibelt sätt. Hon vidmakthåller sådana minoritetsrepertoarer och värde-

ringar som hon värderar högt och som fortfarande, trots förändrade omständigheter, fyller en positiv funktion för henne. Samtidigt kan hon avstå från eller förändra andra komponenter i sin minoritetsidentitet. En person med stark personlig identitet är dessutom inte enbart kapabel att anpassa sig själv till förändrade omständigheter, utan även att förändra rådande omständigheter att passa sig själv bättre. Hon kan t ex lättare genomskåda majoritetens eventuella negativa särbehandling som illegitim och mobilisera krafter mot den, och hon kan kämpa för att få sig själv och sin etniska grupp erkänd. Att upprätthålla minoritetsidentifikation kan anses naturligt t ex för en person som innehar en uppskattad position i en erkänd etnisk minoritetsgrupp och som kanske dessutom har utvecklat egenskaper som snarare uppskattas av andra minoritetsmedlemmar än av majoritetsmedlemmar.

Defensiv, negativ minoritetsidentitet står för en etnisk strategi där individen behåller sin minoritetsidentifikation som ett försvar då hon inte ser några andra alternativ. Nuet är förvirrat och smärtsamt och framtiden förefaller inte ge något hopp om förändring till det bättre. Individen försvarar sig genom att krampaktigt hålla fast vid sin gamla välkända identitet, som med tiden blir alltmer rigid, totalitär och dåligt anpassad till förändringar i omvärlden. Detta försvårar ytterligare hennes möjligheter till realistisk varseblivning och konstruktiv anpassning. Som en ytterligare negativ konsekvens av denna strategi tenderar individen att vidare utveckla en redan låg självvärdering. Till denna bidrar bl a majoritetens diskriminerande attityder som får individen att nedvärdera den grupp som hon själv identifierar sig med. Hon får på detta sätt en "stigmatiserad" minoritetsidentitet. På grund av att en stor del av individens psykiska energi binds till försvaret, blir hon dessutom lätt passiviserad och får svårt att påverka sin situation. En förlamande nostalgi och depression kan utvecklas t o m till en ny livsstil (Zwingmann, 1973). Några illustrativa exempel på beteende som kan hänföras till denna kategori ges av bl a Eidheim (1969) och Meriluoto (1977).

"Dubbel etnisk identitet" - eller situationell pendling mellan minoritets- och majoritetsidentifikation avser en etnisk strategi hos individer med två alternativa referensgrupper, lojaliteter och etniska repertoarer. Mellan dessa växlar hon allt efter situation och väljer den som för tillfället förefaller vara den mest lämpliga. Både minoritets- och majoritetsgruppen fyller en positiv funktion i vissa lägen och kan inte ersättas av varandra. Valen mellan de etniska repertoarerna är i allmänhet knappast medvetet gjorda. Det är individens erfarenheter som reglerar i vilka situationer den ursprungliga et-

niska repertoaren förblir latent och i vilka situationer den blir central. Vanligtvis reserveras vissa livssfärer för minoritetsetniciteten och andra för markering av majoritetstillhörighet, medan ytterligare andra livssfärer förblir ur etnisk synpunkt likgiltiga. En förutsättning för en flexibel växling mellan de etniska repertoarerna är i regel tvåspråkighet hos individen. Shibutani & Kwan (1965) beskriver ett oundvikligt mellanstadium i den etniska förändringsprocessen som liknar denna etniska strategi. Den antas vara ett stadium då identitetskonflikten är som mest påtaglig och ångestskapande. En individ med en stark personlig identitet klarar dock av att på ett flexibelt sätt växla mellan de etniska alternativen utan att förlora helheten och kontinuiteten i sin identitet. Shibutani & Kwan antar, att en sådan individ så småningom övergår till majoritetsidentifikation under förutsättning att hon blir accepterad av majoritetsrepresentanter. Liknande antagande görs även av Sandlund (1976). Om individen emellertid märker att den egna minoritetsgruppen och kulturen bättre tillfredsställer hennes behov, kommer hon troligen att ha kvar sin minoritetsidentifikation med positiv etnisk identitet i behåll. Som en följd av detta blir hon sannolikt ackulturerad, men assimileras inte under en överskådlig tid. Som illustration av denna etniska strategi tjänar t ex Baškauskas (1977) beskrivning av litauiska flyktingar i USA och Gordon & Grosins (1973) beskrivning av judar i Sverige.

"Marginalitet" - är en etnisk strategi som genomsyras av ambivalens gentemot såväl minoritets- som majoritetsgruppen. Individen är oförmögen att identifiera sig med någon av grupperna. Hon har lämnat sin ursprungliga etniska grupp som inte tillfredsställer hennes behov och som vid social jämförelse i hennes ögon framstår som underlägsen majoritetsgruppen. Eftersom hon emellertid inte heller lyckas skaffa sig en majoritetsidentifikation och bli accepterad av majoritetsbefolkningen, förblir hon utan social eller etnisk anknytning och hamnar i ett läge med "kulturell deprivation" (Suikkila, 1977). Hon blir en "marginalmänniska" (Stonequist, 1937; Golovensky, 1952; Antonovsky, 1956; Driedger, 1976) med en förvirrad identitet och negativ självbild som följd. Ibland kan en "marginalindivid", för att slippa alienation och anonymitet, skaffa sig en referensgrupp bland samhällets utstötta och på detta sätt få en illusion av social identitet (se t ex Ferrer, 1983). De Vos (1975) betonar att känslor av alienation även kan drabba en person som har förnekat eller alltför snabbt klippt av banden till sin ursprungliga etniska grupp (oftast av lägre social status) för att avancera i majoritetssamhällets sociala statushierarki. På detta sätt förlorar hon en vik-

tig dimension av sin identitet - det förflutna.

Positiv, realistisk majoritetsidentitet är vanlig hos assimilerade minoritetsmedlemmar, vilka anser att majoritetsbefolkningens norm- och värdesystem är den mest realistiska och användbara för deras nuvarande och framtida livssituation och vilka inte upplever den ursprungliga etniska grupptillhörigheten som oersättlig. Efter att ha etablerat täta kontakter med majoritetsbefolkningen och alltmer anammat deras etniska repertoar och värdesystem, börjar individen successivt känna sig mer "hemma" i majoritetsgruppen än minoritetsgruppen och börjar betrakta grupper inom majoriteten som sina närmaste referensgrupper. Minoritetsmedlemmar kanske i sin tur reagerar mot en majoritetsinriktad person genom att försöka stöta bort henne från minoritetsgemenskapen på grund av att de känner sin egen identitet hotad (De Vos, 1975). Majoritetsidentifikation blir för individens framväxande och omstrukturerade identitet den mest funktionella och tillfredsställande. Acceptans från majoritetsrepresentanters sida bidrar till att individen slutligen överger sin minoritetsidentifikation och utvecklar en positiv majoritetsidentifikation. För vissa minoritetspersoner kan majoritetstillhörigheten dessutom ge t o m ännu större tillfredsställelse än vad minoritetstillhörigheten någonsin gjort, bl a beroende på vilken position och erkännande individen uppnår i sin nya referensgrupp.

Defensiv, negativ majoritetsidentitet betecknar en assimilationsstrategi som är en justeringsåtgärd och i praktiken ett försvar. Karakteristiskt för denna strategi är att individen utvecklar en rigid, totalistisk och stereotyp majoritetsrepertoar och ofta blir mer lik majoriteten än majoritetsmedlemmarna själva. Individen har identifierat sig med en grupp som hon egentligen inte upplever positivt, utan snarare som ett hot. Mekanismen är en variant av den i psykoanalytisk litteratur beskrivna mekanismen som brukar kallas för "identifikation med angriparen" (Freud, 1936; Adorno, 1950; Sarnoff, 1951). En individ med en skör personlig identitet kan uppleva majoritetens särbehandling och tryck mot konformism som ett direkt hot mot sin existens. Den egna etniska gruppen tycks inte kunna erbjuda några alternativ eller skydd. För att slippa föra en utsiktslös kamp mot sina förtryckare, försöker hon bli en av dem. Denna etniska strategi fungerar som ett försvar, en "skyddsfärg", för den egna sköra identiteten. Mekanismen är illustrativt beskriven av bl a Ferrer (1983). Priset för denna strategi är dock ofta ett slags "självhat" (Lewin, 1941; Adorno, 1950; Erikson, 1968), tomhet och nedvärdering av den egna ursprungsgruppen. Man kan säga att en sådan individ

har utvecklat en falsk identitet. Hon utger sig för att vara någon annan än hon egentligen är (jfr sid 15). Ett exempel på denna strategi ger Jalava (1980) i sin roman "Asfaltblomman", där han beskriver den femtonåriga Hannus etniska anpassningsstrategi.

2.9. Identitetens utveckling

I denna framställning har jag presenterat två olikartade, komplementära identitetssupplevelser; objektaspekten som kallades för självidentiteten och subjektaspekten som kallades för jagidentiteten. Dessa bildar tillsammans individens komplexa självupplevande - hennes identitet. Liksom identiteten i sig, anser jag att även dess utveckling kan ses ur två aspekter. Identitetens objektaspekt- den allmänna, strukturella och kognitiva dimensionen- anser jag utvecklas som en produkt av socialisationsprocessen. Identitetens subjektaspekt- den privata, processuella och emotionella dimensionen- ser jag i sin tur som en produkt av individuationsprocessen. Båda utvecklingsprocesserna utgör var sin aspekt av identitetens utveckling, och båda aspekterna kan anses nödvändiga för förståelsen av helheten, identiteten.

De tre tidigare nämnda teorierna - symbolisk interaktionism, existentialism och psykoanalys - lägger även här tyngdpunkten på olika utvecklingsaspekter. Den symboliska interaktionismen inom socialpsykologin lade grunden för förståelsen av socialisationsprocessen. Psykoanalysen är främst intresserad av individuationsprocessen. Den existentiella filosofin saknar däremot en uttalad utvecklingsteori, vilket är dess stora brist. Samtidigt förefaller det paradoxalt för existentialismen att syssla med någon annan tidsperiod än nuet.

Följaktligen kommer detta avsnitt om identitetens utveckling huvudsakligen att bygga på resonemang inom den symboliska interaktionismen och psykoanalysen. De båda utvecklingsaspekterna, socialisationsprocessen och individuationsprocessen, behandlas var för sig. Därefter görs ett försök att åstadkomma en syntes av dem.

2.9.1. Socialisationsprocessen

Utvecklingen av identitetens objektaspekt, självidentiteten, kan förstås med utgångspunkt från individens socialisations- och kunskapsutveckling. Begreppet socialisation kan då definieras på följande sätt:

"Socialisation is the lifelong process of inculcation whereby an individual learns the principal values and symbols of the social systems in which he

participates and the expression of those values in the norms composing the roles he and others enact" (Mitchell, 1970, sid 194).

"... socialisation is thought of as an interactional process whereby a person's behavior is modified to conform with expectations held by members of the groups to which he belongs" (Secord & Backman, 1964, sid 525).

Det primära i dessa båda definitioner är att socialisationen är en inlärningsprocess som sker i samspel med andra, och att målet för denna process är att individen skall uppfylla de normativa förväntningarna i sin sociala omgivning. Man kan säga, att individen genom socialisationen införlivas i och internaliserar den kultur i vilken hon befinner sig, hon "tar över" den kunskap om världen, som är lagrad i kulturen. I ett rollteoretiskt perspektiv kan man se socialisationen som en process varigenom individen lär sig de roller hon förväntas inneha, och "genom att anpassa sig efter de sociala förhållandena utvecklar sådana drag som kommer honom att vilja handla såsom han måste handla" (Fromm, 1945, sid 211).

Tidsmässigt och kvalitativt kan socialisationsprocessen uppdelas i primär och sekundär socialisation. Primär socialisation är den socialisation individen genomgår i barndomen och genom vilken hon blir en medlem av samhället. Sekundär socialisation i sin tur är varje följande inlärningsprocess som leder individen till nya sektorer av den omgivande sociala strukturen (Berger & Luckmann, 1966).

Den primära socialisationen är den mest betydelsefulla perioden i socialisationsprocessen. Individen får sin grundläggande självidentitet i barndomen genom att internalisera samhällets normer och värderingar såsom de tolkas av personer i hennes omedelbara omgivning, d v s genom att göra deras värld till sin egen. Internaliseringen sker genom identifikation med s k socialisationsagenter eller signifikanta andra. Av dessa är föräldrarna de allra viktigaste, men även syskon, kamrater, lärare och andra för barnet känslomässigt betydelsefulla personer spelar en stor roll.

Det existerar ingen övergripande och enhetlig teori om identifikationens grunder, men ett antal principer har angivits för att förklara den, bl a hög grad av beroende och varm känslomässig relation mellan barnet och agenten kombinerad med sekundär förstärkning från agentens sida (Secord & Backman, 1964). (Teorier om identifikation presenteras närmare i t ex Bronfenbrenner, 1960 och Dager et al, 1977). Genom identifikationen övertar barnet den signifikanta andras roll, d v s ser världen och sig själv genom dennas ögon. Enligt Mead (1934) övar barnet rollövertagande genom att i sina lekar och senare i sina spel i fantasin

byta roll med andra.

Successivt abstraherar barnet från de signifikanta andras roller och attityder till i samhället förekommande roller och attityder i allmänhet. Denna abstraktion kallar Mead (1934) för "den generaliserade andre". Detta betyder att barnet nu inte längre identifierar sig med vissa konkreta andra, utan med samhällets medlemmar i allmänhet. Hon blir en av dem. Detta leder till att individen kommer att "förstå" sin värld, de andra och sig själv. På detta sätt får hennes självidentitet stabilitet och kontinuitet, och hennes identitet får en struktur. Som ett resultat av denna process uppbyggs individens samvete, överjag eller "internal controls".

Jämsides med socialisationsprocessen löper individens språk- och kunskapsutveckling. I själva verket är språket socialisationens viktigaste instrument, vilket poängteras av symboliska interaktionister. Språkutveckling har studerats av bl a Bernstein (1965, 1980), Chomsky (1968) och Aronsson (1978). Individens tanke- och kunskapsutveckling har studerats ingående av Piaget (t ex 1964, 1966). Inom ramen för denna rapport skall jag emellertid inte gå närmare in på teorier bakom individens tanke- och språkutveckling.

Socialisationen fortsätter även efter den primära socialisationen då barnet har utvidgat sin värld utanför familjen och inträtt i vuxenvärlden. Individens samhälleliga kunskapsförråd och hennes självidentitet vidmakthålls och fortsätter att utvecklas kontinuerligt under individens liv. Detta kallas den sekundära socialisationen, och den kan definieras som av Berger & Luckmann (1966).

"Den sekundära socialisationen är detsamma som internaliseringen av institutionella eller på institutioner baserade 'undervärldar'. Dess utsträckning och art bestäms följaktligen av hur pass komplex arbetsfördelningen och den åtföljande sociala kunskapsfördelningen är" (sid 162).

Berger & Luckmann åsyftar att den sekundära socialisationen är "detsamma som förvärvandet av rollspecifik kunskap och att rollerna direkt eller indirekt har sina rötter i arbetsfördelningen" (sid 162). Det är alltså frågan om en differentiering och specialisering av individens position i samhället och hennes upplevelse av denna, d v s hennes självidentitet. Det är frågan om en inlärn timer av t ex en yrkesroll och därmed förknippad kunskap. Denna kunskap överförs oftast av många olika, utbytbara socialisationsagenter.

De roller, "undervärldar" eller "delvärldar" som individen internaliserar under den sekundära socialisationen är normalt inte lika absolut tvingande verkliga som individens barndomsvärld. De är alternativa och partiella verkligheter i

motsats till barndomens enda helhetsvärld.

För individen gäller det att kunna integrera dessa nya "delvärldar" i sin tidigare "basvärld" för att hon skall kunna upprätthålla sin självidentitet, d v s veta vem hon är. I ett föränderligt och komplext samhälle som vårt kan detta vålla problem. Den snabba informationsökningen och samhällsförändringen har åstadkommit en kunskapsklyfta mellan olika generationer och specialiseringen har orsakat kommunikationssvårigheter även mellan individer av samma generation. Detta medför att den samhälleliga kunskapen är både omfattande och ofta motsägelsefull och därmed svårare att förstå, integrera och internalisera. Eftersom individens självidentitet är en del av hennes uppfattning om den samhälleliga verkligheten, är den direkt beroende av hennes förmåga att förstå denna verklighet.

2.9.2. Individuationsprocessen

Individuation kan betraktas som den process varigenom jagidentiteten, "jag är" - "not a sense of who I am but that I am" (Mahler et al, 1975, sid 8), uppstår och utvecklas. Med begreppet individuation avses följande:

"The process of becoming an individual, or of becoming aware that one is one ... the term seems to include not only the idea of becoming aware that one is a separate and different from others, but also the idea that one is oneself a whole, indivisible person" (Rycroft, 1968, sid 71).

"We refer to the psychological birth of the individual as the separation-individuation process: the establishment of a sense of separateness from, and relation to, a world of reality, ... it is the sense of being a separate individual ..." (Mahler et al, 1975, sid 3 och 8).

I båda dessa definitioner anses individuationen vara en process genom vilken människan dels kommer att känna sig som skild från andra personer och världen i övrigt, dels kommer att uppleva sig som en bestämd individ.

Separation-individuation är ett väletablerat begreppspar inom den psykoanalytiskt orienterade personlighetspsykologin. Denna process antas bli påverkad dels av barnets individuella genetiska anlag och fortskridande biologiska mognad, dels av miljöfaktorer och andras bemötande av barnet (Erikson, 1950, 1968; Bühler, 1962; Mahler et al, 1975). Processen har studerats ingående särskilt hos barn. Efter barndomsstadiet har denna utveckling dock inte beskrivits lika systematiskt, även om individuationsprocessen antas fortgå hela livet (Joffe & Sandler, 1965; Mahler et al, 1975). Erikson (1950, 1968) utgör emellertid ett undantag och beskriver i sin teori hela livscykeln, "människans åtta åldrar". Individuationen i barndomen anses dock vara av grundläggande betydelse, en prototyp, för även den senare individuationsutvecklingen. En svag identitets-

känsla hos vuxna antas t ex ofta bottna i bristande individuation i barndomen (Erikson, 1968; Joffe & Sandler, 1965; Kafka, 1971).

Individuationsprocessen kan generellt betraktas som en successiv utveckling i tre faser: från ett diffust och symbiotiskt funktionssätt till ett differentierat och vidare till ett integrerat funktionssätt (Pine, 1971). I det följande skall jag närmare karakterisera dessa tre individuationsstadier så som de förekommer huvudsakligen i barndomen^{*}.

Det symbiotiska stadiet är utmärkande för det nyfödda barnet. Från födelsen och några månader framåt antas barnet leva i en diffus och odifferentierad värld. Det antas inte kunna skilja mellan sig självt och något annat. Mahler (1968, 1975) talar om barnets autistiska skal som skyddar det från sinnesintryck från omvärlden. Spitz (1965) anser att barnet däremot reagerar desto mer på stimuli från och genom den egna kroppen. Han anser att barn överhuvudtaget är mycket mer sensitiva för "kroppstänkande" än vuxna. Efterhand blir barnet mer mottagligt även för yttre stimuli, sinnesretningar, och det lär sig successivt att skilja mellan inre och yttre sinnesförnimmelser.

Då barnet efter några månader börjar få en diffus uppfattning av ett behovs-tillfredsställande något, talar Mahler (1968, 1975) om en psykosocial symbiotisk fas i utvecklingen. Modersgestalten uppfattas fortfarande av barnet som en del av det självt (jfr Spitz' delobjektstadium), en del i vilken barnet börjar investera sina känslor (cathexis). Mahler hävdar att det finns ett symbiotiskt hölje runt modersgestalten och barnet mot resten av yttervärlden - "a dual unit within one common boundary" (1975, sid 44). Hon poängterar uttryckligen vikten av en varm och trygg symbios som kan upprätthålla barnets fysiologiska jämvikt och psykiska välbefinnande. Det känslomässiga gensvaret från modersgestalten antas stimulera barnet till att genom upplevelser av lust och olust differentiera och strukturera sina kroppsupplevelser. Genom det utkristalliserade "kroppsjaget" börjar barnet successivt att bli någon.

"The infant's inner sensations form the core of the self. They seem to remain the central crystallization point of the 'feeling of self', around which a 'sense of identity' will become established" (Mahler et al, 1975).

Erikson (1950, 1968) understryker barnets behov av konsekvens ("sameness") och beräknelighet från modersgestaltens sida och tillvaron i övrigt, vilket hos barnet ger upphov till en känsla av kontinuitet och grundläggande tillit

* Här beskrivs den normala utvecklingen som den utspelar sig i kärnfamiljer.

("basic trust"). Med tillit avser han "en i grunden förtröstansfull inställning till andra liksom en fundamental känsla av egen tillförlitlighet" (1968, sid 83). Bühler (1962) ser denna tillit som "en primär förväntan på en positiv verklighet" (sid 166). Hon anser att tillit har en optimistisk motivationsaspekt, den "är aktiverande, dynamisk och en faktisk drivkraft till handling" (sid 173).

Störningar i den symbiotiska relationen mellan modersgestalt och barnet kan enligt Mahler (1968) leda till oförmåga hos barnet att senare skiljas från den symbiotiska sammansmältningen. Detta avspeglar sig senare hos den vuxne i en konflikt mellan intensiv längtan efter och skräck för en nära relation till en annan människa. Erikson (1950, 1968) talar om känslan av grundläggande misstro mot den egna personen och andra. Detta kan enligt honom senare komma "till uttryck i en särskild form av allvarligt främlingskap" (1968, sid 84).

Individuationens differentierande stadium sätter igång då barnet* börjar särskilja sig själv från modersgestalten, och skilja dessa båda från övriga objekt. Mahler (1968, 1975) uppfattar "kläckningen ur symbiosen" ("hatching process") som barnets psykologiska födelse. Barnet upptäcker att det är något separat från modern. Bühler (1962) beskriver barnets** första primära identitetsupplevelse som en "aha"-upplevelse, en samtidig upptäckt både av sig själv och av "den andra" som person (jfr Spitz' helobjektstadium). Mahler (1975) anser sig ha observerat en ny typ av vakenhet, ihärdighet och målmedvetenhet hos barnet när det kommer in i denna utvecklingsfas.

Barnet börjar nu praktisera och pröva separation från och oberoende i förhållande till modersgestalten. Modern används som en "operationsbas" av barnet i rörelserna från och till henne. Barnets nyfikenhet och upptäckarglädje övervinner normalt dess ångest för separation från modersgestalten, dess rädsla för att förlora henne. Bühler (1962) beskriver en utpräglad "funktionsglädje" hos

* Det differentierade stadiet pågår enligt Mahler (1968, 1975) ungefär från 4-5 mån till 24-25 mån. Hon särskiljer tre faser: 1) Differentiering - jämförande mellan känt och okänt ("check-back") från 4-5 mån till 7-10 mån. 2) Övning i fysiskt avlägsnande och återkommande till modern från 7-11 mån till 15-16 mån. 3) Närmande till modern på en psykisk nivå från 16-18 mån till 24-25 mån.

** Bühler (1962) anser barnets "aha"-upplevelse inträffa vid cirka 8-10 mån. Spitz (1965) anger 8 mån som en tidpunkt för begynnande "helobjektstadium".

barnet under denna fas. Barnet koncentrerar sig intensivt på och övar sina egna förmågor och färdigheter. Det lär sig bl a att gå, vilket får stor betydelse för dess separation och individuation.

Efterhand blir barnet mer varse sin och moderns egenart som separata individer och blir som en följd av detta ambivalent gentemot modern (Fraiberg, 1956; Mahler, 1968, 1975). Barnet blir medvetet om sitt beroende av modern och moderns kärlek, samtidigt som det vill hävda sin egen person gentemot henne. I dagligt tal säger vi att barnet har kommit i "trotsåldern". Fraiberg (1959) påpekar dock att det inte är frågan om "trots och negativism utan en stark strävan efter att bli en individ och att upprätta varaktiga kontakter med verklighetens värld" (sid 61). Den begynnande språkutvecklingen underlättar nu individuationen genom att barnet lär sig att benämna sina önskningar. Fadern blir också under denna fas allt viktigare för barnet, vilket bl a hjälper barnet i dess separation från modern. Barnets sociala krets utvidgas även i övrigt, och det finner allt större glädje i umgänget med andra barn och vuxna.

Om denna differentierande fas inte förlöper på ett rimligt sätt, kan den enligt Mahler (1968, 1975) lämna efter sig mer eller mindre varaktig rädsla hos individen för att förlora det älskade objektet eller dess kärlek (separationsångest) och bli lämnad ensam och övergiven.

Enligt Erikson (1950, 1968) för barnet under denna period en kamp för sin självständighet och autonoma vilja, vilket ställer den ömsesidiga anpassningen mellan barnet och föräldrarna på prov. Han anser att utvecklingsförloppet under detta stadium är avgörande för barnets senare känsloutveckling vad avser proportionerna mellan å ena sidan självständighet, självkontroll och känslan av fri vilja och å andra sidan tvivel, skam, hatisk självhävdelse och passiv medgörlighet. Detta stadiums bidrag till senare identitetskänsla är enligt honom "själva modet att vara en oberoende individ som kan välja och styra sin egen framtid" (1968, sid 98).

På det integrerande stadiet börjar barnet enligt Mahler (1975) ungefär vid treårsåldern upprätta dels en egen individualitet, dels en viss grad av känslomässig "objektkonstans".

Individualiteten grundläggs då barnet börjar integrera intryck av sig självt, fragment av både gott och ont, till en känsla av enhet. Även barnets kroppsliga könsidentitet börjar stabiliseras. Ett tecken på att barnet får en fastare

mental representation av sig självt, utgörs av att det känner igen sig i fotografier, och av att det inte längre kallar sig vid förnamn, utan istället använder pronomenet "jag". Fraiberg (1959) nämner att "jag" ofta i början används tillsammans med ett verb som uttrycker önskan, "jag-vill-göra-det-självstadiet" (sid 116). Barnets förmåga att kunna bemästra sig självt och omgivningen ökar i takt med jagfunktionernas fortsatta utveckling, t ex minneskapaciteten, språket, fantasin och rörelseförmågan. Ett senare tecken på barnets medvetenhet om sin existens som individ utgörs enligt Fraiberg av barnets frågor om den egna födelsen och döden, dvs om "icke-vara" (sid 167). Enligt Erikson (1950, 1968) måste barnet, nu i förskoleåldern, ta sig ur denna utvecklingsfas "med en känsla av initiativ som grundval för en realistisk känsla av ambition och målmedvetenhet" (1968, sid 99). De negativa konsekvenserna kan ta sig uttryck i skuld känslor, självförnekelse och negativ självbehärskning och hindra individen från att leva upp till sina inre möjligheter.

Etablerandet av en emotionell objektkonstans avser enligt Mahler (1968, 1975) barnets förmåga att integrera både goda och onda minnesfragment av modern, barnets viktigaste objekt, till en stabil helhet. Denna mentala representation av modern internaliseras gradvis av barnet och kommer att ingå i dess psykiska struktur (Parens, 1971). Barnets positiva känsloladdade inre minnesbild av modern underlättar dess separation eftersom det har fått en inre visshet om moderns existens, även om hon inte skulle vara närvarande. Förmågan att upprätta emotionell objektkonstans leder senare enligt Mahler (1968, 1975) till förmågan att etablera en varaktig, ömsesidig givande-tagande kärleksrelation. Om barnet inte kan etablera en inre positiv känsloladdad objektrepresentation av modern, kan detta leda till oförmåga att senare bilda sådana inre objektrepresentationer av andra personer, och därmed leda till känslor av ensamhet och isolering.

Individuationsprocessen slutar inte i och med att barnen uppnår skolåldern, även om det i psykoanalytisk litteratur ibland kan verka så, eftersom man främst har intresserat sig för det tidiga barndomsstadiet. Många författare finner att individuationsprocessen intensifieras och blir särskilt markerad i puberteten och tonåren (Blos, 1967; Erikson, 1968; Siegel, 1982). Då försöker den unga individen att frigöra sig från sin barndoms identifikationer och sitt beroende av föräldrarna för att i ökad omfattning skapa egna mål och värderingar och för att ta ansvar för sitt eget handlande. Med fortsatt individuation kan avses fortsatt differentiering och integration av den egna identiteten på allt stabilare nivå. Den innebär emellertid också hänsynstagande till verkligheten och andra personer. Individen måste lära sig att integrera egna behov

och önskningsar med andra personers behov och önskningsar, d v s att lära sig att handla som en individ mot andra individer. Erikson (1950, 1968) anser att en sådan individualitet inte är möjlig förrän i vuxen ålder och under förutsättning att den tidigare individuationsprocessen inte har blivit allvarligt störd. Erikson ser genomgående övervinnandet av livets många svåra situationer ("kriser") som en förutsättning och motor för fortsatt identitetsutveckling. Erikson (1968) ser människans identitet och

"växande med hänsyn till de inre och yttre konflikter som en vital personlighet arbetar sig genom i det den lämnar varje kris bakom sig med en ökad känsla av inre enhet, med förbättrat omdöme och med ökad förmåga att 'klara sig bra' ... så att "dess gradvis stegrade förmåga motsvarar kulturens möjligheter och begränsningar" (sid 79, 80).

2.9.3. En syntes av identitetens utvecklingsaspekter

I det följande har identiteten behandlats som en livslång process som kan ses ur två aspekter, dels som en socialisationsprocess, dels som en individuationsprocess. Med socialisation kan avses den process varigenom samhället, d v s andra personer, påverkar människan och formar henne till en samhällsmedlem lik andra medlemmar med samma normer och värderingar. Med individuation kan å andra sidan avses den process varigenom människan blir en individ som påverkar och förändrar sig själv och andra, d v s samhället. Det sker en ständig interaktion mellan individen och hennes sociala miljö, vilket poängteras av symboliska interaktionister. Mead (1934) anser denna interaktion vara upphovet till människans medvetande om sig själv, d v s till individens identitet. Individen och andra samhällsmedlemmar är beroende av varandra, och utgör tillsammans ett system, samhället: Cooley ser enligt Asplund (1967)

"relationen mellan samhället och individen som en organisk relation. Den organiska synen betonar både helheten och det individuella, och den förklarar helheten genom det individuella, och vice versa" (sid 123).

Påverkan sker kontinuerligt i de båda riktningarna; från individen mot andra samhällsmedlemmar, och från dessa mot individen (Israel, 1972). Orsak och verkan kan därför i egentlig mening inte skiljas åt (Asplund, 1967).

Utgår man från att identiteten uppstår och formas i växelverkan med andra, kan man säga både att individens identitet är en orsak till hur hon beter sig mot andra, och att hennes identitet är en följd av hur andra reagerar på hennes beteende. Identitetens effekter tenderar med andra ord att bli dess determinanter, och vice versa (Kinch, 1963; Rosenberg, 1965; Coopersmith, 1967; Sjöstrand, 1974). Därför är det inte heller förvånande, att man i empiriska studier behandlar identitet både som en beroende och oberoende variabel, och att

identiteten i olika undersökningar kan förklaras vara ibland en orsak till och ibland en följd av samma företeelser.

Ett typiskt exempel på detta är empiriska undersökningar om identitet och individens förhållande till andra människor. En lång rad empiriska studier bekräftar t ex teoretiska antaganden om att individen i sin identitet tenderar att införliva andras attityder och beteende mot henne. Reaktionen som kännetecknas av respekt och acceptering ökar individens respekt för sig själv. Individen som upplever negativ eller otillräcklig uppmärksamhet från andra införlivar dessa upplevelser i sin identitet med negativ självvärdering som följd (Miyamoto & Dornbusch, 1956; Harvey et al, 1957; Videbeck, 1960; Reeder et al, 1960; Quarantelli & Cooper, 1966; Ludwig & Maehr, 1967). Personer som är betydelsefulla för individen ("signifikanta andra") utövar dessutom större inflytande över hennes identitet än andra (Manis, 1955; Harvey et al, 1957; Bergin, 1962; Sherwood, 1965). Av signifikanta andra anses föräldrarna vara de mest betydelsefulla. Ötliga empiriska undersökningar slår fast på ett relativt entydigt sätt ett positivt samband mellan föräldrarnas sätt att bemöta sitt barn och barnets identitetsutveckling. I allmänhet konstateras att föräldrar som fungerar adekvat i sin föräldraroll tillförsäkrar barnet en önskvärd och positiv identitetsutveckling (t ex Helper, 1958; Overstreet, 1959; Kohn, 1961; Elder, 1963; Rosenberg, 1965; Dreyer & Haupt, 1966; Baumrind, 1967; Coopersmith, 1967; Gecas, 1971; Humble & Settergren & Carlsson, 1974; Mahler, 1975; Rohner et al, 1980). En lång rad studier visar även ett samband mellan goda kamratrelationer och positiv identitetsutveckling (t ex Zelen, 1954; Reeder, 1955; Carlson, 1958; McCandless et al, 1961; Coopersmith, 1967; Richmond & White, 1971; Mannarino, 1978; Hansell, 1979).

Andra empiriska undersökningar visar i sin tur att individens varseblivning, hennes mottaglighet för andras påverkan liksom hennes attityder och beteende gentemot andra personer kan förklaras med utgångspunkt från hennes identitet. Individer med stark och positiv identitet tolkar i högre grad andras reaktioner mot dem som varande acceptering och uppskattande än individer med svag och negativ identitet. Dessa tolkar istället andras reaktioner mot sig själva som fientliga och nedvärderande (t ex Fey, 1955; Miyamoto & Dornbusch, 1956; Davidson & Lang, 1960; Quarantelli & Cooper, 1966; Coopersmith, 1967; Simen & Bernstein, 1971). Empiriska undersökningar tycks vidare stödja tidigare förda diskussioner om att individer med svag identitet lättare påverkas av andras åsikter och beteende. I sin oförmåga att integrera sina egna intryck, göra egna bedömningar och hålla fast vid dem, blir hon i högre grad beroende och påverkad

av den aktuella sociala omgivningen. Detta medför att hon lättare ger efter för andras åsikter och är konform för att undvika socialt ogillande och för att få den sociala acceptans som hon är beroende av. För att skydda sin bräckliga identitet och integritet kan hon även inta en annan ytterlighetsposition genom att ta avstånd från andra och inte alls låta sig påverkas av dem. En individ med stark och positiv identitet tycks däremot kunna ta hänsyn till den aktuella sociala omgivningen på ett mer selektivt sätt. Hon har större förmåga att differentiera sin sociala omgivning och låta sig påverkas av personer som hon respekterar. Däremot fäster hon mindre uppmärksamhet vid andras tyckanden (Manis, 1955; Janis, 1955; Solley & Stagner, 1956; Dittes, 1959; Rosenberg, 1965; Walster, 1965; Marcia, 1966). Individer med stark och positiv identitet har vidare noterats som en följd av detta vara mer positivt inställda och respekterande i sina attityder gentemot andra (Raimy, 1948; Stock, 1949; Sheerer, 1949; Phillips, 1951; Berger, 1952; Omwake, 1954; Fey, 1955; Grierson, 1961; Walster, 1965; Rosenberg, 1965; Ouvinen-Birgerstam, 1977; Litting & Williams, 1978; Fleming, 1979). De har dessutom i sitt beteende funnits vara mer aktivt och positivt engagerade i andra personer än individer med svag och negativ identitet, som snarare har funnits vara antingen socialt passivt beroende eller avståndstagande gentemot andra (Alexander, 1951; Behrens, 1954; Medinus & Curtis, 1963; Adam & Sarason, 1965; Rosenberg, 1965; Coopersmith, 1967).

Med utgångspunkt från tidigare förda teoretiska resonemang och presenterade empiriska undersökningar kan konstateras, att individens identitet utvecklas i en mångfasetterad växelverkan med andra personer. Denna växelverkan kan i sin tur i extrema fall utvecklas till en antingen ond eller god cirkel. Individer med stark och positiv identitet har tilltro till och respekterar sig själva och andra och kan visa ett socialt mer önskvärt beteende mot sin sociala omgivning. Detta höjer individens sociala anseende och leder till positiva reaktioner från andra, vilket ökar den sociala interaktionen och ytterligare stärker hennes positiva självvärdering. En individ med svag och negativ identitet interagerar istället med andra i en ond cirkel där hon upplever sin sköra identitet ständigt hotad, varseblir sin sociala omgivning och sig själv därefter och betar sig i enlighet med det, och får därigenom sin negativa självvärdering ytterligare förstärkt.

3. Precisering av frågeställningarna för den empiriska undersökningen

Projektets huvudsyfte var, att studera identitetsutveckling hos barn till invandrare i jämförelse med svenska barn genom att undersöka dessa barns upplevelser av och attityder till sig själva. Indirekt förväntas dessa identitetsstudier ge en avspeglning av barnens psykiska hälsa. Uppgiften att studera barns identitetsutveckling var inte lätt, eftersom identiteten är ett oerhört sammansatt och svårtytt fenomen, vilket föregående teoretiska kapitel visade. Jag har inte heller velat bringa ner komplexiteten med risk att urvattna begreppet identitet.

För den empiriska undersökningens del har jag emellertid fått välja ut en bestämd aspekt av identiteten, som kan definieras på ett sådant sätt att resultaten tillförsäkras tillfredsställande reliabilitet och validitet. Valet föll på den identitetsdimension som kan kallas för självidentitet eller objektidentitet. I strikt bemärkelse är jagidentitet eller subjektidentitet inte heller direkt åtkomlig för empirisk forskning. Eftersom de båda identitetsdimensionerna emellertid är beroende av varandra, borde man indirekt genom självidentiteten även kunna erhålla viss kunskap om jagidentiteten. Identitetens känslomässiga valör, d v s barns självvärdering eller de attityder som barn har utvecklat till sin egen person, gavs en central plats. Personer med gott psykiskt välbefinnande förväntas då ha en positiv inställning till sig själva, medan personer som mår psykiskt dåligt förväntas ha svårt att acceptera och respektera sin egen person.

Utöver studier av invandrarbarns och svenska barns attityder till sig själva, kom projektet även att ägna stor uppmärksamhet åt några allmänna utvecklingslinjer i barns attityder till sig själva, eftersom studier av utvecklingen av barns självvärderingar överhuvudtaget är få. Projektet har dock särskilt velat belysa hur barn från olika etniska grupper upplever sig själva, och om positiv självvärdering hos barnen har något samband med deras självupplevda etniska identitet, d v s i vilken grad barnen upplever sig som "svenskar" eller har kvar föräldrarnas ursprungliga etniska identitet.

Följande mer precisa frågeställningar, utan bestämda hypoteser, har formulerats:

- Hur utvecklas självvärderingen generellt hos barn från 7-års åldern?
- Finns det några skillnader i utvecklingen av självvärderingen hos barn till invandrare i jämförelse med svenska barn?
- Finns det skillnader i självvärderingen hos barn från olika etniska grupper i Sverige?
- Finns det någon skillnad i självvärderingen hos invandrarbarn i Sverige jämfört med barn från samma etniska grupp som bor kvar i ursprungslandet?
- Vilken självupplevd etnisk identitet har barn till invandrare och har graden av "försvenskning" och byte av etnisk identitet något samband med självvärderingen hos dessa barn?

4. Projektplan och undersökningsgrupper

Invandrare och barn till invandrare kan inte betraktas som en homogen grupp. Invandrargrupperna skiljer sig från varandra i flera väsentliga avseenden, t ex i anledningen till emigrationen. En stor del av invandrarna i Sverige har emigrerat på grund av dålig arbetsmarknad och ekonomi i hemlandet, hitlockade av högkonjunkturer i den svenska industrin (t ex finnar, jugoslaver, italienare, greker och turkar). Detta har framför allt varit fallet för majoriteten av invandrare under 1960-talet och första hälften av 1970-talet. Sedan mitten av 1970-talet har s k arbetskraftsinvandring till Sverige i princip upphört. Många invandrargrupper har emellertid kommit hit som flyktingar (t ex polacker, ungrare, latinamerikaner och vietnamesiska "båtflyktingar"). Troligtvis har skälet till utvandringen från hemlandet och utsikterna att kunna återvända, liksom även antalet landsmän i Sverige, en betydande inverkan på hur invandrarna upplever sin situation och sin identitet i Sverige. Även skillnader mellan nordiska och utomnordiska invandrare är viktiga att beakta, då situationen för utomnordiska invandrare i många avseenden skiljer sig mer från svenskarnas bl a med avseende på språk, historia, kultur, traditioner, klimat och ofta även utseende. Efter beslut om den fria gemensamma nordiska arbetsmarknaden (1954), får medborgare i de nordiska länderna dessutom fritt slå sig ner och arbeta i vilket annat nordiskt land som helst. Andra behöver uppehålls- och arbetstillstånd. Enbart medborgare i de nordiska länderna får således flytta ut och in i Sverige utan pass eller annat tillstånd från myndigheterna (Majava, 1977; Trender och prognoser, 1977; Ekberg, 1978, Reinans; 1979; Widgren, 1976 och 1980).

4.1. Undersökningsgruppernas etniska ursprung (med definitioner)

Eftersom barn till invandrare alltså inte kan betraktas som en enhetlig grupp, bl a på grund av ovannämnda olikheter mellan invandrargrupperna i Sverige, blev det nödvändigt att studera barn i skilda invandrargrupper som är klart specificerade. Valet föll på barn med finskt (finskspråkigt) och jugoslaviskt (serbokroatiskt) ursprung. Tanken var från början att studera även en grupp latin-

amerikanska barn, men detta blev omöjligt av praktiska skäl. Svenska barn var i sin tur en självskriven grupp för undersökningen bl a i jämförelsesyfte. Av skäl som framkommer senare kom undersökningen dessutom att omfatta en jämförelsegrupp av barn som tillhör andra än de tre ovannämnda etniska grupperna.

Följande definition kom att användas av barn som ingick i tre etniska grupper som undersöktes:

<u>Finska invandrarbarn:</u>	<u>Jugoslaviska invandrarbarn:</u>	<u>Svenska barn:</u>
-barn vars båda föräldrar är födda i Finland	-barn vars båda föräldrar är födda i Jugoslavien	-barn vars båda föräldrar är födda i Sverige
-barn vars modersmål är finska	-barn vars modersmål är serbokroatiska	-barn vars modersmål är svenska
-barn födda i Sverige eller bosatta här minst 10 år	-barn födda i Sverige eller bosatta här minst 10 år	-barn födda i Sverige

Gemensamt för invandrarfamiljerna från Finland och Jugoslavien är skälen till immigration. I båda fallen är det frågan om s k arbetskraftsinvandring av personer med låg utbildningsnivå. Båda invandrargrupperna flyttade till Sverige huvudsakligen under de industriella högkonjunkturåren från mitten av 1960-talet till mitten av 1970-talet. Detta medför att majoriteten av omyndiga barn i dessa invandrargrupper idag är antingen födda i Sverige eller hitflyttade i späda ålder. Båda grupperna tillhör även de största invandrargrupperna i Sverige. Finländarna* utgör cirka 45 procent av alla invandrare i Sverige, vilket gör dem till den största invandrargruppen. Uppskattningsvis är över 80 procent av finländarna finnar*, d v s har finska som modersmål, resten har svenska (Fors, 1978). Jugoslaverna är den näst största invandrargruppen i Sverige, cirka 10 procent av invandrarna. Jugoslaverna är emellertid starkt koncentrerade till södra Sverige och utgör den största invandrargruppen i Skåne. Jugoslaverna består dock av ett flertal folkgrupper med olika språk, av vilka den serbokroatisktalande gruppen är störst (Ouvinen-Birgerstam, 1977; Majava, 1977; Ålund, 1978; U 1982:17).

* Det råder i Sverige en viss förvirring och inkonsekvens i användandet av begreppen finländare, finnar och finlandssvenskar. Finländare är en nationell beteckning på personer bosatta i Finland oavsett deras modersmål. Finnar i sin tur är personer vars modersmål är finska, medan finlandssvenskar har svenska som modersmål. I Sverige har termen sverigefinnar börjat användas på personer som har finska till modersmål, men är bosatta i Sverige.

De finska och jugoslaviska invandrargrupperna skiljer sig däremot från varandra och från svenskar framför allt med avseende på språk, kultur och historia.

4.2. Något om de jugoslaviska, finska och svenska nationernas historisk-kulturella bakgrund

Även om denna rapports uppgift inte är att utforska de jugoslaviska, finska och svenska nationernas historia och kultur, ter det sig befogat att åtminstone i breda drag teckna dessa. Syftet är att belysa det historisk-kulturella arv som individen i någon form övertar från sin etniska grupp och som kan påverka hennes identitet och anpassning som invandrare. Beskrivningen motiverar också varför det är nödvändigt att studera identitetsutveckling hos barn från skilda etniska grupper för sig.

4.2.1. Något om Jugoslavien och jugoslaverna

Till ytan är Jugoslavien ungefär hälften så stort som Sverige, och har en befolkning som är nära tre gånger så stor som den svenska, och den är mycket heterogen. Jugoslavien är ett verkligt pluralistiskt samhälle, d v s ett samhälle där flera folkgrupper lever sida vid sida i ett gemensamt politiskt system. Officiellt skiljer man mellan de fem slaviska folken: serber, kroater, slovenner, makedonier och montegriner, samt nio nationella* minoriteter av vilka ungrare och albaner är de största. Därtill kommer ett antal mindre multinationella** minoriteter. De fem sydslaviska (syd=jug) folken är i huvudsak koncentrerade i var sitt område inom de sex självstyrande republikerna. Landets riks-språk är serbokroatiskan, som egentligen är sammansatt av två dialekter: serbiskan och kroatiskan. Det andra språket i landet är slovenskan och det tredje makedoniskan. Förutom dessa tre stora språk, som är helt olika varandra, räknar man med åtminstone nio minoritetsspråk. I parlamentet i huvudstaden Belgrad simultantolkas de fem största språken (Påvall, 1976). Enligt lagen har varje etnisk grupp rätt att bli undervisad på sitt eget språk och använda det i kontakten med myndigheterna. Till den kulturella mångfalden i Jugoslavien bidrar

* Med nationella minoriteter avses grupper som är historiskt knutna till sitt land, men talar ett av grannländernas språk.

** Med multinationella minoriteter avses grupper som har historiska rötter i sitt land, men som samtidigt förekommer som minoriteter i många andra länder (Allardt & Starck, 1981, sid 84).

dessutom tre olika trosbekännelser (den romersk katolska, den serbisk ortodoxa och den islamiska) samt två olika alfabet (det kyrilliska och det latinska alfabetet). Varje etnisk grupp i Jugoslavien är således van vid att vara omgiven av andra folk med avvikande seder och bruk, mot vilka medlemmarna kontrasterar och markerar sina etniska särdrag.

Jugoslaviens historia är mycket orolig och blodig, kanske på grund av dess strategiska läge mellan den kristna världen och den islamiska världen eller mellan öst(blocket) och väst(blocket). De sydslaviska folken strömmade under 600-talet e Kr från Västryssland norrifrån in över Balkanhalvön, där de sedan bosatte sig. Talrikast av dessa sydslaver var, och är, serberna och kroaterna. De hade från början inte någon fast politisk organisation och kom snart under främmande överhöghet. Kroaterna i nordväst kom under de frankiska kejsarna och serberna i landets östra delar under de östromerska eller bysantinska kejsarna. Detta medförde början till kulturell och religiös splittring mellan serberna och kroaterna. Kroaterna anslöt sig till den romersk-katolska läran, och serberna till den grekisk-ortodoxa läran.

På 900-talet grundade kroaterna ett nationellt konungarike, men slöt senare vid början av 1100-talet en union med Ungern, och senare efter medeltiden med Österrike-Ungern, och kom därigenom under habsburgarnas välde. Den adriatiska kustremsan, där många kroater bodde, behärskades emellertid under senare delen av medeltiden av det venetianska väldet. Kroatien släpptes av Ungern i slutet av 1800-talet och fick åter sitt politiska självstyre.

Serberna organiserade vid slutet av 1100-talet ett serbiskt konungarike som efterhand expanderade genom nya erövringar. Från mitten av 1400-talet förlorade serberna dock sitt oberoende till turkarna och ingick i en turkisk provins. I början av 1800-talet gjorde serberna revolt mot turkarna, men lyckades först i slutet av 1800-talet få tillbaka sitt nationella oberoende.

Förlusten av oberoende hade bland de sydslaviska grupperna lett till uppror, revolter och andra typer av motstånd. Detta utbredda nationella motstånd lade grunden till den sydslaviska enheten. På 1800-talet uppstod nationella rörelser i syfte att ena de sydslaviska folken i ett rike, och år 1918, efter Balkankriget, utropades "Serbernas, Kroaternas och Slovenernas kungarike". Regenten över hela landet blev den serbiska kungafamiljen som regerade fram till det andra världskriget, då Hitler och tyskarna ockuperade landet. Kroaterna kunde dock aldrig acceptera den serbiska dominansen, och bittra strider upp-

stod mellan kroater och serber. Efter det andra världskriget, inbördeskriget och medföljande stora uppoffringar skapades förbundsrepubliken Jugoslavien under den kroatiska marskalken Titos ledning tillsammans med landets kommunistiska ledare. Trots ett i början nära samarbete med Sovjet, kom en brytning år 1948, och Jugoslavien utvecklades till en politiskt alliansfri och öppen socialistisk stat av egen modell. Denna karakteriseras bl a av delrepublikernas och kommunernas självstyre. (Mera om Jugoslaviens historia och nutid kan läsas i bl a följande verk som denna sammanställning bygger på: Djermanović, 1964; Ericson & Wohlfahrt-Miholić, 1965; Wolf et al, 1971; Nilsson, 1971; Påvall, 1976).

Utmärkande för de jugoslaviska folken har under historiens lopp varit kollektiva, patriarkaliska storhushåll ("zadruga"), bestående av alternativt:

- farföräldrar, deras ogifta barn och gifta söner med familjer
- bröder med sina familjer
- manliga, patrilateral kusiner med familjer (Ålund, 1978, a: sid 34)

En stor zadruga kunde innehålla över hundra medlemmar. Det patriarkaliska systemets sociala organisation byggde på familjehierarki efter kön och ålder. Primärt var den manliga dominansen över kvinnan oavsett hennes ålder, därefter kom senioritetsprincipen. Detta medförde att den egentliga "maktkampen" utspelades mellan män i olika åldrar. Äganderätten var gemensam för kollektivets manliga medlemmar och gick i arv till sönerna. Följden blev att

"en son är mer värd än en dotter, en pojke har i praktiken bestämmanderätt över sin äldre syster" ... "Relationerna man-hustru är präglade av kvinnans beroendeställning. I vardagligt beslutsfattande håller mannen distans till kvinnan; i relation till kvinnan har mannen alltid rätt" (Ålund, 1978, a: sid 41-42).

Den kollektiva storfamiljen hade i stor utsträckning självhushållning och arbetsbyte inom kollektivet, vilket var basen för materiell och kulturell existens. Relationerna mellan medlemmarna kännetecknades av väldefinierade ramar för individuellt och kollektivt handlingsutrymme och av strikt disciplin i normers och reglers upprätthållande (i synnerhet för kvinnor och barn). Då det omgivande samhället förändrades och alternativa sysselsättningar skapades genom industrialiseringen på 1900-talet, försvagades storfamiljens betydelse och de "givna" sociala relationerna. Inom ramen för de allmänna, förändrade ekonomiska villkoren började storfamiljerna sönderfalla som institution, men mycket av zadrugas värdeorientering har överlevt i dagens jugoslaviska familj och samhälle (Ålund, 1978, a,b).

En snabb industrialisering, särskilt efter det andra världskriget, med urbani-

sering och det agrara samhällets sönderfall ledde hos lågutbildade till arbetslöshet och fattigdom, och för en del av dem till emigration. Jugoslavien kom att bli ett av Europas största utvandringsländer under senare delen av 1900-talet (Widgren, 1980).

Jugoslavernas kynne och personlighetsdrag får illustreras av följande två citat:

"Fördragsamhet, sinne för proportioner och uthållighet tycks inte vara några jugoslaviska dygder och några svårigheter finns inte att hos dagens jugoslav peka ut typiska drag i den dominerande s k Dinariska rasen: stor begåvning och fyndighet, uppblandat med stora doser av lokalpatriotism, partisinne, lidelse och självbelåtenhet" (Djermanović, 1964, sid 16).

Serbien är "ett leende land med vänliga människor ... som alltid hållit fast vid sina seder och bruk. De är ett mycket självmedvetet folk. Ett utmärkande drag är den starka känslan för familj och släkt" (Ericson & Wohlfahrt-Miholić, 1965, sid 187).

4.2.2. Något om Finland och finnarna

Finland är en stat som till storlek är cirka tre fjärdedelar av Sveriges areal och relativt glest befolkat med drygt hälften av Sveriges innevånarantal. Officiellt är Finland ett lagstadgat tvåspråkigt samhälle med en finskspråkig majoritet och en svenskspråkig nationell minoritet som till antalet idag inte är större än cirka sex procent av befolkningen, eller cirka 300 000 (Allardt & Starck, 1981). Utöver finnar och finlandssvenskar bebos Finland av tre mindre multinationella minoriteter: samer, romer (zigenare) och judar (Allardt & Starck, 1981). Politiskt är landet en parlamentarisk demokrati med mångpartisystem, som försöker upprätthålla sin neutralitet och sina vänskapliga relationer till såväl östblocket som västblocket som en "västerns utpost mot öst".

När och varifrån finnarna befolkade Finland har forskningen inte på ett tillfredsställande sätt kunnat klarlägga. Senast omkring det första århundradet e Kr anses dock Finland ha bebotts av finnar, som betraktas tillhöra en indoeuropeisk, ostbaltisk ras. Det finska språket, som ingår i en finsk-urgisk språkfamilj, avviker radikalt från andra västerländska språk, trots att finnarna mycket tidigt kom att tillägna sig den västerländska kulturen (Vehvilä & Castrén, 1967; Jutikkala & Pirinen, 1973).

Intresset för herraväldet över Finland fanns redan i medeltidens början från både öst och väst. Det österländska inflytandet och den grekisk ortodoxa läran fördes in i landets östra delar av ryssarna, och den västerländska kulturen och den romersk-katolska läran av svenskarna. Genom de tre "korstågen" till

Finland vann svenskarna dragkampen om Finland och befäste i slutet av 1200-talet slutgiltigt sin ställning som härskare över Finland. Finnarna, som på den tiden ännu inte hade utvecklat någon enhetlig nationell och politisk organisation, förlorade sitt oberoende. Blodiga strider fortsatte emellertid mellan svenskarna och ryssarna om Finland och i Finland i tät följd under hela den historiska tiden, och Finland förvandlades allt emellanåt till slagfält och proviantmagasin för trupperna. Missväxt, farsoter och svält drabbade dessutom befolkningen upprepade gånger. Svenskarna lyckades, trots två kortare perioder av rysk ockupation, behålla Finland som en del av sitt rike i cirka 600 år, eller ända till år 1809, då Finland blev ett ryskt storfurstendöme. Många finnar kan säkert förena sig i Snellmans klagan över att man stundvis "djupt nedtrycktes av medvetandet att tillhöra ett ringa, maktlöst, beroende folk" (Jutikkala & Pirinen, 1973, sid 134). Den ryska tiden i Finland varade cirka 100 år, eller till 1917 då Finland, som en följd av det första världskrigets kaos och den ryska revolutionen, kunde utropas till en självständig stat. Strax därefter bröt inbördeskriget ut mellan "de röda" och "de vita". Den sista bitter striden med Ryssland utkämpades med stora uppoffringar i anslutning till det andra världskriget.

Även om de viktigaste ståndspersonerna i Finland redan under medeltiden var svenskfödda, till Finland inflyttade personer, torde man inte kunna påvisa någon systematisk plan för försvenskning av Finland före 1600-talet. Då ökade antalet svenskfödda kraftigt i statliga tjänster, svenskan ersatte finskan i skolorna och blev det enda officiella språket (Jutikkala & Pirinen, 1973). Under 1700-talet blev svenskan alltmer förhärskande i de högre stånden. I de bildade klasserna var det enbart prästerskapet som förblev någorlunda kunnigt i finska, medan den finska allmogen höll fast vid sitt modersmål och inte behärskade svenska. Klyftan mellan samhällsklasserna blev även språkligt markerad. Under 1800-talet växte den finsk-nationella rörelsen allt starkare mot svenskhet och fungerade på samma gång som en motvikt mot russifiering under den ryska tiden. Först efter mitten av 1800-talet fick det finska språket en jämbördig ställning med svenskan, i frågor som speciellt berörde den finskspråkiga befolkningen. Full officiell, lagstadgad jämlikhet mellan språken upprättades först i början av 1900-talet. Språkfrågan vållade intensiv osämja i Finland även efter det att landet blivit självständigt, eftersom det sociala, kulturella och inte minst ekonomiska livet fortfarande stod huvudsakligen under de svenskspråkigas kontroll, trots att enbart cirka 10-11 procent av landets befolkning hade svenska till modersmål (Allardt & Starck, 1981). Till den finska nationalismen bidrog även den ökande, bildade finska medelklassens ambitioner att själv erövra höga

poster i samhället samt den finska bitterheten över forna tiders svenska överhöghet (Hämäläinen, 1968).

"Känslan av att de svenskspråkiga hade varit herrar och härskare och de finskspråkiga deras underlydande var alltför stark för att kunna försvinna i en handvändning. Den åstadkom dels att den förstnämnda gruppen envist motsatte sig varje intrång på sin prestige och upprätthöll åsikten att det på något vis var finare och mer kultiverat att vara svensk än att vara finne. ... Dels förklarar detta att de finska breda lagren - som ända till sekelskiftstiden hade slumrat både politiskt, ideologiskt och intellektuellt - hyste agg och misstänksamhet mot överklassens finlandssvenskar" (Hämäläinen, 1968, sid 251).

Attityden, att det är mer positivt att vara finlandssvensk eller svensk än finne, fortlever alltså i Finland, vilket har empiriskt visats av bl a Liebknecht (1979) och Rönholm (1982).

Emigrationen från Finland har gamla traditioner. Efter det andra världskriget har utvandringen riktats främst till Sverige på grund av de relativt sett bättre arbetsmöjligheterna och högre inkomsterna, samt som en följd av den gemensamma nordiska arbetsmarknaden. Utvandringen till Sverige är mycket känslig för de ekonomiska konjunkturerna i de båda länderna, och det förekommer bland den finländska arbetskraften en avsevärd pendling mellan Sverige och Finland (Majava, 1977).

Även Finland är, i likhet med övriga europeiska länder, ett patriarkaliskt samhälle. Mycket tyder dock på att skillnaderna i könsrollerna är mindre i Finland än i många andra länder. Finland var t ex det första landet i Europa där kvinnorna fick allmän och lika rösträtt med männen. Utbildningsnivån bland kvinnorna är lika hög som bland männen, och förvärvsarbete bland kvinnorna är nästan lika vanligt som bland männen (Allardt, 1975, sid 90-92 och 201-202). Språkligt gör man ingen skillnad mellan "hon" och "han", utan i det finska språket används en gemensam benämning för båda könen; "hän".

Den finska nationalkaraktären beskrevs av 45 finska lärare, och jag har försökt sammanfatta deras beskrivningar på följande sätt: Den finska personen är enbart energisk och uthållig med kampanda. Hon kan vara orubblig till tjurskallighet, vilket ibland kan försvåra samarbetet med andra. Arbetet är viktigt för henne, och hon utför det kunnigt och samvetsgrant. Hon har även konstnärlig och kreativ förmåga. Den finska personen tror emellertid inte på sig själv, utan är osäker och anspråkslös i tron att andra är bättre än hon själv. I förhållande till sina vänner är hon trofast, uppriktig, gästfri och medkännande, mot främmande är hon misstänksam och på sin vakt. I socialt umgänge med andra är den finska personen klumpig och bortkommen, fåordig och inbunden, och lägger

inte särskilt stor vikt vid sitt utseende. Hon kan vara tämligen hetlevrad, men hennes grundläggande sinnesstämning är melankolisk och andäktig. Hon älskar sitt land och längtar till dess natur och att ensam i den få uppleva tillvarons mäktighet (se vidare bilaga 24).

4.2.3. Något om Sverige och svenskarna

Sverige anses redan under stenåldern ha bebotts av förfäder till de nuvarande svenskarna. Ett svenskt konungarike bildades omkring 800 e Kr i början av den cirka 200-åriga s k vikingatiden, då Sveriges politiska och ekonomiska tillväxt ökade genom vikingatågen till andra länder. Därefter följde under den äldre medeltiden en tid av inre stridigheter, ättefejder och gränsstrider med grannländerna. Dessa stridigheter hängde delvis samman med kristendomens (romersk-katolsk) frammarsch. Striderna fortsatte från och till under hela medeltiden. Vid gränsfejden var dock Sveriges oberoende aldrig allvarligt hotat, tvärtom kom under det svenska väldet ytterligare nya områden från grannländerna. Under 1500-talet lades grunden till den svenska nationalkyrkan på protestantisk grund. Nya inbördes stridigheter och gränsfejder avlöste varandra, och Sverige expanderade ytterligare. På 1600-talet blev Sverige en stormakt kring Östersjöområdet, och var som mest mer än dubbelt så stort som nu. Under det svenska herraväldet låg Finland, dåvarande Ingermanland, Estland, Livland, Polen och delar av Tyskland. På 1700-talet och i början av 1800-talet förlorade Sverige dock åter dessa områden. Alltsedan år 1814 har Sverige haft fred. Både det första och det andra världskriget gick förbi Sverige, liksom revolution och inbördeskrig (Nordisk familjebok, del 26, 1917; Bonniers konversationslexikon, del 2, 1923).

Utmärkande för svenska förhållanden är, i jämförelse med t ex Finland och Jugoslavien, att svenskarna aldrig har varit under främmande folkgruppers herravälde, och att det överhuvudtaget har ägt rum få krig på områden där svenskarna själva har bott. Kriget har i stor utsträckning förts på andra folkgruppers territorier. Få folkgrupper har haft en så lång och sammanhängande fred som den nuvarande i Sverige.

Den materiella tillväxten i Sverige har varit god. Industrialismens genombrott och det svåra försörjningsläget på landsbygden orsakade dock även i Sverige, trots god ekonomisk tillväxt, i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet problem, som ledde till emigration bland den fattiga befolkningen. Man räknar med att cirka 1,1 miljoner svenskar (netto) utvandrade från mitten av 1800-talet till början av 1900-talet (Bonniers konversationslexikon, del 3,

1923). Efter det andra världskriget fick Sverige snabbt igång sin industriella produktion, snabbare än många andra europeiska länder vilka drabbats av kriget. Behovet av arbetskraft inom den svenska industrin steg mer än vad som kunde tillfredsställas inom landet. Därför importerade det svenska näringslivet särskilt under 1960- och 1970-talens ekonomiska högkonjunkturer betydande mängder arbetskraft från övriga Europa.

Karaktéristiskt för svenska förhållanden har vidare varit en oerhörd homogenitet i såväl folkgrupper, religion, språk och kultur i övrigt. Det har praktiskt taget funnits bara en folkgrupp - svenska, en religion - den protestantiska läran, ett språk - svenskan, och en kulturinriktning - den skandinaviska. Sverige har i ytterst liten utsträckning berörts av folkvandringar och konfrontationer med andra folkgrupper och kulturer. Under en lång tid har dessutom den regerande politiska makten i Sverige praktiskt taget innehaft av ett parti - det socialdemokratiska, vilket ytterligare har ökat homogeniteten i landet.

Sverige har emellertid inte varit ett helt slutet samhälle, utan mindre folkgrupper har under historiens lopp bosatt sig här. Under medeltiden etablerade sig tyska köpmän på Gotland och i Stockholm med omnejd, och skotska köpmän i Göteborgstrakten, liksom även finska bönder och arbetskarlar. Under 1600- och 1700-talen lockade de svenska makthavarna till sig finnar för att kolonisera de mellansvenska skogarna mot Norge, valloner från nuvarande Belgien till järnhanteringen, och judar för att främja merkantilismen. Numerärt har dock antalet främlingar varit ytterst litet. Av dessa folkgrupper är det också bara de svenska judarna som har lyckats vidmakthålla sin etniska identitet. Sin etniska identitet bibehöll även romerna (zigenarna), som redan under medeltiden började bosätta sig i Sverige. Längst i norr bodde och bor två små minoriteter: samerna och tornedalsfinnarna. (Mer om svenska minoriteter kan läsas i Allardt & Starck, 1981 och Arnstberg & Ehn, 1980, som också innehåller en omfattande litteraturlista över området). Först genom immigrationen till Sverige efter det andra världskriget och framför allt genom arbetskraftsinvandringen på 1960- och 1970-talen, samt även genom flyktinginvandringen, har till Sverige flyttat en betydande andel personer från främmande folkgrupper. Eftersom invandrarna är en heterogen grupp med många sinsemellan olika etniska folkgrupper, och de därtill i regel är få till antalet, är det osäkert vilket inflytande dessa personer kommer att få i Sverige och på svenskarna, och om de överhuvudtaget kommer att kunna vidmakthålla sin etniska identitet under en längre tid framöver.

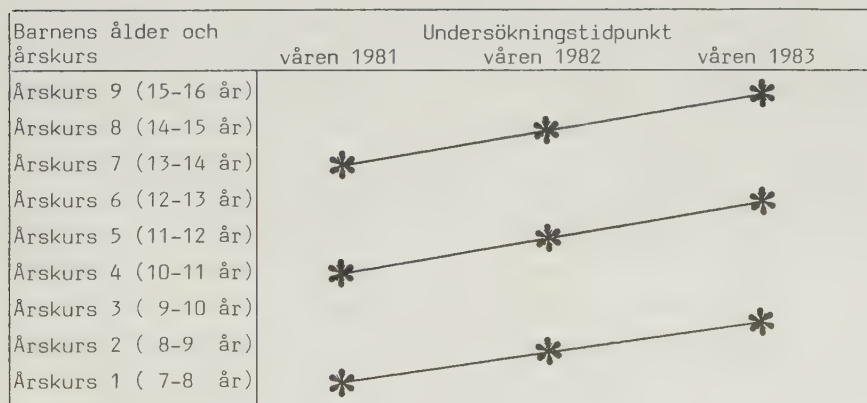
I sin bok "On being Swedish" karakteriserar Austin (1968) som svenska national-

drag bl a följande: Den svenska personen älskar ordning och reda. Hon är logisk, metodisk, förnuftig, emotionellt neutral och objektiv, effektiv och jäktad. Hon är respektabel och anständig ("lagom") och drivs av skamkänslor; är rädd att avvika från allmänna normer och bli kritiserad. Hon är aggressionshämmad och lättsårad. Hennes interpersonella relationer är antingen intima och uppriktiga eller ytterst formella och opersonliga. Ensamhetskänslor är hennes ständiga följeslagare. Beslutsfattandet lämnar hon till experter och staten i tron att dessa kommer att tillvarata hennes intressen och rättigheter.

4.3. Undersökningsgruppernas ålder

Eftersom projektet betonar utvecklingsperspektivet, var det väsentligt att studera så många åldersgrupper som var praktiskt genomförbart. Tiden före skolåldern är en viktig period då grunden för individens identitetsutveckling läggs. Många metodologiska och praktiska skäl gör dock denna grupp svårstuderad. Projektet lade därför startpunkten för undersökningen vid 7-8 års åldern, då barnet har börjat skolan och även fått en högre mognadsnivå med mer medveten självidentitet. Det vore givetvis intressant om man sedan kunde följa dessa barns utveckling till vuxen ålder, men det låter sig inte göras inom projektet av praktiska och ekonomiska skäl. I stället valde jag ut tre åldersgrupper av barn som följdes under tre projektår på följande sätt:

Figur 4. Projektbarnens ålder och uppföljningsplan

Undersökningen startades våren 1981 för åldrarna 7-8 år (årskurs 1), 10-11 år (årskurs 4) och 13-14 år (årskurs 7). Samma individer följdes sedan ytterligare två efterföljande år. På detta sätt erhöles data från samtliga ålders-

grupper mellan 7 och 16 år, d v s från samtliga årskurser i grundskolan mellan årskurs 1 och 9.

4.4. Urvalsförfarandet och beskrivning av undersökningsgrupperna

Till undersökningsområde valdes Malmö och Trelleborg, eftersom de har många invandrare. De skiljer sig från varandra i sin egenskap av stor och liten stad, då Malmö har cirka 250 000 invånare och Trelleborg cirka 35 000. Båda är emellertid industristäder i sydvästra Sverige. Noteras bör att invandrarstrukturen i de båda städerna, liksom i Skåne överhuvudtaget, skiljer sig från landet som helhet. I Skåne är finnarna underrepresenterade och jugoslaverna överrepresenterade i förhållande till genomsnittet i svenska industristäder (jfr avsnitt 4.1.).

4.4.1. Urvalsförfarandet av barn till undersökningen

Urvalet av barn till undersökningen ägde rum i tre etapper:

Sökning I: Första sökningen skedde genom Länsstyrelsens i Malmöhus län register över barn:

- vars båda föräldrar är födda i Finland respektive Jugoslavien
- födda år 1973, 1970 och 1967 (d v s 7, 10 och 14 år gamla)
- bosatta i Malmö eller Trelleborg

Informationen från Länsstyrelsen gav inte uppgifter om barnens modersmål eller skolplacering (undersökningen genomfördes i skolorna), vilket ledde till den andra sökningen.

Sökning II: Genom skolornas i Malmö och Trelleborg register av elever:

- elever vars hemspråk (=modersmål) är finska eller serbokroatiska
- elever i årskurserna 1, 4 och 7, vårterminen 1981

Vid jämförelse visade sig båda källorna ha brister. Länsstyrelsens register var "föråldrat" på grund av den stora mobiliteten bland invandrarna, flera hade antingen flyttat eller tillkommit. I skolornas register var många av barn till invandrare registrerade som svenska barn, framför allt de som kunde svenska språket bra och inte heller i övrigt avvek från mängden. Barn från "blandäktenskap" mellan svenskar och invandrare föreföll relativt slumpmässigt vara registrerade antingen som svenska barn eller som "barn med annat hemspråk". Nämnas kan, att barnens egna uppgifter senare stämde relativt väl med Länsstyrelsens uppgifter, men inte med skolornas.

Efter ömsesidig kontroll och komplettering av uppgifter från de båda registren, visade sig den valda populationen inte vara större än att alla finska barn i de aktuella åldrarna i såväl Malmö som i Trelleborg kunde medtas i undersök-

ningen. Detta gällde även de serbokroatisktalande barnen i Trelleborg, medan det i Malmö fick göras ett urval bland de serbokroatiska barnen (knappt hälften av dem i Malmö togs med). Urvalet skedde enligt principen att lika många serbokroatiska* som finska barn medtogs från de klasser där de finska barnen gick, och om detta inte var möjligt, valdes barnen från samma skola eller åtminstone från samma rektorsområde. Dessa finska och serbokroatiska barns svenska klasskamrater fick utgöra den svenska gruppen.

För att undvika att peka ut vissa barn som "invandrare", "finnar", "serbokroater" eller "svenskar", bestämde jag mig för att undersöka samtliga elever i de klasser där de finska och serbokroatiska barnen gick. Detta förfaringssätt gav större jämförelsegrupper och antagligen också större frihet för barnen att beskriva sig själva ur sitt eget perspektiv. Undersökningen gällde samtliga barn på samma villkor.

Utöver barn från de tre ovannämnda etniska grupperna, ingick i undersökningen således även barn från andra etniska grupper och elever med en svensk och en utländsk förälder. Resultat från dessa barn kom sedan att användas i vissa analyser. Genom att välja barn från samma klass, kunde ett antal variabler hållas under kontroll, t ex skolmiljö, klasskamrater, lärare och inte minst bostadsmiljö. På grund av en relativt stark bostadssegregation i dessa städer mellan olika socialgrupper, kunde även familjernas socio-ekonomiska status i viss mån konstanthållas på detta sätt.

4.4.2. Översikt över antalet barn i urvalsgrupperna

Antalet barn i urvalsgrupperna kom att bli i respektive åldersgrupp och etnisk grupp som figur 5 visar (Se definitioner av de olika etniska barngrupperna i avsnitt 4.1.). Siffrorna anger det antal barn som har deltagit i projektet.

Urvalsbarnen var sammanlagt placerade i 77 olika skolklasser. Grupp I återfanns spridda i 20 klasser (13 i Malmö och 7 i Trelleborg), grupp II i 24 klasser (15+9) och grupp III i 33 klasser (24+9).

* I den jugoslaviska gruppen kom att ingå även ett mindre antal jugoslaviska barn med annat modersmål än serbokroatiska. Ingen officiell statistik anger barnens modersmål, skolornas register av barnens hemspråk var både bristfälliga och felaktiga, och många av de jugoslaviska barnen angav sig tala "jugoslaviska". I slutgiltig summering togs därför med alla barn i de aktuella klasserna, som kunde med säkerhet konstateras ha två i Jugoslavien födda föräldrar.

Figur 5. Översikt över antalet deltagande barn i projektet

Barn bosatta i Malmö respektive Trelleborg		
		antal:
Grupp I: födda 1973 (7- 8 år)		358
Grupp II: födda 1970 (10-11 år)		505
Grupp III: födda 1967 (13-14 år)		672
Sammanlagt		1535

Finska barn:	
Grupp I: 21	
Grupp II: 32	
Grupp III: 35	
Summa: 88	

Jugoslaviska barn:	
Grupp I: 35	
Grupp II: 50	
Grupp III: 38	
Summa: 123	

Svenska barn:	
Grupp I: 216	
Grupp II: 322	
Grupp III: 455	
Summa 993	

Barn med annat etniskt ursprung än ovan:	
Grupp I: 48	
Grupp II: 43	
Grupp III: 50	
Summa: 141	

Barn med en svensk och en utländsk förälder	
Grupp I: 37	
Grupp II: 58	
Grupp III: 94	
Summa: 189	

4.4.3. Bortfall av barn i urvalsgrupperna

Barnen i urvalsgrupperna undersöktes i skolorna. Bortfall från grupperna uppgick i form av sedvanlig skolfrånvaro till cirka nio procent, något mindre på låg- och mellanstadiet, något mer på högstadiet. Resultatet från barn som enligt lärarnas misstankar hade svårt att förstå svenska tillfredsställande, maktulerades (Detta gällde uteslutande barn som nyligen hade flyttat till Sverige. Inga finska eller serbokroatiska barn berördes av detta). Några enstaka högstadieelever ville inte delta i undersökningen, som givetvis var frivillig. I några fall var föräldrarna, vilka blev informerade om undersökningen, inte villiga att låta sina barn ingå i den. Barn som föll bort av ovannämnda skäl, understiger tre procent av barnen i klasserna. Bortfall bland de finska och jugoslaviska barnen var inte större än bland de övriga. Eftersom samma skolklasser undersöktes på nytt två efterföljande år, blev det årligen visst tillskott av elever i projektet, dels av de elever som varit frånvarande föregående år, dels av barn som var nyinflyttade till klassen.

5. Metoder

Projektets huvudsakliga undersökningsvariabel är barns självvärdering, deras attityder till sin egen person. Den andra variabeln som delvis också behandlas som en beroende variabel är barns självupplevda etniska identitet, d v s vilken etnisk grupp de känner sig tillhöra. I detta avsnitt beskrivs de metoder som har använts i undersökningen av dessa beroende variabler, och hur fakta beträffande oberoende variabler och bakgrundsinformation har tagits fram.

Jag skall inte här diskutera för- och nackdelar med olika tänkbara metoder för att studera identitetsutveckling och självvärdering. En omfattande genomgång och kritik av skilda metoder på området har sammanställts av bl a Crowne & Stephens (1961), Strong & Feder (1961), McNelly (1972), Wylie (1974), Samuels (1977) och Burns (1979).

5.1. Använda metoder för studier av barns självvärdering

Barns självvärdering studerades med hjälp av fyra olika metoder:

- "Jag tycker att jag är" - ett självskattningsformulär
- "Adjektivlistan" - "-
- Intervju
- Beteendeobservation

Samtliga metoder användes på samma sätt för samtliga projektbarn oavsett barnens etniska ursprung. Den motivering som barnen fick för undersökningen var, att författaren ville studera hur barn i olika åldrar tänker om sig själva. De båda självskattningsformulären "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan" administrerades för hela de klasser där projektbarnen gick tre på varandra följande år; våren 1981, 1982 (endast barnen i Trelleborg) och våren 1983. De finska och serbokroatiska barnen samt ett slumpmässigt urval av deras svenska klasskamrater intervjuades dessutom våren 1981 i anslutning till undersökningarna. Beteendeobservationen ägde rum i samband med intervjun. Barnen själva fick besked om att uttagningen till intervjun var slumpmässig, eftersom man inte hann

intervjua alla. Utöver författaren själv var sex andra psykologer engagerade i den empiriska datainsamlingen. Fördelningen av intervjuare var slumpmässig över olika rektorsområden, och fördelningen av barn från olika etniska grupper har approximativt varit lika för alla intervjuare.

5.1.1. Självskattningsskalan "Jag tycker jag är"

utvecklades särskilt för projektets ändamål. Det är uppbyggt av ett stort antal påstående om den egna personen, och barnet skall ta ställning till huruvida dessa påstående stämmer överens med hur barnet självt upplever sig. Påståendena täcker ett flertal områden som visat sig vara centrala för identitetsupplevandet (jfr avsnitt 2.6.1.). Sådana områden är barnets upplevelser av sina fysiska egenskaper (t ex utseende, kropp, fysisk hälsa), sina psykiska egenskaper (t ex färdigheter, talanger, begåvning), sitt allmänna välbefinnande (t ex känslor av lycka, tillfredsställelse, missnöje, ångest, aggression), och sitt förhållande till andra personer, både inom familjen (föräldrar och syskon) och utanför familjen (t ex kamrater och lärare).

"Jag tycker jag är" är konstruerat i två versioner; en för lågstadieåldrarna (7-10 år) och en för mellan- och högstadieåldrarna (10-16 år). De yngre barnens version är en förkortad variant av de äldre barnens version, och den har enbart två svarsalternativ, medan den andra har fyra. Varje delområde i testet innehåller lika många positivt som negativt riktade påstående och de är slumpmässigt utplacerade i svarshäftet utan rubriker. De påstående som ingår i mellan- och högstadieversionen av "Jag tycker jag är" är följande:

Frågor om fysiska egenskaper (sammanlagt 14 påstående)

- +Jag har ett trevligt ansikte.
- +Jag är inte för fet eller mager.
- + Min kropp är lagom utvecklad.
- +Jag gillar mitt utseende.
- +Jag är nästan alltid frisk och kry.
- +Jag är lagom stor till växten.
- +Jag är bra i idrott och gymnastik.

- Jag skulle vilja ändra en hel del på min kropp.
- Jag bryr mig inte om hur jag ser ut.
- Jag tycker inte om att vara flicka/pojke.
- Jag är ganska klumpig.
- Jag tycker inte om min kropp.
- Jag tycker inte om mitt namn.
- Jag känner mig ganska ful.

Frågor om färdigheter, talanger och begåvning (sammanlagt 14 påståenden)

- +Jag har lätt att lära mig.
- +Jag är bra på att teckna och måla.
- +Jag har ofta goda idéer.
- +Jag är bra på att göra saker med mina händer.
- +Jag är duktig i skolan.
- +Jag är bra i svenska.
- +Jag är bra i läsning och skrivning.

- Jag är dum i det mesta.
- Jag glömmer lätt vad jag har lärt mig.
- Jag är dålig i matematik.
- Jag får nog inget bra yrke som vuxen.
- Andra gör saker bättre än jag.
- Jag har svårt att finna ord när jag talar.
- Jag kan inte sjunga eller spela bra.

Frågor om psykiskt välmående (ångest, aggressivitet, stabilitet, styrka, lycka)
(sammanlagt 16 påståenden)

- +Jag är nästan alltid på gott humör.
- +Jag är lugn och sansad.
- +Jag har lätt att bestämma mig.
- +Jag har inga bekymmer.
- +Jag är en lycklig person.
- +Jag orkar göra mycket.
- +Jag ställer sällan till bråk.
- +För det mesta är jag nöjd med mig själv.

- Jag blir väldigt lätt arg.
- Jag sover dåligt på nätterna.
- Jag är ofta sur och irriterad.
- Jag är ofta spänd och nervös.
- Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig.
- Jag ger lätt upp.
- Jag känner mig ofta ledsen.
- Jag känner mig ofta sjuk.

Frågor om relationer till föräldrarna och familjen (sammanlagt 14 påståenden)

- +Jag är ganska lik mina föräldrar.
- +Mina föräldrar litat på mig.
- +Jag har en familj som alltid skulle hjälpa mig.
- +I min familj har vi ofta skojigt tillsammans.
- +För det mesta är mina föräldrar nöjda med mig.
- +Jag kan tala med mina föräldrar om allt.
- +Jag känner mig älskad hemma.

- Hemma bryr sig ingen om mig.
- I min familj bråkar vi mycket.
- Mina föräldrar har för lite tid för mig.
- Mina föräldrar är besvikna på mig.
- Jag är inte särskilt stolt över mina föräldrar.
- Jag vill vara hemifrån så mycket som möjligt.
- Mina föräldrar kräver för mycket av mig.

Frågor om relationer till andra utanför hemmet (sammanlagt 14 påståenden)

+Jag har lätt att komma överens med andra.
 +Andra gör ofta som jag.
 +Jag arbetar hellre tillsammans med andra än ensam.
 +Mina lärare är hyggliga mot mig
 +Jag gillar mina klasskamrater.
 +Jag har många vänner.
 +Jag är omtyckt bland flickor/pojkar (motsatt kön).

-Jag känner mig ofta ensam.
 -Jag känner mig blyg och tyst.
 -Lärarna tycker inte särskilt bra om mig.
 -Mina kamrater driver med mig.
 -Jag har ingen riktigt god vän.
 -Jag känner mig olik alla andra.
 -Jag är ofta taskig mot andra.

Barnets svar analyserades efter en mall och poängsattes med utgångspunkt från om barnet hade bejakat positivt riktade påståenden och tagit avstånd från negativa påståenden. Den totala poängsumman antas återspegla barnets allmänna självvärdering både generellt och inom de olika delområdena.

Närmare uppgifter om "Jag tycker jag är": instruktioner, poängsättning av svaren, standardiseringsdata, normer, realibilitet, validitet o s v är presenterade i en annan publikation (Ouvinen-Birgerstam, 1984).

5.1.2. "Adjektivlistan"

konstruerades som en enkel och snabb parallellmetod till "Jag tycker jag är". Den avser att ge ett mycket generellt mått på barnets självvärdering. Listan består av 60 enkla adjektiv, av vilka hälften är positiva och hälften negativa till sin valör. Barnet skall med "ja" eller "nej" ta ställning till huruvida varje enskilt adjektiv passar som beskrivning av det. Summan av positiva adjektiv som barnet tillskriver sig självt samt summan av negativa adjektiv som barnet tar avstånd från, antas ge en uppfattning om barnets allmänna självvärdering.

Följande positiva och negativa adjektiv är slumpmässigt ordnade på svarsblanketten:

+snäll	+snabb	+hjälpssam	-nervös	-ilsken	-bråkig
+fin	+frisk	+noggrann	-slarvig	-ful	-fattig
+klok	+rättvis	+skojsig	-tyst	-liten	-osäker
+glad	+nöjd	+god	-blyg	-feg	-sjuklig
+stark	+vänlig	+älskad	-klumpig	-rädd	-arg
+trevlig	+toppen	+stor	-tråkig	-ensam	-dum
+vacker	+flitig	+lugn	-dålig	-långsam	-orolig
+pratsam	+ärlig	+ren	-trött	-misslyckad	-olycklig

+rik	+hygglig	+omtyckt	-ledsen	-sur	-olik
+bra	+lycklig	+duktig	-lat	-konstig	-gnällig

För närmare uppgifter om "Adjektivlistan" hänvisas till en annan publikation (Ouvinen-Birgerstam, 1984).

5.1.3. Intervjun

användes som ett komplement till de övriga metoderna, för att ge en mer mångsidig och fördjupad bild av barnens självidentitet och självvärdering.

Intervjun hade en strukturerad form med bestämda frågor. Som stöd för intervjuaren fanns färdiga kodningsalternativ formulerade för svaren. Intervjun kodades direkt i samband med intervjun. Intervjun spelades dessutom in på band, och kodningen kontrollerades av författaren.

Flera av frågorna i intervjun berörde barnens självvärdering ur en helt annan aspekt än de båda självskattningsformulären, nämligen hur barnen trodde att andra personer i deras omgivning ser och värderar dem:

- Om jag skulle fråga din mamma, hur hon tycker att du är - vad tror du att hon skulle säga om dig?
- Om jag skulle fråga din pappa, hur han tycker att du är - vad tror du att han skulle säga om dig?
- Om jag skulle fråga dina kamrater, hur de tycker att du är - vad tror du att de skulle säga om dig?
- Om jag skulle fråga din lärare/klassföreståndare, hur han/hon tycker att du är - vad tror du att han/hon skulle säga om dig?

Andra områden som behövde kompletteras genom intervjun var barnens självideal och identifikationsobjekt:

- Vem av alla som du känner, är du mest lik?
- Vem skulle du helst vilja likna när du blir stor/vuxen?
- Vad vill du göra/bli som vuxen?
- Följdfråga: - Tror du att du kan bli/göra vad du önskar?
- Vad tycker du är viktigast i livet?

5.1.4. Beteendeobservationen

av barnen var tänkt att ge en utomstående uppfattning om barnens självvärdering. Efter en cirka 30 minuters intervju skattade den intervjuande psykologen barnets beteende i intervjusituationen på en tregradig skala: (Bandinspelningen av barnens uppträdande möjliggjorde kontroll av bedömningarna).

Barnets beteende under intervjun:

lättkontaktad
öppen

--	--	--

svårkontaktad
inbunden

Beteendeobservationen grundar sig på ett generellt antagande om att barn med dåligt självförtroende och låg självvärdering är mer svårkontaktade och inbundna, mer på sin vakt mot en främmande person, än barn med gott självförtroende och hög självvärdering, som i sin tur är mer lättkontaktade och öppna (jfr avsnitt 2.7.2.).

5.2. Använda metoder för studier av barns självupplevda etniska tillhörighet

Att få fram metoder för studier av barnens etniska identitet vållade en del problem. Eftersom jag ville undersöka barnens självupplevda etniska grupptillhörighet, var det viktigt att inte i förväg kategorisera barn i bestämda etniska grupper. Därför blev jag tvungen att konstruera en metod som lämpade sig för samtliga barn oavsett deras etniska ursprung, d v s om barnet hade t ex finska, jugoslaviska, danska, chilenska eller svenska föräldrar, eller om barnet t ex hade en svensk och en utländsk förälder. Arbetet resulterade dels i ett frågeschema "Etnisk identitet", dels i ett antal frågor som barnen besvarade i intervjun.

5.2.1. Frågeschemat "Etnisk identitet"

antas ge en bild av barnets självupplevda etniska grupptillhörighet och identifikation. Det skall dessutom studera vilken grad av "svenskhet", "finskhets" osv barnen upplever. Frågeschemat konstruerades så, att barn med utpräglat svenskt ursprung besvarar frågorna på ett visst bestämt sätt, medan barn med annan etnisk bakgrund som grupp avviker i sina svar från detta svarsmönster. Frågorna i schemat differentierar således två grupper av barn; å ena sidan barn som har två svenska föräldrar och å den andra barn som har två utomlandsfödda föräldrar. Nedan anges de frågor som ingår i det slutgiltiga schemat. Barnen skall besvara frågorna med "ja" eller "nej" beroende på vad som gäller för deras del. Påståendena är nedan grupperade efter de svar som anges av svenska barn (i svarsblanketten i slumpmässig ordning):

Påståenden som i regel besvaras med "ja" av svenska barn:

- Jag tycker om att bo i Sverige.
- Min bästa kompis är svensk.
- Alla mina vänner är svenska.
- Jag vill helst vara svensk.
- Jag talar lika bra svenska som de flesta svenskar.
- Min pappa kan svenska bra.

- Min mamma är duktig i svenska.
- Min mamma har svenskt utseende.
- Hemma äter vi svensk mat.
- Hemma firar vi jul på ett svenskt sätt.
- Jag har ett svenskt namn.

Påståenden som i regel besvaras med "nej" av svenska barn:

- Många av mina vänner talar två språk.
- Jag tycker bättre om pojkar som inte är svenska.
- Jag tycker bättre om flickor som inte är svenska.
- Jag vill helst gå i en klass där undervisningen är på ett annat språk än svenska.
- Jag deltar i hemspråksundervisningen.*
- Jag läser böcker även på ett annat språk än svenska.
- Jag åker utomlands varje år med mina föräldrar. Vart?
- När jag blir vuxen, vill jag bo i ett annat land än Sverige.
- Med mina föräldrar talar jag nästan alltid ett annat språk än svenska.
- De vuxna som hälsar på hemma talar nästan alltid ett annat språk än svenska.
- Min pappa har utländska drag i sitt utseende.

(En öppen fråga:)

- Jag känner mig mest som (ange nationalitet)
- till exempel: finsk svensk
 serb kroat
 dansk turk
 annat: vilket?

Frågeschemat "Etnisk identitet" användes våren 1981 för samtliga de klasser där projektbarnen gick i anslutning till (efter) testningarna, samt våren 1983 för den äldsta barngruppen (åk 9) på nytt.

5.2.2. Intervjun,

som genomfördes med barnen våren 1981, innehöll även några frågor av etnisk karaktär. Dessa frågor ställdes enbart till de finska och serbokroatiska barnen.

Några av frågorna ville kartlägga barnets språkval hemma:

- Vilket språk talar du med din mamma? ... Alltid?
- Vilket språk talar du med din pappa? ... Alltid?
- Vilket språk talar du med dina syskon? ... Alltid?

Ivå av frågorna berörde barnets upplevelse av sin egen etniska identitet i jämförelse med andra familjemedlemmars:

- Vem av alla i din familj är mest svensk? ... På vilket sätt?
- Vem av er alla i din familj är mest finsk/serbisk/kroatisk/jugoslavisk?
 ... På vilket sätt?

Ett par av frågorna ville belysa barnets upplevelser av att ha en annan etnisk anknytning än svensk:

*"Hemspråksundervisning" erbjuds i svenska skolor för samtliga barn som har ett annat språk än svenska som "ett levande inslag i sin hemmiljö".

- Tror du att det hade varit någon skillnad för dig om du/dina föräldrar hade varit svensk/svenska? ... Om ja, på vilket sätt?
- Hade du haft lättare eller svårare att bli vad du önskar, om du/dina föräldrar hade varit svensk/svenska? ... Varför?

5.3. Faktakällor beträffande oberoende variabler och bakgrundsinformation

Tre olika typer av variabler har utnyttjats som oberoende variabler och/eller som bakgrundsfakta inom projektet. Dessa består av barnens etniska ursprung, familjernas socio-ekonomiska bakgrund och status, samt barnens skolframgång.

Barnens etniska ursprung är projektets huvudsakliga oberoende variabel. Den definieras med utgångspunkt från följande information:

Uppgiftskälla:

- Moderns och faderns födelseland —————
 - Barnets födelseland —————
 - Moderns och faderns medborgarskap —————
 - Barnets medborgarskap —————
 - Barnets modersmål —————
 - Familjens vistelsetid i Sverige —————
- Länsstyrelsens register och
frågeschemat "Etnisk identitet"
- Länsstyrelsens register
- Skolan och intervjun med barnet
- Intervjun med barnet

Familjens socio-ekonomiska bakgrund är en av de faktorer som kan ha betydelse för hur barn värderar sig själva som personer. För att kunna närmare beskriva och jämföra de tre etniska grupperna: finska, jugoslaviska och svenska med varandra i detta avseende, togs följande uppgifter fram:

Uppgiftskälla:

- Antal föräldrar (ensamstående, gifta, skilda o s v) —————
 - Antal syskon —————
 - Antal övriga personer i hushållet —————
 - Moderns och faderns yrke och inkomst —————
 - Moderns och faderns ålder —————
- Länsstyrelsens register
och intervju med barnet
- Länsstyrelsens register

Barnens skolframgång, som kan betraktas som en effekt av begåvning i kombination med social anpassning, är en annan variabel som kan påverka deras självvärdering. Därför insamlades även uppgifter om barnens skolbetyg (i cirka 16 ämnen) från skolorna. Eftersom svenska skolor numera ger betyg uteslutande på högstadiet, var dessa uppgifter tillgängliga enbart för de äldsta av barngrupperna. Skolbetygen är från vårterminen 1981, då även de första undersökningarna genomfördes.

6. Resultat

Resultatsredovisningen är uppdelad i fem kapitel. Det första behandlar några generella aspekter på självvärderingens utveckling hos barn och ungdomar mellan 7 och 16 år; aspekter som självvärderingens stabilitet och föränderlighet, konsistens och differentiering, uppdelning i olika komponenter, och ålders- och könsvariationer.

I det andra kapitlet görs jämförelser av självvärderingens utveckling mellan svenska barn och barn till invandrare i Sverige i allmänhet, oavsett deras etniska bakgrund, liksom av dessa barns anpassning till och framgång i den svenska skolan. Även samband mellan barns självvärdering och deras självupplevda etniska gruppmedlemskap studeras.

Det tredje kapitlet är rapportens nyckelavsnitt och därmed det mest omfattande. Här redogörs mer mångsidigt för självidentitet och framför allt självvärdering hos tre etniska grupper av barn i Sverige; finska, jugoslaviska och svenska. Kapitlet berör bl a barnens attityder till sin egen person, deras uppfattningar om andras attityder mot dem, vem barnen upplever sig likna och de vill likna, deras yrkesambitioner och framtidsstro, samt deras självupplevda etniska identitet. I detta kapitel presenteras även en utomstående bedömning av barnens självvärdering med utgångspunkt från barnens beteende. Dessutom görs sambandsanalyser mellan självvärdering och självupplevd etnisk grupptillhörighet hos finska och jugoslaviska barn.

Det fjärde kapitlet berör självvärdering och självupplevd etnisk identitet hos barn i Sverige som har en svensk och en finsk eller en jugoslavisk förälder, dvs barn som inte på ett självklart sätt kan klassificeras varken som "svenska barn" eller "barn till invandrare". Jämförelser görs mellan å ena sidan dessa barns självvärdering och etniska identitet och å den andra barns som har antingen två svenska eller två finska respektive två jugoslaviska föräldrar.

Det femte kapitlet presenterar slutligen en undersökning genomförd bland finska

barn i Finland om deras självvärdering. Avsikten är att jämföra självvärdering hos barn som bor kvar i sitt etniska hemland med barn från samma etniska grupp som bytt kulturmiljö genom att deras föräldrar har invandrat till Sverige. De finska barnens i Finland resultat jämförs med motsvarande data dels från samtliga undersökta barn i Sverige, dels från finska invandrarbarn i Sverige.

6.1. Några allmänna aspekter på självvärderingens utveckling hos barn och ungdomar mellan 7 och 16 år

Detta kapitel kommer att innehålla några generella synpunkter på självvärderingens utveckling hos barn. Uppgifterna bygger på information från drygt 1500 barn och ungdomar i tre olika åldersgrupper mellan 7 och 16 år. Deras attityder till sig själva har studerats under tre på varandra följande år. De metoder som har använts är "Jag tycker jag är" (avsnitt 5.1.1.) och "Adjektivlistan" (avsnitt 5.1.2.). En beskrivning av de studerade gruppernas sammansättning återfinns i avsnitt 4.4.2.

Dessa barn kom att bilda den normgrupp eller jämförelsegrupp i självvärderingens utveckling till vilken andra studerade, mindre grupper självvärdering kommer att relateras längre fram.

De aspekter som här tas upp om självvärderingens utveckling, behandlar självvärderingens utveckling till vilken andra studerade, mindre grupper självvärdering kommer att relateras längre fram.

6.1.1. Självvärderingens stabilitet i tid

För att få en bild av självvärderingens stabilitet hos projektbarnen, jämfördes deras självbeskrivningar i "Jag tycker jag är" från de tre projektåren 1981, 1982 och 1983 med varandra. Korrelationsberäkningarna i tabell 1. avser resultat av samma barn undersökta med ett och två års mellanrum.

Som framgår av tabell 1., förefaller barn med ett års mellanrum allmänt värdera sig själva relativt likartat. Den största korrelationskoefficienten noteras i den äldsta barngruppen ($r=0,82$). Mellanstadiegruppens resultat med ett års mellanrum visar även det ett högt positivt samband ($r=0,74$). Motsvarande korrelation i den yngsta gruppen är dock lägre ($r=0,55$). Korrelationskoefficien-

Tabell 1. Korrelationer (r) mellan barns självvärderingar med ett och två års mellanrum enligt "Jag tycker jag är"

Korrelationskoefficienter med ett års testmellanrum		
mellan årskurs 1 och 2 n= 101	mellan årskurs 4 och 5 n= 167	mellan årskurs 7 och 8 n= 163
0,55	0,74	0,82
Korrelationskoefficienter med två års testmellanrum		
mellan årskurs 1 och 3 n= 270	mellan årskurs 4 och 6 n= 398	mellan årskurs 7 och 9 n= 495
0,42	0,61	0,61

-Samtliga korrelationer är statistiskt signifikanta ($p < 0,001$).

-Korrelationskoefficienterna är statistiskt signifikant lägre för barnen på lågstadiet jämfört med de äldre barnen ($p < 0,01$ med ett års testmellanrum, $p < 0,001$ med två års testmellanrum).

terna med ett års intervall tenderar alltså att öka med stigande ålder hos barnen i dessa åldrar. Detta kan tyda på större stabilitet i självvärdering hos de äldre barnen. Korrelationerna mellan självbeskrivningarna är uppenbarligen något lägre efter två än efter ett år, men fortfarande förhållandevis höga för mellan- och högstadieåldrarna ($r=0,61$). För lågstadieåldrarna är korrelationen även här lägre, men klart positiv ($r=0,42$). Relativt hög stabilitet i barns självvärderingar har konstaterats även i andra undersökningar (t ex Engel, 1959; Rauste, 1974; Piers, 1977).

Mellan könen kunde inte några statistiskt signifikanta skillnader upptäckas i självvärderingens stabilitet, även om flickorna i lågstadiegruppen tenderade att ha en mer stabil uppfattning om sina relationer till andra människor än de jämnåriga pojkarna.

Däremot visar korrelationsberäkningar, att barn med mer positiva självattityder tenderar att vara något mer stabila i sin självvärdering än barn med mer negativa attityder till sig själva. I t ex den äldsta barngruppen (13-14 år) hade barn med över genomsnittet positiv självbild efter två års testmellanrum korrelationen 0,66 i sin självvärdering, medan barn med under genomsnittet positiv självvärdering hade motsvarande korrelation på 0,57. Även Engel (1959) lade märke till att stabiliteten i självvärdering var högre hos ungdomar med positiv än negativ självbild.

Sammanfattningsvis tyder dessa analyser på, att barns attityder till sig själva redan i lågstadieåldrarna (7-10 år) och särskilt i mellan- och högstadieåldrarna är förhållandevis stabila aspekter av deras personligheter. Stabiliteten tycks dessutom öka med stigande ålder. Vidare tenderar barn med positiv självvärdering vara mer stabila i sina attityder mot sig själva än barn med mer negativ självvärdering.

6.1.2. Självvärderingens konsistens och differentiering

För att få en uppfattning om eventuella åldersvariationer eller utvecklingslinjer i självvärderingens beskaffenhet, genomfördes en faktoranalys av självbeskrivningarna hos barn i årskurs 1 (7-8 år), årskurs 4 (10-11 år) och årskurs 7 (13-14 år). Faktoranalyser av dessa tre åldersgruppers självbeskrivningar (enligt "Jag tycker jag är") jämfördes med varandra. (Noteras bör, att resultaten från den yngsta åldersgruppen inte är helt jämförbara med de två äldre gruppernas p g a färre antal frågor och svarsalternativ i deras testversion). Faktorer erhållna med principalkomponentanalysen, roterades enligt varimax-metoden (Larsson, 1977). Flera faktoranalytiska metoder har inte använts av praktiska skäl.

Bland barnen i årskurs 7 (n=672) förklarade följande sex faktorer huvuddelen av variansen i barnens självvärdering:

<u>Faktor:</u>	<u>förklarad varians:</u>	<u>egenvärde:</u>
I) Föräldrarelationer	39,0%	11,41
II) Kamratrelationer	11,3%	3,32
III) Fysiska karakteristika	8,3%	2,42
IV) Prestationer och färdigheter	6,0%	1,75
V) Språkfärdigheter	5,3%	1,56
VI) Socialt beteende	4,2%	1,24
	<u>74,1%</u>	

Utmärkande för de faktorer som utkristalliseras genom faktoranalysen är, att de bildar lättolkade och sinsemellan mycket distinkta faktorer. Den första benämns "Föräldrarelationer", eftersom den omfattar uppgifter om individens relationer till sina föräldrar och sin familj, t ex "Jag känner mig älskad hemma". Den andra faktorn har fått namnet "Kamratrelationer". Den innehåller uppgifter om vänskapsrelationer, t ex "Jag känner mig ofta ensam". Faktor III har fått rubriken "Fysiska karakteristika". Uppgifter som ingår i denna faktor berör närmast individens upplevelande av sin kropp och sitt utseende, t ex "Jag känner mig ganska ful". Faktor IV benämns "Prestationer och färdigheter", t ex "Jag är duktig i skolan". Av någon anledning har uppgifter om språkliga färdigheter bildat en egen faktor (V). Den sista faktorn kallas för "Socialt beteende". Uppgifterna inom denna faktor beskriver främst individens sociala anpassning och beteende

gentemot andra, t ex "Jag är lugn och sansad". (I bilaga 1 ges en översikt av de items med egenvärden över 0,30, som ingår i respektive faktor.)

Bland barnen i årskurs 4 (n=507) kunde följande åtta faktorer visas stå för merparten av variansen i barnens självvärdering:

<u>Faktor:</u>	<u>förklarad varians:</u>	<u>egenvärde:</u>
I) Relationer till närstående personer	33,8%	10,10
II) Fysiska karakteristika A	8,2%	2,48
III) Föräldrarelationer	6,6%	1,98
IV) Skapande aktivitet	5,6%	1,66
V) Skolprestationer	4,8%	1,41
VI) Aggression och oro	4,2%	1,26
VII) Skolrelationer	3,6%	1,09
VIII) Fysiska karakteristika B	3,4%	1,02
	<u>70,2%</u>	

En jämförelse av faktorstrukturerna bland barn från årskurs 4 och 7 visar, att hos de yngre barnen bildas något fler faktorer. Mest utmärkande för de yngre barnens självvärderingskomponenter är emellertid, att de innehållsmässigt är mycket heterogena och oklara. För många av faktorerna är det överhuvudtaget svårt att finna en övergripande benämning eller beskrivning (jfr faktorerna och de ingående items i bilaga 2).

Bland barnen i årskurs 1 (n=358) utkristalliserade faktoranalysen följande fyra faktorer, som står för större delen av variansen i barnens självvärdering:

<u>Faktor:</u>	<u>förklarad varians:</u>	<u>egenvärde:</u>
I) "Jag är <u>inte</u> dålig"	39,7%	4,4
II) "Jag är <u>bra</u> "	14,1%	1,6
III) Fysiska karakteristika	9,2%	1,0
IV) Prestationer	7,8%	0,9
	<u>70,8%</u>	

Karakteristiskt för dessa yngsta barns självvärdering är, att faktoranalysen ger få faktorer. De fyra faktorer som bildas är dessutom innehållsmässigt ännu mer heterogena och diffusa än barnens i årskurs 4. De två viktigaste faktorerna I och II har dock vissa intressanta egenskaper. Faktor I benämns "Jag är inte dålig", därför att den innehåller uteslutande items som är formulerade som negativa påståenden. Barnen svarar genom att ta avstånd från dessa negativa uppgifter: "Nej, sådan är inte jag". Faktor II har i sin tur fått rubriken "Jag är bra", för i den ingår enbart positivt formulerade påståenden. Barnen bejakar dessa för sin del: "Ja, sådan är jag". Uppenbarligen skiljer barnen mellan vad de uppfattar som "bra" och "dåligt", men förefaller ha svårare att strukturera någon mer nyanserad bild av sig själva. Vissa ansatser till innehållsmässig differentiering och enhetlighet förekommer visserligen i faktor III och IV, som fått namnen "Fysiska karakteristika" och "Prestationer", och som omfattar mer

konkretiserbara egenskaper. (I bilaga 3 återfinns de items som ingår i respektive faktor.) Tendenser till att svara på detta sätt med en diffus polarisering mellan "bra" och "dåligt" förekommer i viss mån även i självbeskrivningarna hos barn i årskurs 4, medan detta inte kan skönjas bland de äldsta barnens svar (jfr bilagorna 1, 2 och 3).

Sammanfattningsvis förefaller självvärderingen bli mer differentierad och integrerad hos barn med stigande ålder. Projektets 7-8 åringar kunde visserligen redan klart skilja mellan vad de allmänt uppfattade som "bra" eller "dåligt", men de hade relativt små ansatser till större innehållsmässig nyansering i sina självvärderingar. Hos 10-11 åringar var självbeskrivningarna uppenbarligen mer differentierade, men utan helt entydig samordning. Strukturen i självvärderingar hos 13-14 åringar var i sin tur differentierad i tydliga och begripliga enheter eller komponenter.

6.1.3. Centrala komponenter i barns självvärdering

Individens identitet kan uppdelas i ett flertal olika delområden eller komponenter (se avsnitt 2.6.). Vissa komponenter anses emellertid vara mer centrala och dominerande för individens självvärdering än andra, beroende på t ex individens ålder och livssituation.

Vad gäller delområdena i projektbarnens självvärdering, visade de i det föregående avsnittet presenterade faktoranalyserna (se även bilagorna 1, 2 och 3), att barn åtminstone i 10-11 års åldern ännu inte hade helt klart strukturerat sin självbild i tydliga komponenter. Hos 13-14 åringar var däremot självuppfattningen distinkt uppdelad i olika enheter. Den faktor (eller komponent) som hos dessa 13-14 åringar visade sig vara starkast och tydligast var "Föräldrarelationer". Denna faktor, som beskrev barnens förhållande till sina föräldrar, förklarade ensam 39 procent av variansen i deras svar. Den andra faktorn som var relativt stark, var "Kamratrelationer". Den stod ensam för 11,3 procent av variansen. Tillsammans förklarar dessa två "relationsfaktorer" 50,3 procent av variansen i barnens självvärderingar. Faktorstrukturen i de några år yngre barnens (10-11 år) självbild visar liknande tendenser. Barnens uppfattningar om sina relationer till andra människor håller på att utvecklas till den mest betydelsefulla faktorn i deras övergripande självvärdering. "Relationsfaktorerna" (faktor I och III) förklarar tillsammans 40,4 procent av variansen i dessa barns självvärderingar.

Barns upplevelser av sin kropp, sitt utseende och sina fysiska karakteristika kommer efter "relationsfaktorerna" som den tydligaste faktorn hos såväl mellan- som högstadiet barnen, men med avsevärt lägre egenvärde än "relationsfaktorerna".

Relativt litet inflytande över den totala självvärderingen förefaller barns upplevelser av sina prestationer och färdigheter att ha. I den genomförda faktoranalysen utkristalliserades "prestationsfaktorn" med ett lågt egenvärde. Genomförda korrelationer med barnens självvärderingar och deras skolbetyg (åk 7), visade ett klart positivt, men relativt lågt samband ($r=0,32$; $p < 0,001$). Korrelationskoefficienten för delområdet "Färdigheter, talanger" är dock något högre ($r=0,47$). Korreleras dessutom uppgifterna "Jag är dålig i matematik" och "Jag är bra i svenska" med motsvarande skolbetyg (matematik och svenska), uppmäts ett förhållandevis starkt positivt samband ($r=0,77$ resp $0,74$). Dessa resultat tyder på att eleverna har bedömt sina färdigheter tämligen realistiskt och i överensstämmande med lärarnas uppfattningar om deras prestationer. Däremot förefaller skolprestationer inte ha särskilt starkt inflytande över barnens självvärderingar. Svaga samband mellan självvärdering och skolprestationer, och mellan självvärdering och intelligenskvot (10), har för övrigt noterats även i andra undersökningar (t ex Piers & Harris, 1964; Coopersmith, 1967; Sears, 1970; Dickstein, 1972). Något högre samband har dock funnits av Chickering (1958) och Caplin (1968).

Sammanfattningsvis tyder de genomförda analyserna på att barns upplevelser av sina relationer till närstående personer, och särskilt till föräldrarna, har det starkaste inflytandet över deras självvärdering. Åtminstone gäller detta för den äldsta studerade barngruppen (13-14 år), hos vilka självvärderingen är tydligt strukturerad i olika komponenter.

6.1.4. Ålders och könsvariationer i självvärderingens utveckling hos barn och ungdomar mellan 7 och 16 år

Ålders- och könsvariationer i självvärderingens utveckling studerades med utgångspunkt från metoderna "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan". Statistiska analyser visade signifikanta skillnader i medelvärden både med avseende på ålder och kön (tabell 2, bilaga 16). Därför presenteras åldersvariationerna i projektbarnens självvärdering för pojkar och flickor för sig.

Som tidigare nämnts, undersöktes projektbarnen i årskurserna 1, 4 och 7 år 1981. Ett år senare studerades på nytt ett urval av samma barn (barnen från Trelleborg), nu i årskurserna 2, 5 och 8. Ytterligare ett år senare, eller två år efter den första studien, undersöktes på nytt samtliga projektklasser, nu i årskurserna 3, 6 och 9. Resultatsredovisningen avser samtliga barn som har varit med i någon av undersökningarna. Jämförs dessa resultat med resultat enbart från barn som har varit med samtliga studier under de tre projektåren, blir

utvecklingslinjerna i det närmaste likartade. Däremot är den genomsnittliga självvärderingen högre hos de barn som aldrig har varit frånvarande ($p < 0,01$). Bortfall från undersökningarna sammanföll med frånvaro från skolan. Detta tyder på att frånvaron från skolan inte är slumpmässig, utan vanligare bland elever med låg självvärdering. Bl a av denna anledning har jag valt att redovisa resultaten för samtliga studerade barn.

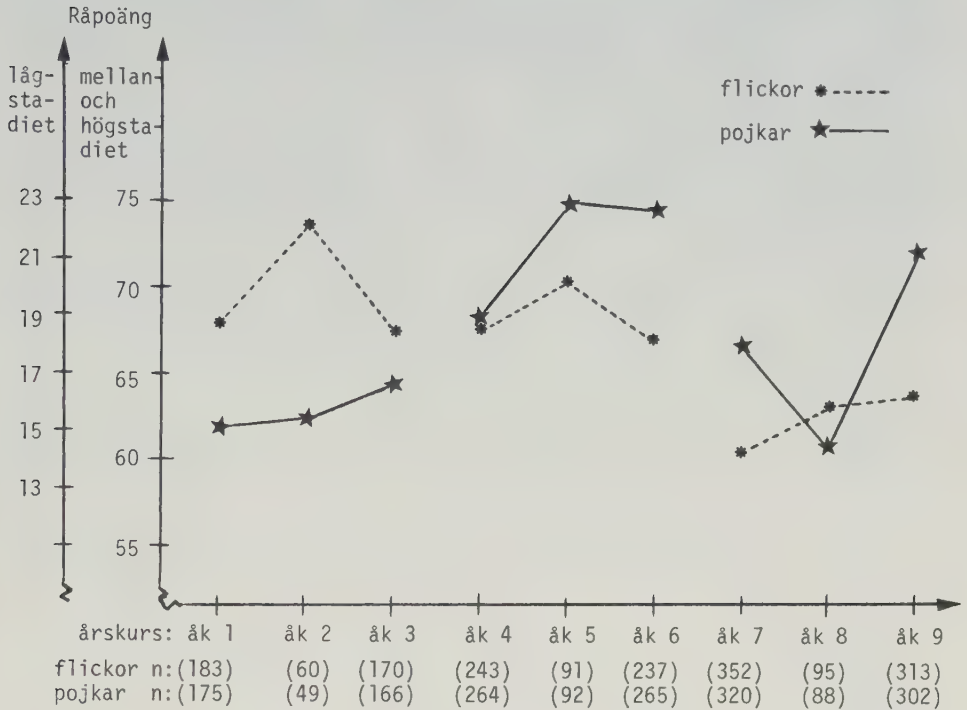
Resultaten visas för båda metoderna separat. Från "Jag tycker jag är" grafiskt i diagram 1 (och numeriskt i bilaga 4), och från "Adjektivlistan" grafiskt i diagram 2 (och numeriskt i tabell 1, bilaga 3).

Observera beträffande "Jag tycker jag är", att metodens lågstadieversion (årskurs 1-3) har en annan råpoängskala än mellan- och högstadieversionen (årskurs 4-9). Resultat från samtliga årskurser har dock placerats i samma diagram. Det är givetvis osäkert på vilken "höjd" lågstadiesresultaten borde ligga i förhållande till de äldre barnens. Resultat från "Adjektivlistan" (med samma råpoängskala för samtliga åldrar), tyder dock på att förhållandet kunde vara det uppritade. Korrelationen mellan "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan" är dessutom starkt positiv (0,60-0,75) (Ouvinen-Birgerstam, 1984).

Även om skillnaderna i självvärdering är statistiskt signifikanta mellan olika åldersgrupper av barn ($p < 0,001$; tabell 2, bilaga 16), är de inte särskilt stora. En nergång i självvärdering i tonårsperiodens början är emellertid utmärkande för båda könen. För flickornas del sker detta något tidigare än för pojkarna, förmodligen beroende på att flickorna kommer i puberteten tidigare än pojkarna (Lindgren, 1975; Westin-Lindgren, 1979). Den största förändringen i negativ riktning sker framför allt i förhållandet till föräldrarna och i inställningen till de egna prestationerna och färdigheterna (bilaga 4) ($p < 0,001$). Därefter sker successivt en uppgång i självaktning igen, och den är särskilt markerad för pojkarnas del.

Direkta jämförelser med dessa resultat och andra empiriska undersökningar om barns självvärderingar är svåra att göra, eftersom man i regel har slagit samman antingen könen eller olika åldersgrupper. Även Simmons et al (1973) fann dock i sin undersökning att barn i 12-14 års åldern hyste mindre positiva attityder mot sig själva än de något yngre och äldre barnen. En uppgång i självvärdering efter de tidiga tonåren har konstaterats även av Offer & Howard (1972).

Diagram 1. Grafisk illustration av självvärderingens utveckling hos barn mellan 7 och 16 år enligt "Jag tycker jag är" (summa råpoäng)

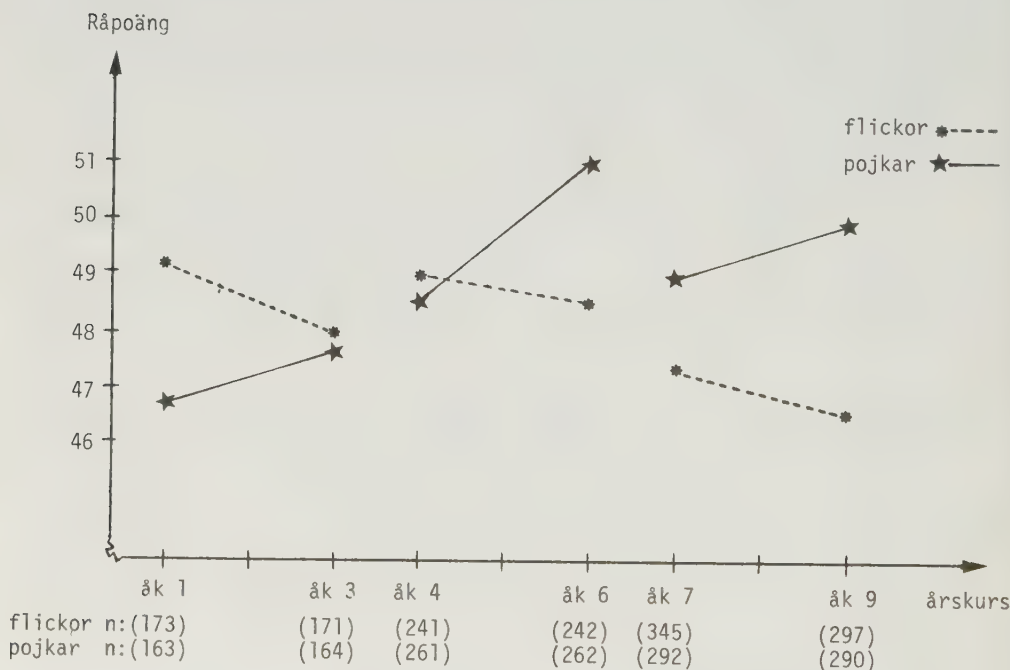
Skillnaderna mellan pojkarnas och flickornas självvärdering förefaller även de vara relativt små. Vissa åldersmässiga variationer tycks dock förekomma. Skillnaderna mellan flickor och pojkar är statistiskt signifikant till flickornas förmån ($p < 0,001$) under lågstadiets två första årskurser (7-9 år). Därefter utjämnas skillnaden mellan könen, och deras självvärderingar är ungefär lika höga ett par år. Sedan ökar skillnaderna signifikant igen. Denna gång är det pojkarna som har en mer positiv inställning till sig själva än flickorna. Ser man närmare på de olika delområdena i metoden (bilaga 4), förefaller flickorna på lågstadiet framför allt att uppfatta sig som duktigare och ha bättre relationer till sina föräldrar än pojkarna. Medan pojkarna senare med stigande ålder ser mer positivt på sina fysiska egenskaper, blir flickorna alltmer kritiska mot sitt utseende och sin kropp.

I många empiriska undersökningar har skillnader mellan pojkars och flickors självvärderingar studerats med varierande resultat. Ibland har inga skillnader

kunnat konstateras, ibland har åter pojkar och ibland flickor funnits vara mer nöjda med sig själva (se t ex Maccoby & Jacklin, 1974). Flera empiriska undersökningar tyder dock på att flickor särskilt i tonåren tenderar att ha en mer negativ inställning till sig själva än pojkar (t ex Rauste, 1974; Simmons & Rosenberg, 1975).

Resultat från den andra självskattningsmetoden, "Adjektivlistan", kan tjäna som en jämförelse i självvärderingens utveckling hos pojkar och flickor i olika åldrar (se diagram 2 och tabell 1, bilaga 4).

Diagram 2. Grafisk illustration av självvärderingens utveckling hos pojkar och flickor mellan 7 och 16 år enligt "Adjektivlistan"

Vid jämförelse mellan diagram 1 och 2, där både ålders- och könsvariationer i barns självvärdering är illustrerade, framkommer relativt likartade tendenser enligt de båda nämnda metoderna. (Observera att resultat enligt "Adjektivlistan" saknas från årskurserna 2, 5 och 8, vilket kan förvilla vid resultatsjämförelse.) Även enligt "Adjektivlistan" framträder en tendens till minskad självvärdering i tonårsålderns början, medan barn på mellanstadiet är mer po-

sitiva i sina attityder till sig själva. Resultat från "Adjektivlistan" visar också något tydligare än "Jag tycker jag är" en generellt fallande tendens i flickornas, och en stigande tendens i pojkarnas självvärdering under de studerade åren.

Sammanfattningsvis kan konstateras små, men signifikanta skillnader i självvärderingens utveckling med avseende på ålder och kön. De tendenser som finns, tyder på att barn under de tidiga tonåren är mer kritiska i sin inställning till sig själva. Skillnaden i pojkarnas och flickornas självvärderingar är till flickornas fördel under lågstadieåren, men förändras successivt till pojkarnas favör. Flickornas attityd till sig själva tenderar att bli alltmer kritisk under den studerade åldersperioden 7-16 år.

Ålders- och könsvariationer i barns självvärdering har studerats även i en separat undersökning genomförd i Finland. Jag återkommer till detta i avsnitt 6.5.2., där jämförelser görs mellan resultaten från barn i Sverige och Finland.

6.2. Jämförelser mellan "invandrabarns" och "svenska barns" attityder till sig själva

Detta forskningsprojekts huvudsyfte var, att studera om barn till invandrare skiljer sig från svenska barn i Sverige i sin inställning till sin egen person. En av de första svårigheterna med denna frågeställning var själva definitionen av begreppet "invandrabarn". På en yttlig nivå kan en klassifikation av barn i "invandrabarn" och "svenska barn" förefalla självklar, men så fort man kommer till det konkreta, enskilda fallet uppstår problem. I bilaga 5 presenteras ett antal sådana, inte på något sätt unika, exempel. Jag har i olika sammanhang bett ett stort antal svenska och utländska personer att klassificera barnen i exemplen i antingen "svenska barn" eller i "invandrabarn" med högst varierande resultat. Det tycks inte finnas några överensstämmande och entydiga regler för definitionerna.

För projektets del har jag operationaliserat begreppet "invandrabarn" till att gälla barn vars båda föräldrar är födda i något annat land än Sverige. "Svenska barn" är i sin tur barn vars båda föräldrar är födda i Sverige. En stor grupp barn i Sverige faller utanför båda dessa ovannämnda kategorier; nämligen barn vars ena förälder är född i Sverige och den andra utomlands. Dessa barn har fått bilda en grupp för sig.

Enligt ovanstående definitioner kunde projektbarn i de olika kategorierna beräknas till följande antal:

Tabell 2. Antal "invandrarbarn" och "svenska barn" inom projektet

Föräldrarnas födelseland	Antal barn:		Barnets födelseland:	
	(n)	(%)	Sverige: (n)	Utomlands: (n)
Båda föräldrarna födda i Sverige	993	(64,7)	982	11
Den ena i Sverige, den andra utomlands	189	(12,3)	185	4
Båda föräldrarna födda utomlands	353	(23,0)	216	137

"Svenska barn", d v s barn vars båda föräldrar är födda i Sverige, är som tabell 2 visar cirka 65 procent (n=993) av projektbarnen. Gruppen "invandrarbarn", d v s barn vars båda föräldrar är födda utomlands, uppgår totalt till 23 procent (n=353). Barn vars ena förälder är född i Sverige och den andra utomlands, är i sin tur cirka 12 procent (n=189) av samtliga barn i projektet. Barnen kan dessutom ytterligare uppdelas i två underkategorier beroende på om deras födelseland är Sverige eller något annat land. Som framgår av tabell 2, är nästan alla barn som har åtminstone en i Sverige född förälder även själva födda här. Detta gäller emellertid även för en stor del av "invandrarbarnen". Cirka 61 procent av dem är födda i Sverige. Flertalet av dem som är födda utomlands, har dessutom kommit till Sverige före skolåldern.

I detta avsnitt kommer i fortsättningen att jämföras "svenska barns" och "invandrarbarns" attityder till sig själva, deras självvärderingar. Dessutom studeras barnens anpassning till och framgång i den svenska skolan. Även barnens självupplevda etniska identitet undersöks och studeras i relation till deras självvärderingar.

6.2.1. Jämförelser mellan "svenska barns" och "invandrarbarns" självvärderingar

"Svenska barns" och "invandrarbarns" attityder till sig själva studerades med utgångspunkt från "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan". Resultaten anges i tabell 3 och i bilaga 7 med barnen uppdelade i fyra olika grupper: 1) barn vars båda föräldrar är födda i Sverige, 2) barn vars ena förälder är född i Sverige och den andra utomlands, 3) barn vars båda föräldrar är födda i samma land utomlands och 4) barn vars föräldrar är födda i olika länder utomlands.

Resultaten presenteras dessutom för barn i tre olika åldersgrupper.

Tabell 3. Självvärdering enligt "Jag tycker jag är" (summa råpoäng) hos barn vars föräldrar är födda i Sverige respektive utomlands

Föräldrarnas födelseland	Årskurs 1 (7-8 år) (n:) m: s:	Årskurs 4 (10-11 år) (n:) m: s:	Årskurs 7 (13-14 år) (n:) m: s:
Båda föräldrarna födda i Sverige	(216) 17,02 10,5	(322) 69,78 32,0	(455) 63,47 31,1
Den ena född i Sverige, den andra utomlands	(57) 18,54 9,4	(58) 66,72 34,6	(94) 65,51 30,9
Båda föräldrarna födda i samma land utomlands	(94) 16,70 8,0	(116) 64,77 33,9	(107) 65,15 29,8
Föräldrarna födda i olika länder utomlands	(11) 16,00 8,8	(11) 57,36 37,6	(14) 59,64 34,2
Variansanalys Df=3	F=0,16 (ej sign)	F=1,09 (ej sign)	F=0,19 (ej sign)

Mellan de fyra barngrupperna med olika ursprung förekommer inga statistiskt signifikanta skillnader i barnens självvärdering (variansanalys). Detta gäller för de samtliga studerade åldersgrupperna (årskurs 1,4 och 7). Nämnas kan ytterligare, att statistiskt signifikanta skillnader mellan de fyra barngrupperna inte kunde påvisas i något av de delområden som "Jag tycker jag är" mäter. Barn vars föräldrar är födda utomlands i olika länder, tenderar dock att ha en något mer negativ självbild än de övriga barnen. Framför allt gäller detta för delområdena "relationer till föräldrarna" och "psykiskt välmående". Eftersom antalet barn i denna grupp är litet, är det emellertid svårt att dra några generella slutsatser av detta.

Som en jämförelse har barnens självvärdering studerats även med "Adjektivlistan". Resultaten från detta test är tämligen likartade med resultaten från "Jag tycker jag är". Inte heller enligt "Adjektivlistan" kunde statistiskt signifikanta skillnader upptäckas mellan de fyra barngrupperna med avseende på deras självvärdering (tabell 1, bilaga 6).

För "invandrarbarns" vidkommande kan vistelsetiden i Sverige ha betydelse för deras attityder mot sin egen person. Därför delades "invandrarbarnen" i två grupper beroende på om de är födda i Sverige eller ej, och deras självvärdering jämfördes med varandra enligt metoderna "Jag tycker jag är" (tabell 2, bilaga 6) och "Adjektivlistan" (tabell 3, bilaga 6). Resultaten visar en svag

tendens mot positivare självbild hos barn i de två yngsta åldersgrupperna (7-8 år och 10-11 år) födda i Sverige. Statistiskt signifikant är dock skillnaden enbart för de yngsta pojkarna. Dessa jämförelser är emellertid något vanskliga, eftersom merparten av de barn som är födda utomlands har flyttat till Sverige före skolåldern och har således relativt få minnen från den tiden. De barn som kommit i något senare ålder, hör dessutom huvudsakligen till någon etnisk grupp som har kommit till Sverige som flyktingar, t ex latin-amerikanska barn, barn till s k vietnamesiska båtflyktingar och polska barn. Hos dessa barn kunde konstateras mer negativa självattityder än hos de övriga barnen. Barn i denna grupp är dock så få, att några generella antaganden är svåra att göra.

En allmän slutsats från de erhållna resultaten i detta avsnitt kunde vara, att barns självvärdering inte är beroende av om deras föräldrar är födda i Sverige eller utomlands. Vid närmare analyser av samband mellan barns självvärdering och föräldrarnas födelseland, framkommer emellertid att "invandrabarnen" är en mycket heterogen grupp. Det finns statistiskt signifikanta skillnader i självattityderna mellan barn vars föräldrar har olika utländskt ursprung. Jag återkommer till detta närmare i nästa avsnitt, där skillnader i självvärdering mellan finska, jugoslaviska och svenska barn presenteras.

6.2.2. "Invandrabarns" och "svenska barns" anpassning till och framgång i den svenska skolan

Ett allmänt antagande är, att anpassningssvårigheter och bristande psykisk hälsa påverkar individens prestationer i negativ riktning. Om "invandrabarns" psykiska utveckling går i oönskad riktning i Sverige, borde man bl a av denna anledning förvänta sämre skolprestationer av "invandrabarn" i jämförelse med "svenska barn".

Ett lättillgängligt mått på barns skolanpassning och skolprestationer är deras skolbetyg. Eftersom den svenska skolan idag ger skolbetyg enbart för högstadiel elever, var jämförelserna i detta avseende mellan "svenska barn" och "invandrabarn" möjliga enbart i den äldsta barngruppen (årskurs 7, år 1981).

Resultaten framgår av tabell 4, där betyg från 7-8 olika skolämnen är presenterade för sig och betygsgenomsnittet för samtliga cirka 16 skolämnen för sig. Det är värt att notera, att det tänkta betygsgenomsnittet i Sverige är 3 med standardavvikelsen 1.

Tabell 4. "Invandrarbarns" och "svenska barns" skolbetyg i den svenska skolan, (årskurs 7, n=683)

Skolämne:	Barnens föräldraursprung								Varians- analys; (df=3) F:
	Två svenska föräldrar (n=465)		En svensk en utländsk (n=95)		Två utländska föräldrar(s)* (n=107)		Två utländska föräldrar(o)* (n=16)		
	m:	s:	m:	s:	m:	s:	m:	s:	
Svenska	3,00	0,9	2,97	0,9	2,91	0,8	3,25	0,7	0,84 (ej sign)
Matematik	2,87	1,0	2,96	0,9	2,96	1,0	2,81	1,0	0,48 (ej sign)
Engelska	3,01	1,0	3,15	0,9	2,99	1,0	3,25	0,8	0,80 (ej sign)
Musik	3,05	0,9	3,08	1,0	3,00	0,9	3,25	0,7	0,42 (ej sign)
Teckning	2,92	0,78	3,08	0,8	2,89	0,8	2,88	0,6	1,33 (ej sign)
Gymnastik	3,15	0,8	3,14	0,9	3,12	0,9	3,13	1,0	0,05 (ej sign)
Samhälls- orientering	2,91	0,9	2,98	1,0	2,92	0,9	3,19	0,8	0,55 (ej sign)
Hemspråk**			3,62	0,8 (n=13)	4,08	0,7 (n=46)	4,33	0,7 (n=6)	
Betygsgenom- snittet (av ca 16 ämnen)	2,98	0,7	3,02	0,6	3,01	0,6	3,13	0,6	0,39 (ej sign)

Mellan de fyra barngrupperna med olika etnisk bakgrund förekommer inga statistiskt signifikanta skillnader i något av skolbetygen. Detta gäller såväl pojkar som flickor. De svenska klasskamraterna är inte ens bättre i ämnet "svenska" enligt betygen. (Nämnas bör, att "invandrarbarnen" i denna åldersgrupp har bott i Sverige länge. De är i regel antingen födda i Sverige eller hitflyttade före skolåldern.) I samtliga skolämnen ligger barnens skolbetyg mycket nära det tänkta betygsgenomsnittet 3. Ett undantag utgör dock ämnet "hemspråk", där betygsgenomsnittet är högre. Detta kan innebära, att lärare i dessa ämnen ger generellt för höga betyg, eller att ämnet läses huvudsakligen av elever som är duktiga i största allmänhet eller åtminstone i sitt hemspråk eller modersmål. Som framgår av tabell 4 avstår över hälften av "invandrarbarnen" på högstadiet att läsa ämnet hemspråk i skolan.

* Två utländska föräldrar (s) = från samma land; (o) = från olika länder.

** Hemspråk - elever som hemma även talar annat språk än svenska har rätt till undervisning i skolan på detta språk. Alla elever utnyttjar inte denna möjlighet och har alltså ej betyg i detta ämne.

De obefintliga skillnader som kunde konstateras mellan "invandrarbarns" och "svenska barns" skolframgång får stöd av en undersökning genomförd av Liljegren (1981). Han undersökte över 7000 "elever med annat hemspråk än svenska" som gick i grundskolan årskurs 9 läsåret 1978/1979, och fann att dessa som helhet inte avviker mycket från svenska elever i en mängd studerade avseenden. Det konstateras dock i undersökningen, att variationen mellan olika språkgrupper är stor.

Den generella slutsats som kan dras av dessa data är alltså, att det inte har någon avgörande betydelse för barns skolframgång i den svenska skolan om deras föräldrar är födda i Sverige eller utomlands. I denna studie kunde emellertid, i likhet med Liljegrens, fastslås skillnader i skolframgång mellan "invandrarbarnen" beroende på föräldrarnas ursprungsland. Eftersom grupperna blir små, då de delas efter föräldrarnas ursprungsland, är det svårt att i denna undersökning jämföra alla olika etniska grupper med varandra. I nästa avsnitt återkommer jag emellertid till skillnader mellan tre etniska grupper.

6.2.3. Samband mellan "invandrarbarns" självvärdering och deras självupplevda etniska identitet

Då barn själva får beskriva sin etniska grupptillhörighet, markeras ännu en gång svårigheterna med begreppen "svenskt barn" och "invandrarbarn". Många av de barn som av andra definieras som "invandrarbarn" uppfattar sig själva nämligen som "svenska barn", och ibland t o m tvärtom.

För att se om de "invandrarbarn" som upplever sig som "svenskar" skiljer sig positivt eller negativt i sin självvärdering från de "invandrarbarn" som upplever sig själva som "turkar", "finnar", "danskar" o s v, studerades även samband mellan barns självvärdering och deras självupplevda etniska identitet.

Barnens självupplevda etniska grupptillhörighet undersöktes med frågeformuläret "Etnisk identitet". Deras svarsmönster i detta frågeschema korrelerades sedan med resultaten från "Jag tycker jag är", som ju avser att mäta barns självvärdering.

I en av frågorna i frågeformuläret "Etnisk identitet" fick samtliga barn fritt ange vilken etnisk grupp de närmast kände sig tillhöra. Det framkom då, som väntat, att samtliga av de över 900 barn (utom två), som hade två svenskfödda föräldrar, angav sig vara "svenskar". Detta gjorde också över 80 procent av de barn som hade en i Sverige född förälder och en utomlands född förälder. Även

av de barn vars båda föräldrar är födda utomlands, angav emellertid över en tredjedel att de upplevde sig som "svenskar". "Invandrarbarnen" tenderar dessutom att vid högre ålder och längre vistelsetid i Sverige att uppfatta sig som "svenskar" allt oftare. Av 13-14 åriga "invandrarbarn" uppfattade sig hälften som "svenskar" (se närmare tabell 1 i bilaga 7). Om man ser på barnens svar på samtliga de 24 frågorna i Frågeschemat "Etnisk identitet", får man samma bild av barnens självupplevda etniska identitet. Barn som uppfattade sig som "svenskar", har ett högt antal typiska "svenska" svar i sitt frågeschema, och tvärtom har de barn som uppgav sig vara t ex "finnar", "chilenare" o s v ett lågt antal typiska "svenska" svar.

Statistiska analyser mellan barns självvärderingar och deras självupplevda etniska identitet visar åtminstone inga linjära eller enkla samband. De "invandrarbarn" som upplevde sig som "svenskar" hade alltså varken en mer positiv eller negativ självvärdering än de "invandrarbarn" som hade någon annan etnisk identitet.

Av ovanstående resultat skulle man kunna dra den allmänna slutsatsen att "invandrarbarns" självvärdering är oberoende av i vilken etnisk grupp barnen upplever sig att tillhöra i Sverige. Närmare analyser visar emellertid även här stor heterogenitet mellan olika etniska grupper. Barn med olika etnisk bakgrund kan t o m visa motsatta tendenser. Jag skall därför återkomma även till sambandet mellan självvärdering och etnisk identitet i nästa avsnitt, där tre etniska grupper studeras närmare.

6.3. Identitet och självvärdering hos tre etniska grupper av barn i Sverige: finska, jugoslaviska och svenska

För att få en mer nyanserad bild av "invandrarbarns" identitet och självvärdering, utvaldes till närmare analyser barn till finska och jugoslaviska (serbokroatisktalande) föräldrar i Sverige. Barn till svenska föräldrar fungerar som en jämförelsegrupp i sammanhanget (se definition och urval av barngrupperna i avsnitten 4.1. och 4.4.).

Utöver resultat från de i förra kapitlen presenterade metoderna "Jag tycker jag är", "Adjektivlistan" och "Etnisk identitet", bygger jämförelser mellan de finska, jugoslaviska och svenska barnens attityder till sig själva på intervjuer med och beteendeobservationer av barnen (se beskrivning av metoderna i avsnitt 5.).

För att åtminstone i viss mån kunna hålla de tre etniska gruppernas socio-ekonomiska förhållanden, vilka ju kan påverka de fenomen som studeras inom projektet, under kontroll, beskrivs i detta kapitel först kortfattat familjernas sociala och ekonomiska bakgrund. Sedan studeras ett antal olika aspekter av de finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering. Undersökta aspekter är bl a barnens egna attityder till sig själva, deras upplevelser av andras attityder mot dem, deras identifikationsobjekt, framtida yrkesambitioner och livsvärden. Det kommer även att presenteras en utomstående bedömning av barnens självvärdering. Därefter studeras i detta avsnitt utvecklingen av barnens självupplevda etniska identitet, som även analyseras i relation till barnens självvärdering.

6.3.1. Social och ekonomisk bakgrund^{*} hos projektets finska, jugoslaviska och svenska barn

För de finska och jugoslaviska familjerna inom projektet är deras vistelsetid i Sverige tämligen lång, i genomsnitt över 10 år (år 1981). De finska och jugoslaviska familjerna är hitflyttade under senare hälften av 60-talet och första hälften av 70-talet. Följaktligen är cirka 80 procent av de jugoslaviska och nästan 70 procent av de finska barnen födda i Sverige (tabell 1, bilaga 8). Av de yngsta av dessa barn (7-8 år, 1981), är cirka 90 procent födda i Sverige. De finska och jugoslaviska barn som inte är födda i Sverige, har samtliga med ett undantag flyttat till Sverige före skolåldern. Man kan med andra ord förutsätta att projektets finska och jugoslaviska barn inte "brottas" med de mer kort-siktiga svårigheter som byte av kultur, språk och land kan orsaka.

Alla jugoslaviska och finska familjer i projektet har bott i Sverige så länge att de formellt kan erhålla svenskt medborgarskap, om de valde att söka. Fler-talet av de jugoslaviska familjerna (70,3 %) och drygt hälften av de finska familjerna har dock valt att behålla sitt ursprungliga medborgarskap. I regel är alla familjemedlemmar medborgare i samma land, antingen i Sverige eller i Finland respektive Jugoslavien. Cirka 35 procent av de finska familjerna och knappt 20 procent av de jugoslaviska familjerna har blivit svenska medborgare (tabell 2, bilaga 7).

* Uppgifterna i detta avsnitt, 6.3.1., kommer från Länsstyrelsens register (år 1982), mantalslängder (år 1982), taxeringslängder (år 1982) och intervjuer med barnen (år 1981).

Familjernas storlek i de tre etniska grupperna är tämligen likartad. Drygt hälften av hushållen består av fyra medlemmar; mor, far och två barn. Knappt en femtedel av familjerna har vardera ett eller tre barn. Samma mönster förekommer i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (tabell 2, bilaga 8). Endast i undantagsfall (2 %) består hushållen av andra än medlemmar av kärnfamiljen. Ibland bor någon av morföräldrarna eller moderns eller faderns bror eller syster i samma hushåll. Detta är lika sällsynt i samtliga de tre etniska grupperna i Sverige.

Familjemönstret i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna skiljer sig emellertid åt, genom att nästan 90 procent av de jugoslaviska barnen lever tillsammans med båda sina biologiska föräldrar medan enbart cirka 60 procent av de finska och cirka 65 procent av de svenska barnen gör detta. Av de finska och svenska barnens föräldrar är cirka 20 respektive 13 procent omgifta eller sammanboende med en ny partner. Oftast lever barnen då tillsammans med sin biologiska mor och hennes nya man. Omgifte mellan jugoslaver förekommer inte i de studerade jugoslaviska familjerna. Ensamstående föräldrar är dessutom betydligt vanligare i de finska och svenska familjerna (ca 21 %) än i de jugoslaviska (ca 13 %). I regel saknas i dessa familjer fadern, i undantagsfall modern. Den vanligaste orsaken till detta är att föräldrarna antingen är skilda eller ogifta, och att modern då har vårdnaden om barnen. I enstaka fall är den ena föräldern död (se vidare tabell 3, bilaga 8). Man kan med andra ord konstatera att familjemönstret i de finska och svenska familjerna är mera lika varandra, medan det jugoslaviska familjemönstret skiljer sig från dem båda.

Emellertid har det konstaterats, att skilsmässor är vanligare bland såväl finska (Leiniö, 1979) som jugoslaviska (Ålund, 1978) invandrare i Sverige jämfört med deras landsmän, som stannat kvar i sina hemländer. (Statistiken i "hemländer" gäller samtliga samhällsklasser.)

Även föräldrarnas ålder skiljer sig mellan å ena sidan de finska och svenska familjerna och å den andra de jugoslaviska familjerna. I de finska och svenska familjerna är föräldrarna relativt jämgamla, med fadern i genomsnitt ett par år äldre än modern. I de jugoslaviska familjerna är fadern däremot i genomsnitt över 4 år äldre än sin fru, och upp till 10 års åldersskillnad mellan de jugoslaviska makarna är relativt vanligt. Den jugoslaviska fadern är i regel något äldre och den jugoslaviska modern något yngre än de finska och svenska föräldrarna.

Fädernas yrken i de finska och jugoslaviska familjerna är direkt jämförbara, medan de svenska männens yrken skiljer sig från dessa. Av de finska och jugoslaviska männen arbetar det stora flertalet inom "tillverkningsyrken" (enligt Nordisk yrkesklassificering - NYK ; SÖ 1981:17), 81 % respektive 87 %, men av de svenska männen enbart cirka 47 %. Cirka hälften av de finska männen inom tillverkningsyrken arbetar inom verkstadsindustrin (som svetsare, montörer och andra metallarbetare), och andra hälften inom annan industriell tillverkning. De jugoslaviska männen arbetar något mer sällan inom verkstadsindustrin än de finska, och istället oftare som industriarbetare inom andra tillverkningsområden. Av de svenska männen inom tillverkningsområden har få sitt yrke inom verkstadsindustrin, och de arbetar oftare än finner och jugoslaver med friare tillverkningsyrken såsom snickare, målare, bilreparatör, tryckare o s v. Över hälften av de svenska männen har dessutom sina yrken inom ett flertal olika områden utanför tillverkningsyrken, medan enbart knappt 20 procent av de finska och jugoslaviska männen har det (se tabell 1, bilaga 9). Man kan säga att de finska och jugoslaviska männens yrken är sådana, att de i regel inte kräver någon flerårig praktisk eller teoretisk utbildning. Statusmässigt förefaller de finska och jugoslaviska männens yrken relativt jämförbara. Nästan samtliga deras yrken kan anses tillhöra socialgrupp III. De svenska männens yrken är statusmässigt mer heterogena än de finska och jugoslaviska männens. Man kan dock konstatera att typiska "socialgrupp III yrken" är överrepresenterade i projektets svenska urval i jämförelse med hela landet.

Mödrarnas förvärvsarbete är relativt omfattande i samtliga tre etniska grupper. Svenska mödrar arbetar dock i mindre utsträckning än de övriga. Över 91 procent av de finska och jugoslaviska kvinnorna hade förvärvsarbete år 1981 och knappt 80 procent av de svenska kvinnorna. Hemmafrurollen var en sällsynt förekomst i de finska och jugoslaviska familjerna. Mödrarnas yrken är, liksom männens, mer likartade i de finska och jugoslaviska familjerna, medan de skiljer sig från dem i de svenska. Cirka en tredjedel av de finska mödrarna och cirka hälften av de jugoslaviska mödrarna arbetar inom tillverkningsyrken, oftast som industriarbetare. Ytterligare en tredjedel av både de finska och jugoslaviska kvinnorna arbetar inom yrkeskategorin "hushållsarbete, servering och städning", med städning av fabriker och skolor som det vanligast förekommande enskilda arbetet. De finska kvinnorna har dock något oftare än de jugoslaviska, yrken som förutsätter åtminstone en viss yrkesutbildning. De jugoslaviska kvinnorna har oftare fysiskt tyngre arbeten och i genomsnitt även något längre arbetsdagar än de finska. De svenska kvinnornas arbeten ligger i sin tur statusmässigt högre än de finska och jugoslaviska kvinnornas. De svenska kvinnorna arbetar mer sällan

inom tillverkningsyrken (ca 14 %). De har främst servicebetonade arbeten, vanligtvis inom kategorin "kontorsarbete och försäljning" och även inom "hushållsarbete, servering och städning". I den senare kategorin arbetar de svenska kvinnorna oftast som hemsamariter och dagmammar (se vidare tabell 2, bilaga 9). Vidare kan konstateras att yrken som förutsätter flerårig teoretisk eller praktisk utbildning är underrepresenterade bland de svenska kvinnorna i projektets urval, jämfört med svenska kvinnor i landet som helhet.

Familjernas årliga inkomster är, enligt 1982 års taxeringslängder, högst i de jugoslaviska familjerna (i genomsnitt 108 627 kr/år), och lägst i de svenska familjerna (i genomsnitt 90 348 kr/år). De finska familjernas årsinkomster ligger mittemellan (i genomsnitt 95 217 kr/år). (Se tabell 3, bilaga 9.) Orsakerna till de svenska familjernas lägre årsinkomster är främst två. Den ena är det större antalet ensamförsörjare i de svenska familjerna, antingen p g a att kvinnorna inte förvärvsarbetar eller att föräldrarna är skilda. Den andra orsaken är de svenska kvinnornas kortare arbetstider. Majoriteten arbetar på deltid. Kanske är detta ett tecken på att svenska familjer har snabbare anpassat sig till det svenska skattesystemet, som relativt sett ger en högre nettolön vid kortare arbetstider. De högsta årsinkomsterna har annars de svenska männen, därefter kommer de finska och jugoslaviska männen med ungefär lika årslöner. Av kvinnorna har de jugoslaviska kvinnorna något högre årsinkomster än de finska, och betydligt högre än de svenska (se tabell 3, bilaga 9). Dessa inkomstnivåer stämmer relativt väl överens med undersökningar gjorda om invandrarnas levnadsnivå i Sverige (se t ex Levnadsförhållanden 1975; Levnadsförhållanden 1981).

Sammanfattningsvis om projektfamiljernas socio-ekonomiska bakgrund. De finska och jugoslaviska familjerna har bott i Sverige i genomsnitt över tio år, och föräldrarna har relativt likartade yrken, ofta i typiska "socialgrupp III yrken" inom "tillverkningsyrken". De svenska föräldrarna är mer heterogent representerade inom andra än "tillverkningsyrken", även om "socialgrupp III yrken" är överrepresenterade också bland dem jämfört med landet som helhet. Familjernas inkomster i de tre etniska grupperna skiljer sig inte nämnvärt från varandra. De svenska familjerna har dock något lägre genomsnittliga inkomster främst p g a kvinnornas lägre grad av förvärvsarbete. Den typiska familjestorleken i de tre etniska grupperna är densamma; kärnfamiljen med två föräldrar och två barn. Utmärkande för de finska och svenska familjerna är dock fler ensamstående föräldrar och "styvföräldrar" än vad som gäller för de jugoslaviska familjerna där barnen oftare lever tillsammans med sina båda biologiska föräldrar.

6.3.2. De finska, jugoslaviska och svenska barnens attityder till sig själva
Eftersom statistiska analyser tyder på skillnader i barnens självvärderingar, inte bara på grund av deras etniska bakgrund utan också beroende på deras kön, studerades barnens attityder till sig själva uppdelade efter etnisk bakgrund och kön.

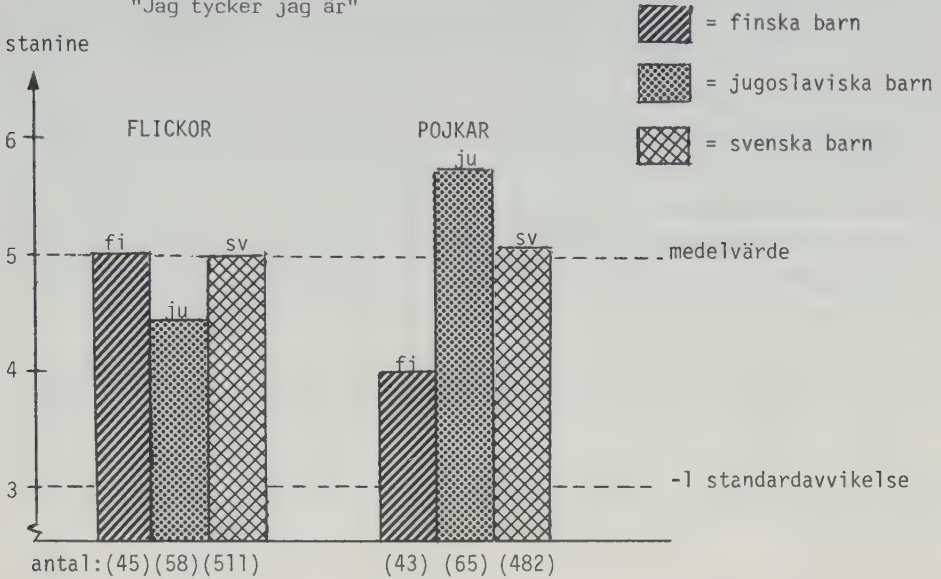
Här presenteras först de finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärderingar enligt metoderna "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan". Resultaten framgår grafiskt i figur 6 och 7 och numeriskt av tabell 1 och 2 i bilaga 10. Den ålders- och könsvariation som förekommer i barns självvärdering har tagits hänsyn till, genom att varje barns resultat jämförs med resultat från en större barngrupp av samma ålder och kön. Resultaten anges i staninevärden med 5 som medelvärde och 2 som standardavvikelse.

Som framgår av figurerna 6 och 7, är skillnaderna mellan de finska, jugoslaviska och svenska pojkarnas självvärderingar betydande såväl enligt "Jag tycker jag är" som enligt "Adjektivlistan". Samtliga tre etniska pojkgrupper skiljer sig statistiskt signifikant från varandra ($p < 0,001$). De jugoslaviska pojkarna beskriver sig själva mer positivt än de svenska, som i sin tur har en mer positiv inställning till sig själva än de finska pojkarna. De jugoslaviska och finska pojkarnas självvärderingar skiljer sig från varandra med nästan en hel standardavvikelse! Dessa skillnader mellan pojkarnas självvärderingar påverkas inte av deras ålder. Samma skillnader förekommer mellan de tre etniska pojkgrupperna oavsett deras ålder i samtliga de studerade åldersgrupperna mellan 7 och 16 år (se figur 1-2, bilaga 11).

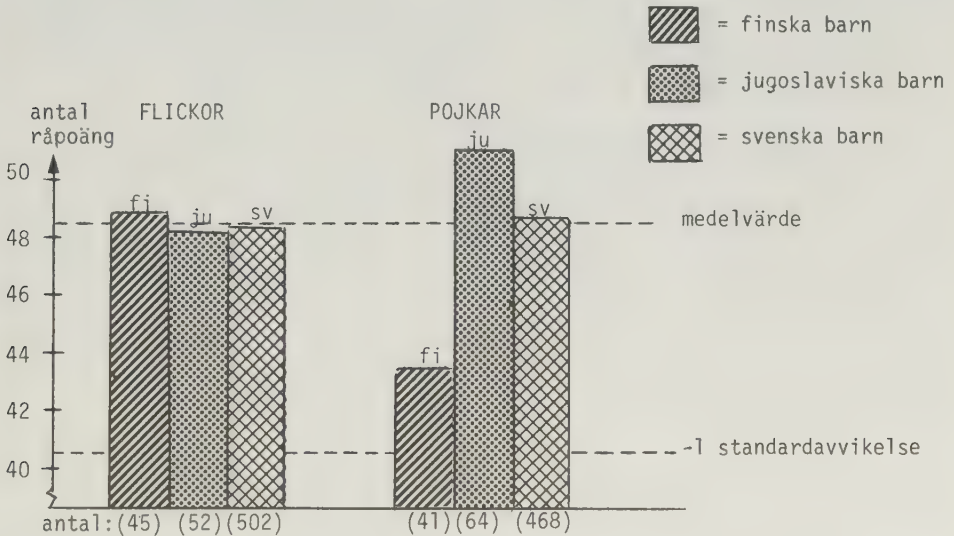
I likhet med dessa resultat fann även Rönholm (1982), att finska invandrabarn i Sverige beskrev sig själv med mer negativa adjektiv än vad svenska barn gjorde. Tyvärr har Rönholm inte gjort åtskillnad mellan könen i sin studie.

Analyserna av pojkarnas självvärderingar uppdelade i olika delområden i "Jag tycker jag är" visar, att de jugoslaviska pojkarna skattar sig själva genomgående högt, men i synnerhet inom områdena "fysiska egenskaper" ($p < 0,001$) och "färdigheter", "talanger" ($p < 0,001$). De finska pojkarnas attityder till sig själva är i sin tur genomgående mer negativa, och särskilt inom området "relationer till föräldrarna och familjen" ($p < 0,001$), och även i "relationer till andra" ($p < 0,05$). (Se tabell 1, bilaga 12.)

Figur 6. De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Jag tycker jag är"

Figur 7. De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Adjektivlistan"

* Det uppritade medelvärdet och -1 standardavvikelsen avser samtliga projektbarn oavsett etnisk bakgrund.

Även en annan skillnad mellan pojkgruppernas självbeskrivningar förtjänar att påpekas. I "Adjektivlistan" ingick en uppgift där barnen bland 60 olika adjektiv skulle välja de fem som bäst beskrev barnet, enligt barnet självt. De fem mest frekventa adjektiven föreföll vara någon sorts ideala adjektiv och visade sig vara desamma för de jugoslaviska och svenska pojkarna; nämligen "glad", "stark", "snabb", "frisk" och "snäll". Enbart adjektivet "frisk" var bland de fem mest frekventa orden bland de finska pojkarna. De fyra övriga adjektiven var: "rättvis", "ärlig", "pratsam" (!) och "nöjd". De finska pojkarnas adjektiv tycks uttrycka mer moraliska värden än "manligt" aktiva som de svenska och jugoslaviska pojkarnas adjektiv.

Skillnaderna mellan de tre etniska flickgruppernas självvärderingar är, som framkommer i figurerna 6 och 7 (och tabellerna 1 och 2 i bilaga 10), klart mindre än mellan pojkgrupperna. Mellan de finska och svenska flickornas självvärderingar är skillnaderna helt obefintliga enligt de båda metoderna "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan". De jugoslaviska flickorna tenderar däremot att beskriva sig själva något mer negativt enligt "Jag tycker jag är" än de finska och svenska flickorna (skillnaden är statistiskt signifikant, $p < 0,05$). Enligt "Adjektivlistan" är dock skillnaderna mycket mindre och inte statistiskt signifikanta. Även för flickornas del kan konstateras att åldern i de studerade grupperna 7-16 år inte ändrar det inbördes mönstret i de tre etniska flickgruppernas självvärderingar (se figur 1-2, bilaga 11).

Jämförelser av flickornas självvärderingar enligt de olika delområdena i "Jag tycker jag är" visar, att de finska och svenska flickornas självvärderingar inom samtliga delområden är helt jämförbara. De jugoslaviska flickorna beskriver i sin tur sina "fysiska egenskaper" och "färdigheter och talanger" minst lika positivt som de finska och svenska flickorna. Däremot upplever de sina relationer till föräldrarna och familjen signifikant mer negativt ($p < 0,01$). De tenderar även att beskriva sitt psykiska välmående som sämre ($p < 0,05$) än de finska och svenska flickorna (se tabell 1, bilaga 12).

Att grundläggande självattityder och självideal är förhållandevis lika i de tre etniska flickgrupperna, tyder även de fem mest frekvent valda adjektiven i "Adjektivlistan" på. Av de fem adjektiv bland 60 angivna som flickorna själva ansåg beskriva dem bäst, var nämligen fyra av fem adjektiv desamma i de tre etniska flickgrupperna; nämligen adjektiven "snäll", "glad", "frisk" och "lycklig". Det femte adjektivet bland de jugoslaviska flickorna var "vacker", medan de finska och svenska flickorna ansåg sig vara "pratsamma". Könsskillnaderna

märks tydligt i adjektivvalen. Båda könen karakteriserar sig som "snälla", "glada" och "friska", medan pojkarna dessutom är "starka" och "snabba", är flickorna "lyckliga" och "vackra" eller "pratsamma".

Sammanfattningsvis visar resultaten stora skillnader mellan de tre etniska pojkgruppernas självvärderingar, oavsett deras ålder. Mest positivt beskrev de jugoslaviska pojkarna sig själva, och den mest negativa självbeskrivningen gavs av de finska pojkarna. Mellan de tre flickgruppernas självvärderingar var skillnaderna däremot små. De finska och svenska flickornas attityder till sig själva var mycket likartade, medan de jugoslaviska flickorna tenderade att beskriva sig själva i något mörkare nyanser. De finska pojkarnas och de jugoslaviska flickornas självbeskrivningar antyder framför allt svårigheter i relationen till föräldrarna.

6.3.3. De finska, jugoslaviska och svenska barnens uppfattningar om andras attityder mot dem

I en intervju fick barnen fritt med egna ord beskriva, hur de trodde att vissa bestämda personer i deras omgivning såg på dem. Barnen beskrev sig själva ur moderns, faderns, kamraternas och klasslärarens/klassföreståndarens synvinkel (se frågornas utformning i avsnitt 5.1.3.). Svaren analyserades och delades i tre grupper, utöver "vet-ej"-svaren:

- 1) Enbart positiva omdömen, t ex "världens goaste unge", "skötsam", "pigg", "pålitlig", "hjälpssam", "ärlig", "trevlig", "godhjärtad", "lydig", "har humor", "bussig", "väluppföstrad", "duktig", "kamratlig", "flitig", "gladlynt" ...
- 2) Både positiva och negativa omdömen, t ex: "klok men lat", "hjälpssam och blyg", "modig med egen vilja men jobbig", "pålitlig och snål", "lite dum men lydig", "nervös och charmig", "rätt snäll och ibland feg", "slarvig och glad" ...
- 3) Enbart negativa omdömen, t ex: "lat", "bråkig", "knäpp", "skrikig", "elak", "näsvis", "tystlåten", "sköter inte skolan", "konstig", "blyg", "besvärlig", "olydig", "taskig", "stygg", "slarvig", "dum", "håller inte tiderna", "oärlig" ...

Angående mödrarnas förmodade omdömen om barnen, visade det sig finnas ett statistiskt signifikant samband mellan dessa och barnens självvärdering (enligt "Jag tycker jag är") ($p < 0,001$). De barn som hade hög positiv självvärdering trodde oftast att modern hade uteslutande positiva värderingar om dem. Barn med lägre självvärdering angav däremot oftast "vet ej"-svar eller förmodade att modern skulle göra enbart negativa uttalanden om dem (se närmare tabell 1,

bilaga 14). I likhet med dessa samband fastslog Katz (1958), att barns självbeskrivningar är nära korrelerade med hur de tror att deras mor och far ser på dem.

För att på ett överskådligt sätt kunna jämföra de tre etniska barngruppernas svar med varandra om moderns förmodade tankar om dem, slogs samtliga uttalanden som innehöll åtminstone något positivt omdöme ihop till en kategori, medan uttalanden med enbart negativa uttalanden och "vet-ej"-svar fick bilda den andra kategorin. (Mer detaljerad svarsbild ges i tabell 1, bilaga 13.)

Tabell 5. Moderns omdömen om barnen enligt de finska, jugoslaviska och svenska barnen själva (intervju)

Moderns förmodade omdömen	finska flickor	finska pojkar	jugosl flickor	jugosl pojkar	svenska flickor	svenska pojkar
Åtminstone något positivt uttalande	64,3%	52,6%	53,7%	68,9%	66,0%	68,3%
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"-svar	35,7%	47,4	46,3%	31,1	34,0%	31,7%
antal barn	42 (100%)	38 (100%)	41 (100%)	45 (100%)	44 (100%)	41 (100%)

Särskilt markerat vid jämförelsen framstår de finska pojkarne och de jugoslaviska flickornas lägre grad av förväntan om positiva omdömen om sin person från moderns sida. Mest positiv inställning från moderns sida tenderar däremot de svenska och jugoslaviska pojkarne att räkna med.

Faderns förmodade omdömen om barnen tenderade att likna mycket moderns. Ett vanligt svar från barnen var dessutom att fadern skulle säga "detsamma som mamma" om dem. Vissa skillnader i svarsmönstret kommer dock fram vid närmare jämförelser (se mer detaljerat svarsmönster i tabell 2, bilaga 13).

Liksom beträffande moderns omdömen antog de finska pojkarne och de jugoslaviska flickorna mest sällan att fadern skulle fälla några positiva omdömen om dem. De jugoslaviska pojkarne utmärker sig genom att oftast av samtliga barngrupper anta att fadern skulle hysa positiva attityder till dem. De jugoslaviska fädernas förväntade positiva eller negativa inställning till sina barn tycks alltså skifta beroende på barnets kön. Något av denna tendens finns även bland de svenska barnen. De svenska pojkarne beskrev oftare positiva attityder från faderns (och från moderns) sida än vad de svenska flickorna gjorde.

Tabell 6. Faderns förmodade omdömen om barnen enligt de finska, jugoslaviska och svenska barnen själva (intervju)

Faderns förmodade omdömen	finska flickor	finska pojkar	jugosl flickor	jugosl pojkar	svenska flickor	svenska pojkar
Åtminstone något positivt uttalande	64,3%	47,4%	48,8%	70,4%	52,3%	63,4%
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"-svar	35,7%	52,6%	51,2%	29,6%	47,7%	36,6%
antal barn	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Ett statistiskt signifikant samband kunde, inte oväntat, konstateras även här mellan barnens självvärdering och faderns förmodade omdömen om dem ($p < 0,001$) (se tabell 2, bilaga 14). Barn med positiv självvärdering trodde oftare att faderns omdömen om dem skulle vara fördelaktiga, och omvänt barn med negativ självvärdering förväntade oftare nedvärderande attityder mot sin person från faderns sida eller de angav sig inte veta vad fadern tänkte om dem.

Utmärkande för kamraternas förmodade omdömen om barnen är, att de generellt anses något oftare vara positiva i jämförelse med föräldrarnas (se mer detaljerat svarsmönster i tabell 3, bilaga 13).

Tabell 7. Kamraternas omdömen om barnen enligt de finska, jugoslaviska och svenska barnen själva (intervju)

Kamraternas förmodade omdömen	finska flickor	finska pojkar	jugosl flickor	jugosl pojkar	svenska flickor	svenska pojkar
Åtminstone något positivt uttalande	76,2%	50,0%	58,5%	73,3%	72,8%	68,3%
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"-svar	23,8%	50,0%	41,5%	26,7%	27,2%	31,7%
antal barn	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

I kamraternas förmodade omdömen avviker framför allt de finska pojkarna och även de jugoslaviska flickorna från de övriga barnen genom att minst ofta räkna med positiva omdömen om sin person från kamraternas sida. Skillnaden mellan de övriga barngrupperna tycks inte vara lika påtaglig.

Sambandsanalyser visar även här ett statistiskt signifikant samband mellan barnens självvärderingar och deras förväntningar om kamraternas omdömen om dem

($p < 0,001$). De barn som hade en hög positiv självvärdering räknade oftare med positiva attityder mot sin person från kamraterna (se tabell 3, bilaga 14).

Lärarens förmodade omdömen om barnen visade sig inte ha - i motsats till moderns, faderns och kamraternas förmodade omdömen - något statistiskt signifikant samband med barnens självvärdering (se tabell 4, bilaga 14).

Jämförelser mellan de tre etniska barngruppernas antaganden om lärarnas inställning till dem kan ändå vara av intresse.

Tabell 8. Lärarens förmodade omdömen om barnen enligt de finska, jugoslaviska och svenska barnen själva (intervju)

Lärarens förmodade omdömen	finska flickor	finska pojkar	jugosl flickor	jugosl pojkar	svenska flickor	svenska pojkar
Ätminstone något positivt uttalande	66,7%	55,3%	70,7%	66,6%	75,0%	58,5%
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"-svar	33,3%	44,7	29,3%	33,4%	25,0%	41,5%
antal barn	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Som tabell 8 visar, markerar lärarens förmodade omdömen snarare skillnader mellan könen än mellan barn från olika etniskt ursprung. Pojkarna, oavsett etnisk tillhörighet, angav nämligen oftare än flickorna att läraren skulle ha enbart negativa omdömen om dem, mest dock de finska pojkarna. Detta kan tyda på att pojkarna får mer negativa tillsägelser i skolan, och att flickorna mer visar ett i skolan önskvärt socialt beteende. Mest positiva attityder från lärarens sida räknade de svenska flickorna med.

Sammanfattningsvis kunde ett statistiskt signifikant samband fastställas mellan barnens självvärdering och vad de trodde att modern, fadern och kamraterna tänkte om dem. Däremot hade lärarens förväntade attityder mot barnen inte statistiskt signifikant samband med barnens självvärdering. Vidare antyder analyserna från genomförda intervjuer vissa skillnader mellan de tre etniska barngrupperna om deras förväntningar på några närstående personers attityder mot dem. I regel tenderade de finska pojkarna och de jugoslaviska flickorna att tro, att särskilt föräldrarnas - såväl moderns som faderns - tankar om dem var mer ofördelaktiga än vad de andra barnen gjorde. De jugoslaviska pojkarna skilde sig från de andra barnen genom att i allmänhet förvänta positiva attityder

mot sin person från andra och särskilt från faderns sida.

6.3.4. De finska, jugoslaviska och svenska barnens identifikationsobjekt eller vem barnen upplever sig likna och de vill likna

Ett par av frågorna i intervjun rörde barnens identifikationsobjekt. Avsikten var att studera eventuella skillnader mellan de tre etniska barngrupperna i detta avseende. Barnen fick i intervjun fritt ange, dels vem de upplevde sig likna mest vid intervjutillfället, dels vem de helst ville likna som vuxna (se frågornas utformning i avsnitt 5.1.3.).

De personer som barnen ansåg sig likna mest, presenteras i tabell 9 efter barnens etniska bakgrund och kön.

Tabell 9. De finska, jugoslaviska och svenska barnens identifikationsobjekt, d v s vem barnen upplever sig att likna mest (intervju)

"Liknar mest..."	Finska barn		Jugosl barn		Svenska barn		Alla	
	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	n: (%)	n: (%)
förälder av samma kön	10(23,8)	4(10,5)	6(14,6)	14(31,1)	10(22,7)	13(31,7)	57	(22,7)
förälder av motsatt kön	13(31,0)	3(7,9)	16(39,0)	7(15,5)	10(22,7)	7(17,1)	56	(22,5)
något av syskonen	4(9,5)	1(2,6)	1(2,4)	3(6,7)	1(2,3)	5(12,2)	15	(6,0)
annan släkting	9(21,4)	3(7,9)	5(12,2)	8(17,8)	6(13,6)	4(9,8)	35	(13,9)
någon kompis	5(11,9)	17(44,7)	7(17,1)	5(11,1)	13(29,5)	6(14,6)	53	(21,1)
sig själv/ ingen	1(2,4)	2(5,3)	2(4,9)	1(2,2)	2(4,6)	-(--)	8	(3,2)
vet ej	-	8(21,1)	4(9,8)	7(15,6)	2(4,6)	6(14,6)	27	(10,8)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)	251	(100%)

Generellt kan sägas om de personer som barnen angav sig likna, att dessa i det stora flertalet fall tillhör barnens närmaste släktkrets. Cirka 45 procent av barnen, oavsett ålder, angav sig mest likna någondera av sina föräldrar. Ungefär hälften av dessa barn valde föräldern av samma kön som mest lik och hälften valde föräldern av motsatt kön. Flickorna tenderade dock oftare än pojkarna att uppleva den största likheten mellan sig själva och föräldern av motsatt kön. Barnen i de studerade åldersgrupperna uppfattade sig med andra ord oftare likna sin far än sin mor. Cirka 6 procent av barnen såg mest likhet mellan sig

och något av sina syskon, oftast äldre syskon av samma kön. Andra nära släktingar än föräldrar och syskon ansåg sig cirka 14 procent av barnen likna, i regel någon av mor- eller farföräldrarna. Ungefär 20 procent upplevde sig mest lik någon av sina kamrater. Ett mindre antal av barnen kunde inte ange sig vara lik någon bestämd person, utan de uppfattade sig oftast bara likna sig själva. Antalet barn i denna sistnämnda kategori tenderade dessutom att öka med åldern.

Den mest påfallande skillnaden mellan barngrupperna i detta sammanhang står de finska pojkarna för. Medan cirka hälften i de andra barngrupperna uppfattar sig mest likna någondera av sina föräldrar, gör enbart cirka 18 procent av de finska pojkarna detta. Cirka 45 procent av de finska pojkarna finner istället mest likhet mellan sig själva och någon av sina kamrater. Detta mönster tenderar dessutom att öka hos de äldre pojkarna (13-14 år). Detta skulle kunna tyda på att föräldrarna inte fungerar som identifikationsobjekt för de finska pojkarna i lika hög grad som för de andra barngrupperna, och att de finska pojkarna istället är mer inriktade på kamratgruppen som identifikationsobjekt.

I likhet med dessa resultat fann även Suikkila (1977) skillnader mellan finska och svenska pojkar i Sverige i deras inställning till och beroende av föräldrarna. Han studerade hur finska och svenska ungdomar (pojkar i 14-16 års åldern) tar till sig olika samhällsnormer, och konstaterar att för de svenska pojkarna betydde föräldrarnas inställning och förebild mest medan de finska pojkarna var betydligt mer beroende av kamraternas uppfattningar.

Att låg grad av identifikation med föräldrarna kan vara ett tecken på negativ utveckling, visar t ex Humble & Settergren-Carlsson (1974). De upptäckte att kriminellt belastade pojkar identifierade sig mindre med sina föräldrar än en kontrollgrupp, de "har givit upp engagemanget för dessa relationer --- istället har de blivit mer än normalt beroende av kamraterna men har samtidigt sämre kamratrelationer än kontrollen" (sid 212). Det är emellertid tänkbart, att inte enbart negativt avvikande (t ex kriminella) utan även positivt avvikande (t ex innovatorer) medlemmar i ett samhälle identifierar sig med sina föräldrar mindre än genomsnittet.

Barnens ideala identifikationsobjekt, d v s vem barnen helst vill likna, är betydligt mera åldersberoende än vem barnen faktiskt upplever sig likna (se tabell 1 i bilaga 15). Föräldrarna förlorar successivt sin position som ideala identifikationsobjekt. Enbart 10 procent av barnen i 13-14 års åldern angav sig vilja likna någon av sina föräldrar, mot 47 procent av barnen i 7-8 års åldern.

Ju äldre barnen blir, desto mera sällan pekar de ut någon faktisk person som de skulle vilja likna. Istället ökar svaren av typ "vill vara mig själv" och "vet inte någon bestämd". I den sistnämnda kategorin hamnar cirka 65 procent av svaren hos 13-14 åringar, medan sådana svar ges enbart av 20 procent av barnen i 7-8 års åldern.

Mellan de olika etniska barngrupperna uppstår inga tydliga skillnader i vem de helst skulle vilja likna. Idealen förefaller förhållandevis lika (se tabell 2, bilaga 15).

Sammanfattningsvis skiljer sig barnen från de tre etniska grupperna inte markant från varandra i sina val av ideala identifikationsobjekt, d v s vem barnen skulle vilja likna. Däremot avviker de finska pojkarna från de övriga barnen genom att i mindre grad ange föräldrarna som faktiska identifikationsobjekt, d v s de anser sig inte likna sina föräldrar. Istället finner de oftare än andra barn största likheten mellan sig själva och sina kamrater.

6.3.5. De finska, jugoslaviska och svenska barnens yrkesambitioner och framtidstro

En aspekt av individens identitet och självvärdering är hennes tankar om sitt yrke, eller hos barn deras fantasier kring yrkesval och kring de egna möjligheterna att kunna uppnå det av barnet önskade yrket.

I intervjun fick barnen fritt dels ange sina framtida yrkesönskemål, dels sina förmodade möjligheter att i framtiden kunna bli vad de önskade.

De yrkesönskemål som barnen hade, grupperades i tre grova kategorier efter de utbildningskrav som yrkena ställer. Dessa kategorier är:

- Yrken som kräver flerårig yrkesutbildning och ofta förutsätter teoretisk grundutbildning utöver grundskolan, t ex ingenjör, tandläkare, pilot, lärare, läkare, veterinär, sjuksköterska, journalist, advokat, arkitekt, sjukgymnast, skådespelare, direktör, kurator ...
- Yrken som kräver någon praktisk utbildning på minst ett år, t ex hårfrisörska, barnsköterska, polis, kock, sekreterare, svetsare, målare, tekniker, bilmekaniker, idrottsledare, djurskötare, kallskänka, flygvärdinna ...
- Yrken som saknar formell utbildning, t ex "jobba på kontor", "arbета på färjor", "jobba på tivoli", "städa", "jobba på sjukhus", "jobba på bondgård", dagmamma, hemsamarit, "jobba i affär", chaufför ...

Generellt kan ur tabell 10 utläsas, att flickorna - oavsett etnisk bakgrund - oftare än pojkarna väljer sådana framtida yrken som saknar formella utbildningskrav (ca 26% av flickorna och 16% av pojkarna). Mest markerat är detta bland de svenska flickorna. Bland flickorna väljer de jugoslaviska oftast yrken som förutsätter någon formell utbildning, cirka hälften av dem väljer t o m yrken som kräver en flerårig teoretisk grundutbildning, t ex tandläkare, läkare, journalist och lärare.

Tabell 10. De finska, jugoslaviska och svenska barnens framtida yrkesönskemål grupperade efter yrkenas utbildningskrav (intervju)

Yrkets ambitions- grad	Finska barn		Jugosl barn		Svenska barn		Alla n: (%)
	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	
flerårig teor utbildning	17(40,5)	7(18,4)	21(51,2)	17(37,8)	12(27,3)	6(14,6)	80(31,9)
praktisk utbildning	12(28,6)	19(50,0)	10(24,4)	21(46,7)	8(18,2)	17(41,5)	87(34,7)
ingen formell utbildning	9(21,4)	6(15,8)	5(12,2)	2(4,4)	19(43,2)	12(29,3)	53(21,1)
vet ej	4(9,5)	6(15,8)	5(12,2)	5(11,1)	5(11,3)	6(14,6)	31(12,3)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)	251(100%)

Av pojkarna har likaså de jugoslaviska oftast valt yrken med krav på formell utbildning (nästan samtliga), och de svenska pojkarna minst ofta. Yrkesambitionerna förefaller med andra ord vara högst bland de jugoslaviska barnen, och särskilt bland jugoslaviska pojkar, och lägst bland deras svenska klasskamrater. Nämnas bör ytterligare att skillnaderna avseende yrkesvalet är likartade mellan de tre etniska grupperna i samtliga de studerade åldrarna (årskurs 1, 4 och 7).

Barnens tro på sina möjligheter att kunna nå det önskade yrket, framgår av tabell 11. Tabellen visar att pojkarna oftare än flickorna tror att de säkerligen kommer att uppnå sina yrkesönskemål i framtiden, och detta trots att deras yrkesval är mer ambitiösa än flickornas. Mest säkra på sig själva i detta avseende är de jugoslaviska pojkarna, och mest osäkra de finska pojkarna, som mer tvivlar på sina möjligheter.

Mellan de etniska flickgrupperna är skillnaderna inte särskilt markerade i deras tro på att i framtiden kunna realisera det egna yrkesönskemålet, även om de jugoslaviska flickorna tenderar att vara något mer optimistiska än de finska

och svenska flickorna.

Tabell 11. De finska, jugoslaviska och svenska barnens tilltro till sina möjligheter att i framtiden kunna bli vad de önskar (intervju)

Yrkes- önskan realiserbar	Finska barn		Jugosl barn		Svenska barn		Alla n: (%)
	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	
ja, säkert	15(35,7)	17(44,7)	16(39,0)	33(73,3)	15(34,1)	23(56,1)	119(47,4)
ja, med tvekan	11(26,2)	8(21,1)	14(34,1)	6(13,3)	12(27,3)	6(14,6)	57(22,7)
nej	9(21,4)	10(26,3)	7(17,1)	1(2,2)	12(27,3)	6(14,6)	45(17,9)
vet ej	7(16,7)	3(7,9)	4(9,8)	5(11,1)	5(11,3)	6(14,6)	30(12,0)
Summa barn	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)	251(100%)

Hur pass realistiska barnens yrkesönskemål är, d v s i vilken omfattning de faktiskt i framtiden kommer att arbeta inom de nu önskade yrkena, är svårt att förutsäga idag. En viss fingervisning i sammanhanget kan vara barnens skolbetyg. Eftersom betyg i de svenska skolorna numera enbart anges på högstadiet, kan dessa uppgifter tyvärr endast erhållas för de äldsta barnen (årskurs 7).

Tabell 12. De finska, jugoslaviska och svenska barnens skolbetyg (genomsnitt av cirka 16 skolämnena) i årskurs 7, vårterminen 1981

Kön: Etniskt ursprung:	Flickor			Pojkar		
	n:	m:	s:	n:	m:	s:
Finska barn	(18)	3,10	0,67	(17)	2,74	0,64
Jugoslaviska barn	(13)	3,07	0,47	(24)	2,88	0,69
Svenska barn (alla)	(248)	3,06	0,69	(207)	2,88	0,73

Som tabell 12 visar, har flickorna generellt - oavsett etnisk bakgrund - något bättre skolbetyg än pojkarna. Mellan de tre etniska flickgrupperna tycks däremot inte några skillnader i skolprestationer föreligga. Några större skillnader förefaller inte heller förekomma mellan pojkggrupperna, även om de finska pojkarna tenderar att ha något sämre skolbetyg än de övriga pojkarna. Slutsatserna bör dock vara försiktiga, eftersom antalet barn är så litet i de finska och jugoslaviska grupperna.

Uppgifter från andra undersökningar går dock relativt väl i linje med resultaten i denna undersökning. Ur Sveriges officiella statistik (SMU 1980:27) går att utläsa att jugoslaviska barn fortsätter till gymnasieskolan efter grund-

skolan i större utsträckning än finska och svenska ungdomar, och oftare dessutom till 3-4 åriga linjer i jämförelse med övriga ungdomar. Finska ungdomar går oftare till 2-åriga yrkesinriktade kurser, d v s till kurser med lägre teoretiska ambitioner. (Skillnaden mellan könen är inte redovisad i denna statistik.) Liljegren (1981) konstaterar att andelen jugoslaviska barn, såväl flickor som pojkar, som fortsatte att studera ett år efter grundskolan är något större än andelen finska elever. Vidare fann han, att finska barn - särskilt pojkar - som behärskade svenska "sämre än genomsnittlig svensk elev", oftare hade anpassad studiegång* i årskurs 9 än svenska barn eller övriga "invandrarelever". De finska pojkarna som behärskade svenska "som genomsnittlig svensk elev" avvek däremot inte från svenska elever eller "invandrarelever" med samma språkfärdigheter.

Sammanfattningsvis tyder resultaten på vissa skillnader mellan de etniska barngruppernas yrkesambitioner och framtidstro. Mest ambitiösa och optimistiska i sitt framtida yrkesval är de jugoslaviska barnen, i synnerhet pojkarna. De finska pojkarnas framtida yrkesönskemål är något mer ambitiösa än de svenska pojkarnas (klasskamrater), men de är samtidigt mer pessimistiska om sina möjligheter att kunna erhålla det önskade yrket.

6.3.6. De livsvärden som uppskattas mest av barnen

De värden som barnen anser vara "viktigast i livet", kan antas återspegla generellt de ideala mål som barnen försöker sträva efter i sina liv.

För att få en bild av eventuella skillnader i livsvärden beroende på ålder, kön och etnisk bakgrund hos barnen, fick barnen i intervjun fritt berätta vad de ansåg vara "viktigast i livet". Vid senare analyser kunde svaren kategoriseras i följande nio kategorier, som innehållsmässigt förefaller ge olika information om barnens livsvärden.

- 1) Materiella värden - t ex "att få mat och kläder", "vatten och bröd", "att ha någonstans att bo", "tjäna pengar", "att inte svälta", "tillräckligt med pengar", "att inte leva fattigt", "mat, kläder och hus"
- 2) Hälsa - t ex "att få leva frisk", "att inte bli handikappad", "att man inte är hörselskadad", "att man inte blir svårt sjuk", "att bli stark", "inga sjukdomar", "att inte bli gammal", "vara frisk"

* "Anpassad studiegång" är en stödform i den svenska skolan för elever med avsevärda problem med skolans arbete.

- 3) Nära mänskliga relationer - t ex "mina föräldrar", "att umgås med dem man tycker om", "att inte vara ensam", "ha kompisar", "att man tycker om varandra", "gifta sig och få barn", "bilda familj", "att inte bli utstött", "att föräldrarna tycker om en", "ha någon att prata med"
- 4) Att bete sig väl, moraliskt - t ex "man ska vara snäll", "man ska inte slåss", "att sköta sig och inte bråka", "att vara rättvis och hygglig", "att inte stjäla och vara dum", "snäll mot djur", "snäll mot sina medmänniskor", "hjälpa till hemma", "gå i kyrkan och tro på Gud"
- 5) Att klara sig i livet - t ex "att man kan ta vara på sig själv", "att man klarar sig och får jobb", "att få jobb så man kan leva", "att få leva", "att inte bli narkoman", "att inte hamna i dåligt sällskap", "att man klarar av skolan", "att man inte blir arbetslös"
- 6) Att få framgång i livet - t ex "att man blir något", "att få framgång i livet", "att jobba hårt", "att skärpa sig i skolan så man får en bra framtid", "att vara klok", "att det går bra i skolan", "att ha ett ordentligt yrke", "att man är bra på att göra grejor", "att vara duktig i allt"
- 7) Självförverkligande eller att få göra det man vill och trivs med - t ex "att få lära sig något nytt", "att lära sig en massa bra och roliga saker", "att träna fotboll", "att få dansa", "att kunna göra det man vill", "att kunna komma ut och resa", "fritiden viktigast"
- 8) Lycka, trivsel, välmående - t ex "att man blir nöjd med det mesta", "att vara lycklig", "att man trivs med sig själv", "att man inte har några problem", "att ha roligt", "slippa bekymmer", "att se det roliga och inte det tråkiga i livet", "kan leva nöjd", "att man trivs"
- 9) Lösning av världens problem - t ex "att det inte blir krig", "fred på jorden", "inga bilar och avgaser", "att det inte skulle finnas sprit", "inga ska svälta", "alla ska ha det lika", "ingen rasdiskriminering", "bort med kommunister och nazister", "jämskillnad mellan människor"

Flertalet av barnen räknade upp fler än ett värde, t ex "mat och mamma" (kategori 1 och 3), "att man inte svälter och att det inte blir krig" (kategori 1 och 9), "att man får ett bra jobb och bra vänner" (kategori 3 och 6).

Från ett utvecklingsperspektiv kan konstateras att såväl antalet kategorier som variationen i svaren om livsvärden ökar med åldern. Svaren blir mer differentierade och nyanserade (se tabell 1, bilaga 16). I årskurs 1 (7-8 år) är barnen mycket konkreta i sina svar. Huvudkategorin blir klart "materiella värden", över hälften av barn i denna åldersgrupp nämnde sådana livsvärden. Därefter följer värden som kan hänföras till kategorin "att bete sig väl, moraliskt" (ca 23%), tätt följd av kategorierna "mänskliga relationer" (ca 20%) och "självförverkligande" (ca 20%). Övriga livsvärden nämndes i klart mindre utsträckning.

Hos barnen i årskurs 4 (10-11 år) har "materiella värden" behållit sin tätposition bland livsvärdena, dock inte lika markerat som hos de yngre barnen (ca 38%). Däremot har kategorin "nära mänskliga relationer" fått något flera svar (ca 27%), medan barnen inte längre anser det vara lika väsentligt "att bete sig väl, moraliskt" (ca 15%). Kanske är detta ett tecken på att de moraliska värderingarna har blivit bättre internaliserade och inte längre är lika medvetna, utan betraktas som något mer självklart hos de äldre barnen. Att barnen i 10-11 års åldern också har en markant ökning av svar i kategorin "att klara sig i livet" (ca 20%), och "att få framgång" (ca 19%) är sannolikt ett tecken på att barnen blivit mer självständiga. En drastisk ökning av svar i kategorin "lösning av världens problem" (ca 15%) antyder att barnens världsbild har vidgats. Hos de äldsta barnen i årskurs 7 (13-14 år) har i sin tur "mänskliga relationer" utkristalliserats till den väsentligaste kategorin av livsvärden (ca 40%), tätt följd av "materiella värden" (ca 39%). Från årskurs 4 till årskurs 7 sker bland barnen ytterligare en ökning av svar till kategorierna "att klara sig i livet" (ca 29%) och att "få framgång" (ca 33%). Detta markerar att barnen ytterligare mognat i sin beredskap att ta hand om sig själva. Större medvetenhet om samhällsproblemen orsakar troligtvis dessutom ökning av svar till kategorin "lösning av världens problem" (ca 20%).

Barnens funderingar om livsvärden avslöjar även skillnader mellan könen (se tabell 1 i bilaga 16 och tabell 13). Pojkarna är mer inriktade på "att få framgång" och "materiella värden" än flickorna, som i sin tur mer värderar "nära mänskliga relationer". Skillnaderna mellan könen blir dessutom tydligare med stigande ålder. Kanske är detta ett tecken på att pojkarna förbereder sig till sin mansroll som familjeförsörjare i konkurens med andra, medan flickornas roll blir att ta hand om familjen och barnen. I de övriga livsvärdena tycks inte förekomma några uppenbara skillnader mellan könen.

Hur livsvärdena framhålls i de tre olika etniska barngrupperna, framgår av tabell 13. "Materiella värden" är i samtliga tre grupper, såväl hos pojkar som hos flickor, de vanligast nämnda i livsvärdena. Skillnader mellan grupperna är obefintliga. Även här kan man dock se, att pojkarna i samtliga de tre etniska grupperna tenderar att nämna dessa värden något oftare än flickorna. Uppenbarligen är samtliga barngrupper ungefär lika medvetna om livets materiella förutsättningar och underskattar inte deras betydelse eller håller dem för givna. Gemenskap och "nära mänskliga relationer" är de värden som efter "materiella värden" tas upp oftast, särskilt av flickorna. I detta avseende förefaller de tre etniska flickgruppernas svar vara helt jämförbara. Vad beträffar pojkarna

däremot, tycks de svenska pojkarna nämna "nära mänskliga relationer" ungefär lika ofta som flickorna, vilket alltså de finska och jugoslaviska pojkarna inte gör. Är detta ett tecken på att den svenska mansrollen håller på att förändras och tillåter mer "kvinnliga" värderingar hos pojkar? Pojkarna är annars mest inriktade på "att få framgång i livet". Utmärkande är att pojkarna i samtliga etniska grupper skiljer sig från flickorna i detta avseende. Särskilt markerat tycks de jugoslaviska pojkarna värdesätta betydelsen av framgång. "Att klara sig i livet" är den näst vanligaste värdekategorin såväl hos pojkar som flickor, och i lika hög grad. Ett undantag tycks dock vara de jugoslaviska pojkarna, som nämner sådana värden mer sällan. Kanhända livets ambitionsnivå för dem är högre än att bara "klara sig", och att de mer inriktar sig på att lyckas, "att få framgång". Inte heller beträffande "självförverkligande" tycks varken könen eller de etniska grupperna skilja sig åt. Däremot tenderar både de finska pojkarna och de jugoslaviska flickorna att nämna dessa värden mindre ofta än de övriga barnen. Kan detta ha något samband med de finska pojkarnas och de jugoslaviska flickornas lägre självvärdering? Tyvärr är antalet barn för litet för att närmare statistiska analyser skall vara motiverade. Av eventuella övriga skillnader mellan de tre etniska gruppernas livsvärden kan nämnas, att de jugoslaviska barnen något oftare än de finska och de svenska barnen betonar betydelsen av "att bete sig väl, moraliskt".

Tabell 13. Livsvärden hos finska, jugoslaviska och svenska pojkar och flickor (intervju)

Av barnen nämnda värden i livet	Finska barn		Jugosl barn		Svenska barn		Alla barn	
	flicka %	pojke %	flicka %	pojke %	flicka %	pojke %	flicka %	pojke %
Materiella värden	36	47	39	47	39	44	38	46
Hälsa	10	8	12	4	11	10	11	7
Nära mänskliga relationer	36	21	32	18	34	32	34	23
Att bete sig väl, moraliskt	17	8	24	24	11	10	17	15
Att klara sig i livet	26	29	20	13	20	24	22	22
Att få framgång	14	21	15	33	11	22	13	26
Självförverkligande	24	16	12	20	23	24	20	20
Lycka, trivsel, välmående	19	16	12	16	20	20	17	17
Lösning av världens problem	12	11	15	9	11	17	13	12
Vet ej	2	8	7	4	5	2	5	5
Antal personer	42	38	41	45	44	41	127	124

Sammanfattningsvis tyder barnens angivna livsvärden på skillnader framför allt mellan barn av olika ålder och kön. Med stigande ålder lägger barnen allt mer vikt vid olika icke-materiella livsvärden. Sådana livsvärden som blir särskilt tongivande är främst goda mänskliga relationer - särskilt hos flickorna - och att kunna ta hand om sig själv och få framgång i livet - särskilt hos pojkarna. I synnerhet jugoslaviska pojkar är påfallande inställda på att framgång i livet, främst i form av yrkesframgång, är ett av de viktigaste värdena i livet.

6.3.7. Utomståendes bedömning av barnens självvärdering med utgångspunkt från deras beteende

För att få en så mångsidig bild som möjligt av barnens självvärdering, studerades detta även indirekt genom barnens beteende. Efter intervjun med barnet, som varade cirka 20-30 minuter, uppskattade intervjuaren barnets beteende i intervjusituationen med avseende på graden av kontaktbarhet och öppenhet. Antagandet bakom beteendeobservationen var, att barnets beteende i intervjusituationen avspeglade barnets sätt att förhålla sig till andra människor mer generellt. Vidare antogs att barn med god självvärdering skulle vara mer öppna och lättkontaktade än barn med mer negativa attityder mot sig själva som i sin tur skulle vara mer misstänksamma, svårtillgängliga och inbundna. Ett statistiskt signifikant samband kunde också erhållas mellan barnens självvärdering (enligt "Jag tycker jag är") och beteendeobservationen ($p < 0,001$). (Se tabell 3, bilaga 12.)

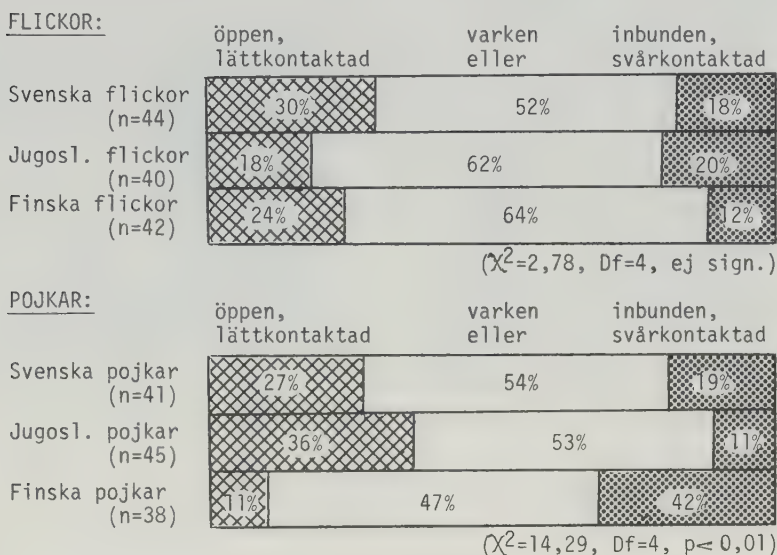
Resultaten av beteendeobservationerna anges grafiskt i figur 8 och numeriskt i tabell 2 i bilaga 12.

Mellan de tre etniska flickgruppernas beteende i intervjusituationen kunde inte erhållas några statistiskt signifikanta skillnader. De jugoslaviska flickorna tenderar visserligen att bli upplevda som något oftare inbundna och svårkontaktade. De tre etniska pojkgruppernas beteende upplevdes emellertid av intervjuarna på ett statistiskt signifikant sätt avvikande från varandra ($p < 0,01$). De jugoslaviska pojkarna bedömdes som mer öppenhjärtiga och lättkontaktade, cirka 36 procent av dem upplevdes klart på detta sätt och enbart cirka 11 procent som svårtillgängliga och reserverade. För de finska pojkarnas del är förhållandet det helt motsatta. Enbart cirka 11 procent av de finska pojkarna betecknades som öppna och frispråkiga, medan hela 42 procent klassificerades som inbundna och förbehållsamma.

Bedömningar från de tre etniska barngruppernas självvärdering med utgångspunkt

från deras beteende i intervju situationen går alltså helt i linje med hur barnen beskriver sig själva.

Figur 8. Intervjuarens bedömning av de finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering med utgångspunkt från deras beteende mot intervjuaren

6.3.8. De finska, jugoslaviska och svenska barnens självupplevda etniska identitet

Den självupplevda etniska grupptillhörigheten hos barn till "invandrare" kan åtminstone till en viss del vara beroende av antalet landsmän inom samma geografiska område. Ett tecken på detta är, att färdigheten i svenska språket hos t ex finska och jugoslaviska barn förefaller variera med koncentrationen av landsmän inom boendeområdet. Enligt uppgifter från lärare till Statistiska centralbyrån (SCB U:1982:17), behärskar "barn med annat modersmål än svenska" svenska språket i varierande grad inom olika län, och färdigheten i svenska tycks ha ett samband med koncentrationen av barn från samma språkgrupp. Av finska grundskolebarn bedömdes t ex inom Stockholms län, där det finns många finska grundskolebarn (ca 10 000), cirka 30 procent behärska svenska språket som en genomsnittlig svensk elev. Inom Malmöhus län och särskilt inom Kristianstads län är antalet finstalande grundskoleelever betydligt färre (ca 800 resp

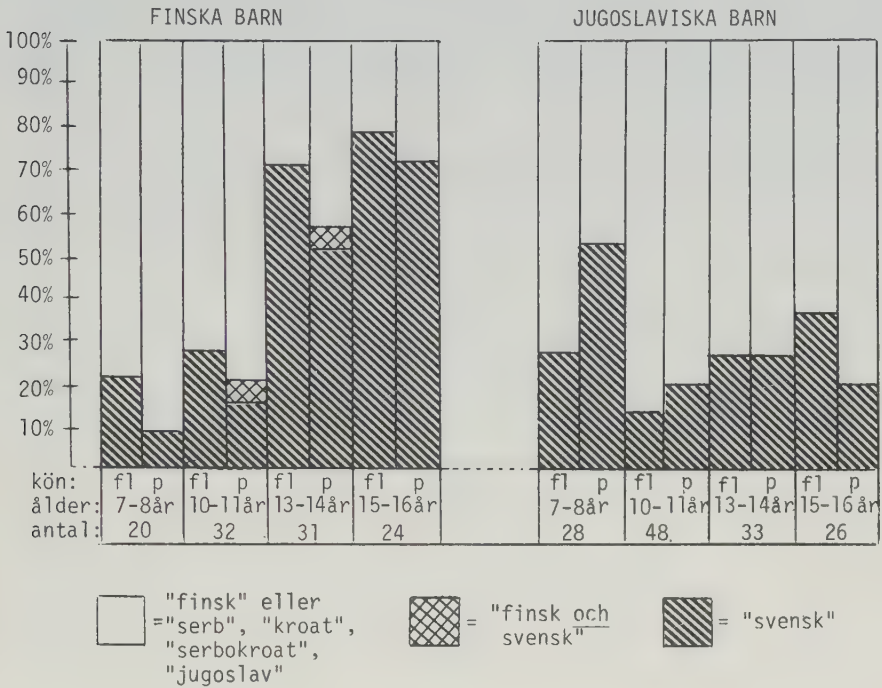
250), och klart fler finska barn där bedömdes behärska svenska som en genomsnittlig svensk elev (51 % resp 71 %). Motsvarande tendens gäller även för jugoslaviska barn. Jugoslaviska barns färdigheter i svenska bedömdes vara i genomsnitt sämst inom Malmöhus län, där de jugoslaviska barnen är fler än t ex inom Stockholms- och Kristianstads län, och där de följaktligen enligt lärarna behärskar svenska språket bättre (se vidare tabell 1 i bilaga 17).

Man kan anta, att även barnens färdigheter i sitt modersmål påverkas av antalet landsmän inom boendeområdet, fast tvärtom. Ju fler personer "i omgivningen" som behärskar barnets modersmål, desto större färdighet i detta språk utvecklas och bibehålls hos barnet. Eftersom ett gemensamt språk är en av de viktigaste bärarna av gruppidentiteten, kan man anta att språkförhållandena även speglar individens självupplevda etniska grupptillhörighet eller etniska identitet.

Eftersom man med andra ord inte kan bortse från att barnens självupplevda etniska identitet generellt kan påverkas av antalet landsmän "i omgivningen", är det nödvändigt att granska projektets finska och jugoslaviska (serbokroatiska) barns levnadsmiljö med avseende på antalet landsmän. Uppgifter från Statistiska centralbyrån samt från Malmös och Trelleborgs skolkontor visar, att andelen serbokroatiska grundskolebarn i Malmö är klart större än andelen finska grundskolebarn (3,1 % resp 1,2 % av grundskolebarnen enligt skolans definition). I Trelleborg är däremot förhållandet det omvända. De finska barnen utgör 2,6 procent och de serbokroatiska 1 procent av grundskolebarnen (se tabell 2, bilaga 17). Även om man sålunda kan säga att koncentrationen av serbokroatiska familjer är något större än koncentrationen av finska familjer inom projektområdet, är skillnaderna inte särskilt stora. De skillnader i koncentrationsgraden som finns, kan emellertid vara väsentliga att hålla i minnet då barnens självupplevda etniska identitet analyseras och tolkas.

De finska, jugoslaviska och svenska barnens etniska grupptillhörighet studerades med utgångspunkt från de 24 frågor i frågeschemat "Etnisk identitet" (se frågorna i avsnitt 5.2.1.), som samtliga projektbarn, oavsett etnisk bakgrund, besvarade. En av frågorna var helt öppen, och i den fick barnen uppge vilken etnisk grupp de mest kände sig tillhöra. Av de över 900 svenska barn som besvarade frågan ansåg sig samtliga, utom två, vara "svenska". Svaren för de finska och jugoslaviska barnen framgår av figur 9. Svaren anges för olika åldersgrupper och kön var för sig. Observera att enbart enstaka (finska) barn inte kunde ange vilken etnisk grupp de tillhörde mest, utan ansåg sig vara lika mycket finska och svenska.

Figur 9. Den etniska grupp som de finska och jugoslaviska barnen uppgav sig mest tillhöra

Som framgår av figur 9, visar de finska och jugoslaviska barnen, oavsett kön, helt olika mönster i hur deras självupplevda etniska grupptillhörighet förändras med åldern och åren. De finska barnen "försvenskas" mycket snabbt, flickor-
na t o m ännu något fortare än pojkarna. I 7-8 års åldern upplevde endast 15 procent av de finska barnen sig som mest "svenska", i 10-11 års åldern gjorde cirka 22 procent detta. I tonårsperiodens början (13-14 år) sker sedan en drastisk "försvenskning" till cirka 61 procent, och vid 15-16 års åldern uppgav flertalet av de finska barnen att de kände sig mest "svenska" (ca 76%).

De jugoslaviska (serbokroatisktalande) barnen visar däremot praktiskt taget inga "försvenskningstendenser". I 7-8 års åldern uppgav cirka 39 procent av de jugoslaviska barnen sig vara mest "svenska". Märkligt nog, således fler än av de finska barnen i motsvarande ålder. Hos de äldre, kanske mer "medvetna", jugoslaviska barnen var det dock enbart mellan 17 och 27 procent som kände sig som mest "svenska". Flertalet av de jugoslaviska barnen uppfattade sig som mest "serber" eller "kroater", eller ibland som "serbokroater" eller "jugoslaver".

Dessa skillnader i självupplevd etnisk grupptillhörighet mellan de finska och jugoslaviska barnen kan jämföras med föräldrarnas val av medborgarskap (tabell 2, bilaga 7). Även om föräldrarna har bott i Sverige länge nog för att söka svenskt medborgarskap, har flertalet av föräldrarna kvar sitt ursprungliga medborgarskap. De finska föräldrarna har valt emellertid något oftare (ca 37%), att byta till svenskt medborgarskap än de jugoslaviska (ca 20%).

Barnens svar på de övriga frågorna i frågeschemat "Etnisk identitet" ger en antydning om på vilket sätt de finska barnen förändras i sin etniska identitet med åren, och på vilket sätt de etniska grupperna skiljer sig från varandra. Barnens svar är i detalj redovisade i bilagorna 18-20 på liknande sätt som i figur 6, där också barnens ålder och kön är markerade. Även de svenska barnens svar redovisas i bilagorna och fungerar närmast som en kontroll av frågornas utformning. (Om barnens svar på varje enskild fråga kategoriseras som ett "svenskt" och "icke-svenskt" svar i enlighet med hur svenska barn besvarade frågorna, och antalet "svenska" svar får bilda en summapoäng, liknar det etniska svarsmönstret mycket figur 9.)

En genomgång av barnens svar på frågorna i frågeschemat visar skillnader mellan de finska och jugoslaviska barnen främst inom kamratval och språkval. De finska barnen var mer inriktade på och/eller öppna för kontakter med svenska barn än de jugoslaviska. I ex angav cirka 45 procent av de finska barnen på låg- och mellanstadiet att deras "bästa kompis är svensk", och på högstadiet gjorde cirka 80 procent av de finska barnen detta. På lågstadiet skiljer sig de jugoslaviska barnen inte nämnvärt från de finska i sina kamratval, men de äldre jugoslaviska barnen hade svenska barn som "bästa kompis" betydligt mer sällan (20-35%). Skillnader mellan pojkarna och flickorna förefaller obetydliga i detta avseende (se vidare bilaga 18).

Att finska barn är inriktade på att skaffa svenska kamrater, tyder även Suikkilas (1977) undersökning på. Han noterade att då antalet svenska kamrater ökade hos finska pojkar (14-16 år), minskade istället antalet finska kamrater hos dessa pojkar. De finska pojkar som hade huvudsakligen enbart finska kamrater upplevde dessutom större grupptryck från kamraterna och de hade mer negativa attityder till den svenska skolan. Finska pojkar med enbart finska kamrater tycktes med andra ord vara sådana som inte kunde skaffa sig några svenska vänner. I likhet med dessa resultat konstaterade Suikkila (1974), att ju bättre finnar kunde svenska desto fler svenska vänner hade de. Samtidigt ledde förhållande svenskunknaper till minskning av kontakterna med landsmännen. Dess-

utom minskade kontakterna mellan finnar med åren i Sverige.

Mycket tyder med andra ord på att de finska barnen successivt tenderar att byta referensgrupp från den finska gruppen till den svenska, medan motsvarande byte av referensgrupp inte kan skönjas bland de jugoslaviska barnen. Det kan vara värt att notera i sammanhanget, att flertalet av barnen oavsett kön och etnisk bakgrund uppgav att de "tycker om att bo i Sverige", de finska barnen i något större utsträckning än de jugoslaviska (ca 84% resp 76%). De finska barnen var dessutom oftare än de jugoslaviska barnen inställda på att vilja bo kvar i Sverige även som vuxna (ca 52% resp 36%). (Se vidare bilaga 18.)

Beträffande språket uppgav de finska och jugoslaviska barnen i ungefär samma utsträckning att de "talar svenska lika bra som de flesta svenskar" (ca 80% resp ca 88%), något som för övrigt också bekräftas av deras skolbetyg. De finska barnen tenderade emellertid med stigande ålder att vilja "helst tala svenska" något oftare än de jugoslaviska (t ex på högstadiet ca 85% resp 64%). Den stora skillnaden i språkanvändning kommer emellertid till synes framför allt i barnens förhållande till sitt modersmål. Med stigande ålder väljer t ex allt färre finska barn att delta i s k hemspråksundervisning i skolan, medan cirka hälften av de jugoslaviska barnen läste serbokroatiska. De finska högstadiebarnen uppgav dessutom bl a att de läser böcker enbart på svenska klart oftare än de jugoslaviska barnen (ca 67% resp 40%), och de talar oftare svenska med sina föräldrar än de jugoslaviska barnen (ca 39% resp 20%). (Se vidare bilaga 19.)

Att andra generationen serbokroatisktalande barn i Sverige bibehåller sitt modersmål relativt väl, tyder även resultat bl a från forskningsprojektet JUBA (Đurovič, 1983). Att "försvenskningen" går olika snabbt bland finska och jugoslaviska invandrarfamiljer kan utläsas ur Liljegrens (1981:3) undersökning. Jugoslaviska barn tillhör nämligen de etniska barngrupper i Sverige som talar svenska med sina föräldrar mest sällan, och är likaledes minst ofta svenska medborgare. Finska barn talar i sin tur svenska oftare med sina föräldrar och de är oftare svenska medborgare, men tillhör dock inte de etniska grupper i Sverige som oftast talar svenska med sina föräldrar eller är svenska medborgare (t ex norrmän, tyskar och italienare).

Med utgångspunkt från intervjun med barnen, får man en liknande bild av barnens val av språk i samvaro med sina föräldrar som från frågeformuläret. De finska barnen avstår med åren successivt från att tala finska med sina föräldrar och går istället över till svenska. I t ex 13-14 års åldern uppgav endast drygt

hälften av de finska barnen att de alltid eller oftast talade finska med sina föräldrar, medan cirka 85 procent av de jugoslaviska barnen i samma ålder alltid eller oftast talade serbokroatiska (se tabell 1, bilaga 20). Ännu mer markerat blir språkbytet inom den finska familjen då det gäller samtal mellan syskonen. Även här visar de finska barnen en klar övergång från det finska språket till det svenska. I t ex 13-14 års åldern talade endast cirka 23 procent av de finska barnen, enligt sin egen utsago, alltid eller oftast finska med sina syskon. Av de jugoslaviska barnen angav cirka 40 procent i samma ålder sig alltid eller oftast tala serbokroatiska med sina syskon (se tabell 2, bilaga 21).

Det är uppenbart att barnen, oavsett ålder och kön, också upplever sig som mer svenska än sina föräldrar. I intervjun bads barnen beskriva vem i sin familj de ansåg vara "mest svensk" respektive "mest finsk" eller "mest jugoslavisk". Som "mest svensk" i familjen pekade barnen oftast ut sig själva, och därefter sig själva tillsammans med sina syskon eller något av sina syskon. Endast cirka 9 procent av barnen ansåg någon av sina föräldrar vara den "mest svenska" i familjen. Skillnaderna var inte nämnvärda mellan de finska och jugoslaviska barnen i detta avseende. Som den "mest finska eller jugoslaviska" i familjen betraktade barnen oftast (87%) sina föräldrar eller någon av sina föräldrar. Både de finska och jugoslaviska barnen ansåg oftast pappan som den "mest jugoslaviska" eller "finska" i familjen - dubbelt så ofta som mamman. Som motive-ring för sina val angav barnen oftast språket; t ex "Mamma talar svenska så konstigt", "De talar mest finska", "Pappa vill helst tala jugoslaviska", "Jag talar bäst svenska". Den andra vanliga skillnaden som nämndes var umgänget; t ex "Pappa träffar nästan bara andra jugoslaver", "Mamma och pappa umgås nästan aldrig med svenskar", "Dom umgås mest med finska människor", "Jag har flest svenska vänner" (se bilaga 22).

I intervjun fick barnen också beskriva vilken skillnad de trodde det hade varit för dem, om de hade varit svenska/haft svenskt ursprung. Svaren klassificerades i tre grova kategorier:

- svar som tyder på att det är sämre att vara svensk och/eller bättre att vara finsk eller jugoslav; t ex
 - "då hade jag inte kunnat något annat språk" (jug flicka, 11 år)
 - "roligt att kunna språket i två länder" (finsk flicka, 13 år)
 - "bra att kunna flera språk, blir kanske reseledare" (jug pojke, 10 år)
 - "roligt att kunna åka till ett annat land på somrarna" (finsk flicka, 8 år)
 - "hade nog fått stanna hemma på somrarna annars" (finsk pojke, 11 år)
 - "hade nog varit dummare på något sätt och latare" (jug pojke, 13 år)
 - "hade kanske lättare fått dåliga kompisar och börjat dricka sprit och sån t" (jug pojke, 8 år)

- "varken sämre eller bättre": neutrala svar, och svar där både för- och nackdelar tas upp samtidigt; t ex
 - "Jag betraktar mig som svensk" (finsk pojke, 11 år)
 - "Jag tänker nästan aldrig på att jag är finsk" (finsk flicka, 8 år)
 - "Jag tänker aldrig på sån't, om jag är svensk eller finsk (finsk flicka, 14 år)
 - "Det skulle nog inte vara någon större skillnad" (jug flicka, 13 år)
 - "Hade nog fått annan mat hemma, annars detsamma" (jug pojke, 8 år)
 - "Hade inte kunnat åka till Jugoslavien på somrarna, men kan inte svenska lika bra som dom andra (svenskarna)" (jug pojke, 11 år)
- svar som tyder på att det är bättre att vara svensk och/eller sämre att vara finsk eller jugoslav; t ex
 - "Hade kunnat svenska bättre och klarat skolan bättre" (jug flicka, 8 år)
 - "Alla i Sverige tycker inte om utlänningar" (jug pojke, 8 år)
 - "Då skulle dom inte kalla mig utlänningadjävul" (jug pojke, 11 år)
 - "Blir ibland mobbad för att jag inte är svensk" (finsk pojke, 10 år)
 - "Det märks på namnet att man inte är svensk, och då får man kanske sämre jobb sen" (finsk pojke, 14 år)
 - "Då hade jag sluppit läsa hemspråk" (finsk flicka, 11 år)
 - "Hade säkert haft fler vänner om jag hade varit svensk" (jug flicka, 10 år)
 - "Lättare om hela familjen hade varit svensk, då hade man vetat bättre vad man tillhör" (finsk flicka, 14 år)

Kategoriseringarna är redovisade i tabell 14 för finska och jugoslaviska pojkar och flickor. Åldersgrupperna är sammanslagna, eftersom det här inte föreföll förekomma några åldersskillnader.

Tabell 14. De finska och jugoslaviska barnens tankar om skillnader ifall de hade varit svenska/haft svenskt ursprung (intervju)

Barnens uttalanden:	FINSKA BARN				JUGOSLAVISKA BARN			
	flickor	pojkar	n:	%	flickor	pojkar	n:	%
Sämre om varit svensk	5	8	(11,9)	(21,0)	3	11	(7,3)	(24,4)
Varken sämre eller bättre	27	19	(64,3)	(50,0)	32	18	(78,0)	(40,0)
Bättre om varit svensk	8	9	(19,0)	(23,7)	4	13	(9,8)	(28,9)
Vet ej	2	2	(4,8)	(5,3)	2	3	(4,9)	(6,7)
Summa	42	38	(100%)	(100%)	41	45	(100%)	(100%)

Som framgår av tabell 14, angav cirka 60 procent av barnen "neutrala svar", och 16 procent ansåg att det var sämre att vara svensk, och 20 procent i sin tur hade föredragit att vara svenskar. Skillnaderna mellan de finska och jugoslaviska barnen förefaller inte vara särskilt stora. Däremot skiljer sig pojkarna i sitt svarsmönster från flickorna. Flickorna angav oftare "neutrala

svar", medan pojkarna oftare tog ställning till antingen "för" eller "emot" att vara svenskar. Detta kan vara ett tecken på att frågor om etniskt ursprung och grupptillhörighet är mer centrala och viktiga för pojkar än flickor.

Antaganden i denna riktning får stöd bl a av en studie genomförd av Mulford & Salisbury (1964). De observerade att män i sin självbeskrivning ger mer framträdande position för etnisk tillhörighet än kvinnor. Några undersökningar tyder också på att fördomar och negativa attityder mot etniskt avvikande personer är vanligare bland män (Trankell, 1974) och pojkar (Mellor & Firth, 1983) än bland kvinnor och flickor. Kanhända detta är ett tecken på ett manligt, mänskligt revirtänkande.

Detta avsnitt om självupplevd etnisk identitet hos barnen kan sammanfattas med, att de finska barnen uppenbarligen betraktar sig själva med stigande ålder som svenskar allt oftare, de har fler svenska vänner och talar hellre och oftare svenska. Sådana tendenser till byte av etnisk referensgrupp och identitet är däremot inte urskiljbara bland de jugoslaviska barnen, som i större utsträckning bibehåller sin jugoslaviska identitet. I detta avseende förekommer inga nämnvärda skillnader mellan flickor och pojkar inom respektive etnisk grupp.

6.3.9. Studier av samband mellan självvärdering och självupplevd etnisk identitet hos finska och jugoslaviska barn

För att kunna se om de finska och jugoslaviska invandrarbarnens självvärdering hade något samband med deras upplevelser av vilken etnisk grupp - den svenska eller den finska respektive jugoslaviska - de tillhörde, genomfördes flera olika sambandsstudier.

Som mått på självvärdering användes resultat dels från självskattningsskalorna "Jag tycker jag är", dels från "Adjektivlistan". Som mått på självupplevd grupptillhörighet användes dels barnens uppgifter om vilken etnisk grupp de mest kände sig tillhöra, dels en konstruerad summavariabel med utgångspunkt från barnens svar på frågeschemat "Etnisk identitet" (=antal "svenska" svar). Som ett ytterligare mått på barnens etniska grupptillhörighet användes familjemedlemmarnas medborgarskap.

Eftersom samtliga genomförda analyser ger likartade resultat, presenteras här enbart två av dem. Den första är samband mellan självvärdering enligt "Jag tycker jag är" (staninevärden) och den etniska grupp som barnen uppgav sig tillhöra mest. Resultaten anges i tabell 15 för finska och jugoslaviska barn för

sig, och både uppdelade efter kön och för båda könen tillsammans.

Tabell 15. Samband med de finska och jugoslaviska barnens självvärdering enligt testet "Jag tycker jag är" och den etniska grupp som barnen uppgav sig tillhöra mest.

		Självupplevd etnisk grupptillhörighet								
		Finska flickor			Finska pojkar			Finska barn tillsammans		
		"svensk"	"finsk"		"svensk"	"finsk"		"svensk"	"finsk"	
Självvärdering under genomsn (stanine 1-4)		4	12	(16)	5	21	(26)	9	33	(42)
Självvärdering genomsn eller över (stanine 5-9)		16	13	(29)	6	9	(15)	22	22	(44)
		(20)	(25)	(45)	(11)	(30)	(41)	(31)	(55)	(86)
		$\chi^2=2,68$			$\chi^2=1,17$			$\chi^2=6,42$		
		Jugosl flickor			Jugosl pojkar			Jugosl barn tillsammans		
		"svensk"	"jug"		"svensk"	"jug"		"svensk"	"jug"	
Självvärdering under genomsn (stanine 1-4)		6	20	(26)	5	7	(12)	11	27	(38)
Självvärdering genomsn eller över (stanine 5-9)		5	19	(24)	13	34	(47)	18	53	(71)
		(11)	(39)	(50)	(18)	(41)	(59)	(29)	(80)	(109)
		$\chi^2=0,02$			$\chi^2=0,35$			$\chi^2=0,03$		

Tabell 15 består av sex olika "fyrfältstabeller". I de tre översta anges samband mellan de finska barnens självvärdering och självupplevd etnisk grupptillhörighet. Som synes tenderar fler av de finska flickor som anser sig vara svenska att ha genomsnittlig eller högre självvärdering jämfört med de finska flickor som anser sig vara finska. Fler av de finska pojkar som anser sig vara finska, tenderar i sin tur att ha under genomsnittet låg självvärdering jämfört med de finska pojkar som betraktar sig som svenska. Sammantaget kan sägas om de finska barnen, att det föreligger ett samband mellan självvärdering och självupplevd etnisk identitet såtillvida, att fler av de barn som har en svensk identitet har en positivare självbild än de finska barn som har en finsk identitet ($p < 0,05$). De tre understa "fyrfältstabellerna" anger förhållandet mellan självvärdering och etnisk identitet för de jugoslaviska barnen. Varken för flickornas eller pojkarernas del kan utläsas några samband mellan dessa variabler.

Helt motsatta resultat om samband mellan finska invandrarbarns självvärdering och upplevd etnisk identitet erhöles av Rönholm (1982). Hos finska barn i Kallix och Botkyrka (1976) noterades han mer positiv självbeskrivning hos de finska barn som uppfattade sig som finska. Rönholm konstaterar emellertid, att de finska barnen beskrev sig själva mer positivt på svenska än på finska. Kanhända dessa motsägelsefulla resultat bottnar i skillnader i metod, men de kan också vara ett uttryck för olika etniska och politiska förhållanden i mellersta och södra Sverige. Assimilation bland finnar i södra Sverige är kanske en längre kommen process än bland finnar i mellersta Sverige. Dessutom gjordes Rönholms undersökning fem år tidigare än denna.

Den andra sambandsstudien, som redovisas här, anger förhållandet mellan självvärdering enligt "Jag tycker jag är" och familjens medborgarskap. Familjens faktiska medborgarskap kan antas vara ett tecken på föräldrarnas assimilation och etniska inställning. Ett statistiskt signifikant samband kunde för övrigt konstateras mellan familjens medborgarskap och självupplevd etnisk identitet hos såväl finska ($p < 0,05$) som jugoslaviska ($p < 0,01$) barn. Detta tyder på samstämmighet mellan föräldrarnas och barnens etniska inriktning. Barn vars föräldrar hade bytt medborgarskap upplevde sig oftare som "svenska" än barn vars föräldrar hade kvar sitt finska eller jugoslaviska medborgarskap.

I tabell 16 kan utläsas på de tre översta "fyrfälten" ett positivt samband mellan de finska barnens självvärdering och deras familjers medborgarskap ($p < 0,05$). De finska barn som har genomsnittlig eller ännu högre självvärdering kommer således oftare från en finsk familj med svenskt medborgarskap än från en finsk familj med finskt medborgarskap. Sålunda har alltså de finska barn vars föräldrar har börjat assimileras till Sverige och svenskarna en mer positiv självvärdering än övriga finska barn, om nu byte av medborgarskap kan betraktas som ett tecken på assimilation. För de jugoslaviska barnens del kan däremot inte konstateras några samband mellan barnens självvärdering och familjernas medborgarskap, som de tre understa "fyrfälten" anger.

Sammanfattningsvis visar resultaten, att de finska barn som betraktade sig själva som "svenska", hyste mer positiva attityder till sig själva än de finska barn som ansåg sig vara "finska". Likaledes var positiv självvärdering vanligare bland finska barn från familjer med svenskt medborgarskap än från familjer med finskt medborgarskap. Hos jugoslaviska barn fanns däremot inga tendenser till samband mellan självvärdering och självupplevd etnisk identitet och/eller medborgarskap.

Tabell 16. Förhållandet mellan de finska och jugoslaviska barnens självvärdering enligt "Jag tycker jag är" och deras familjers medborgarskap

Familjens medborgarskap									
	Finska flickor			Finska pojkar			Finska barn tillsammans		
	alla sv	finska	()	alla sv	finska	()	alla sv	finska	()
	medborg	medborg		medborg	medborg		medborg	medborg	
Självvärdering under genomsn (stanine 1-4)	5	11	(17)	5	23	(28)	11	34	(45)
Självvärdering ge- nomsn eller över (stanine 5-9)	16	13	(29)	6	9	(15)	22	22	(44)
	(22)	(24)	(46)	(11)	(29)	(43)	(33)	(56)	(89)
	$\chi^2=0,99$			$\chi^2=1,76$			$\chi^2=5,18$		
	Jugosl flickor			Jugosl pojkar			Jugosl barn tillsammans		
	alla sv	jug	()	alla sv	jug	()	alla sv	jug	()
	medborg	medborg		medborg	medborg		medborg	medborg	
Självvärdering under genomsn (stanine 1-4)	6	26	(32)	2	13	(15)	8	39	(47)
Självvärdering ge- nomsn eller över (stanine 5-9)	8	18	(26)	7	43	(50)	15	61	(76)
	(14)	(42)	(58)	(9)	(56)	(65)	(23)	(100)	(123)
	$\chi^2=0,60$			$\chi^2=0,13$			$\chi^2=0,02$		

6.4. Självvärdering och självupplevd etnisk identitet hos barn som har en svensk och en finsk eller en svensk och en jugoslavisk förälder

Eftersom det är uppenbart att projektets finska, jugoslaviska och svenska barn skiljer sig från varandra med avseende på såväl självvärdering och självupplevd etnisk gruppstillhörighet, kan det vara intressant att i dessa avseenden även studera barn som har en svensk och en finsk eller jugoslavisk förälder. Dessa barn står ju mer eller mindre under inflytande av två olika kulturer. Samtliga av de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen är födda och uppväxta i Sverige och har följaktligen aldrig själva upplevt något drastiskt byte av varken land, kultur eller språk.

Barn som har en svensk och en finsk förälder uppgick inom projektet till 38 i antal, och barn som har en svensk och en jugoslavisk förälder till 15. De är således för få för att kunna ge underlag för några allmängiltiga slutsatser, men tillräckligt många för att närmare studier kan vara meningsfulla.

Vad som först fångar intresset i dessa familjer, är mammans och pappans etniska ursprung. De svensk-finska och svensk-jugoslaviska familjerna uppvisar nämligen olika mönster i detta avseende. I de svensk-finska familjerna är oftast pappan svensk och mamman finsk (71%), medan pappan sällan är svensk i de svensk-jugoslaviska familjerna, som oftast har en jugoslavisk pappa och en svensk mamma (73%). Föredrar svenskar kvinnor och jugoslaviska män svenska kvinnor som partners, eller tvärtom?

Den svenska statistiken (Reinans, 1981) visar för övrigt, att det i Sverige (år 1978) fanns av finsk-svenska barn (10-17 år) dubbelt så många som hade en finsk mamma och en svensk pappa (ca 30 000) än som hade en finsk pappa och en svensk mamma (15 000). Däremot hade svensk-jugoslaviska barn ungefär tre gånger oftare en jugoslavisk pappa och en svensk mamma (2 300) än en jugoslavisk mamma och en svensk pappa (770). Allardt & Starck (1981) noterar dessutom om förhållandena i Finland, att konsekvent genom åren har fler svensktalande män gift sig med finstalande kvinnor än svensktalande kvinnor med finstalande män. Som eventuell anledning till detta anges att männen i högre grad kan tillåta sig att bortse från kvinnans sociala ställning, eftersom familjens sociala position bestäms i regel efter mannens sociala status (sid 282). Underförstått alltså att de svenskspråkiga i Finland har en högre status än de finskspråkiga.

6.4.1. Självvärdering hos svensk-finska och svensk-jugoslaviska barn

De data som är tillgängliga angående dessa barns självvärdering är dels från "Jag tycker jag är", dels från "Adjektivlistan". Resultaten står uppställda för pojkar och flickor för sig i tabell 17.

Tabell 17. Självvärdering hos svensk-finska och svensk-jugoslaviska flickor och pojkar enligt "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan"

Metod:	Svensk-finska flickor			Svensk-jugosl flickor			Svensk-finska pojkar			Svensk-jugosl pojkar		
	n:	m:	s:	n:	m:	s:	n:	m:	s:	n:	m:	s:
"Jag tycker jag är" (stanine)	(22)	5,2	1,9	(8)	5,0	1,5	(16)	4,4	1,6	(7)	5,9	2,7
"Adjektivlistan"	(22)	49,4	6,8	(8)	48,0	5,5	(15)	47,5	7,9	(7)	54,6	5,1

Enligt båda metoderna "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan" beskrev de svensk-finska pojkarna sig själva i mest negativa språknyanser och de svensk-jugoslaviska pojkarna mest positivt av barnen från svensk-finska och svensk-jugoslaviska familjer. De svensk-jugoslaviska pojkarna hade även en mer positiv självbeskrivning än de helsvenska pojkarna (jfr avsnitt 6.3.2.). Skillnaderna

i självvärdering mellan de svensk-finska och svensk-jugoslaviska pojkarna tenderar att gå i samma riktning som hos de finska och jugoslaviska pojkarna, även om skillnaderna inte är statistiskt signifikanta mellan dem. Mellan de svensk-finska och de svensk-jugoslaviska flickorna är skillnaderna obefintliga och kan jämföras med likartade resultat från såväl de finska, jugoslaviska och svenska flickorna (jfr avsnitt 6.3.2.).

Det hade varit intressant att studera om det föreligger någon skillnad mellan de svensk-finska och svensk-jugoslaviska pojkarnas självvärderingar beroende på om det är mamman eller pappan som är svensk. Tyvärr är antalet barn inom denna undersökning för litet för sådana studier. På grund av det tidigare redovisade familjemönstret kommer i de studerade familjerna det finska inflytandet oftast genom mamman och det jugoslaviska inflytandet oftast genom pappan.

6.4.2. Självupplevd etnisk grupptillhörighet hos de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen

En bild av de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnens självupplevda etniska grupptillhörighet kan erhållas genom barnens svar på frågeschemat "Etnisk identitet". Resultaten kan enklast och tydligast illustreras genom de svar som barnen gav på frågan vilken etnisk grupp de mest kände sig tillhöra. Svaren anges i tabell 18, där barnens svar presenteras oavsett deras ålder eller kön, eftersom dessa föreföll vara utan betydelse i sammanhanget.

Tabell 18. Den etniska grupp som de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen kände sig tillhöra mest

	Svensk-finska barn		Svensk-jugoslaviska barn	
	n:	%:	n:	%:
"svensk"	34	(89,4)	13	(86,7)
"svensk och finsk el jug"	2	(5,3)	1	(6,7)
"finsk" el "jugoslav"	2	(5,3)	1	(6,7)
Summa	38	(100)	15	(100)

Både de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen upplevde sig själva i regel som mest "svenska", som framgår av tabell 18. I den självupplevda etniska grupptillhörigheten kunde således inte konstateras några skillnader mellan de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen som hos de finska och jugoslaviska barnen (jfr avsnitt 6.3.8.). Även i de övriga frågorna i "Etnisk identitet"

beskrev de svensk-finska och svensk-jugoslaviska barnen sig själva närmare de helsvenska barnens sätt än de finska och jugoslaviska barnens. Man kan således konstatera, att de svensk-finska pojkarnas avvikande självvärdering knappast kan ha samband med deras självupplevda etniska identitet, eftersom de upplever sig som "svenska" i lika hög grad som de svensk-jugoslaviska pojkarna, och i nästan lika hög grad som de "helsvenska" pojkarna.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att de finsk-svenska och svensk-jugoslaviska barnen i regel upplever sig som "svenska". Deras självvärdering har dock drag av samma mönster som förekommer hos finska och jugoslaviska invandrabarn i Sverige. De finsk-svenska pojkarna tenderar nämligen att beskriva sig själva mer negativt än de svenska pojkarna, och de svensk-jugoslaviska pojkarna i sin tur mer positivt än de svenska pojkarna. Flickornas självvärdering är även här likartad oavsett flickornas etniska bakgrund.

6.5. Självvärdering hos finska barn i Finland

För att man skall kunna få en säker uppfattning om huruvida föräldragenerationens invandring till Sverige och dess följder har påverkat de finska och jugoslaviska barnens självvärdering, är studier även av finska och jugoslaviska barn i Finland respektive Jugoslavien nödvändiga. Undersökningar genomfördes därför också av finska barn i Finland. Dessvärre var det av praktiska och ekonomiska skäl inte möjligt att göra motsvarande studier av barn i Jugoslavien.

6.5.1. Urval och metoder

Till undersökningsområde i Finland utsågs staden Turku (Åbo). Den är i likhet med Malmö och Trelleborg en industristad i landets sydvästra hörn, och har cirka 150 000 invånare. Fyra grundskolor där, två i innerstaden och två i ytterområdet, togs ut för undersökningen. I dessa skolor deltog i undersökningen årskurserna 4, 7 och 9. Undersökningen genomfördes våren 1982 av författaren. Dessutom studerades i en separat undersökning finska 17-åringar i ett par gymnasier i Helsingfors (Berg, 1984).

Barnen fick i samband med undersökningen ange sitt modersmål och föräldrarnas yrke. Det visade sig att samtliga, utom två barn som uteslöts, hade finska som modersmål. Socialgruppsmässigt är de studerade finska barnen mer heterogena och omfattar fler barn från högre socialgrupper än vad som är fallet för de studerade finska barnen i Sverige (jfr avsnitt 6.3.1.). Samtliga barn som var närvarande i skolan vid undersökningstillfället, deltog i undersökningen.

Antalet studerade barn, liksom deras ålder och kön, framgår av tabell 19.

Tabell 19. Antalet undersökta barn i Finland uppdelade efter kön och ålder

Ålder:	Flickor antal:	Pojkar antal:	Tillsammans antal:
Årskurs 4 (10-11 år)	50	52	102
Årskurs 7 (13-14 år)	85	111	196
Årskurs 9 (15-16 år)	96	88	184
Gymnasiet (17-18 år)*	81	73	154

De metoder som användes för studierna av självvärdering hos finska barn i Finland, var desamma som i Sverige. Självskattningsskalorna "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan" översattes till finska. Samtliga barn fick besvara "Jag tycker jag är", och hälften av barnen dessutom "Adjektivlistan" (se översättning till finska i Ouvinen-Birgerstam, 1984, Bilaga).

6.5.2. Jämförelser av självvärdering hos barn i Finland och barn i Sverige

De finska barnens i Finland självvärdering studerades först med hänsyn till eventuella ålders- och könsskillnader, och dessa jämfördes sedan med motsvarande data från de studerade barnen i Sverige. Frågan är alltså, om liknande mönster av ålders- och könsvariation som finns i självvärdering bland barn i Sverige återfinns bland barn i Finland. Resultaten av "Jag tycker jag är" illustreras i diagram 3 och anges i siffror i tabell 1 i bilaga 23. I diagrammet återges för jämförelsens skull, utöver resultaten för barn i Finland, även resultaten för barn i Sverige.

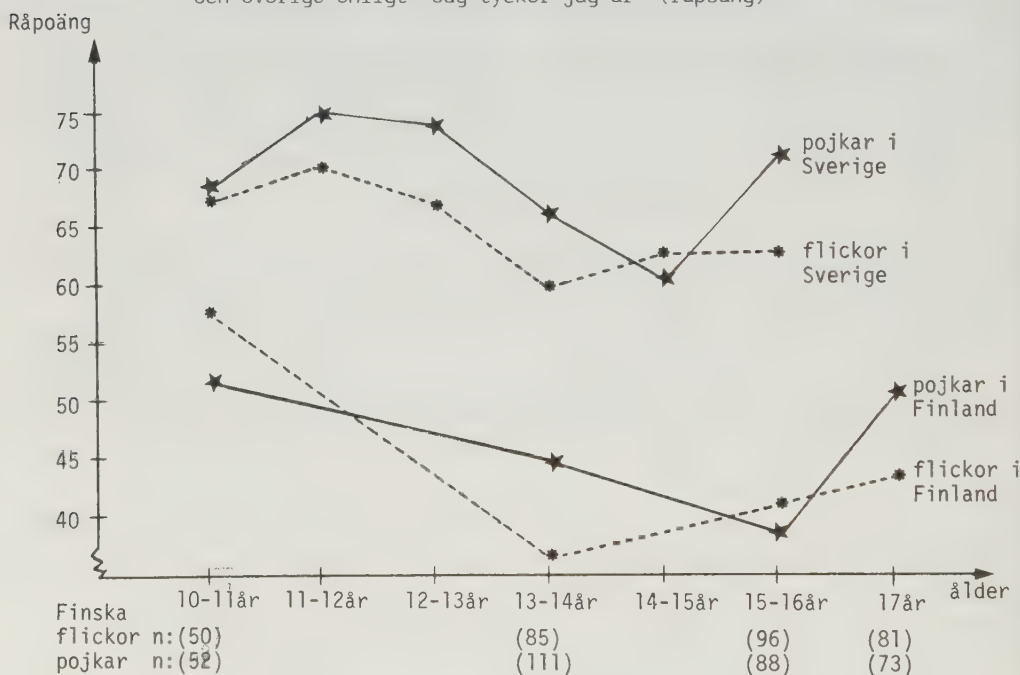
Hos barn i Finland, liksom hos barn i Sverige, kan noteras en mer negativ inställning mot den egna personen i tonårsperiodens början (ungefär 12-15 år). Sedan tenderar självvärderingen åter att stiga något hos de äldre barnen. Detta gäller såväl flickor som pojkar. Skillnaden mellan flickors och pojkars självvärdering förefaller för övrigt att vara liten även i Finland. De eventuella könsskillnader som finns, tenderar dock att följa ett likartat mönster som hos barnen i Sverige (jfr avsnitt 6.1.4.).

Det mest iögonfallande i diagram 3 är emellertid den påtagliga skillnad i självvärderingen, som förekommer mellan barn i Sverige och i Finland. Skillna-

* (Berg, 1984)

den är statistiskt signifikant både för pojkar ($p < 0,001$) och flickor ($p < 0,001$). Barnens i Finland självbeskrivningar är i genomsnitt betydligt mer negativa än barnens i Sverige. Detta gäller genomgående i samtliga studerade åldersgrupper (se tabell 1, bilaga 22). Resultaten för "barn i Sverige" i diagram 3 avser samtliga studerade barn i Sverige oavsett etnisk bakgrund. Påminnas kan dock att det inte föreligger några statistiskt signifikanta skillnader i självvärdering mellan "svenska barn" och "övriga barn" i Sverige som grupp (jfr avsnitt 6.2.1.).

Diagram 3. Ålders- och könsvariationer i självvärdering hos barn i Finland och Sverige enligt "Jag tycker jag är" (råpoäng)

Det är givetvis möjligt, att de stora skillnaderna i självvärderingen mellan barn i Sverige och Finland kan bero på att metoderna trots allt inte är helt jämförbara. Även om metoden innehåller samma frågor på finska och svenska, blir språkliga nyanser sällan helt identiska vid översättningar. Därför användes "Adjektivlistan" som ett kontrollinstrument. Även denna metod ger emellertid praktiskt taget samma resultat som "Jag tycker jag är". Både flickor och pojkar i Finland har även enligt "Adjektivlistan" signifikant lägre självvärdering ($p < 0,001$) än flickor och pojkar i Sverige (se tabell 2, bilaga 23).

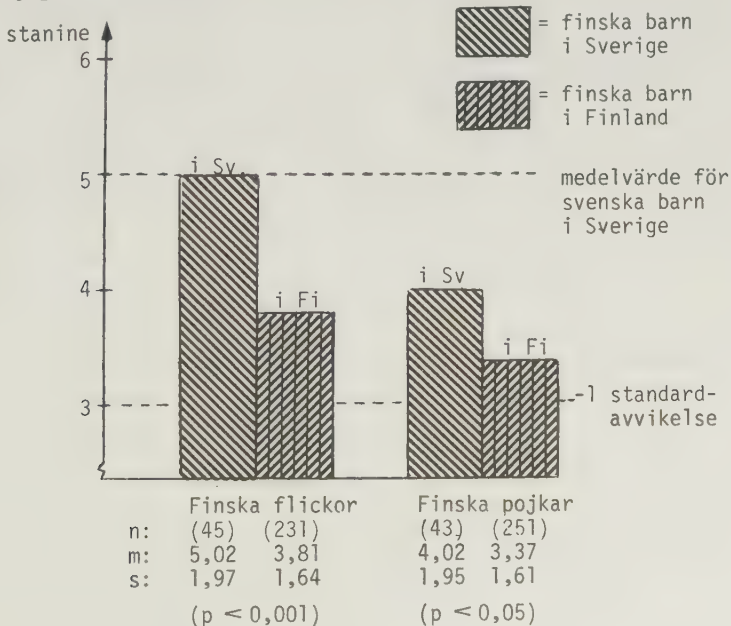
6.5.3. Jämförelser av självvärdering mellan finska barn i Finland och i Sverige

En av de mest centrala uppgifterna inom detta projekt var att studera hur invandringen på lång sikt har påverkat barnens inställning till sin egen person. Jämförelser i självvärderingen mellan finska barn som lever i Finland och finska barn som har växt upp i Sverige kan ge väsentlig information i detta sammanhang.

I figur 10 illustreras de studerade finska barnens i Sverige och Finland självvärdering enligt självskattningsskalan "Jag tycker jag är". Resultaten anges i staninevärden med 5 som medelvärde och 2 som standardavvikelse. Normgruppen består av samtliga undersökta jämnåriga och samkönade barn i Sverige.

Resultaten är något överraskande. De studerade finska barnen i Sverige beskrev sig själva nämligen signifikant mer positivt än de studerade finska barnen i Finland. Detta gäller såväl flickor ($p < 0,001$) som pojkar ($p < 0,05$). Som tidigare har visats, skilde sig de finska flickorna i Sverige inte alls i sin självvärdering från de svenska flickorna i Sverige. Däremot hade de finska pojkarna en signifikant mer negativ attityd till sig själva än de svenska pojkarna i Sverige ($p < 0,001$). Något överraskande kan alltså konstateras, att finska barns självvärdering är mer positiv i Sverige än den hos finska barn i Finland.

Figur 10. Finska barns självvärdering i Finland och i Sverige enligt "Jag tycker jag är" (stanine)

Av någon anledning är skillnaden mellan de finska flickornas attityder till sin egen person i Sverige och Finland större än mellan de finska pojkarnas i Sverige och Finland. I Sverige är det enbart de finska pojkarna som har en negativt avvikande självvärdering i jämförelse med barn i Sverige. I Finland har däremot både pojkar och flickor en signifikant mörkare inställning till sig själva jämfört med barn i Sverige.

I likhet med dessa resultat konstaterar även Rönnholm (1982) i sin undersökning, att finska barn i Finland beskrev sig själva med mer negativa adjektiv (Osgoodskalan) än finska invandrarbarn i Sverige. (Tyvärr har han inte gjort åtskillnad mellan könen.) Vidare nämner Rönnholm, att finska barn i Finland hade en mer negativ inställning till finskhet än både svenska och finska barn i Sverige.

Sammanfattningsvis tyder resultaten på att finska barn i Finland, oavsett kön, hyser mer negativa attityder mot sig själva än barn i Sverige. Detta gäller både i jämförelse med svenska barn i Sverige som i jämförelse med de finska barn som har växt upp i Sverige.

7. Diskussion

Innan jämförelser gjordes mellan svenska barns och invandrarbarns självvärdering, studerades några mönster i självvärderingens utveckling i allmänhet hos barn mellan sju och sexton år. Detta dels beroende på att det gjorts få systematiska studier på området, dels för att använda de framkomna utvecklingslinjerna som hjälp vid jämförelser mellan barngrupperna.

Allmänna mönster i självvärderingens utveckling hos barn styrker metodens reliabilitet och validitet

Det kunde för det första konstateras, att de studerade barnens attityder till sig själva hade ett förhållandevis starkt positivt samband med hur barnen kom att beskriva sig själva ett och två år senare, dvs deras självbeskrivning var stabil. Stabiliteten tenderade dessutom att öka med stigande ålder hos barnen. Med andra ord kan man säga, att de barn som beskrev sig själva i mörka nyanser, bibehöll i regel en negativ inställning till sin person, och omvänt att barn med positiv självbeskrivning hade kvar en accepterande attityd till sig själva. Barn med positiv självvärdering tenderade dessutom att vara mer stabila i sina attityder till sig själva än barn med negativ självvärdering. Av de relativt höga korrelationskoefficienterna mellan barnens självvärderingar med ett och två års mellanrum, kan man dra slutsatsen att självvärderingen, åtminstone i de studerade åldersgrupperna, är en stabil aspekt av barnens identitet, och att den kan och har studerats på ett reliabelt sätt. Vidare kan noteras, att resultaten stämmer väl överens med den tidigare förda teoretiska diskussionen om självidentitetens och självvärderingens stabilitet.

Med stigande ålder hos barnen kunde i deras självvärdering skönjas en kognitivt alltmer nyanserad och sammansatt beskrivning och värdering av sidor hos den egna personen. Barn i 7-års åldern kunde tydligt skilja mellan vad de uppfattade som "bra" och "dåligt" eller "gott" och "ont". Typiskt för dem var att uttrycka en odifferentierat positiv eller negativ helhetsbild av sig själva, utan att särskilja och analysera olika sidor. Något förenklat kan man säga, att det på ett sätt var samma sak för barn i denna ålder att vara t ex vacker, omtyckt och

duktig eller omvänt, t ex elak, ful och dum. Först de några år äldre barnens självbeskrivningar var klart differentierade i olika komponenter, och barnen beskrev sig som bra i vissa avseenden och samtidigt dåliga i vissa andra, t ex lat och omtyckt. Trots ökad differentiering klarade barnen dock ännu inte av att på ett helt tillfredsställande sätt integrera sina värderingar av olika delar hos sig själva till klara, avskilda enheter. Detta gjorde emellertid de ytterligare några år äldre barnen (13-14 år). De hade m a o en förmåga att analysera sidor hos sig själva som oberoende av varandra. Barns attityder till sig själva kan således konstateras följa allmänna psykologiska utvecklingsmönster från en mer global självvärdering mot en alltmer differentierad och därefter mot alltmer integrerad självvärdering. Tydliga paralleller till denna utvecklingslinje finns i utvecklingen av barns kognitiva mognad såsom den beskrivs av bl a Piaget. Den utvecklingsmässigt normala kognitiva begränsningen i de yngsta barnens självvärdering motiverar således inte, och rentav omöjliggör, alltför detaljerade jämförelser mellan olika delar i dessa barns attityder till sig själva. Närmare detaljanalyser och jämförelser är följaktligen meningsfulla först efter det att barn är minst 10-11 år gamla, helst ännu äldre.

Av samma anledning som beskrivits ovan, är det meningsfullt först hos de äldre barnen att studera vilka attitydkomponenter som blir mest betydelsefulla för barns totala självvärdering. I 13-14 åringarnas självvärderingar kunde man finna, att den komponent som förklarade den största delen av skillnaderna (variansen) i barnens totala självvärdering, var deras upplevelser av sina relationer till föräldrarna och familjen. Därefter kom barnens upplevelser av sitt förhållande till kamraterna. Tydligt framträdande komponenter blev även t ex barnens uppfattningar om sina fysiska egenskaper och om sina färdigheter och talanger. Dessa två senare komponenter hade dock ett avsevärt mindre förklaringsvärde för barnens totala självvärdering än de båda "relationsfaktorerna". Ett barns upplevelser av sig självt som klok och duktig kan alltså i lägre grad predicera barnets totala positiva självvärdering än barnets upplevelser av sina relationer till föräldrarna. Detta är väl förenligt med förväntningar med utgångspunkt från såväl psykoanalytiska som symbolisk interaktionistiska teorier. Båda fastslår föräldrarnas stora betydelse för barns identitetsutveckling och självvärdering. Följaktligen bör man vid analyser av barns värderingar av olika sidor hos sig själva fästa särskild uppmärksamhet vid hur barn upplever sitt förhållande till närstående personer eller s k signifikanta andra, och i synnerhet då till föräldrarna.

Utmärkande för självvärderingens utveckling mellan 7 och 16 års ålder var vi-

dare en tydlig nedgång i självvärderingen under tonårsperiodens början, och sedan åter en tendens mot en mer positiv inställning till den egna personen. Denna tillfälliga "svacka" och mer negativa hållning är en helt förväntad effekt av de omvälvningar som tonårsperioden innebär. Då lämnar individen barndomens verklighet, trygghet och beroende och inträder i vuxenvärlden med nya krav på sig själv som en självständig samhällsmedlem. Denna naturliga, intensiva individuationsperiod i tonåren är full av motsägelser och krav på förändring. Detta i sin tur medför åtminstone periodvis upplevelser av otillräcklighet och ångest. Dessa åldersberoende variationer i barns självvärdering understryker vikten av, att man vid analyser av barns attityder till sig själva tar hänsyn till barnens kognitiva och emotionella mognad.

Barnens självvärdering samvarierade emellertid inte enbart med deras ålder, utan även med deras kön. Flickorna utvecklade successivt med åren mer negativa attityder mot sig själva än pojkarna; detta gällde särskilt flickornas inställning till sin kropp och sitt utseende. Dessa skillnader är inte särskilt förvånande med tanke på att det svenska samhället har en manlig maktdominans och prioriterar många typiskt manliga egenskaper. En kvinnas värde mäts fortfarande i stor utsträckning efter hennes yttre behag.

Även om dessa allmänna, ovan skisserade, linjer i självvärderingens utveckling hos barn inte är överraskande eller annorlunda än vad man hade kunnat förvänta, blir de intressanta inte minst därför att de tycks ge en viss validitet åt själva undersökningsmetoden. Ökad validitet åt undersökningen ger dessutom det faktum, att resultaten från de olika metoderna avsedda för studier av barns självvärdering - självskattningsformulären "Jag tycker jag är" och "Adjektivlistan", intervjuresultaten och beteendeobservationen - samvarierar positivt med varandra på ett statistiskt signifikant sätt. Mycket tyder på att validiteten kan anses tillfredsställande för att dra slutsatser om allmänna tendenser och mönster i självvärderingen hos grupper av individer och mellan dessa grupper. Stora inter-individuella variationer i resultaten visar dock att validiteten är sämre för utsagor och prediktioner om en enskild individs självvärdering, vilket dock inte heller har varit avsikten med undersökningen. För individuella bedömningar krävs mer omfattande och mångsidig information än vad som har varit möjligt att erhålla inom projektets ram, då undersökningen har omfattat över tusen individer.

Begreppet "invandrarbarn" saknar förklaringsvärde

Projektets primära uppgift var, att jämföra invandrarbarns självvärdering med svenska barns. Den första svårigheten för dessa jämförelser visade sig vara

själva definitionen av begreppen "invandrarbarn" och "svenska barn". Väljer man en snäv definition av begreppen faller alltför många barn i Sverige utanför dessa två, vid första påseendet varandra uteslutande kategorier. Väljer man en vid definition kommer kategorierna att överlappa varandra, och många barn godtyckligt placeras antingen i den ena eller den andra. I detta projekt gjordes jämförelserna av barns självvärdering mellan grupper av barn definierade efter föräldrarnas födelseland. En grupp bestod av barn vars båda föräldrar var födda i Sverige ("svenska barn"), en annan av barn vars båda föräldrar var födda utomlands ("invandrarbarn") och ytterligare en tredje av barn vars ena förälder var född i Sverige och den andra utomlands. Inga statistiskt påvisbara skillnader kunde konstateras mellan grupperna oavsett barnens ålder vare sig beträffande barnens attityder till sig själva eller deras skolframgång i den svenska skolan. Alla analyser gav här samma resultat. Av detta skulle man kunna dra slutsatsen, att det inte har någon avgörande betydelse för ett barns självvärdering om det är ett "invandrarbarn" eller ett "svenskt barn". Det är givetvis möjligt att invända mot denna slutsats, bl a att jag borde undersökt skillnader även med utgångspunkt från andra definitioner än den jag har använt, t ex barnens födelseland, vistelsetid i Sverige, medborgarskap, barnens egen definition o s v. Det framstod emellertid snart, att begreppet "invandrarbarn" var, om inte helt meningslöst och intetsägende, tämligen ointressant. Vad som däremot föreföll ha samband med ett barns inställning till sin egen person, var den etniska grupp från vilken barnet härstammar. Genom att "slå ihop" barn från olika etniska grupper till en kategori - "invandrarbarn" - försvann de olika tendenserna och effekterna tog s a s ut varandra.

Egentligen förvånar det mig att begreppen "invandrare" och "invandrarbarn" används så ofta i den svenska debatten, utan att någon ens bemödar sig om att definiera vem man egentligen menar. Då det t ex talas om "invandrarkvinnor" och "deras språksvårigheter och sociala isolering", tänker knappast någon på t ex drottning Silvia som en representant för kategorin "invandrarkvinnor" eller hennes barn som representanter för "invandrarbarn" med "risk för halvspråkighet". Uppenbarligen är begreppen "invandrare" och "invandrarbarn" i Sverige förknippat med negativa associationer och förväntningar. Frågan är om dessa associationer har något annat ursprung eller någon annan verklighetsanknytning än svenskarnas egen rädsla för och behov av distans till det nya, främmande och svårbegripliga som många plötsligt har ställts inför, och som ifrågasätter svenskarnas egen identitet. Den egna rädslan kan bl a maskeras genom att upptäcka svaghet och hjälpbehov hos andra. Man ser sedan vad man förväntar sig att se. I de skolor där undersökningen genomfördes kunde t ex noteras en ten-

dens till att elever med "invandrarbakgrund" eller "med annat hemspråk än svenska" lättare blev identifierade som tillhörande dessa kategorier om de på något sätt negativt avvek från sina klasskamrater. "Invandrarbarn" blev lätt en rubrik till antagna orsaker till de aktuella problemen. Sannolikt fyller dikotomin "invandrare-svenskar" eller "de-vi" fortfarande ett behov i Sverige, eftersom den används så flitigt. Denna polarisering skapar lätt stereotypa uppfattningar om "invandrare" till vilka man tenderar att skriva motsatta egenskaper än till "oss svenskar". Som en följd av detta kommer skillnaderna mellan "invandrare" och "svenskar" att uppförstoras och likheterna att tonas ned. En mera nyanserad och differentierad kategorisering och varseblivning skulle troligen lättare ge förståelse för och underlätta lösningen av de många problem som har uppstått i Sverige, då det svenska samhället har blivit mer etniskt heterogent än tidigare.

Barn från olika etniska grupper skiljer sig avsevärt från varandra i sina attityder till sin egen person

Inom denna undersökning var det möjligt, att närmare jämföra självvärderingen hos tre etniska barngrupper i Sverige; finska, jugoslaviska och svenska. Det bör understrykas, att projektet ville studera invandringens långsiktiga effekter på barns identitetsutveckling, och att alla dessa finska (finsktalande) och jugoslaviska (serbokroatisktalande) barn följaktligen var antingen födda i Sverige eller hade varit bosatta här minst tio år.

Vid jämförelser mellan de tre etniska barngruppernas självvärdering framstod skillnaderna som stora, särskilt beträffande pojkarna. Det mest positiva omdömet om sig själva gav de jugoslaviska pojkarna, som var mer nöjda med sig själva än de svenska pojkarna, vilka i sin tur uppskattade sin person klart mer än de finska. Intressant med dessa resultat är för det första, att de jugoslaviska och finska pojkarna ("invandrarbarnen") avvek i sin självvärdering från de svenska pojkarna åt helt motsatta håll. För de tre etniska flickgruppernas del kunde enbart små tendenser till skillnader skönjas. De finska och svenska flickornas attityder till sig själva var lika positiva, medan de jugoslaviska flickorna tenderade att ha något mer negativ självbild. Dessa resultat kan knappast stödja antagandet att "invandrarbarn" eller "minoritetsbarn" allmänt skulle utveckla mer negativa självattityder än "majoritetsbarn" eller "infödda". Uppenbarligen finns det grupper av "minoritetsbarn" som har kunnat utveckla t o m mer fördelaktiga attityder till sig själva än "majoritetsbarn" eller "svenska barn".

om dem. Generellt kunde, som förväntat enligt tidigare teoretiska resonemang, noteras ett statistiskt säkerställt positivt samband mellan barnens självvärdering och hur de förmodade att modern, fadern respektive kamraterna såg på dem. Däremot var sambandet inte signifikant mellan barnens självvärdering och lärarens förväntade attityder mot dem, vilket tyder på att läraren för flertalet av dem är en mindre betydelsefull person. Barn med positiv självvärdering förmodade med andra ord att de närståendes tankar om dem var fördelaktigare än barn med negativa självattityder, som istället förväntade ogillande reaktioner från sina närmaste. Vid jämförelser mellan de finska, jugoslaviska och svenska barngruppernas antaganden om närståendes tankar om dem, tenderade de finska pojkarna och de jugoslaviska flickorna att tro att särskilt föräldrarnas - såväl moderns som faderns - tankar om dem var mer ofördelaktiga än de andra barnen gjorde. De jugoslaviska pojkarna skilde sig från de övriga barnen genom att förvänta övervägande positiva reaktioner mot sin person från andra, och särskilt från faderns sida.

Intervjun tyder vidare på, att de finska pojkarna avvek från de övriga barnen i sina identifikationsobjekt. De såg betydligt mer sällan likhet mellan sig själva och sina föräldrar än de andra barnen. Istället ansåg de sig oftare mest likna sina kamrater, och detta trots att de beskrev sina kamratrelationer i mindre positiva ordalag än de övriga barnen. I tidigare undersökningar har, som nämnts tidigare, avsaknad av föräldraidentifikation hos barn ansetts vara ett negativt tecken och bl a ha samband med socialt avvikande beteende och extremt kamratberoende.

Intervjun anger även några intressanta skillnader i barngruppernas tankar om sin framtid. I stort skilde sig pojkarna från flickorna i samtliga de etniska grupperna genom att vara mer ambitiösa i sina framtida yrkesval, såtillvida att de valde yrken med högre utbildningskrav. De svenska barnen, såväl pojkarna som flickorna, avvek i sin tur från de finska och jugoslaviska barnen genom att ha mindre ambitiösa målsättningar. Det kan tänkas, att detta har samband med större social mobilitet i de finska och jugoslaviska familjerna. Man kan anta, att det hos personer som har invandrat och vågat byta sin sedvanliga miljö mot en helt annan, finns en aktiv vilja till och tro på förändring av sin sociala situation. Många invandrare har också lyckats mycket väl i Sverige, inte minst ekonomiskt. Kanske förs denna vilja och tro på social mobilitet i en eller annan form över till barnen, som följaktligen kommer att välja sina yrken långt över föräldrarnas sociala status. Då barnen tillfrågades närmare om sina möjligheter att verkligen framöver kunna bli vad de önskade, visade flickorna -

oavsett etnisk bakgrund - större osäkerhet än pojkarna, trots att de hade satt sina mål lägre. Mest säkra på att kunna bli vad de ville var de jugoslaviska pojkarna medan de finska pojkarna tvivlade mest på sina möjligheter. Skillnader i barnens tro på att kunna erhålla det önskade yrket kan troligen härledas från deras självvärdering.

Skillnader mellan de etniska flick- och pojkgruppernas inställning till den egna personen är också värda att notera. De kulturella villkoren för utvecklingen av positiv självvärdering hos barn förefaller vara olika för de båda könen inom samma kultur. Särskilt markerat tycks detta vara inom den jugoslaviska kulturen, som framför allt tycks utveckla positiv självvärdering hos pojkarna, kanske till och med på bekostnad av flickornas. Detta är troligen en följd av ett historiskt-kulturellt arv från Jugoslavien, som kan betraktas som ett utpräglat patriarkaliskt samhälle, där mannens position är mycket stark, inte minst gentemot kvinnan. I den finska kulturen är tendensen snarare den motsatta, och låg självvärdering är särskilt karakteristiskt för den finska pojken. Mycket tyder också på att kvinnans position är starkare i Finland än i många andra europeiska länder.

Av någon anledning, som inte kommer fram i undersökningen, avvek de finska, jugoslaviska och svenska pojkarna i Sverige mer från varandra i sin självvärdering än flickorna, som knappast alls gjorde det. En tänkbar förklaring är, att flickorna är mer mottagliga för den omgivande svenska kulturen, och att detta i sin tur verkar utjämnande på skillnader mellan de tre etniska flickgruppernas attityder till sig själva. En annan möjlig orsak är, att pojkarna som "invandrare" är mer utsatta för negativ särbehandling, inte minst från den manliga svenska befolkningens sida. Undersökningar har visat, att pojkar och män är mer fördomsfulla mot invandrare än kvinnor och flickor (Trankell, 1974; Mellor & Firth, 1983). Pojkar är sannolikt på ömse sidor mer utmanande, aggressiva och "revirtänkande". "Det är klart att en 'finnjävel' är en man", sa en manlig svensk bekant till mig. De vanligaste fördomarna att "invandrare tar våra jobb och våra kvinnor", anknyter också till maktkampen mellan män. Kanske reagerar finska och jugoslaviska pojkar olika för den diskriminering som de oundvikligen ibland utsätts för. Finska pojkar med potentiellt låg självvärdering tar kanske omgivningens negativa särbehandling av dem som "invandrare", som en bekräftelse på att de inte är mycket värda i andras och sina egna ögon. Jugoslaviska pojkar med potentiellt positiv självvärdering är i motsats mer benägna att se negativa reaktioner från andra som ett undantagsfenomen. De vet bättre sitt eget värde. Trots allt kan man anta, att jugoslaviska pojkar, oftare än finska pojkar, blir

föremål för diskriminerande handlingar, eftersom de i regel är lättare att identifiera bl a utseendemässigt som "invandrare". För finska pojkar är det ofta "bara namnet som avslöjar att man inte är svensk".

Uppenbarligen pekar resultaten av de olika metoderna åt samma håll. De etniska barngruppernas attityder till sin egen person avviker tydligt från varandra på ett, enligt de olika metoderna, samstämmigt sätt. Förståelse för och förklaringar till dessa skillnader kan kanske sökas inom respektive etnisk grupp, snarare än i variabeln "invandrare-svenskar" eller "minoritets-majoritetsmedlem". En tänkbar anledning till olikheterna i barnens självvärdering kan bl a vara skillnader i de etniska gruppernas kulturellt bestämda förhållningssätt till barnen. Dessa eventuella skillnader i uppfostringsmönstren kan kanske i sin tur sökas i de etniska gruppernas historia och föräldrarnas kulturellt skilda livserfarenheter.

Dessa ovannämnda skillnader i de etniska barngruppernas självvärdering tycks även återkomma i familjer där den ena av föräldrarna är född i Sverige och den andra i Finland eller Jugoslavien. Det bör påpekas, att dessa barn i regel betraktade sig och blev betraktade av andra, som "svenskar". Skillnaderna i dessa barns självvärdering är inte statistiskt säkerställda, men mönstret är detsamma. Pojkarna i de svensk-jugoslaviska familjerna såg sig själva i mer positiv dager än pojkarna i de svensk-finska familjerna. Man kan anta att dessa skillnader kan ha uppkommit genom olika uppfostringsmönster som föräldrarna har ärvt från sina respektive kulturer. Det kan också, kanske symptomatiskt, noteras att de svensk-finska familjerna oftast hade en finskfödd mor, och de svensk-jugoslaviska familjerna oftast en jugoslaviskfödd far.

Det kan synas drastiskt att anta, att skillnader i de etniska barngruppernas självvärderingar är tecken på olikheter i deras psykiska hälsa och välbefinnande. Även om detta antagande ur teoretisk synpunkt är befogat, behövs det mer empiriska belägg än vad denna studie kan erbjuda.

Vissa kulturer alstrar negativ- andra positiv självvärdering hos sina medlemmar

För att få en vidare uppfattning om den inverkan som föräldrarnas kulturbyte eller migration har haft för barnens attityder till sig själva, jämfördes dessa barns självvärdering med barns som bor kvar i föräldrarnas ursprungsland. Av praktiska skäl kunde sådana studier dock genomföras enbart beträffande finska barn.

Något överraskande kunde konstateras, att de undersökta barnens i Finland, såväl flickornas som pojkarnas, inställning till sin egen person var mycket mer ofördelaktig än de svenska barnens i Sverige, och att t o m de finska barnen i Sverige gav uttryck för större självacceptans än barnen i Finland. En möjlig slutsats av dessa resultat är, att den finska livsstilen i sig på ett eller annat sätt medför låg självvärdering, medan den svenska livsstilen alstrar relativt sett mer positiva självattityder. När föräldrarna flyttar från den finska kulturen - vilken de i någon form bär med sig - till den svenska kulturmiljön, utsätts deras barn för inverkan såväl från den finska som den svenska kulturen. Följaktligen kan dessa barns attityder till sig själva bli mer negativa än svenska barns i Sverige, men mer positiva än finska barns i Finland. Paradoxalt nog kan alltså konstateras, att de finska föräldrarnas invandring till Sverige snarare har medfört fördelar än nackdelar för deras barn beträffande utvecklingen av barnens positiva självvärdering. Hur detta förhåller sig för de jugoslaviska barnens del, är en intressant och öppen fråga. Kanske blir tendenserna de motsatta, åtminstone för de jugoslaviska pojkarnas självvärdering.

De finländare, med vilka jag har diskuterat mina forskningsresultat, har i regel ansett att det finns en realitet bakom resultaten om finska barns låga självvärdering. Man hänvisar bl a till den internationellt sett höga självmordsstatistiken bland finska män, och särskilt bland unga finska pojkar (se t ex WHO, 1982; SCB:s Välfärdsbulletinen, 1984), och till den finska folkmusikens melankoliska molltoner samt målarnas dystra, allvarliga människoporträtt. De förklaringar som oftast nämns till finnarnas negativa självvärdering, är främst två. Den ena utgår från Finlands geografiska läge. Landet är kargt och fattigt på tillgångar. Större delen av året är det kallt och mörkt. Livet har varit hårt, och det har varit svårt att lyckas, även om viljan funnits. Naturen har ofta övervunnit människan. Människorna lever dessutom isolerade från varandra och utlämnade åt sig själva. Den andra förklaringen har som utgångspunkt Finlands historisk-politiska arv. Finland har under större delen av sin existens varit ett politiskt underkuvat land under antingen Sverige eller Ryssland. Det har funnits små realistiska möjligheter till politisk revolt, självhävdelse och självförverkligande. Andra än finnarna har i stor utsträckning dikterat Finlands politiska villkor. Denna flera generationer gamla underkastelse under naturens och främmande makters villkor kan ha skapat misströstan och tvivel på den egna personen. Barnen har i sin tur tidigt uppfostrats till oberoende - kanske alltför tidigt - och härdats att stå ut med de rådande livsomständigheterna - att kunna leva med ständiga förluster utan att ge upp och tappa lusten till livet.

Trots att verkligheten i det moderna, industrialiserade och politiskt neutrala Finland ser annorlunda ut idag än några generationer tillbaka, är det sannolikt att föräldra-barn relationer och uppfostringsmetoder förändras långsammare än de sociala och politiska förhållanden de en gång varit anpassade till (jfr Erikson, 1950). Man kan således säga, att barn i sin identitetsutveckling inte enbart påverkas av sin egen tidsålder och sina erfarenheter. De är också arvtagare till sina föräldrars, förfäders och sin kulturgrupps livserfarenheter och tolkningar av världen.

Utan att ha djupare kunskap om den jugoslaviska kulturen eller kulturerna, synes jugoslaviska konstyttringar för mina finska och svenska ögon som avsevärt mer gladlynta och livsbejakande, och t ex folkmusiken mer fylld av durklang än i de nordiska konstarterna. Om konsten kan ses som en avspegling av människornas sinnesstämningar, framstår jugoslaver som mer nöjda med sin tillvaro och sig själva än nordbor, och i synnerhet finländare. Jugoslavien är dessutom genom sitt geografiska läge ett "solens och värmens" land, där livets nödortoft inte har varit lika krävande att erhålla som i Norden.

Den allmänna slutsats, som kan dras av skillnader i de etniska barngruppernas självvärdering, är att olika kulturer tycks kunna alstra olika livshållning och inställning till den egna personen. De oskrivna kulturella lagarna kan i sin tur ses som flera generationers gemensamma livserfarenheter. Det är svårt att frigöra sig från och radikalt skära av sina kulturella rötter ens i en ny kulturmiljö, främst p g a att de i så stor utsträckning är omedvetna och självklara. Förändrade omständigheter, ny livsmiljö och andra livserfarenheter kommer dock med all sannolikhet att successivt förändra det kulturella arvet.

Barn från olika etniska grupper "försvenskas" olika fort

Ett av syftena med projektet var, att studera vilken etnisk grupp barnen själva upplevde sig tillhöra. Det kunde konstateras, att de finska och jugoslaviska barnen uppvisade radikalt olika mönster i sin benägenhet att betrakta sig själva som "svenskar". De finska barnen av båda könen uppfattade sig själva med stigande ålder allt oftare som "svenska", flickorna t o m något oftare än pojkar. "Försvenskninngen" ökade linjärt med barnens ålder. Vid 15-16 års ålder uppgav flertalet av de finska barnen (76%), att de kände sig mest som "svenska". Detta kan jämföras med de jugoslaviska barnens självupplevda etniska identitet. De visade praktiskt taget inga tendenser till att i ökad utsträckning bli "svenskar" ju äldre de blev. Vid 15-16 års ålder var det t ex fortfarande enbart knappt en fjärdedel av de jugoslaviska barnen som uppfatta-

de sig som mest "svenska". Majoriteten identifierade sig som huvudsakligen "serber" eller "kroater", eller ibland som "serbokroater" eller "jugoslaver".

Kontrollen av de finska och jugoslaviska familjernas medborgarskap visade även den större assimilationsgrad i de finska än i de jugoslaviska familjerna. Byte av medborgarskap var vanligare i de finska familjerna.

Eftersom språkval ofta är en markör av individens etniska identitet, studerades även barnens språk användning. Både de finska och de jugoslaviska barnen bedömde i regel, och i lika hög grad, sina färdigheter i det svenska språket som lika goda som andra svenska barns. Däremot tenderade de finska barnen att oftare föredra det svenska språket framför sitt modersmål, och att inte vilja använda modersmålet i lika stor utsträckning som de jugoslaviska barnen. Detta kom fram bl a vid språkvalet i umgänget mellan syskonen och mellan barnet och föräldrarna. Medan de jugoslaviska barnen sålunda var inställda på att bibehålla sin tvåspråkighet, tenderade de finska barnen att överge finskan till förmån för svenskan.

Barnens kamratval pekar på att finska barn av båda könen är mer inriktade på att skaffa svenska vänner än de jugoslaviska barnen. I t ex 13-14 års åldern hade flertalet (ca 80%) av de finska barnen ett svenskt barn som "bästa kompis", medan enbart vart fjärde jugoslaviskt barn angav sig ha en svensk "bästa kompis".

Mycket tyder på, att såväl de finska som de jugoslaviska barnen är väl ackulturerade i det svenska samhället. De behärskar t ex det svenska språket hyggligt och klarar av den svenska skolan i samma utsträckning som svenska barn. De tycks inte heller i övrigt avvika markant från sina svenska klasskamrater. De finska barnen är emellertid beredda att ta steget vidare och bli assimilerade fort, genom att t ex byta språk och referensgrupp från den finska till den svenska. De jugoslaviska barnen är däremot mer benägna att bibehålla sitt modersmål och en jugoslavisk referensgrupp. De är inte heller riktigt lika villiga att stanna kvar i Sverige som vuxna jämfört med de finska barnen. Sannolikt kommer således redan andra generationen av finska invandrare att i stor utsträckning vara assimilerade i det svenska samhället, medan andra generationen jugoslaviska invandrare blir svenskar i mindre grad och istället har kvar sin jugoslaviska kultur och identitet.

Det var något förvånande, att tendenserna till etniskt identitetsbyte var så

lika bland båda könen i de finska respektive jugoslaviska barngrupperna. Jag har stor förståelse för att de jugoslaviska pojarna var inställda på att stanna kvar i den jugoslaviska kulturen. Den svenska kulturen kommer knappast att kunna erbjuda dem samma privilegierade, manliga maktposition. Däremot hade jag förväntat att de jugoslaviska flickorna skulle vara mer redo att bli "svenskar", inte minst med tanke på den relativt sett större frihet och jämställdhet med mannen, som den svenska kulturen erbjuder kvinnan. Det är emellertid uppenbart, att den jugoslaviska familjen är mycket stark och har stora krav på familjesolidaritet. Familjen kanske inte tillåter förändring hos flickorna, eftersom det samtidigt skulle medföra förändring av de övriga familjemedlemmarna. Priset kan vara starkare spänningar mellan de jugoslaviska föräldrarna och flickorna.

Det finns givetvis en mängd möjliga förklaringar till varför de finska barnen "försvenskas" mycket snabbare än de jugoslaviska; t ex större skillnader mellan den jugoslaviska och den svenska kulturen än mellan den finska och den svenska kulturen, hårdare sammanhållning i den jugoslaviska familjen och släkten, större medvetenhet om och vana vid kulturella olikheter redan i hemlandet hos jugoslaver. En bidragande orsak kan emellertid också vara att finnar inte värdesätter sig själva eller sin egen kultur lika högt som jugoslaver. Det svenska språket och den svenska kulturen har dessutom av historiska skäl sedan länge haft en hög status i Finland.

Barn väljer den etniska identitet som passar dem bäst

Graden av "försvenskning" varierade inte enbart mellan de finska och de jugoslaviska barngrupperna, utan även bland barn inom respektive etnisk grupp. En av frågeställningarna inom projektet var, huruvida barns självupplevda etniska identitet hade samband med barns självvärdering.

Det kan för det första påminnas om, att det för hela gruppen "invandrarbarn" inte fanns något samband mellan självvärdering och självupplevd etnisk grupp-tillhörighet. "Invandrarbarn" som uppfattade sig som "svenska", hyste alltså generellt varken mer positiva eller negativa attityder till sig själva än "invandrarbarn" som hade kvar identifikationen med föräldrarnas ursprungliga etniska grupp. Innan man drar slutsatser av dessa resultat, vill jag ännu en gång ifrågasätta relevansen av studier där barn från olika etniska grupper "slås samman". Istället vill jag mer fästa uppmärksamheten på de studier där finska och jugoslaviska barn undersöktes var för sig.

Inom den finska barngruppen hade barn som betraktade sig som "svenska" oftare utvecklat positiv självvärdering, än barn som hade kvar sin finska identitet och som istället oftare hyste mer negativa attityder till sig själva. Likaledes kunde konstateras, att finska barn med negativa attityder till sin egen person oftast kom från familjer som hade kvar sitt finska medborgarskap. Om familjens medborgarskap kan tas som ett tecken på föräldrarnas etniska inställning och assimilation, kan alltså antas att finska barn vars föräldrar har börjat assimileras till den svenska kulturen utvecklar mer positiv självvärdering än övriga finska barn. För finska barn i Sverige framstår kanske den svenska kulturen i allmänhet som mer realistisk och tillfredsställande än den finska. Ingenting tyder alltså på att "försvenskningen" hos finska barn generellt kan betraktas som en försvarsposition hos individer vars psykiska välbefinnande kan ifrågasättas. Man kan emellertid inte heller anta, att bibehållandet av den finska identiteten i Sverige automatiskt skulle medföra låg självvärdering. Många exempel på motsatsen tyder på att sambandet mellan självvärdering och val av etnisk grupptillhörighet är komplicerat. I brist på mer detaljerad empirisk information kan här bara hänvisas till den förda teoretiska diskussionen om individuella etniska anpassningsstrategier hos minoritetsmedlemmar (avsnitt 2.8.3.).

För de jugoslaviska barnens del kunde inga samband påvisas mellan å ena sidan självvärderingen och å den andra barnens självupplevda etniska identitet eller familjens medborgarskap. De som hade kvar sin jugoslaviska identitet, var alltså inte mer negativt inställda till sig själva än de som hade blivit "svenskar", eller tvärtom. Få jugoslaviska barn ville överhuvudtaget betrakta sig som "svenska". För jugoslaviska barn i Sverige tycks den jugoslaviska kulturen och identiteten erbjuda ett fördelaktigt alternativ till den svenska.

Enligt ovanstående resultat är det omöjligt att svara generellt på frågan vilket som är "bäst" för ett "invandrarbarn" - att bibehålla föräldrarnas kultur och etniska identitet eller att bli "svensk". Många olika faktorer samverkar på ett komplicerat sätt i assimilationsprocessen. Å ena sidan är etnisk identitetsomvandling nödvändig i den svenska kulturmiljön, å den andra kan få barn av andra generationen invandrare bli helt "svenska". Ett barn är i sin positiva etniska identitetsutveckling för det första beroende av sin etniska minoritetsgrupps assimilationsgrad. Skilda kulturgrupper har olika förutsättningar och/eller intresse av att inkorporeras i den svenska kulturen, och deras kultur kan erbjuda mer eller mindre tillfredsställande alternativ i Sverige till den svenska kulturen. Ett barn är också beroende av sina föräldrars assimila-

tionsgrad. Även om assimilationen till den svenska kulturen i sig sannolikt underlättar ett barns liv i Sverige, kan det inte vara önskvärt att barnet växer från föräldrarnas aktuella kultur i den grad, att barnet och föräldrarna blir främmande för varandra. Egentligen är kanske det etniska identitetsbytet primärt föräldragenerationens problem. Kan föräldrarna inte motivera sina barn att ta del av sin kultur samtidigt som föräldrarna själva saknar intresse för och/eller förmåga att förändra sin egen livsstil i riktning mot den omgivande svenska kulturen, uppstår oundvikligen problem. Ett barn är för sin positiva etniska identitetsutveckling dessutom beroende av sina egna livserfarenheter och sin egen förmåga att balansera olika kulturella förväntningar mot varandra. Antagligen väljer barn i regel det etniska identitetsalternativet som under rådande omständigheter ger dem optimal tillfredsställelse.

Vilken assimilationsgrad som är "bäst" för "invandrarbarns" positiva identitetsutveckling kan i vilket fall som helst inte bedömas av svenska myndigheter. Detta bör lämnas till den enskilda minoritetsgruppens, enskilda familjens och enskilda individens avgörande. Huruvida de svenska myndigheterna skall erbjuda reella etniska valmöjligheter - t ex hemspråksundervisning, stöd till minoritetstidningar och föreningar o s v - är en annan fråga.

English summary

The research project reported in this dissertation was initiated in order to examine how children of immigrants to Sweden perceive of themselves, and how their identity develops compared with Swedish children. The object was to study the long-term effects of immigration on children's psychological health and welfare.

The theoretical bases of the research project are presented in the second chapter. The main part of the chapter deals with an attempt at a descriptive analysis of the concept of identity, based on the three principal theories that discuss the problem of identity: symbolic interactionism in social psychology, existential philosophy, and the psychology of personality principally in psychoanalysis. Furthermore, it is established that each of the theories in its own specific way contributes to the comprehension of the complex phenomenon that can be termed the identity of the individual. Identity is not solely discussed on the individual level, but also in social and ethnic terms. Attempts are made to analyse the significance of ethnic origin, change of cultural environment and ethnic identity for the identity of the individual.

The problems subjected to empirical study in the project, are more precisely expressed in the third chapter. The emphasis in the inquiry was placed on the emotional value of identity, and it was presupposed that there was a positive connection between self-esteem and the psychological well-being of children. Above all, the project wanted to find out whether children from varying ethnic groups in Sweden appraise themselves in different ways, and if positive self-esteem in children is in any way related to their self-perceived ethnic group-affiliation. No definite hypotheses were formed.

The scheme for the empirical enquiry is presented in chapter four. In the main, the focus of the study was Finnish (Finnish-speaking), Yugoslavian (Serbo-Croatian speaking) children who were either born in Sweden, or who had lived here for at least ten years. These children's Swedish classmates and classmates from other ethnic minority groups in Sweden served as reference

groups, as did a group of Finnish children in Finland. Three age-groups of Finnish, Yugoslavian and Swedish children, all residing in Malmö or Trelleborg, were selected for the inquiry in 1981; children who were attending their first, fourth or seventh year of compulsory school. These children were followed up over two consecutive years.

The methods applied in the project are described in the fifth chapter. These methods, specially designed for this purpose, were as follows:

- "I think I am" - a self-estimation questionnaire of self-acceptance.
- "List of Adjectives" - "-"
- An interview with the children on how they perceive themselves and how they assume others perceive of them.
- "Ethnic Identity" - a questionnaire on their self-perceived group-affiliation.

The report of the results in the sixth chapter is divided into six parts. The first part analyses some general lines of the development of the identity between the ages of 7 and 16, regardless of the children's ethnic background. Among other things, it is established that children's self-esteem is relatively stable within a period of one to two years, that self-esteem becomes cognitively more differentiated and integrated with age, that the children's views on their relations with intimates and parents in particular play a central part in their total self-evaluation, and that self-esteem in children varies in relation to their age and sex, for instance in that the teenage period is typified by a decline and "slump" in self-esteem and that girls tend to have a more negative attitude towards themselves as they grow older.

In the second part it appears that "immigrant children" (defined as children both of whose parents were born abroad) do not as a group differ from "Swedish children" (defined as children whose parents were born in Sweden) in self-esteem or progress in the Swedish school. There is, however, an indication that there are differences between the various ethnic groups in the children's self-esteem.

Part three reports on the project's chief results, in which self-esteem by Finnish, Yugoslavian and Swedish children is compared. It appears that there are major differences in self-esteem in the three ethnic boy's groups. The Yugoslavian boys had the most positive attitude towards themselves, while the Finnish boys expressed the most negative. It has not been possible to show

statistically significant differences in the self-esteem of the three ethnic girls' groups, but the Yugoslavian girls tend to be more dissatisfied with themselves than the Finnish and Swedish girls. Furthermore, the Finnish boys and the Yugoslavian girls assumed that other people's appraisal of them was less favourable. The Yugoslavian boys in particular expected positive reactions from others. Behavioural observation reveals statistically significant differences in the behaviour of the three ethnic boys' groups towards other people. The Yugoslavian boys were more frequently considered as easy to get to know and outgoing, whereas it was quite the contrary with the Finnish boys, who were most often assessed as reserved and uncommunicative. Regarding the three ethnic girl's groups, no statistically significant differences were observed, but the Yugoslavian girls were more inclined than the Finnish and Swedish girls to be considered taciturn and difficult to get to know. In their self-perceived ethnic identity, the Finnish and Yugoslavian children show totally disparate trends. While the Finnish children, both girls and boys, perceived themselves as "Swedes" more frequently as they grew older, the Yugoslavian children maintained their Yugoslavian identity. Moreover, the Finnish children were more inclined than the Yugoslavians to exchange their native tongue for Swedish, and their own ethnic peer-group for a Swedish one. Analyses of the relationship between self-esteem and the children's self-perceived ethnic group-affiliation gave different results in the Finnish and Yugoslavian groups of children. There would seem to be a correlation between self-esteem and preferred ethnic affiliation; in that Finnish children who preferred to identify themselves as Swedes rather than Finns showed more selfapproval than v.v. However, no such connection between these variables is established in the Yugoslavian group.

Part four analyses the self-esteem and self-perceived ethnic identity in children with one Swedish parent and one Finnish or Yugoslavian parent. It is noted that as a rule these children perceived themselves as "Swedish". However, their self-esteem shows signs of the same pattern as that of children of Finnish and Yugoslavian families. Swedish-Yugoslavian boys' attitudes towards themselves tend to be more positive than those of the Swedish-Finnish boys'.

The self-esteem of Finnish children in Finland is covered in part five. It is clear from the results, that these children's attitudes - both girls and boys - towards themselves were considerably more negative than that of those living in Sweden, and was even statistically significant more negative than that of Finnish immigrant children living in Sweden.

In the final chapter, the findings are discussed. The reliability and validity of the methods are supported partly through the patterns actually discovered and those expected in the development of self-esteem in children aged 7-16 years and partly by the fact that the results arising from the various methods co-vary with each other. The term "immigrant children" is considered to lack explanatory value for the development of children's identity. This rough labelling of children in Sweden as "Swedish children" and "immigrant children" does not imply in any meaningful way mutually exclusive categories. In addition, it renders more difficult a subtler perception of the children's both individual and ethnic character. Children in various ethnic minority groups in Sweden diverge considerably in their attitudes not only towards themselves, but also towards each other and native Swedish children. There is good reason to look first of all for explanations and comprehension of these differences in the culturally determined attitudes to children of the respective ethnic group. Some cultures would seem to generate a more positive self-esteem in children than others do, one reason being the unwritten cultural laws that originate in the ethnic group's historical, social, and political heritage. The parent's immigration to Sweden and the change of cultural environment can consequently in the children of some ethnic groups lead to a more positive, and in others a more negative development in children's self-esteem and psychological well-being than if the parents had remained in their country of origin. Furthermore, attention is called to the fact that the process of "becoming Swedish" or assimilation to the Swedish culture takes place at different rates and with varying intensity in children from various ethnic minorities, and in children from one and the same ethnic group. The relationship between positive self-esteem and self-perceived ethnic group-affiliation appears complicated. However, children are as a rule considered to choose the ethnic identity that affords them optimum satisfaction under the prevailing circumstances.

Litteraturreferenser

- Adam, B.D. (1978) Inferiorization and "self-esteem". Social Psychology, 41, s 47-53.
- Adam, S.B. & Sarason, I.G. (1963) Relation between anxiety in children and their parents. Child Development, 134, s 237-246.
- Adorno, T.W. (1950) The authoritarian personality, New York: Harper & Brothers.
- Alexander, T. (1951) Certain characteristics of the self as related to affection. Child Development, 22, s 285-290.
- Allardt, E. (1975) Att ha, att älska, att vara - Om välfärd i Norden. Lund: Argos Förlag AB.
- Allardt, E. (1979) Implications of the ethnic revival in modern industrialized society. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Allardt, E. & Starck, C. (1981) Språkgränser och samhällsstruktur - Finlands-svenskarna i ett jämförande perspektiv. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Allport, G.W. (1961) Pattern and growth in personality. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Anderson, B. (1967) Strukturalism: från Mauss till Lévi-Strauss. I Asplund (1967) (red.) Sociologiska teorier. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Antonovsky, A. (1956) Toward a refinement of the "marginal man" concept. Social Forces, Oct., s 57-67.
- Arnstberg, K.-O. & Ehn, B. (1980) Etniska minoriteter i Sverige förr och nu. Lund: Liber Läromedel.
- Aronsson, K. (1978) Language concepts and children's classification strategies. Dissertation series. Coden: LUSADG/(SAPS-1027) /1-17/.
- Asp, E. (1967) Faktorer som inverkar på ackulturationens intensitet. Åbo universitets sociologiska avdelnings kompendier, nr 8.
- Asplund, J. (1967) Charles H. Cooley och George Herbert Mead. I Sociologiska teorier. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Austin, P.B. (1968) On being Swedish - Reflections towards a better understanding of the Swedish character. London: Secker and Warburg.
- Baškauskas, L. (1977) Multiple identities: Adjusted Lithuanian refugees in Los Angeles. Urban Anthropology, vol. 6, 2, s 141-154.
- Baumrind, D. (1967) Child care practices anteceding three patterns of pre-school behavior. Genetic Psychological Monographs, 75, s 43-88.
- Behrens, M.L. (1954) Child rearing and the character structure of the mother. Child Development, 25, s 225-238.
- Berg, M. (1984) Helsinkiläisten lukiolaisten minäkuva (Självbilden hos gymnasieelever i Helsingfors), Skriftlig kommunikation. Helsingfors: Socialpsykologiska institutionen.
- Berger, E.M. (1952) The relation between expressed acceptance of self and expressed acceptance of others. Journal of Abnormal and Social Psychology, 47, s 778-782.
- Berger, P. & Luckmann, T. (1966/1979) Kunskapssociologi - Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet. Stockholm: Wahlström & Widstrand (1979). Orig. The social construction of reality. New York: Doubleday & Company (1966).

- Bergin, A.E. (1962) The effect of dissonant persuasive communications upon changes in self-referring attitudes. Journal of Personality, 30, s 423-438.
- Bergman, E. & Swedin, B. (1982) Vittnesmål. Stockholm: Liber.
- Bernstein, B. (1965) A sociolinguistic approach to social learning. I Gould, J. (ed). Penguin survey of social sciences. Harmondsworth: Penguin Books.
- Bernstein, B. (1980) Codes, modalities and the process of cultural reproduction: a model. Pedagogical Bulletin, 7. Lund: Department of Education.
- Berremán, G. (1975) Bazar behavior - Social identity and social interaction in urban India. In De Vos, G. & Romanucci-Ross, L. (eds.) Ethnic identity. Palo Alto: Mayfield Publishing Co.
- Blos, P.B. (1967) The second individuation process of adolescence. The Psycho-analytic Study of the Child, 22, s 162-186.
- Boglund, A. & Lundén, A. & Näsman, E. (1972) Jag; Den Andre. Lund: Studentlitteratur.
- Bonniers konversationslexikon, del 2,3 (1923) Lorents, Y. & Johansson, G. (red.) Stockholm: Bonnier.
- Boszormenyi-Nagy & Framo (eds.) (1965) Intensive family therapy. New York: Harper & Row Publishers.
- Brandt, R.M. (1958) The accuracy of self estimate: A measure of self-concept reality. Genetic Psychology Monographs, 58, s 55-99.
- Bratt-Paulston, C. (1983) Forskning och debatt om tvåspråkighet. En kritisk genomgång av svensk forskning och debatt om tvåspråkighet i invandrarundvisningen i Sverige från ett internationellt perspektiv. Stockholm: Skolverstyrelsen.
- Brenner, C. (1955/1974) Psykoanalysens grunder. Stockholm: Prisma. (1974). Orig. An elementary textbook of psychoanalysis. New York: International Universities Press, Inc. (1955).
- Brigham, J.C. (1971) Ethnic stereotypes. Psychological Bulletin, Vol. 76, 1, s 15-38.
- Brody, E.B. (1963) Color and identity conflict in young boyes: observations of Negro mothers and sons in urban Baltimore. Psychiatry, 26, s 188-201.
- Bronfenbrenner, U. (1960) Freudian theories of identification and their derivatives. Child Development, 31, s 15-40.
- Brownfain, J.J. (1952) Stability of the self-concept as a dimension of personality. Journal of Abnormal and Social Psychology, 47, s 597-606.
- Bruce, P. (1957) A study of the self-concept in sixth grade children. Dissertation Abstracts, 17, 1957.
- Burns, R.B. (1979) The self concept - Theory, measurement, development and behavior. New York: Longman Inc.
- Butler, J.M. & Haigh, G.V. (1954) Changes in the relation between self concept and ideal concepts consequent upon client centered counseling. In Rogers, C.R. & Dymond, R.F. (eds.) Psychotherapy and Personality Change. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Bühler, C. (1962/1968) Värderingar i psykoterapin. Stockholm: Natur och Kultur (1968). Orig. Values in psychotherapy. The Free Press of Glencoe; A Division of the Macmillan Company (1962).
- Camus, A. (1942/1966) Myten om Sisyfos. Stockholm: Aldus/Bonniers (1966) Orig. Le mythe de Sisyphé. Editions Gallimard (1942)
- Camus, A. (1946/1968) Främlingen. Stockholm: Aldus/Bonniers (1968). Orig. L'Etranger. Editions Gallimard (1946).
- Caplin, M.D. (1968) Self-concept level of aspiration and academic achievement. Journal of Negro Education, 37, s 435-439.
- Carlson, B.R. (1958) Parent-child relationship and the self-concept of children. Dissertation Abstracts, 19, 1936.
- Carlsson, R. (1956) Stability and change in the adolescent's selfimage. Child Development, 36, s 659-666.

- Chickering, A.W. (1958) Self concept, ideal self concept and achievement. Dissertation Abstracts, 19, 164.
- Child, I.L. (1943) Italian or American? The second generation in conflict. New Haven: Yale University Press.
- Chodorkoff, B. (1954) Self-perception, perceptual defense, and adjustment. Journal of Abnormal and Social Psychology, 49, s 508-512.
- Chomsky, N. (1968/1969) Människan och språket. Stockholm: Pan/Nordstedts (1969) Orig. Language and mind. Harcourt: Brace & World, Inc. (1968).
- Combs, A. & Snygg, D. (1959) Individual Behavior. Rev.ed. New York: Harper & Row Publishers.
- Combs, A. & Soper, D. (1957) The self, its derivate terms and research. Journal of Individual Psychology, 13, s 124-145.
- Cooley, C.H. (1902) Human nature and the social order. New York: Charles Scribner's Sons. Reprinted by The Free Press of Glencoe, New York, 1956.
- Coopersmith, S. (1967) The antecedants of self-esteem. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
- Crowne, D.P. & Stephens, M.W. (1961) Self-acceptance and self-evaluative behaviour: A critique of methodology. Psychological Bulletin, 58, s 104-121.
- Dager, E.Z. (1977) Social identification, social influence and value transmission. ERIC, ED 146281.
- Davidson, H.H. & Lang, G. (1960) Children's perceptions of their teachers' feeling toward them related to self-perception, school achievement, and behavior. Journal of Experimental Education, 29, s 107-118.
- Davitz, J.R. (1955) Social perception and sociometric choice of children. Journal of Abnormal and Social Psychology, 50, s 173-176.
- Devereux, G. (1975) Ethnic identity: Its logical foundations and its dysfunctions. In De Vos, G. & Romanucci-Ross, L. (eds.) Ethnic identity. Cultural continuities and change. Palo Alto: Mayfield Publishing Company.
- De Vos, G. (1975) Ethnic pluralism: Conflict and accommodation. In De Vos, G. & Romanucci-Ross, L. (eds.) Ethnic Identity. Cultural continuities and change. Palo Alto: Mayfield Publishing Company.
- Dickstein, E. (1972) The development of self-esteem: Theory and measurement. Unpublished doctoral dissertation. The Johns Hopkins University, Department of Psychology.
- Diller, L. (1954) Conscious and unconscious self-attitudes after success and failure. Journal of Personality, 23, s 1-12.
- Dittes, J.E. (1959) Attractiveness of group as a function of self-esteem and acceptance by group. Journal of Abnormal and Social Psychology, 59, s 77-82.
- Djermanović, R. (1964) Jugoslaviens ödesväg. (Orig. Failure of democracy: The lesson of Yugoslavia) Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Dobzhansky, T. (1967) The biology of ultimate concern. New York: New American Library.
- Dreyer, A.S. & Haupt, D. (1966) Self evaluation in young children. Journal of Genetic Psychology, 108, s 185-197.
- Driedger, L. (1976) Ethnic self identity: A comparison of ingroup evaluations. Sociometry, 39, s 131-141.
- Đurovič, L. (ed.) (1983) Lingua in diaspora. Studies in the language of the second generation of Yugoslav immigrant children in Sweden. Slavica Lundensia, 9, Lund: Slaviska institutionen.
- Ehn, B. (1975) Sötebrödet: En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle. Stockholm: Tiden.
- Eidheim, H. (1969) When ethnic identity is a social stigma. In Barth, F. (ed.) Ethnic groups and boundaries. Boston: Little Brown.
- Ekberg, I. (1978) Immigrationens konjunktoreffekter. Samhällsvetenskapliga studier från Växjö. Serie A. Växjö: Högskolan.
- Ekstrand, L.H. (1978) Fakta och fiktion i invandrardebatten. Särtryck och småtryck, nr 249. Malmö: Lärarhögskolan.

- Elder, G.H. (1963) Parental power legitimation and its effect on the adolescent. Sociometry, 26, s 50-65.
- Engel, M. (1959) The stability of the self-concept in adolescence. Journal of abnorm Social Psychology, 58, s 211-215.
- Ericson, U. & Wohlfahrt-Miholić, M. (1965) Jugoslavien. Stockholm: Bonniers förlag.
- Erikson, E.H. (1950/1967) Barnet och samhället. Stockholm: Natur och Kultur. (1967). Orig. Childhood and society. New York: Norton & Company (1950).
- Erikson, E.H. (1968/1969) Ungdomens identitetskriser. Stockholm: Natur och Kultur (1969). Orig. Identity: Youth and crisis. New York: W.W. Norton & Company (1968).
- Eskola, A. (1971) Socialpsykologi. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Fenichel, O. (1946) The psychoanalytic theory of neurosis. London: Routledge & Kegan Paul. Reprinted 1971 by Lowe & Brydone, London.
- Ferrer, J. (1983) Punkares och skinheads socialisering i gäng. Stockholm: Nordstedts förlag, Panoramaserien.
- Festinger, L. (1957) A theory of cognitive dissonance. Stanford California: Stanford University Press.
- Fey, W.F. (1955) Acceptance by others and its relation to acceptance of self and others: A revaluation. Journal of Abnormal and Social Psychology, 50, s 274-276.
- Fisher, S. & Cleveland, S.E. (1968) Body image and personality. Rev.ed. New York: Dover Publications, Inc.
- Fishman, J.A. (1977) Language and ethnicity. In Giles, H. (ed.) Language, ethnicity and intergroup relations. London: Academic Press.
- Fitts, W.H. (1955) The role of the self concept in social perception. Dissertation Abstracts, 15, 463.
- Fitts, W.H. (1965) Manual. Tennessee (Department of mental health) self concept scale, Nashville, Tennessee: Counselor Recordings and Tests.
- Fleming, E. (1979) Acceptance of self and others: A study of student's attitudes toward physically disabled persons. Dissertation Abstracts, 982-983.
- Fors, T. (1978) Den finlandssvenska migrationen. Föredrag vid seminariet om emigrationen till Sverige, i Åbo den 4 maj 1978. Stencil.
- Fraiberg, S.H. (1959/1965) De magiska åren. Stockholm: Aldus/Bonniers (1965). Orig. The magic years. New York. (1959).
- Freud, A. (1936/1969) Jaget och dess försvarsmekanismer. Stockholm: Natur och Kultur (1969). Orig. Das Ich und die Abwehrmechanismen. London: Imago Publishing Co. (1936).
- Freud, S. (1923/1959) The ego and the Id. In Collected Papers, Vol. 14. Orig. Das Ich und Das Es. Gesammelte Werke, London (1926).
- Freud, S. (1926/1936) The problem of anxiety. In Collected Papers, Vol. 14. Orig. Hemmung, Symptom und Angst. Gesammelte Werke, London (1926).
- Fromm, E. (1945/1970) Flykten från friheten. Stockholm: Natur och Kultur (1970). Orig. Escape from freedom. New York: Rinehart (1945).
- Fromm, E. (1956/1966) Kärlekens konst. Stockholm: Natur och Kultur (1966). Orig. The art of loving. New York: Harper & Brothers Publishers (1956).
- Gallup, G.G.Jr., (1977) Self-recognition in primates. American Psychologist, May, s 329-338.
- Gans, H.J. (1979) Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America. Ethnic and Racial Studies, Vol. 2, 1, s 1-20.
- Gardner, R.C. (1973) Ethnic stereotypes: The traditional approach, a new look. Canadian Psychologist, Vol. 14, 2, s 133-148.
- Gecas, V. (1971) Parental behavior and dimensions of adolescent self-evaluation. Sociometry, 34, s 466-482.
- Gergen, K.J. (1971) The concept of self. New York: Holt, Rinehart & Winston.

- Giles, H. & Bourhis, R.Y. & Taylor, D.M. (1977) Toward a theory of language in ethnic group relations. In Giles, H. (ed.) Language, ethnicity and inter-group relations. European Monographs in Social Psychology, 13, London: Academic Press.
- Goffman, E. (1963/1972) Stigma. Stockholm: Tema-serien. Orig. Stigma. Notes on the management of spoiled identity (1963).
- Golovsky, D.I. (1952) The marginal man concept: An analysis and critique. Social Forces, 30, March, s 333-339.
- Gordon, C. (1968) Self-conceptions: Configuration of content. In Gordon & Gergen (eds.) The self in social interaction. New York: Wiley, Inc.
- Gordon, H. & Grosin, L. (1973) Den dubbla identiteten - Judarnas anpassnings-mönster i historisk och psykologisk belysning. Stockholm: CEBE Grafiska.
- Gordon, M. (1964) Assimilation in American life: the role of race, religion and national origin. New York: Oxford University Press.
- Greenwald, H. & Oppenheim, D. (1968) Reported magnitude of self-mis-identification among Negro children - artifact? Journal of Personality and Social Psychology, 8, s 1-49.
- Grierson, K.M. (1961) A study of the self concepts of a group of adolescents students and the relationship between these self concepts and behavioral ratings. Dissertation Abstracts, 21, s 2588-2589.
- Gustafsson, B. (1975) Att arbeta med självuppfattning - Vetenskapsteoretiska förutsättningar, problemtori och forskningsmodell. Rapport nr 64/1975. Göteborg: Pedagogiska institutionen.
- Gustafsson, B. & Stigebrandt, E. (1973) Funderingar kring begreppet självuppfattning. Uppsats nr 16. Göteborg: Pedagogiska institutionen.
- Gustafsson, I. (1970) Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi. Forskningsrapport från arbetsgruppen för invandrar- och minoritetsforskning vid Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet.
- Hall, C.S. & Lindzey, G. (1957) Theories of personality. New York: Wiley, Inc.
- Hannerz, U. (1981) Sverige som invandrarland - några antropologiska frågeställningar. I Hamberg, E. & Hammar, T. (red.) Invandringen och framtiden. Stockholm: Liber.
- Hansegård, N.-E. (1968) Tvåspråkighet eller halvspråkighet. Stockholm: Bonniers.
- Hansell, S. (1979) Ego Development and social network structure. ERIC, ED 174719.
- Hartman, H. (1950) Comments on the psychoanalytic theory of the ego. The Psychoanalytic Study of the Child, 5, s 74-96.
- Harvey, O.J. & Kelley, H.H. & Shapiro, M.M. (1957) Reactions to unfavorable evaluations of the self made by other persons. Journal of Personality, 25 s 398-411.
- Hechter, M. (1976) Ethnicity and industrialization: On the proliferation of the cultural division of labour. Ethnicity, 3, s 214-224.
- Hechter, M. (1978) Group formation and the cultural division of labour. American Journal of Sociology, 84, s 293-318.
- Heider, F. (1946) Attitudes and cognitive organization. Journal of Psychology, 21, s 107-112.
- Heiss, J. & Owens, S. (1972) Self-evaluation of blacks and whites. American Journal of Sociology, 78, s 360.
- Helper, M.M. (1958) Parental evaluations of children and children's self-evaluations. Journal of Abnormal and Social Psychology, 56, s 190-194.
- Hesse, H. (1955/1971) Stäppvargen. Stockholm: Forum (1971). Orig. Der Steppenwolf (1955).
- Hessle, S. (1975) Självidentitet och varseblivning. BIG 20. Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- Heyman, A.-G. (1976) Invandrarbarn. Stockholm: Extryck.

- Hillson, J.S. & Worchel, P. (1957) Self concept and defensive behavior in the maladjusted. Journal of Consulting Psychology, 21, s 83-88.
- Hoffer, W. (1950) Development of the body-ego. The Psychoanalytic Study of the Child, 5, s 18-23.
- Horrocks, J.E. & Jackson, D.W. (1972) Self and role: A theory of self-process and role behavior. Boston: Houghton Mifflin.
- Humble, K. & Settergren-Carlsson, G. (1974) Unga lagöverträdare - Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder. I SOU 1974:31. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Hämäläinen, P.K. (1968) Nationalitetskampen och språkstriden i Finland 1917-1939. (Orig. Nationality strife in Finland 1917-1939). Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Invandrarna i svenskarnas ögon (1982) Delrapport från diskrimineringsutredningen, Ds A 1982:6. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Isaacs, H.R. (1974) Basic group identity: The idols of the tribe. Ethnicity, Vol. 1, 1, s 15-41.
- Isajiw, W.W. (1974) Definitions of ethnicity. Ethnicity, Vol I, 2, s 111-124.
- Israel, J. (1972) Om konsten att lyfta sig själv i håret och behålla barnet i badvattnet. Stockholm: Rabén & Sjögren. Orig. Postulates and construction in the social sciences.
- Jalava, A. (1980) Asfaltblomman. Stockholm: Askild & Kärnekull.
- James, W. (1890) Principles of psychology. New York: Holt.
- Janis, I.L. (1955) Anxiety indices related to susceptibility to persuasion. Journal of Abnormal and Social Psychology, 51, s 663-667.
- Jervis, F.M. (1959) The meaning of a positive self-concept. Journal of Clinical Psychology, 15, s 370-373.
- Joffe, W.G. & Sandler, J. (1965) Notes on pain, depression, and individuation. The Psychoanalytic Study of the Child, 20, s 394-424.
- Jutikkala, E. & Pirinen, K. (1962/1973) Finlands historia. (Orig. A history of Finland, 1962) Stockholm: Natur och Kultur.
- Kafka, E. (1971) On the development of the experience of mental self, the bodily self, and self-consciousness. The Psychoanalytic Study of the Child, 26, s 217-240.
- Katz, I.S. (1958) A study of the stability of the self-concept and its relationship to sociometric status and sociometric perception. Dissertation Abstracts, 19, s 877.
- Katz, P. & Zigler, E. (1967) Self-image disparity: A developmental approach. Journal of Personality and Social Psychology, 5, s 186-195.
- Katzenelson, B. (1969) Angstteorier. Copenhagen: Munksgaard.
- Kelly, G.A. (1955) The psychology of personal constructs. Vol. I, Methuen.
- Kelly, E.L. (1955) Consistency of the adult personality. American Psychologist, 10, s 659-681.
- Kierkegaard, S. (1843/1964) Antingen eller. Stockholm: Wahlström & Widstrand. (1964) Orig. Enten-eller. Copenhagen (1943).
- Kierkegaard, S. (1844/1957) Begreppet angst. Stockholm: Wahlström & Widstrand. (1957) Orig. Begrepet Angst. Copenhagen (1944).
- Kinch, J.W. (1963) A formalized theory of the self-concept. The American Journal of Sociology, 68, s 481-486.
- Kipnis, D.M. (1961) Changes in self concepts in relation to perceptions of others. Journal of Personality, 29, s 449-465.
- Klausen, A.M. (1972/1975) Kultur - variation och sammanhang. Stockholm: PAN/Nordstedt. (Orig. Kultur - variasjon och sammenheng (1972) Oslo.)
- Kleiner, R.J. & Parker, S. (1965) Goal striving and psychosomatic symptoms in a migrant and non-migrant population. In Kantor, M.B. Mobility and Mental Health. Springfield, Illinois: C.C. Thomas.
- Kohn, A.R. (1961) Self-evaluation as related to evaluations by parents and peers at pre-adolescence and adolescence. Dissertation Abstracts, 22, s 1716-1717.

- von Kreitor, N.-K. (1981) Identitet och samhälle. Lund: Sociologiska institutionen. Masters-uppsats. Stencil.
- Kuusela, J. (1973) Finnar i Sverige. En studie av assimilation och anpassning. Stockholm: Sociologiska institutionen. C-uppsats. Stencil.
- Laing, R.D. (1960/1968) Det kluvna jaget. Stockholm: Aldus/Bonniers (1968). Orig. The divided self. Tavistock Publications (1960).
- Laing, R.D. (1961/1970) Själv och andra. Stockholm: Aldus/Bonniers (1970). Orig. Self and others. (1961).
- Laing, R.D. (1967/1969) Upplevelse - beteende. Stockholm: Pan/Nordstedt (1969). Orig. The politics of experience (1967).
- Laing, R.D. (1970/1971) Knutar. Stockholm: Aldus/Bonniers (1971). Orig. Knots. The R.D. Laing Trust (1970).
- Landén, R. (1971) Inställningen till zigenare vid en större affärgata i Stockholm. I Trankell, A. (red.) Fem IMFO-studier. Stockholm: IMFO-gruppen. Rapport 3.
- Lange, A. & Westin, C. (1981) Etnisk diskriminering och social identitet. Stockholm: Liber.
- Larsson, B. (1977) Statistisk dataanalys. Kompendier från Pedagogisk-Psykologiska institutionen, nr 21. Malmö: Lärarhögskolan.
- Leach, E. (1969) Claude Lévi-Strauss. I Claude Lévi-Strauss och strukturalismen. Zenitserien 2. Tidskriften Zenit i samarbete med Cavefors bokförlag.
- Lefley, H.P. (1974) Social and familial correlates of self-esteem among American Indian children. Child Development, 45, s 829-833.
- Leiniö, T.-L. (1979) Finländska invandrares hälsotillstånd och nyttjande av sjukvården. Nordisk medicin, 2.
- Leonard, R.L. (1975) Self concept and attraction for similar and dissimilar others. Journal of Personal and Social Psychology, 31, s 926-929.
- Lerner, R. & Buehrig, C. (1975) The development of racial attitudes in young black and white children. Journal of Genetic Psychology, 127, 45.
- Levnadsförhållanden 1975. (1977) Invandrarnas levnadsförhållanden. Rapport nr 9. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Levnadsförhållanden (1981) Data om invandrare. Rapport nr 26. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Lewin, K. (1941) Self-hatred among Jews. Contemporary Jewish Record, IV, s 219-232.
- Liebkind, K. (1976) Etniska minoriteters identitetskris i assimilationsprocessen - En konstruktionsteoretisk modell. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, nr 2, Helsinki.
- Liebkind, K. (1979) The social psychology of minority identity - A case study of intergroup identification. Theoretical refinement and methodological experimentation. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, Nr 2, Helsinki.
- Liljegren, T. (1981) Elever, med annat hemspråk än svenska, som gick ut grundskolan 1979. Delrapport 1; delrapport 2; delrapport 3; Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Lindgren, G. (1975) Pubertet och psykosocial status. Rapport 1975:04. Stockholm: Pedagogiska institutionen vid Lärarhögskolan.
- Litting, L.W. & Williams, C.E. (1978) Need for affiliation, self-esteem and social distance of black Americans. Motivation and Emotion 2, s 369-374.
- Louden, D.M. (1977) Conflict and change among West Indian parents and adolescents in Britain. Educational Research, 20, s 44-53.
- Ludwig, D.J. & Maehr, M.L. (1967) Changes in self-concept and stated behavioral preferences. Child Development, 38, s 453-467.
- Löfgren, H. & Ouvinen-Birgerstam, P. (1980) Försök med en tvåspråkig modell för undervisning av invandrabarn. Pedagogiska rapporter, 22. Lund: Pedagogiska institutionen.
- Löwander, B. (1978) Invandrare i mediasamhälle. Jugoslaviska invandrare och mass-media. Stockholm: Swedish Broadcasting Corporation, Audience and Programme Research Department, Nr. 77 50 44.

- Maccoby, E.E. & Jacklin, C.N. (1974) The psychology of sex differences. Stanford, California: Stanford University Press.
- Mackie, M. (1973) Arriving at "truth" by definition. The case of stereotype inaccuracy. Social Problems, vol. 20, 2, s 431-446.
- Maddi, S.R. (1972) Personality theories. Rev. ed. Homewood & Georgetown.
- Mahler, M.S. (1968) On human symbiosis and the vicissitudes of individualism. Vol 1. Infantile Psychosis. New York: International University Press.
- Mahler, M.S. & Pine, F. & Bergman, A. (1975) The psychological birth of the human infant. New York: Basic Books. Inc.
- Majava, A. (1977) External migration of the Finns in the 1970's. Reprint from Yearbook of Population Research in Finland XV. Helsingfors: Ministry of Labour.
- Malzberg, B. (1969) Are immigrants psychologically disturbed? In Plog, Stanley, C. & Edgerton, R.B. (eds.) Changing perspectives in mental illness. Los Angeles: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Manis, M. (1955) Social interaction and the self concept. Journal of Abnormal and Social Psychology, 51, s 362-370.
- Mannarino, A.P. (1978) Friendship patterns and self-concept development in preadolescent males. Journal of Genetic Psychology, 133, s 105-110.
- Marcia, J.E. (1966) Development and validation of ego-identity status. Journal of Personality and Social Psychology, 3, s 551-558.
- Marx, K. (1932/1965) Ur de ekonomisk-historiska manuskripten. I Människans frigörelse. Liedman, S.-E. (red.). Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Maslow, A.H. (1954) Motivation and Personality. New York: Harper.
- Maslow, A.H. (1962) Toward a psychology of being. New York: Van Nordstrand.
- Maslow, A.H. (1967) Neurosis and failure of personal growth, Humanitus, 3, s 153-170.
- May, R. (1962/1972) Kärlek och vilja. Stockholm: Aldus/Bonniers (1972). Orig. Love and will. New York: W.W. Norton & Company, Inc. (1969).
- McCandless, B.R. & Bilous, C.B. & Bennett, H.L. (1961) Peer popularity and dependence on adults in preschool age socialization. Child Development, 32, s 511-518.
- McCandless, B.R. (1970) Adolescents - behavior and development. Hinsdale: The Dryden Press Inc.
- McKay, J. & Lewins, F. (1978) Ethnicity and the ethnic group: a conceptual analysis and reformulation. In Ethnic and Racial Studies, vol 1, 4, s 412-427.
- McNelly, F.M. (1972) Development of the self-concept in childhood. ERIC, ED086318, Washington: D.C. Government Printing Office.
- Mead, G.H. (1934/1976) Medvetandet, jaget och samhället. Lund: Argos förlag. (1976). Orig. Mind, self and society. Chicago: University of Chicago Press (1934).
- Medinnus, G.R. & Curtis, E.J. (1963) The relation between maternal self-acceptance and child acceptance. Journal of Consulting Psychology, 27, s 542-544.
- Mellor, D. & Firth, L. (1983) The relationship between Swedish and immigrant adolescents - An analysis of attitudes and understanding of attitudes. Stockholm: Utbildningsdepartementet (Ds U 1983:4).
- Meriluoto, A. (1977) Kotimaa kuin mies, Helsinki.
- Mitchell, G.D. (ed.) (1970) A dictionary of sociology. London: Routledge & Kegan Paul.
- Miyamoto, S.F. & Dornbusch, S. (1956) A test of the symbolic interactionist hypothesis of self-conception. American Journal of Sociology, 66, s 399-403.
- Morris, R.P. (1974) Self-concept and ethnic group mixture among Hispanic students in elementary schools. (Doctoral dissertation, Columbia University) Dissertation Abstracts International, 1975, 35, 5087B.

- Mulford, H.A. & Salisbury, W. (1964) Self conceptions in a general population. The Sociological Quarterly, 5, s 35-46.
- Murphy, G. (1947) Personality. New York: Harper.
- Nagi, Z.S. & Haavio-Mannila, E. (1980) Migration, health status and utilization of Health Services. I Sociology of Health and Illness, 2, s 174-193.
- Newcomb, T.M. (1953) An approach to the study of communicative acts. Psychological Review, 60, s 393-404.
- Newcomb, T.M. (1965) Interpersonal constancies: psychological and sociological approaches. In Klineberg, O. & Christie, R. (eds.) Perspectives in social psychology. New York: Holt.
- Nilsson, G. (1971) Invandrare från Jugoslavien. Stockholm: Tiden.
- Nordisk familjebok, del 26 (1917) Westrin, Th. (red.). Stockholm: Nordisk familjeboksförlags aktiebolag.
- Northway, M.L. & Detweiler, J. (1956) Children's perception of friends and nonfriends. Sociometry, 18, s 271-275.
- Offer, D. & Howard, K.I. (1972) An empirical analysis of the Offer self-image questionnaire for adolescents. Archives of General Psychiatry, 27, s 529-537.
- Oksaar, E. (1979) Människan och tvåspråkigheten. I Tvåspråkighet. Stockholm: Akademilitteratur.
- Olkiewicz, E. (1975) Invandrars anpassningsstrategier. Stockholm: Pedagogisinstitutionen. Stencil.
- Omwake, K.T. (1954) The relation between acceptance of self and acceptance of others shown by three personality inventories. Journal of Consulting Psychology, 18, s 443-446.
- Ouvinen-Birgerstam, P. (1977) Finska invandrarfamiljer i Malmö. Intervjuer med finska mödrar om deras förhållanden i Sverige och upplevelser av att vara invandrare. Pedagogiska rapporter, nr 10. Lund: Pedagogiska institutionen.
- Ouvinen-Birgerstam, P., Wigforss, E. (1978) A critical study of Toukoma's investigation of the bilingual development of Finnish immigrant children. Pedagogical Bulletin, 6/78. Lund: Department of Education.
- Ouvinen-Birgerstam, P. (1984) Jag tycker jag är - En metod för studier av barns och ungdomars självuppfattning. Manual. Stockholm: Psykologiförlaget.
- Overstreet, P.L. (1959) Factors associated with the quality of self-evaluations. Dissertation Abstracts, 20, s 761-762.
- Parens, H. (1971) A contribution of separation-individuation to the development of psychic structure. In McDevitt, J.B. & Settlege, C.F. (ed.) Separation-individuation. New York: International University Press.
- Parling, N. (1966) Av mjölk och honung. Stockholm: Federativs förlag.
- Parming, T. (1977) The nature of ethnic identity. Ph.D. thesis. Ann Arbor, Michigan: Yale University.
- Pettigrew, T.F. (1978) Placing Adam's argument in a broader perspective: comment on the Adam paper. Social Psychology, 41, s 58-61.
- Phillips, E.L. (1951) Attitudes toward self and others. Journal of Consulting Psychology, 15, s 79-81.
- Piaget, J. (1954) The problem of consciousness in child psychology: Developmental changes in awareness. I Abrahamsson, H.A. (ed.) Problems of consciousness. New York.
- Piaget, J. (1964/1968) Barnets själsliga utveckling. Lund: Gleerups (1968) Orig. Six études de psychologie. Paris: Les éditions Gonthier (1964).
- Piaget, J. & Inhelder, B. (1966/1969) The psychology of the child. London: Routledge & Kegan Paul (1969). Orig. La psychologie de l'enfant. Paris: Presses Universitaires de France (1966).
- Piers, E.V. & Harris, D.B. (1964) Age and other correlates of self-concept in children. I Journal of Educational Psychology, 55, s 91-95.

- Piers, E. & Harris, D. (1969) Manual for the Piers-Harris children's self concept scale. Nashville, Tennessee: Counselor Recordings and Tests.
- Piers, E.V. (1977) The Piers-Harris children's self concept scale. Research Monograph 1. Nashville, Tennessee: Counselor Recordings and Tests.
- Pine, F. (1971) On the separation process: Universal trends and individual differences. In McDevitt, J.B. & Settlage, C.F. (ed.) Separation-individuation. New York: International University Press.
- Påvall, K. (1976) Jugoslavien. Stockholm: Brevskolan.
- Quarantelli, E.L. & Cooper, J. (1966) Self-conceptions and others: A further test of Meadian hypotheses. Sociological Quarterly, 7, s 281-297.
- Raimy, V.C. (1948) Self reference in counseling interviews. Journal of consulting Psychology, 12, s 153-163.
- Rauste, M.-L. (1974) Nuorison ihmisen ja maailmankuva II (Ungdomars människo- och världsuppfattning) Turun yliopiston psykologian laitoksen tutkimuksia, nr 14, Turku.
- Reeder, T.A. (1955) A study of some relationships between level of self-concept, academic achievement and classroom adjustment. Dissertation Abstracts, 15, 2472.
- Reinans, S. (1979) Den utomnordiska invandringen 1977. (EIFO), Rapport nr 8. Stockholm: Expertgruppen för invandringsforskning. Arbetsmarknadsdepartementet.
- Reinans, S. (1981) Om den andra generationen. Ingår i Hamber, E. & Hammar, T. (red.) Invandringen och framtiden. Stockholm: LiberFörlag.
- Richmond, B.D. & White, W.F. (1971) Sociometric predictors of the self-concept among fifth and sixth grade children. Journal of Educational Research, 64, s 425-429.
- Rinder, I. (1958) Polarities in Jewish identification: the personality of idiological extremity. In Sklare, M. (ed.) The Jews: Social patterns of an American group. Glencoe I.
- Rogers, C.R. (1951) Client-centered therapy. Boston: Houghton Mifflin.
- Rohner, C.E. & Rohner, P.R. (1980) Perceived parental acceptance-rejection and children's reported behavioral dispositions. Journal of Cross-cultural Psychology, Vol. 11, 2, s 213-231.
- Rose, A. (1962) Human behavior and social processes. Boston: Houghton Mifflin.
- Rosenberg, M. (1965) Society and the adolescents self-image. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1973) Which significant others? American Behavioural Scientist, 16, s 829-860.
- Rycroft, C. (1968) A critical dictionary of psychoanalysis. London: Nelson.
- Rönholm, R. (1982) Suomalainen siirtolaisoppilas oman ja ruotsalaisen kulttuurin vuorovaikutuksessa. Kasvatustieteen lisensiaattityö. Turun yliopisto.
- Salamone, F.A. & Swanson, C.H. (1979) Identity and ethnicity: ethnic groups and interactions in a multiethnic society. Ethnic Groups, Vol. 2, s 167-183.
- Samuels, S.C. (1977) Enhancing self-concept in early childhood. New York: Human Sciences Press.
- Sandberg, N.C. (1974) Ethnic identity and assimilation: The Polish-American community. Case study of Metropolitan Los Angeles. Praeger Publishers, New York.
- Sandlund, T. (1976) Social classes, ethnic groups and capitalist development - an outline of a theory. Åbo: Svenska Litteratursällskapets Nämnd för Samhällsforskning, Research Reports no 24.
- Sarbin, T.R. (1952) A preface to a psychological analysis of the self. Psychological Review, 59, s 11-22.
- Sarnoff, I. (1951) Identification with aggressor: Some personality correlates of antisemitism among Jews. Journal of Personality, 20, s 199-218.

- SCBs Välfärdsbulletinen, nr 3 (1984) Inte ens i Norden leder Sverige själv-mordsstatistiken. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Scherer, K.R. & Giles, H. (eds.) (1979) Social markers in speech. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schermerhorn, R.A. (1974) Ethnicity in the perspective of the sociology of knowledge. Ethnicity, Vol. 1, 1, s 1-14.
- Schilder, P. (1950) The image and appearance of the human body. New York: International University Press, Inc.
- Schonfeld, W. (1963) Body image in adolescents. Pediatrics, 31, s 845-854.
- Schwarz, D. (1966) Svenska minoriteter. Stockholm: Aldus.
- Sears, R.R. (1970) Relation of early socialization experiences to self-concepts and gender role in middle childhood. Child development, 41, s 267-289.
- Secord, P. & Backman, C. (1964) Social psychology. London: McGraw-Hill.
- Secord, P. & Jourard, S.M. (1953) The appraisal of body-cathexis: Body-cathexis and the self. Journal of Consulting Psychology, 17, s 343-347.
- Sheerer, E. (1949) An analysis of the relationship between acceptance of and respect for the self and acceptance of and respect for others in ten counseling cases. Journal of Consulting Psychology, 13, s 169-175.
- Sherif, M. & Cantril, H. (1947) The psychology of ego-involvements. New York: Wiley.
- Sherwood, J.J. (1965) Self identity and referent others. Sociometry, 28, s 66-81.
- Shibutani, T. & Kwan, K.M. (1965) Ethnic stratification: a comparative approach. New York: Mcmillan.
- Siegel, O. (1982) Personality development in adolescence. In Wolman, B. (ed.) Handbook of Developmental Psychology. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Simmons, R.G. & Rosenberg, F. & Rosenberg, M. (1973) Disturbance in the self-image at adolescence. American Sociological Review, 38, s 553-563.
- Simmons, R.G. & Rosenberg, F. (1975) Sex, sex roles and self-image. Journal of Youth and Adolescence, 4, s 225-258.
- Simmons, R.G. (1978) Blacks and high self-esteem: a puzzle. Social Psychology, 41, s 54-57.
- Simon, W.E. & Bernstein, E. (1971) The relationship between self-esteem and perceived reciprocal liking. Journal of Psychology, 79, s 197-201.
- Sjöstrand, C. (1974) Grundskskolemiljö och tonårselevers självvärdering. Lic. avhandlingar från Pedagogiska institutionen, Göteborg.
- Skjervheim, H. (1971) Deltagare och åskådare. Verdandi-debatt. Prisma.
- Skutnabb-Kangas, T. (1976) Halvspråkighet - Ett medel att få invandrarnas barn till löpande bandet. I Invandrare och minoriteter, nr 3/4 -76.
- Sløk, J. (1964/1965) Existentialism. Stockholm: Aldus/Bonniers (1965). Orig. Existentialisme. Copenhagen (1964).
- Smith, P.A. (1960) A factor analytic study of the self-concept. Journal of Consulting Psychology, 24, s 191-192.
- SM U 1980:27 Invandrarungdomen och gymnasieskolan - En studie över elever med annat hemspråk än svenska läsåret 1978/79. Sveriges officiella statistik. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Solley, C.M. & Stagner, F. (1956) Effects of magnitude of temporal barriers, type of goal and perception of self. Journal of Experimental Psychology, 51, s 62-70.
- Sonnevi, G. (1975) Det omöjliga. Stockholm: Bonniers.
- SOU 1974:69 (1974) Invandrarutredningen 3. Invandrarna och minoriteterna. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1983:29 Invandrapolitiken - Delbetänkande från invandrapolitiska kommittén. Statens offentliga utredningar 1983:29, Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Spitz, R.A. (1965) The first year of life. In collaboration with W. Godfrey Cobliner. New York.

- Stangvik, G. (1979) Self-concept and school segregation. Göteborg: Studies in Educational Sciences, 28.
- Star, S.A. (1950) The screening of psychoneurotics in the army. In Stouffer et al. (eds.) Measurement and prediction. Princeton: Princeton University Press, s 486-547.
- Statistisk årsbok 1984 Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Stockholm: Liber.
- Stevenson, H. & Stewart, E. (1968) A developmental study of race awareness in young children. Child Development, 29, s 399-411.
- Stock, D. (1949) An investigation into the interrelations between the self concept and feeling directed towards other persons and groups. Journal of Consulting Psychology, 13, s 176-180.
- Stonequist, E.V. (1937) The marginal man. New York: Charles Scribner's Sons.
- Strong, D.J. & Feder, D.D. (1961) Measurement of the self concept: A critique of the literature. Journal of Counseling Psychology, 8, s 170-178.
- Suikkila, J. (1974) Finner i Sverige: en studie av social identitet. Stockholm: Sociologiska institutionen. C-uppsats. Stencil.
- Suikkila, J. (1977) Normer och normkonflikter bland finska immigrantungdomar och svenska ungdomar. Rapport nr 40. Stockholm: Kriminalvetenskapliga institutionen.
- Suinn, R.M. (1960) The relationship between self-acceptance and acceptance of others. Dissertation Abstracts, 20, 3846-3847.
- SÖ 1981:17. Elever med annat hemspråk än svenska som gick ut grundskolan 1979. Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Tabachnick, N. (1965) Three psychoanalytic views of identity. International Journal of Psychoanalysis, 46, s 467-473.
- Taft, R. & Johnston, R. (1968) The assimilation of adolescent polish immigrants and parent-child interaction. Merrill-Palmer Quarterly, 13-14, s 111-120.
- Tajfel, H. (1978) The social psychology of minorities. London: Minority Rights Group.
- Tajfel, H. & Turner, J. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. I Austin, W.G. & Worchel, S. (eds.) The social psychology of intergroup relations. Monterey: Brooks/Cole Publ.
- Takac, M. (1978) Skolelevers attityder till utlänningar och svenskar. Göteborg: Göteborgs skolförvaltning. Rapport från invandrarprojektet.
- Tanger, H. (1974) The self-concept as a measure of parent-child relationships among users and nonusers of marihuana. Dissertation Abstracts International, 32.
- Teske, R. & Nelson, B. (1974) Acculturation and assimilation: a clarification. American Ethnologist, 1, s 851-868.
- Trankell, A. (1973) Kvarteret Flisan. Om en kris och dess övervinnande i ett svenskt förortssamhälle. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Trankell, A. (1974) Svenskarnas fördomar mot invandrare. Invandrarutredningen, SÖU 1974:70 App. 4. Stockholm.
- Trender och prognoser (1977): Befolkning, utbildning och arbetsmarknad. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- U 1982: 17 Grundskolan och gymnasieskolan 1981/82. Elever med annat hemspråk än svenska hösten 1981. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Vehvilä, S., Castrén, M.J. (1967) Suomen historia. Helsingfors: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Videbeck, R. (1960) Self-conception and the reaction of others. Sociometry, 22, s 351-359.
- Walster, E. (1965) The effect of self-esteem on romantic liking. Journal of Experimental Social Psychology, 1, s 184-197.
- Ward, S. & Braun, J. (1972) Self-esteem and racial preference in black children. American Journal of Orthopsychiatry, 42, s 644-652.

- Weinreich, P. (1979) Cross-ethnic identification and self-rejection in a black adolescent. In Verma, G.K. & Bagley, C. (eds.) Race, education and identity. London: Macmillan.
- Westin, C. (1973) Existens och identitet - Invandrades problem belysta av invandrare i svårigheter. Stockholm: IMFO-gruppen. Pedagogiska institutionen.
- Westin-Lindgren, G. (1979) Physical and mental development in Swedish urban schoolchildren, Studies in Education and Psychology 5, Stockholm: Institute of Education, Department of Educational Research.
- WHO (1982) Changing patterns in suicide behaviour. EURO Reports and Studies, 74. Copenhagen: World Health Organization.
- Widgren, J. (1976) Aktuella trender i europeisk migrationspolitik. I Invandrar- och minoriteter. Nr. 3/4.
- Widgren, J. (1980) Svensk invandrapolitik. (Andra rev. uppl. 1982). Lund: Liber.
- Winnicott, D.W. (1960) Ego distortion in terms of true and false self. In The maturational processes and the facilitating environment (1965). London: Hogarth Press and the Institute of Psychoanalysis.
- Wolf, H. & Walterson, F. & Frenne, G. & Tommila, H.G. (1971) Jugoslavien mellan öst och väst. Stockholm: LTs förlag.
- Wylie, R. (1974) The self concept, Vol 1. A review of methodological considerations and measuring instruments (rev. edn). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Ylitalo, H. (1972) Finnjäväl. Stockholm: Gidlunds. (Orig. Saatanan suomalainen, 1972).
- Ylitalo, H. (1973) Svenskarnas land. Stockholm: Gidlunds. (Orig. Ruotsalaisten maa, 1973.)
- Zavalloni, M. (1973) Social identity: perspectives and prospects. Social Science Information, 12, s 65-91.
- Zelen, S.L. (1954) The relationship of peer acceptance, acceptance of others, and self acceptance. Iowa Academy of Science, 61, s 446-449.
- Zurcher, L.A. (1977) The mutable self. A self concept for social change. California, Beverly Hills: Sage Publications, Inc.
- Zwingmann, C. (1973) Nostalgic behavior - A study of foreign workers in West-Germany. In Zwingmann, C. & Pfister-Ammende, M. (eds.). Uprooting and after, New York.
- Ålund, A. (1978 a) Ekot från gårdagen - De jugoslaviska invandrarnas bakgrund och dess betydelse för deras nuvarande erfarenheter. Rapport 1978:43. Umeå: Sociologiska institutionen.
- Ålund, A. (1978 b) Migration och sociala förändringsprocesser. Om samtida jugoslaviska arbetsemigranter. Rapport 1978:44. Umeå: Sociologiska institutionen.

FAKTORANALYS av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 7 (13-14 åringar) (n=672)

Faktor I. "FÖRÄLDRARELATIONER" står för 39% av variansen (egenvärde 11,41)

-Jag känner mig älskad hemma.	(,69)
-I min familj har vi ofta skojigt tillsammans.	(,65)
-Hemma bryr sig ingen om mig.	(-,61)
-I min familj bråkar vi mycket.	(-,61)
-Jag kan tala med mina föräldrar om allt.	(,59)
-Jag vill helst vara hemifrån så mycket som möjligt.	(-,59)
-Jag är inte särskilt stolt över mina föräldrar.	(-,58)
-Jag har en familj som alltid skulle hjälpa mig.	(,57)
-Mina föräldrar har för litet tid för mig.	(-,56)
-Mina föräldrar litar på mig.	(,53)
-Mina föräldrar är besvikna på mig.	(-,51)
-För det mesta är mina föräldrar nöjda med mig.	(,51)
-Mina föräldrar kräver för mycket av mig.	(-,46)
-Jag är en lycklig person.	(,47)

Faktor II. "KAMRATRELATIONER" står för 11,3% av variansen (egenvärde 3,32)

-Jag känner mig ofta ensam.	(-,58)
-Jag har många vänner.	(,56)
-Jag känner mig ofta ledsen.	(-,52)
-Jag har ingen riktigt god vän.	(-,51)
-Jag är ofta spänd och nervös.	(-,48)
-Jag känner mig olik alla andra.	(-,43)
-Jag känner mig blyg och tyst.	(-,42)
-Mina kamrater driver med mig.	(-,41)

Faktor III. "FYSISKA KARAKTERISTIKA" står för 8,3% av variansen (egenvärde 2,42)

-Jag känner mig ganska ful.	(-,64)
-Jag tycker inte om min kropp.	(-,63)
-Jag gillar mitt utseende.	(,61)
-Jag skulle vilja ändra en hel del på min kropp.	(-,57)
-Jag har ett trevligt ansikte.	(,49)
-För det mesta är jag nöjd med mig själv.	(,39)
-Jag är inte för fet eller för mager.	(,38)
-Jag är ganska klumpig.	(-,31)

Faktor IV. "PRESTATIONER OCH FÄRDIGHETER" står för 6% av variansen (,1,75)

-Jag är duktig i skolan.	(,60)
-Jag glömmar lätt vad jag har lärt mig.	(-,60)
-Jag har lätt att lära mig.	(,54)
-Jag är dålig i matematik.	(-,54)
-Jag har svårt att sitta still och koncentrera mig.	(-,43)
-Jag får nog inget bra yrke som vuxen.	(-,39)
-Jag är dum i det mesta.	(-,35)

Faktor V. "SPRAKFÄRDIGHETER" står för 5,3% av variansen (egenvärde 1,56)

-Jag är bra i läsning och skrivning.	(,73)
-Jag är bra i svenska.	(,61)

Faktor VI. "SOCIALT BETEENDE" står för 4,2% av variansen (egenvärde 1,24)

-Jag är lugn och sansad.	(,52)
-Lärarna tycker inte särskilt bra om mig.	(-,46)
-Mina lärare är hyggliga mot mig.	(,45)
-Jag har lätt att komma överens med andra.	(,33)
-Jag ställer sällan till bråk.	(,33)
-Jag är ofta taskig mot andra.	(-,30)

Bilaga 2

FAKTORANALYS av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 4 (10-11 åringar) (n= 507)

Faktor I. "RELATIONER TILL ANDRA" står för 33,3% av variansen (egenvärde 10,10)

-Jag känner mig ofta ledsen.	(-,62)	-Jag är ofta taskig mot andra.	(-,41)
-Jag känner mig olik alla andra.	(-,52)	-Jag har svårt att finna ord	(-,40)
-Jag är ofta spänd och nervös.	(-,49)	när jag talar	
-Jag känner mig ofta ensam.	(-,45)	-Jag har många vänner.	(,38)
-Jag ger lätt upp.	(-,44)	-Jag är dum i det mesta.	(-,36)
-Mina kamrater driver med mig.	(-,43)	-Jag känner mig ofta sjuk.	(-,35)
-Jag har ingen riktigt god vän.	(-,43)	-Mina föräldrar kräver för	(-,33)
-Jag är ofta sur och irriterad.	(-,42)	mycket av mig.	

Faktor II. "FYSISKA KARAKTERISTIKA A" står för 8,2% av variansen (egenv. 2,46)

-Jag gillar mitt utseende.	(,63)	-Jag tycker inte om min kropp.	(-,53)
-Jag känner mig ganska ful.	(-,62)	-Jag tycker inte om mitt namn.	(-,47)
-Jag har ett trevligt ansikte.	(,54)	-Jag skulle vilja ändra en del	(-,41)
		på min kropp.	

Faktor III. "FÖRÄLDRARELATIONER" står för 6,6% av variansen (egenvärde 1,98)

-I min familj har vi ofta skojigt	(,63)	-Jag har en familj som alltid	(,45)
tillsammans.		skulle hjälpa mig.	
-För det mesta är mina föräldrar	(,58)	-Jag känner mig älskad hemma.	(,35)
nöjda med mig.		-Mina föräldrar är besvikna	(-,31)
		på mig.	

Faktor IV. "SKAPANDE AKTIVITET" står för 5,6% av variansen (egenvärde 1,66)

-Jag har ofta goda ideer.	(,56)	-Jag har lätt att bestämma mig	(,43)
-Jag är bra på att teckna och måla	(,52)	-Jag orkar göra mycket.	(,33)
-Jag är bra på att göra saker med	(,52)	-Jag kan inte sjunga eller	(-,31)
mina händer.		spela bra.	

Faktor V. "SKOLPRESTATIONER" står för 4,8% av variansen (egenvärde 1,41)

-Jag har lätt att lära mig.	(,60)	-Jag glömmer lätt vad jag har	(-,42)
-Jag är dålig i matematik.	(-,47)	lärt mig.	
		-Jag är bra i läsning och	(,35)
		skrivning.	

Faktor VI. "AGGRESSION - ORO" står för 4,2% av variansen (egenvärde 1,26)

-Jag är lugn och sansad.	(,59)	-Jag har svårt att sitta still	(-,42)
-Jag blir väldigt lätt arg.	(-,45)	och koncentrera mig.	
		-Jag är nästan alltid på gott	(,30)
		humör.	

Faktor VII. "SKOLRELATIONER" står för 3,6% av variansen (egenvärde 1,09)

-Jag gillar mina klasskamrater.	(,67)	-Jag arbetar hellre tillsammans	(,30)
-Mina lärare är hyggliga mot mig.	(,38)	med andra än ensam.	

Faktor VIII. "FYSISKA KARAKTERISTIKA B" står för 3,4% av variansen (egenv. 1,02)

-Jag är ganska klumpig.	(-,49)	-Jag är bra i idrott och gym	(,34)
-Jag är omtyckt bland pojkar/	(,37)	nastik.	
flickor (motsatt kön).			

FAKTORANALYS av barnens självbeskrivningar enligt "Jag tycker jag är" i årskurs 1 (7-8 åringar) (n= 358)

Faktor I. "JAG ÄR INTE DALIG" står för 39,7% av variansen (egenvärde 4,37)

- Jag är ofta ledsen. (,67)
- Jag är ofta sur och irriterad. (,56)
- Andra barn är ofta stygga mot mig. (,49)
- Jag känner mig ofta ensam. (,48)
- Jag blir väldigt lätt arg. (,43)
- Jag är ofta sjuk. (,43)

Faktor II. "JAG ÄR BRA" står för 14,1% av variansen (egenvärde 1,55)

- Mina föräldrar litar på mig. (,54)
- Jag gillar mina klasskamrater. (,47)
- Jag är duktig i skolan. (,42)
- Jag känner mig lycklig. (,36)
- Jag läser och skriver bra. (,35)
- I min familj har vi ofta skojigt tillsammans. (,33)
- Jag är nästan alltid glad. (,33)
- Jag är lugn och sansad. (,30)

Faktor III. "FYSISKA EGENSKAPER" står för 9,2% av variansen (egenvärde 1,0)

- Jag är ganska ful. (,62)
- Jag har ett tråkigt namn. (,58)
- Jag har många vänner. (,43)
- Jag tycker om mig själv. (,36)
- Jag vill hellre vara flicka/pojke (motsatt kön). (,32)

Faktor IV. "PRESTATIONER" står för 7,8% av variansen (egenvärde 0,85)

- Jag är bra på att rita. (,54)
- Jag är duktig i skolan. (,52)
- Andra gör saker bättre än jag. (,52)
- Jag har ett trevligt ansikte. (,30)

Tabell 1. (bilaga 3) "Adjektivlistans" medelvärden och standardavvikelser för pojkar och flickor i olika åldrar

Årskurs/ ålder:	FLICKOR			POJKAR		
	(n:)	m:	s:	(n:)	m:	s:
Årskurs 1 (7-8 år)	(173)	49,17	8,39	(163)	46,75	8,15
Årskurs 3 (9-10 år)	(171)	47,99	10,00	(164)	47,72	8,64
Årskurs 4 (10-11 år)	(241)	49,00	8,72	(261)	48,48	8,71
Årskurs 6 (12-13 år)	(242)	48,55	8,62	(262)	51,02	7,08
Årskurs 7 (13-14 år)	(345)	47,42	8,32	(292)	49,01	6,92
Årskurs 9 (15-16 år)	(297)	46,81	8,00	(290)	50,00	6,53

Bilaga 4

Tabell 1 (bilaga 4) Medelvärden och standardavvikelse i "Jag tycker jag är" för båda könen i olika åldrar

LAGSTADIET 7-10 år	ÅRSKURS 1		ÅRSKURS 2		ÅRSKURS 3	
	FLICKOR(n=183)	POJKAR(n=175)	FLICKOR(n=60)	POJKAR(n=49)	FLICKOR(n=170)	POJKAR(n=166)
	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:
Fysiska egenskaper	3,56 2,36	3,67 2,61	3,97 2,34	3,02 2,71	2,87 2,66	3,38 2,55
Färdigheter, talanger	3,40 2,31	2,13 2,90	3,33 2,38	1,14 2,65	2,14 3,21	1,18 3,27
Psykiskt välmående	5,02 3,35	3,77 3,66	6,00 2,68	4,23 3,13	4,75 3,40	4,23 3,30
Relationer t. familjen	3,72 2,25	2,70 2,46	4,67 1,83	3,59 2,08	4,79 1,79	3,78 2,30
Relationer till andra	3,24 2,76	2,88 2,58	4,40 2,01	3,27 2,57	3,94 2,67	4,10 2,48
HELA TESTET	18,93 8,81	15,14 10,24	22,37 7,73	15,27 7,76	18,49 10,08	16,68 9,55
MELLANSTADIET 10-13 år	ÅRSKURS 4		ÅRSKURS 5		ÅRSKURS 6	
	FLICKOR(n=243)	POJKAR(n=246)	FLICKOR(n=91)	POJKAR(n=92)	FLICKOR(n=237)	POJKAR(n=265)
	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:
Fysiska egenskaper	11,91 9,17	13,71 8,04	12,15 9,69	14,88 8,55	11,77 9,25	15,33 7,96
Färdigheter, talanger	9,84 8,64	9,71 8,91	9,26 9,66	10,32 8,93	9,83 9,51	10,24 8,52
Psykiskt välmående	13,04 9,41	13,99 8,91	13,55 9,60	15,26 8,50	13,03 10,25	15,77 8,59
Relationer t. familjen	19,97 7,42	18,34 6,75	21,26 6,94	20,17 6,39	19,54 8,88	19,13 7,18
Relationer till andra	12,94 8,50	12,46 7,67	13,98 7,72	14,28 7,20	12,93 8,55	14,39 7,17
HELA TESTET	67,70 34,57	68,21 31,23	70,21 35,54	74,91 30,54	67,10 36,19	74,76 31,14
HÖGSTADIET 13-16 år	ÅRSKURS 7		ÅRSKURS 8		ÅRSKURS 9	
	FLICKOR(n=352)	POJKAR(n=320)	FLICKOR(n=95)	POJKAR(n=92)	FLICKOR(n=313)	POJKAR(n=302)
	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:	m: s:
Fysiska egenskaper	10,55 8,31	13,97 6,91	11,37 8,37	13,88 8,46	11,72 8,68	15,84 7,81
Färdigheter, talanger	7,05 8,43	7,54 8,13	7,64 8,22	5,22 9,73	7,81 8,99	9,00 8,15
Psykiskt välmående	13,11 8,98	15,01 7,83	13,42 8,54	14,56 8,35	13,45 9,03	16,75 7,57
Relationer t. familjen	16,82 9,66	17,46 7,69	17,74 9,57	15,49 7,99	17,13 9,70	16,71 7,90
Relationer till andra	12,97 7,72	12,77 6,77	13,46 6,35	11,75 6,86	13,54 7,24	13,86 6,17
HELA TESTET	60,50 33,41	66,74 27,68	63,63 31,47	60,89 32,32	63,87 33,68	72,18 28,60

Statistiskt signifikant skillnad mellan könen: *** = $p < 0,001$, ** = $p < 0,01$, * = $p < 0,05$

VEM ÄR ETT SVENSKT BARN OCH VEM ETT INVANDRARBARN?

	Ett svenskt barn	Ett invand- rar barn
1.) Evas föräldrar lärde känna varandra i Sverige. Pappan är född i Jugoslavien och mamman i Tyskland. Föräldrarnas gemensamma språk är svenska. Eva är född i Sverige. Hon är nu 8 år och talar enbart svenska. Är Eva	☐	☐
2.) Nils är född i Danmark. Hans båda föräldrar är dock födda i Sverige. Då Nils är 7 år flyttar familjen till Sverige. Nils talar både danska och svenska. Är Nils.....	☐	☐
3.) Oskar var 4 månader gammal, då han adopterades från Indien till Sverige av svenska föräldrar. Oskar är nu 7 år. Han talar enbart svenska. Är Oskar.....	☐	☐
4.) Maria flyttade med sina föräldrar från Polen, då Maria var sju månader. Efter ett år i Sverige skilde sig föräldrarna. Maria bodde tillsammans med mamman, som gifte om sig med en svensk då Maria var 2 år. Nu är Maria 12 år och talar enbart svenska. Är Maria.....	☐	☐
5.) Ibrahim's föräldrar flyttade till Sverige från Turkiet då Ibrahim var 3 år. Ibrahim är nu 14 år och talar turkiska och svenska. Är Ibrahim.....	☐	☐
6.) Ibrahim har en yngre bror Bairam. Bairam är född i Sverige. Mamman dog då Bairam var 1 år. Bairam är nu 8 år och talar enbart svenska. Är Bairam.....	☐	☐
7.) Jessicas föräldrar är finlandssvenskar och flyttade till Sverige, då Jessica var 2 år. Nu är Jessica 10 år och talar enbart svenska. Är Jessica.....	☐	☐
8.) Adams föräldrar är födda i Norge, men Adam själv i Sverige. Han är nu 15 år och talar enbart svenska, men förstår bra norska. Är Adam.....	☐	☐
9.) Helena är född i Grekland, där hon har bott tillsammans med sina föräldrar som är födda i Sverige. När Helena är 10 år flyttar hon med föräldrarna till Sverige. Hon talar både grekiska och engelska. Är Helena.....	☐	☐
10.) Patriks båda föräldrar är födda i Finland. De flyttade till Sverige som "krigsbarn" 7 respektive 10 år gamla. De har bott i Sverige sedan dess, och talar numera enbart svenska. Är deras 13- åriga Patrik.....	☐	☐
11.) Patricias mor är född i Sverige och far i England. Patricia själv är född i Sverige och är nu 11 år. Hon talar flytande svenska och engelska. Är Patricia.....	☐	☐
12.) Peter är född i Tyskland av en tysk pappa och en svensk mamma. När Peter var 3 år skilde sig föräldrarna och Peter flyttade med mamman till Sverige. Peter är nu 14 år och talar utöver svenska något tyska. Är Peter.....	☐	☐

Bilaga 6

Tabell 1. (bilaga 6) Självvärdering enligt "Adjektivlistan" hos barn vars föräldrar är födda i Sverige respektive utomlands

Föräldrarnas födelse land:	Årskurs 1(7-8 år)			Årskurs 4(10-11 år)			Årskurs 7(13-14 år)		
	(n:)	m:	s:	(n:)	m:	s:	(m:)	m:	s:
Båda föräldrarna födda i Sverige	(210)	48,6	8,0	(317)	48,8	8,3	(430)	48,0	8,9
Den ena född i Sverige, den andra utomlands	(37)	49,3	7,2	(59)	49,0	8,9	(94)	48,2	8,2
Båda föräldrarna födda i samma land utomlands	(80)	46,9	9,2	(115)	48,6	8,3	(101)	49,0	7,3
Föräldrarna födda i olika länder utomlands	(9)	47,6	8,8	(10)	46,5	12,0	(12)	46,7	9,0
Variansanalys (df= 3)	F:2,06 (ej sign.)			F:0,30 (ej sign.)			F:0,51 (ej sign.)		

Tabell 2. (bilaga 6) Självvärdering hos "invandrarbarn" som är födda i Sverige eller utomlands, enligt "Jag tycker jag är" (råpoäng)

Ålder/kön:	Födda i Sverige			Födda utomlands			t - test	
	(n:)	m:	s:	(n:)	m:	s:	t:	p <
<u>Årskurs 1:</u>								
flickor:	(30)	19,17	8,0	(16)	16,62	8,8	1,01	(ej sign)
pojkar:	(34)	17,94	8,6	(26)	12,08	9,2	2,45	(p < 0,05)
<u>Årskurs 4:</u>								
flickor:	(39)	67,33	33,9	(23)	57,35	37,6	1,14	(ej sign)
pojkar:	(39)	69,74	31,5	(24)	62,46	35,3	0,89	(ej sign)
<u>Årskurs 7:</u>								
flickor:	(32)	59,90	29,7	(22)	55,64	34,2	0,50	(ej sign)
pojkar:	(43)	66,86	28,2	(26)	72,81	32,2	0,81	(ej sign)

Tabell 3. (bilaga 6) Självvärdering hos "invandrarbarn" som är födda i Sverige eller utomlands, enligt "Adjektivlistan"

Ålder/kön:	Födda i Sverige			Födda utomlands			t - test	
	(n:)	m:	s:	(n:)	m:	s:	t:	p <
<u>Årskurs 1:</u>								
flickor:	(23)	49,30	9,8	(16)	46,06	9,2	1,05	(ej sign)
pojkar:	(27)	46,52	8,9	(23)	42,35	10,9	0,62	(ej sign)
<u>Årskurs 4:</u>								
flickor:	(39)	48,82	8,3	(23)	47,79	10,0	0,46	(ej sign)
pojkar:	(39)	49,58	8,5	(24)	47,40	8,9	1,01	(ej sign)
<u>Årskurs 7:</u>								
flickor:	(28)	48,93	7,3	(21)	46,43	9,0	1,07	(ej sign)
pojkar:	(41)	49,27	8,2	(23)	49,74	8,9	0,22	(ej sign)

Tabell 1. (bilaga 7) Självupplevd etnisk identitet hos projektbarnen enligt svaren på frågan: "Jag känner mig mest som ..."

Föräldrarnas födelseland:	"svensk"		någon utländsk nationalitet		"svensk" och någon annan	
Årskurs 1 (7-8 år)	antal:	(%)	antal:	(%)	antal:	(%)
Båda föräldrarna födda i Sverige	218	(100)	---	--	---	--
Den ena i Sverige, den andra utomlands	30	(78,9)	6	(15,8)	2	(5,3)
Båda föräldrarna födda utomlands	28	(31,8)	57	(64,8)	3	(3,4)
Årskurs 4 (10-11 år)	antal:	(%)	antal:	(%)	antal:	(%)
Båda föräldrarna födda i Sverige	312	(100)	---	--	---	--
Den ena i Sverige, den andra utomlands	42	(70,0)	15	(25,0)	3	(5,0)
Båda föräldrarna födda utomlands	33	(25,4)	92	(70,8)	5	(3,8)
Årskurs 7 (13-14 år)	antal:	(%)	antal:	(%)	antal:	(%)
Båda föräldrarna födda i Sverige	436	(99,5)	2	(0,5)	---	--
Den ena i Sverige, den andra utomlands	82	(86,3)	10	(10,5)	3	(3,2)
Båda föräldrarna födda utomlands	61	(50,0)	57	(46,7)	4	(3,3)

Tabell 2. (bilaga 7) De finska och jugoslaviska familjernas medborgarskap

Medborgarskap	Finska familjer n: (%)		Jugoslaviska familjer n: (%)	
Alla familjemedlemmar svenska medborgare	33	(37,0)	24	(19,5)
Modern svensk medborgare, fadern finsk el. jugoslavisk	3	(3,4)	4	(3,3)
Fadern svensk medborgare, modern finsk el. jugoslavisk	3	(3,4)	9	(7,4)
Alla familjemedlemmar finska el. jugoslaviska medborgare	50	(56,2)	86	(69,9)
Samtliga familjer:	89	(100%)	123	(100%)

Bilaga 8

Tabell 1. (bilaga 8) De finska och jugoslaviska barnens födelse-land

Barnets ålder:	Född i Sverige		Född i Finland resp Jugosl.	
	Finska barn n: (%)	Jugosl. barn n: (%)	Finska barn n: (%)	Jugosl. barn n: (%)
7- 8 år (år 1981)	17 (77,3)	33 (94,3)	5 (22,7)	2 (5,7)
10-11 år (år 1981)	21 (65,6)	34 (68,0)	11 (34,4)	16 (32,0)
13-14 år (år 1981)	21 (60,0)	30 (79,0)	14 (33,7)	8 (21,0)
Samtliga barn:	59 (66,3)	97 (78,9)	30 (33,7)	26 (21,1)

Uppgiftskälla: 1982 års mantalslängd och uppgifter från barnen

Tabell 2. (bilaga 8) Antal barn i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna

Antal barn i familjerna:	Finska familjer n: (%)	Jugoslaviska familjer n: (%)	Svenska familjer n: (%)	Samtliga familjer n: (%)
1 barn	20 (23,5)	13 (11,2)	21 (23,6)	54 (18,6)
2 barn	37 (43,5)	72 (62,1)	46 (51,7)	155 (53,4)
3 barn	17 (20,0)	24 (20,7)	19 (21,3)	60 (20,7)
4 barn	7 (8,3)	5 (4,3)	3 (3,4)	15 (5,2)
5-7 barn	4 (4,7)	2 (1,7)	- (--)	6 (2,1)
Summa familjer:	85 (100%)	116 (100%)	89 (100%)	290 (100%)
Uppgift saknas			1	1

Uppgiftskälla: 1982 års mantalslängd och uppgifter från barnen

Tabell 3. (bilaga 8) Föräldratyper i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna

Typ av föräldrar:	Finska familjer n: (%)	Jugoslaviska familjer n: (%)	Svenska familjer n: (%)	Samtliga familjer n: (%)
Två biologiska föräldrar	49 (57,6)	102 (88,7)	58 (65,2)	209 (72,3)
Biologisk mor och styvfar	13 (15,3)	-- (---)	11 (12,4)	24 (8,3)
Biologisk far och stymor	4 (4,7)	-- (---)	1 (1,1)	5 (1,7)
Ensamstående biologisk mor	17 (20,0)	12 (10,4)	17 (19,1)	46 (15,9)
Ensamstående biologisk far	1 (1,2)	1 (0,9)	2 (2,2)	4 (1,4)
Annan förmyndare	1 (1,2)	- (---)	- (---)	1 (0,3)
Summa familjer:	85 (100%)	115 (100%)	89 (100%)	289 (100%)
Uppgift saknas:		1	1	2

Uppgiftskälla: 1982 års mantalslängd och intervjuer med barnen

Tabell 1. (bilaga 9) Faderns yrke i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (Gruppering enligt Nordisk yrkesklassifisering-NYK)

Yrkesområde:	FINSKA MÄN n: (%)	JUGOSL. MÄN n: (%)	SVENSKA MÄN n: (%)
Hälso- och sjukvård, undervisning	1 (1,3)	1 (0,9)	1 (1,2)
Kontorsarbete, försäljning	4 (5,0)	3 (2,7)	18 (22,0)
Hushållsarbete, servering, städning	1 (1,3)	4 (3,7)	6 (7,3)
Tillverkningsarbete (ej verkstad)	31 (38,7)	67 (61,5)	35 (42,7)
Verkstadsarbete	34 (42,5)	28 (25,7)	3 (3,7)
Motorfordonsförare	1 (1,3)	4 (3,7)	12 (14,6)
Övriga yrken (ofta akadem.utb)	1 (1,3)	1 (0,9)	5 (6,1)
Hemmapappa, sjukpension, arbetslös	5 (6,2)	1 (0,9)	2 (2,4)
Studerande	2 (2,5)	- (---)	- (---)
Summa:	80 (100%)	109 (100%)	82 (100%)
Uppgift saknas:	5	7	8

Uppgiftskälla: Länstyrelsens register och intervjuer med barnen

Tabell 2. (bilaga 9) Moderns yrke i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (Gruppering enligt Nordisk yrkesklassifisering-NYK)

Yrkesområde:	FINSKA KVIN. n: (%)	JUGOSL. KVIN. n: (%)	SVENSKA KVIN. n: (%)
Hälso- och sjukvård, undervisning	9 (11,0)	3 (2,7)	11 (12,5)
Kontorsarbete, försäljning	8 (9,8)	2 (1,8)	24 (27,3)
Hushållsarbete, servering, städning	29 (35,4)	37 (33,3)	21 (23,9)
Tillverkningsarbete (ej verkstad)	28 (34,1)	61 (55,0)	12 (13,6)
Verkstad	- ---	- ---	- ---
Motorfordonsförare	- ---	1 (0,9)	1 (1,1)
Övriga yrken (ofta med akadem.utb)	1 (1,2)	- ---	2 (2,3)
Hemmafru, sjukpension, arbetslös	2 (2,4)	4 (3,6)	16 (18,2)
Studerande	5 (6,1)	3 (2,7)	1 (1,1)
Summa:	82 (100%)	111 (100%)	88 (100%)
Uppgift saknas:	3	5	2

Uppgiftskälla: Länstyrelsens register och intervjuer med barnen

Tabell 3 (bilaga 9) Föräldrarnas årsinkomster i de finska, jugoslaviska och svenska familjerna (Taxerad statlig bruttoinkomst år 1982 i 1000 kr)

	Finska familjer (n:) m: s:			Jugoslav. familjer (n:) m: s:			svenska familjer (n:) m: s:		
Män	(67)	65,72	27,64	(103)	64,19	21,99	(72)	72,54	26,44
Kvinnor	(84)	47,71	23,25	(115)	52,43	18,18	(88)	38,38	23,00
Båda gemensamt	(85)	95,22	44,30	(116)	108,63	34,55	(90)	90,35	43,66

Uppgiftskälla: Taxeringslängden år 1982

Bilaga 10

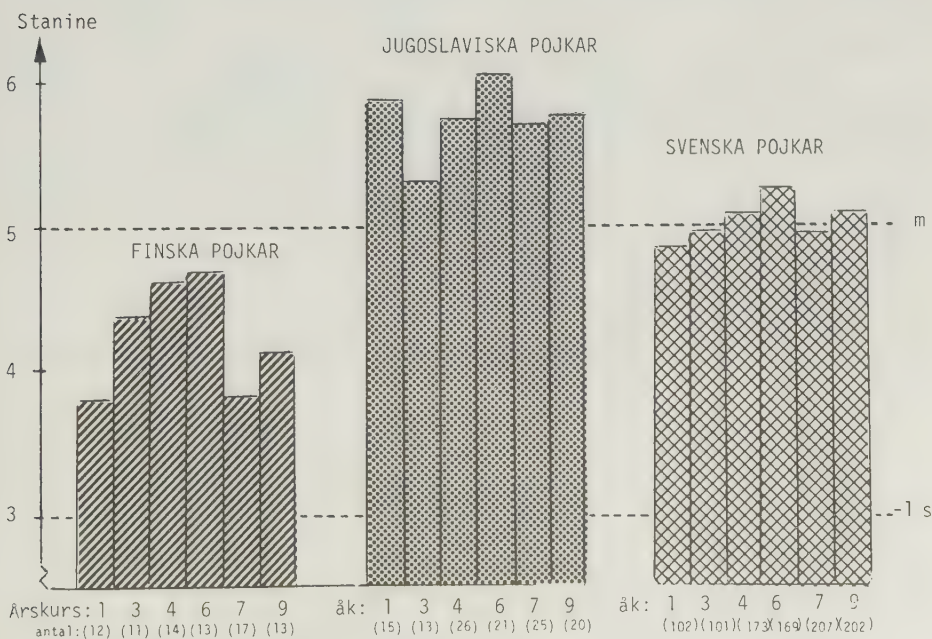
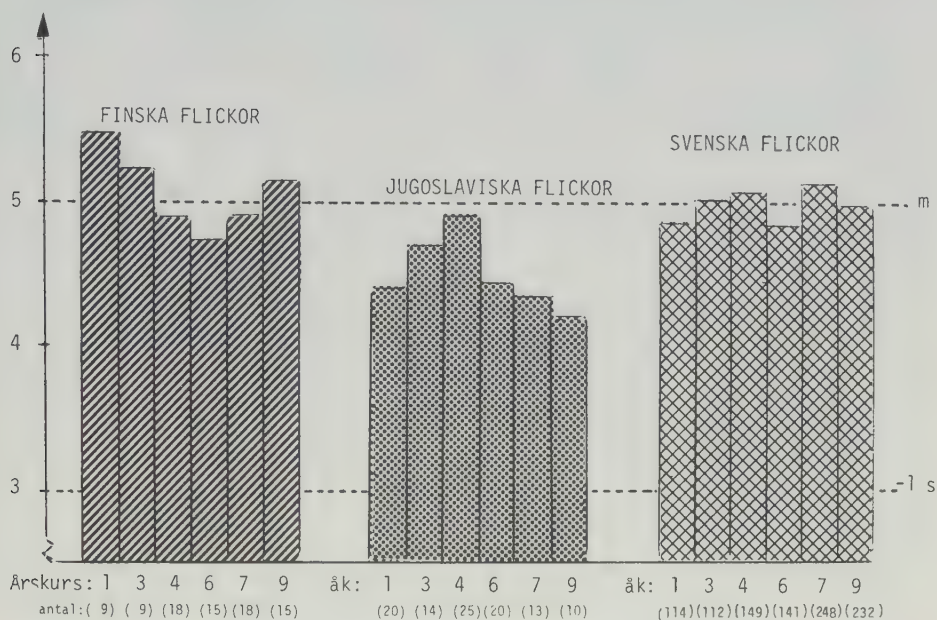
Tabell 1 (bilaga 10) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Jag tycker jag är" (staninevärden)

Etniskt ursprung:	(n:)	m:	s:	z-parvisa analyser
POJKAR:				Statistiskt signifikanta skillnader mellan samtliga tre pojkgrupperna (p < 0,001)
Finska pojkar	(43)	4,02	1,95	
Jugoslaviska pojkar	(65)	5,75	1,91	
Svenska pojkar	(482)	5,02	1,90	
FLICKOR:				Ej statistiskt signifikanta skillnader mellan finska och svenska flickor. De jugoslaviska skiljer sig från dessa (p< 0,05)
Finska flickor	(45)	5,02	1,97	
Jugoslaviska flickor	(58)	4,45	1,65	
Svenska flickor	(511)	5,01	2,00	

Tabell 2 (bilaga 10) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering enligt "Adjektivlistan"

Etniskt ursprung:	(n:)	m:	s:	z-parvisa analyser
POJKAR:				Skillnad mellan finska och jugoslaviska pojkar (p< 0,001)
Finska pojkar	(41)	43,32	10,33	
Jugoslaviska pojkar	(64)	51,02	6,66	
Svenska pojkar	(468)	48,66	6,92	
FLICKOR:				Inga statistiskt signifi- kanta skillnader mellan flickgrupperna
Finska flickor	(45)	48,80	6,73	
Jugoslaviska flickor	(49)	48,10	6,48	
Svenska flickor	(502)	48,13	8,03	

Figur 1-2 (bilaga 11) Självvärdering hos de finska, jugoslaviska och svenska barnen enligt "Jag tycker jag är", efter ålder och kön (stanine)

Bilaga 12

Tabell 1. (bilaga 12) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självvärdering områdesvis i "Jag tycker jag är" (årskurs 4-7) (stanine)

Delområden i "Jag tycker jag är"	1		2		3		t-test p<0,05
	FINSKA POJKAR (n=31)		JUGOSL. POJKAR (n=50)		SVENSKA POJKAR (n=380)		
	m:	s:	m:	s:	m:	s:	
Fysiska egenskaper	4,29	1,81	6,02	1,79	4,93	1,99	2-1,3
Färdigheter, talanger	4,45	1,79	5,98	2,06	4,96	2,00	2-1,3
Psykiskt välmående	4,42	1,80	5,24	1,81	5,00	2,01	---
Relationer t. familjen	4,06	1,56	5,40	2,13	5,12	1,98	1-2,3
Relationer till andra	4,32	1,68	5,44	2,05	5,05	2,01	1-2,3
	1		2		3		t-test p<0,05
	FINSKA FLICKOR (n=36)		JUGOSL. FLICKOR (n=38)		SVENSKA FLICKOR (n=395)		
	m:	s:	m:	s:	m:	s:	
Fysiska egenskaper	4,78	2,00	5,05	1,79	4,99	2,01	---
Färdigheter, talanger	4,89	1,69	5,00	1,76	4,91	1,98	---
Psykiskt välmående	4,92	2,22	4,42	1,75	5,02	2,02	2- 3
Relationer t. familjen	4,92	2,03	4,16	2,05	5,13	2,03	2- 3
Relationer till andra	5,03	1,70	4,45	2,06	5,07	1,98	---

Skilnader i gruppmedelvärden mellan de tre grupperna har parvis prövats med t-test. Signifikansnivån ($p < 0,05$) är markerad i tabellen, (t ex 2- 1,3 = grupp 2 skiljer sig signifikant från grupp 1 och 3).

Tabell 2. (bilaga 12) Intervjuarens bedömning av de finska, jugoslaviska och svenska barnens beteende i intervjusituationen

Barnets beteende:	FINSKA BARN Flickor Pojkar (n:) % (n:) %		JUGOSL. BARN Flickor Pojkar (n:) % (n:) %		SVENSKA BARN Flickor Pojkar (n:) % (n:) %		Alla (n:) %
	(n:) %	(n:) %	(n:) %	(n:) %	(n:) %	(n:) %	
öppen, lättkontaktad	(10)23,8	(4)10,5	(7)17,5	(16)35,6	(13)29,5	(11)26,8	(61) 24,4
varken eller	(27)64,3	(18)47,4	(25)62,5	(24)53,3	(23)52,3	(22)53,7	(139) 55,6
sluten, svårkontaktad	(5)11,9	(16)42,1	(8)20,0	(5)11,1	(8)18,2	(8)19,5	(50) 20,0
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	40(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)	250 (100%)

Tabell 3. (bilaga 12) Samband mellan barnets självvärdering (enligt "Jag tycker jag är") och beteendeobservationen av barnet

Självvärdering	Beteendebedömning			Summa (n:)
	"öppen"	"varken eller"	"inbunden"	
Låg (stanine 1-3)	6	26	21	53
Genomsnittlig (stanine 4-6)	33	84	27	144
Hög (stanine 7-9)	22	29	2	53

$$\chi^2 = 28,11 \quad df = 4 \quad p < 0,001$$

Tabel 1. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska mödrarnas omdömen om sina barn enligt barnen själva (intervju)

Moderns omdöme:	FINSKA BARN		JUGOSLAVISKA BARN		SVENSKA BARN	
	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)
Enbart positivt	14(33,3)	11(28,9)	10(24,4)	17(37,8)	20(45,5)	17(41,5)
Både och	13(31,0)	9(23,7)	12(29,3)	14(31,1)	9(20,5)	11(26,8)
Enbart negativt	6(14,3)	5(13,2)	7(17,1)	4(8,9)	8(18,2)	6(14,6)
"Vet ej"	9(21,4)	13(34,2)	12(29,3)	10(22,2)	7(15,9)	7(17,1)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Tabel 2. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska fädernas omdömen om sina barn enligt barnen själva (intervju)

Faderns omdöme:	FINSKA BARN		JUGOSLAVISKA BARN		SVENSKA BARN	
	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)
Enbart positivt	18(42,9)	12(31,6)	9(22,0)	21(47,7)	13(29,5)	14(34,1)
Både och	9(21,4)	6(15,8)	11(26,8)	11(22,7)	10(22,7)	12(29,3)
Enbart negativt	4(9,5)	5(13,1)	6(14,6)	5(11,4)	6(13,6)	4(9,8)
"Vet ej"	11(26,2)	15(39,5)	15(36,6)	8(18,2)	15(34,1)	11(26,8)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Tabel 3. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska barnens kamraters omdömen om dem enligt barnen själva (intervju)

Kamraters omdöme:	FINSKA BARN		JUGOSLAVISKA BARN		SVENSKA BARN	
	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)
Enbart positivt	20(47,6)	14(36,8)	16(39,0)	15(33,3)	16(36,4)	16(39,0)
Både och	12(28,6)	5(13,2)	8(19,5)	18(40,0)	16(36,4)	12(29,3)
Enbart negativt	3(7,1)	3(7,9)	3(7,3)	4(8,9)	4(9,1)	3(7,3)
"Vet ej"	7(16,7)	16(42,1)	14(34,2)	8(17,8)	8(18,2)	10(24,4)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Tabel 4. (bilaga 13) De finska, jugoslaviska och svenska barnens lärares omdömen om dem enligt barnen själva (intervju)

Lärares omdömen:	FINSKA BARN		JUGOSLAVISKA BARN		SVENSKA BARN	
	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)	flickor: n: (%)	pojkar: n: (%)
Enbart positivt	15(35,7)	13(34,2)	15(36,6)	15(33,3)	19(43,2)	15(36,6)
Både och	13(31,0)	8(21,1)	14(34,1)	15(33,3)	14(31,8)	9(21,9)
Enbart negativt	4(9,5)	9(23,7)	4(9,8)	8(17,8)	5(11,4)	10(24,4)
"Vet ej"	10(23,8)	8(21,0)	8(19,5)	7(15,6)	6(13,6)	7(17,1)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)

Bilaga 14

Tabell 1. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om moderns attityder mot dem (enl intervjun)

Moderns förmodade omdömen:	Barnens självvärdering			Summa barn(n)
	Låg(st 1-3)	Genomsn.(st 4-6)	Hög(st 7-9)	
Enbart positiva uttalanden	10	51	28	89
Både positiva och negativa uttalanden	13	39	16	68
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"	30	55	9	94

chi 2= 20,08 df= 4, p < 0,001

Tabell 2 (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om faderns attityder mot dem (enl intervjun)

Faderns förmodade omdömen:	Barnens självvärdering			Summa barn(n)
	Låg(st 1-3)	Genomsn.(st 4-6)	Hög (st 7-9)	
Enbart positiva uttalanden	8	51	28	87
Både positiva och negativa uttalanden	9	36	14	59
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"	36	58	11	105

chi 2= 26,54 df= 4, p < 0,001

Tabell 3. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om kamraternas attityder mot dem (intervjun)

Kamraternas förmodade omdömen:	Barnens självvärdering			Summa barn(n)
	Låg(st 1-3)	Genomsn.(st 4-6)	Hög (st 7-9)	
Enbart positiva uttalanden	11	60	26	97
Både positiva och negativa uttalanden	9	44	18	71
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"	33	41	9	83

chi 2= 28,19 df=4, p < 0,001

Tabell 4. (bilaga 14) Samband mellan barns självvärdering (enl "Jag tycker jag är") och deras antaganden om lärarens attityder mot dem (enl intervjun)

Lärarens förmodade omdömen:	Barnens självvärdering			Summa barn(n)
	Låg(st 1-3)	Genomsn.(st 4-6)	Hög (st 7-9)	
Enbart positiva uttalanden	18	43	25	86
Både positiva och negativa uttalanden	9	43	14	66
Enbart negativa uttalanden eller "vet ej"	26	59	14	99

chi 2= 9,43 df= 4, ej sign.

Tabell 1. (bilaga 15) De intervjuade barnens ideala identifikationsobjekt i olika åldersgrupper, d v s vem barnen helst vill likna

"Vill helst likna..."	Årskurs 1 n: (%)	Årskurs 4 n: (%)	Årskurs 7 n: (%)
förälder av samma kön	25 (37,9)	22 (22,9)	8 (9,0)
förälder av motsatt kön	6 (9,1)	6 (6,3)	1 (1,1)
något av syskonen	3 (4,5)	5 (5,2)	4 (4,5)
annan släkting	5 (7,6)	5 (5,2)	4 (4,5)
någon kompis	6 (9,1)	2 (2,1)	5 (5,6)
någon bekant	3 (4,5)	1 (1,0)	2 (2,2)
någon idol	4 (6,1)	12 (12,5)	7 (7,9)
sig själv	3 (4,5)	25 (26,0)	31 (34,3)
"vet ej"	11 (16,7)	18 (18,8)	27 (30,3)
Summa barn:	66 (100%)	96 (100%)	89 (100%)

Tabell 2. (bilaga 15) De finska, jugoslaviska och svenska barnens ideala identifikationsobjekt, eller vem barnen helst vill likna (intervju)

"Vill helst likna..."	FINSKA BARN		JUGOSL. BARN		SVENSKA BARN		Alla: n: (%)
	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	Flickor n: (%)	Pojkar n: (%)	
förälder av samma kön	11(26,2)	6(15,8)	6(14,6)	8(17,8)	8(18,2)	16(39,0)	55(21,9)
förälder av motsatt kön	2(4,8)	1(2,6)	6(14,6)	1(2,2)	3(6,8)	--(---)	13(5,2)
något av syskonen	2(4,8)	2(5,3)	1(2,4)	2(4,4)	3(6,8)	1(2,4)	12(4,8)
annan släkting	2(4,8)	3(7,9)	2(4,9)	3(6,7)	2(4,5)	2(4,9)	14(5,6)
någon kompis	3(7,1)	1(2,6)	4(10,0)	1(2,2)	3(6,8)	1(2,4)	13(5,2)
någon bekant	1(2,4)	-(---)	1(2,4)	-(---)	3(6,8)	1(2,4)	6(2,4)
någon idol	2(4,8)	2(5,3)	2(4,9)	7(15,6)	4(9,1)	6(14,6)	23(9,2)
sig själv	11(26,2)	13(34,2)	7(17,1)	9(20,0)	11(25,0)	8(19,5)	59(23,5)
"vet ej"	8(19,0)	10(26,3)	12(29,3)	14(31,1)	7(15,9)	5(12,2)	56(22,3)
Summa barn:	42(100%)	38(100%)	41(100%)	45(100%)	44(100%)	41(100%)	251(100%)

Bilaga 16

Tabell 1. (Bilaga 16) Viktiga livsvärden hos pojkar och flickor i olika åldrar (intervju)

Barnens viktigaste livs- värden, enligt barnen själva	årskurs 1		årskurs 4		årskurs 7		alla:	
	fl %	p %	fl %	p %	fl %	p %	flickor %	pojkar %
materiella värden	49	61	35	40	33	41	38	46
hälsa	9	3	6	9	19	9	11	7
nära mänskliga relationer	26	13	29	20	47	33	34	23
att bete sig väl, moraliskt	20	26	16	13	16	9	17	15
att klara sig i livet	11	16	22	18	30	28	22	22
att få framgång	--	3	14	23	23	43	13	26
självförverkligande	20	19	14	21	26	20	20	20
lycka, trivsel, välmående	6	6	14	21	30	20	17	17
lösning av världens problem	--	--	16	13	19	20	13	12
"vet ej"	6	6	4	9	5	--	5	5
antal personer	n=		35	31	49	47	43	46
							127	124

Tabell 2. (Bilaga 16) Variansanalys av barns självvärdering enligt "Jag tycker jag är" med avseende på ålder och kön

Variationsorsak:	Lågstadiet (åk 1-3)			Mellan- och högstadiet (åk 4-9)		
	df:	F:	p <	df:	F:	p <
Barnens ålder	2	1,81	ej sign.	5	5,03	0,001
Barnens kön	1	26,13	0,001	1	17,00	0,001
Samspel ålder x kön	2	3,33	0,05	5	1,55	ej sign.

Tabell 1.(bilaga 17) Finska och jugoslaviska grundskoleelevers färdigheter i svenska i några svenska län där deras antal varierar (vecka 45, 1981)

FINSKA ELEVER				
Färdighet i svenska enligt lärarna*	Stockholms-län (n=10023) %	Göteborgs-län (n=3272) %	Malmöhus-län (n=816) %	Kristianstads-län (n=244) %
A, B	11,1	10,6	2,2	0,4
C, D	30,2	39,1	21,9	11,9
E	21,6	20,8	25,2	17,2
F (som svensk elev)	30,2	29,5	50,7	70,5
Alla finska barn:	100%	100%	100%	100%
JUGOSLAVISKA ELEVER (samtliga jugoslaviska språkgrupper)				
Färdighet i svenska enligt lärarna*	Malmöhus-län (n=2093) %	Göteborgs-län (n=1384) %	Stockholms-län (n=1189) %	Kristianstads-län (n=236) %
A, B	5,1	8,3	6,9	1,3
C, D	36,3	39,8	32,6	20,8
E	27,1	23,6	23,7	19,9
F (som svensk elev)	31,5	28,3	36,8	58,0
Alla jugosl. barn:	100%	100%	100%	100%

-Uppgifterna hämtade från SCB U:1982:17

-Sammanställningen gjord av författaren

*

A= saknar helt kunskaper i svenska

B= förstår mycket enkelt vardagsspråk

C= förstår och talar mycket enkelt vardagsspråk. Kan på egen hand klara sig i språkligt enkla situationer

D= förstår vardagsspråk, men har svårigheter med ovanliga och abstrakta ord. Talar spontan svenska.

E= talar svenska som genomsnittlig svensk elev, men har vissa svårigheter med skriftlig svenska

F= behärskar svenska som en genomsnittlig svensk elev

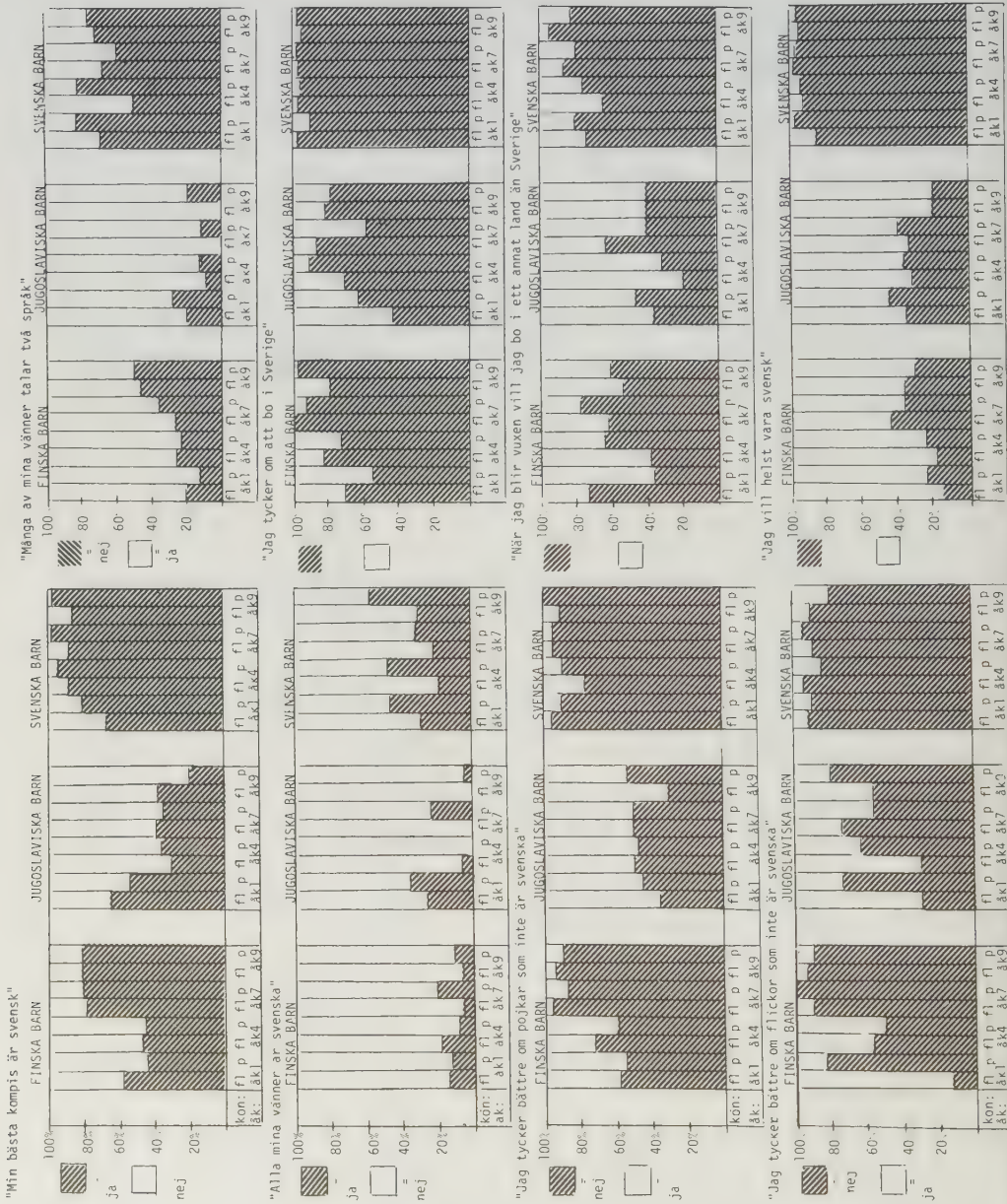
Tabell 2.(bilaga 17) Antalet finska och jugoslaviska (serbokroatiska)barn i grundskolan (åk 1-9) i Malmö och Trelleborg, vecka 45, 1981 (enligt skolans definition)

Elevers språkgrupp	Malmö		Trelleborg	
	n:	(%)	n:	(%)
Jugoslaviska språk (därav serbokroatiska)	1098 ca 650	(5,3) (3,1)	119 43	(2,8) (1,0)
finsktalande	254	(1,2)	109	(2,6)
övriga ej-svenska	2587	(12,4)	328	(7,7)
svenska barn	16855	(81,1)	3699	(86,9)
Totalt antal barn:	20794	(100%)	4255	(100%)

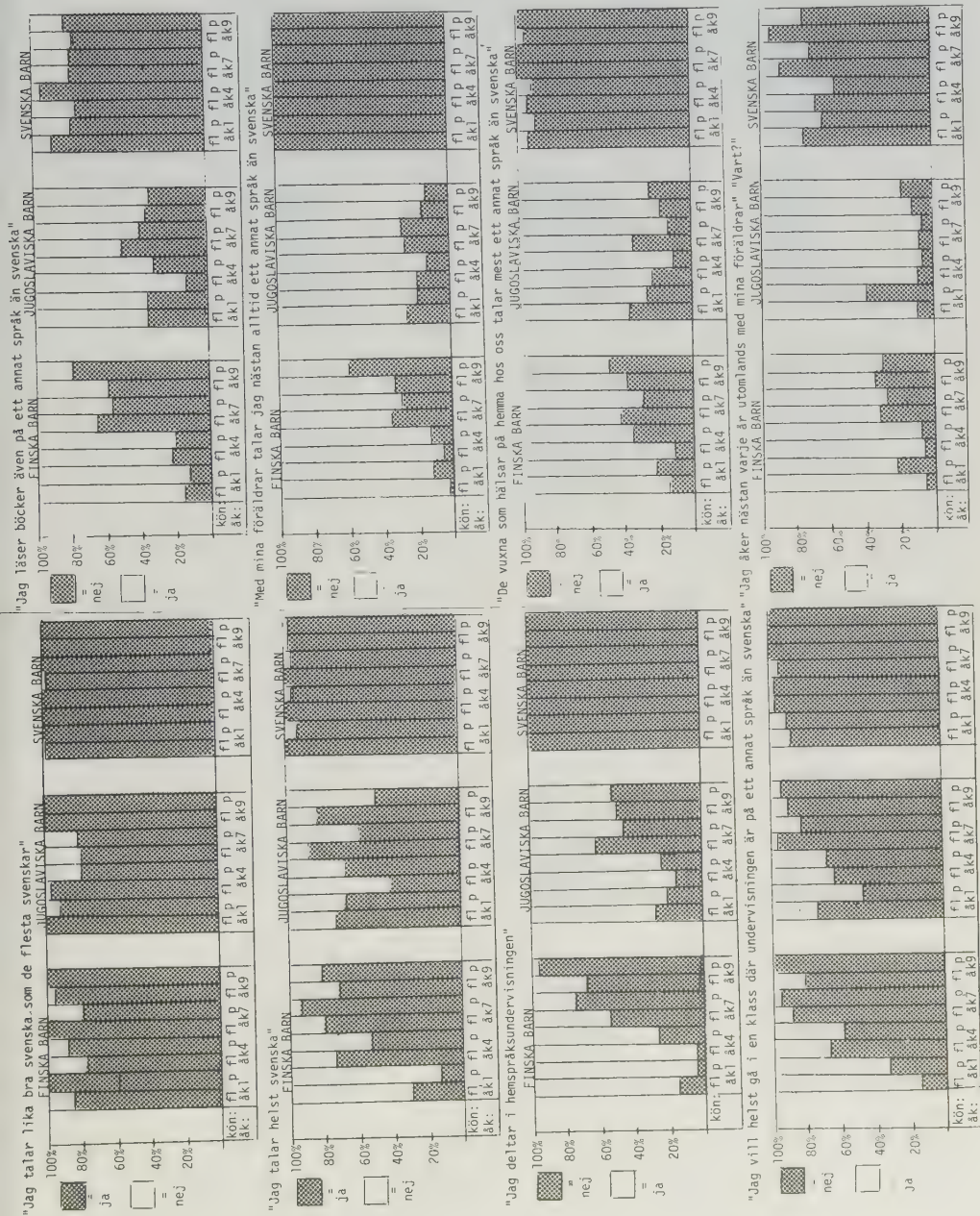
Uppgifterna hämtade från SCB U:1982:17,
samt Malmö och Trelleborgs skolkontor

Bilaga 18

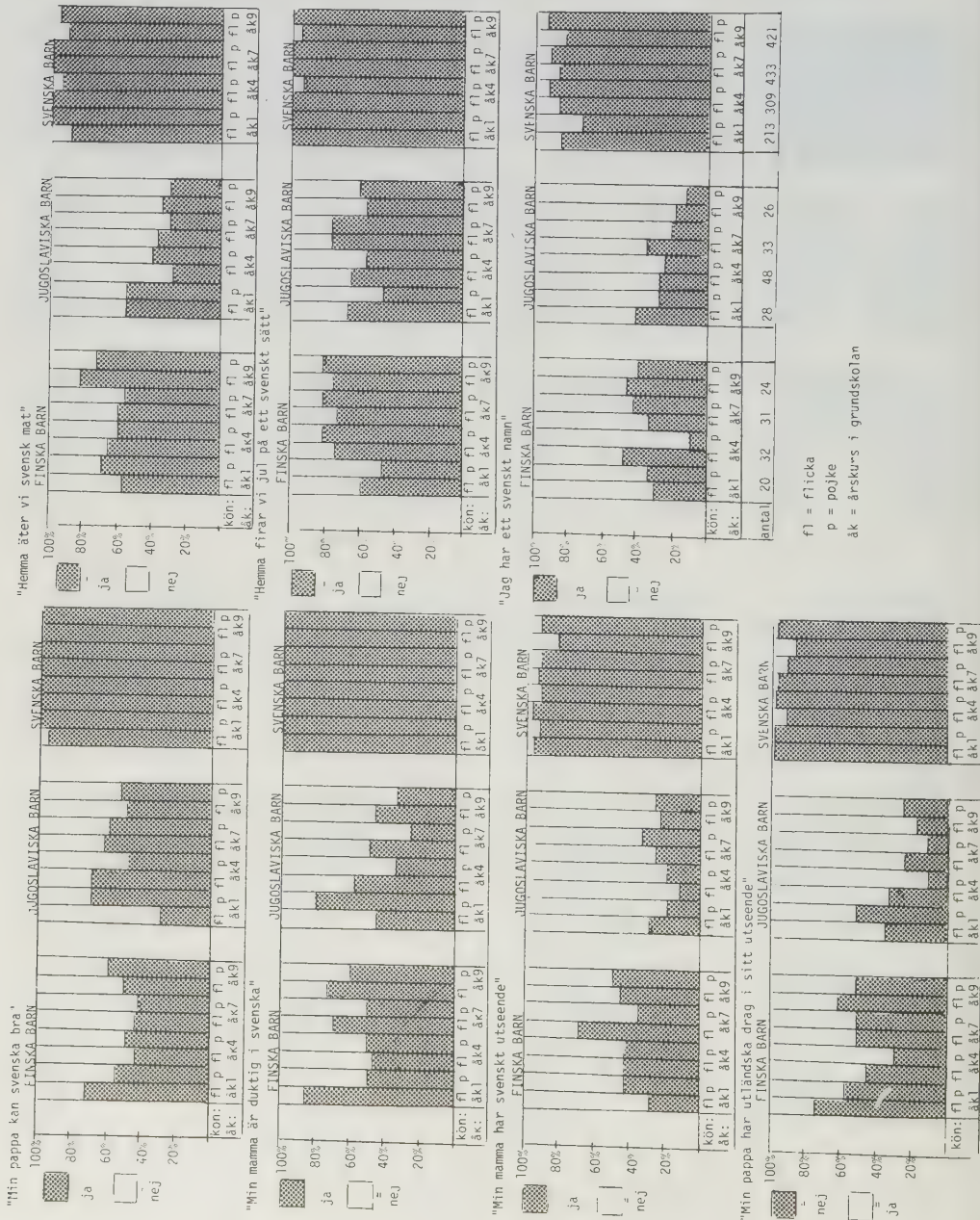
De finska, jugoslaviska och svenska barnens svar på frågorna i frågeschemat
 "Etnisk identitet" efter kön och ålder

De finska, jugoslaviska och svenska barnens svar på frågorna i frågeschemat
"Etnisk identitet" efter kön och ålder

De finska, jugoslaviska och svenska barnens svar på frågorna i frågeschemat "Etnisk identitet" efter kön och ålder

Tabell 1.(bilaga 21) Det språk som de finska och jugoslaviska barnen i olika åldrar talar med sina föräldrar (intervju)

Språk som talas med föräldrarna	FINSKA BARN			JUGOSL. BARN		
	7-8 år n: (%)	10-11 år n: (%)	13-14 år n: (%)	7-8 år n: (%)	10-11 år n: (%)	13-14 år n: (%)
alltid eller oftast fi. el sbk.	14(77,8)	23(74,2)	18(58,1)	22(81,5)	27(81,8)	22(84,6)
lika ofta svenska och fi. el sbk.	2(11,1)	4(12,9)	8(25,8)	3(11,1)	3(9,1)	2(7,7)
alltid eller oftast svenska	2(11,1)	4(12,9)	5(16,1)	2(7,4)	3(9,1)	2(7,7)
Summa barn:	18(100%)	31(100%)	31(100%)	27(100%)	33(100%)	26(100%)

Tabell 2.(bilaga 21) Det språk som de finska och jugoslaviska barnen i olika åldrar talar med sina syskon (intervju)

Språk som talas mellan syskonen	FINSKA BARN			JUGOSL. BARN		
	7-8 år n: (%)	10-11 år n: (%)	13-14 år n: (%)	7-8 år n: (%)	10-11 år n: (%)	13-14 år n: (%)
alltid eller oftast fi. el sbk.	8(53,8)	9(33,3)	6(23,1)	10(40,0)	14(48,3)	9(39,1)
lika ofta svenska och fi. el sbk.	2(15,4)	7(26,0)	5(19,2)	7(28,0)	8(27,6)	6(26,1)
alltid eller oftast svenska	4(30,8)	11(40,7)	15(57,7)	8(32,0)	7(24,1)	8(34,8)
Summa barn:	14(100%)	27(100%)	26(100%)	25(100%)	29(100%)	23(100%)
Syskon saknas:	4	4	5	2	4	3

Tabell 3.(bilaga 21) De finska, jugoslaviska och svenska barnens självskattning av sina färdigheter och talanger enligt "Jag tycker jag är" (råpoäng) (årskurs 7)

	FLICKOR			POJKAR		
	n:	m:	s:	n:	m:	s:
Finska barn	(18)	7,11	6,22	(17)	5,47	7,89
Jugoslaviska barn	(13)	5,62	9,37	(24)	12,48	6,98
Svenska barn	(248)	7,12	8,15	(207)	6,85	8,33

Bilaga 22

Tabell 1. (bilaga 22) Vem de finska och jugoslaviska barnen bedömer vara mest "svensk" i sin familj (intervju)

Mest "svensk":	FINSKA BARN n: (%)	JUGOSLAVISKA BARN n: (%)
Alla i familjen	-- --	5 (5,8)
"Vi barn"	18 (22,5)	22 (25,6)
"Själv"	27 (33,8)	26 (30,2)
Någon av syskonen	19 (23,8)	17 (19,8)
Mamma	5 (6,3)	3 (3,5)
Pappa	3 (3,8)	3 (3,5)
Båda föräldrarna	1 (1,3)	-- --
Ingen är svensk	4 (5,0)	7 (8,1)
Vet ej	3 (3,4)	3 (3,5)
Summa barn:	80 (100%)	86 (100%)

Tabell 2. (bilaga 22) Vem de finska och jugoslaviska barnen bedömer vara mest "finsk" eller "jugoslavisk" i sin familj (intervju)

Mest "finsk" eller "serbisk"/"kroatisk":	FINSKA BARN n: (%)	JUGOSLAVISKA BARN n: (%)
Alla i familjen	6 (7,5)	7 (8,1)
"Själv"	1 (1,3)	-- --
Någon av syskonen	1 (1,3)	2 (2,3)
Mamma	18 (22,5)	10 (11,6)
Pappa	29 (36,2)	35 (40,7)
Båda föräldrarna	24 (30,0)	28 (32,6)
Ingen är fi/jug	-- --	3 (3,5)
Vet ej	1 (1,3)	1 (1,2)
Summa barn:	80 (100%)	86 (100%)

Tabell 1. (bilaga 23) Självvärdering hos finska barn i Finland efter kön och ålder enligt "Jag tycker jag är" (råpoäng)

Alder:	Flickor i Finland (n:) m: s:			Pojkar i Finland (n:) m: s:			sign. nivå:
Årskurs 4(10-11 år)	(50)	58,08	27,02	(52)	52,12	28,93	p < 0,05
Årskurs 7(13-14 år)	(85)	36,16	31,80	(111)	44,91	25,00	
Årskurs 9(15-16 år)	(96)	40,85	33,52	(88)	38,75	25,50	
Gymnasiet(17 år)	(81)	44,46	51,19	(73)	51,19	28,87	

Se resultat hos flickor och pojkar i Sverige i bilaga 4. (råpoäng)

Tabell 2. (bilaga 23) Självvärdering hos flickor och pojkar i Finland respektive Sverige enligt "Adjektivlistan"

Flickor: Ålder:	Flickor i Sverige (n:) m: s:			Flickor i Finland (n:) m: s:			z: sign. nivå:
Årskurs 4	(241)	49,00	8,72	(38)	42,00	9,60	4,17 p < 0,001
Årskurs 7	(345)	47,42	8,32	(44)	41,14	9,64	4,08 p < 0,001
Årskurs 9	(297)	46,81	8,00	(38)	42,55	8,83	2,78 p < 0,01
Pojkar: Ålder:	Pojkar i Sverige (n:) m: s:			Pojkar i Finland (n:) m: s:			z: sign. nivå:
Årskurs 4	(261)	48,48	8,71	(41)	42,88	10,67	3,16 p < 0,01
Årskurs 7	(292)	51,02	6,92	(57)	43,19	9,40	5,93 p < 0,001
Årskurs 9	(290)	50,44	6,53	(57)	42,11	9,84	4,65 p < 0,001

Tabell 3. (bilaga 23) Självvärdering hos finska barn i Sverige och i Finland enligt "Jag tycker jag är" (stämme värden)

	i Finland (n:) m: s:			i Sverige (n:) m: s:			z: sign. nivå:
Finska flickor	(231)	3,81	1,64	(45)	5,02	1,97	3,78 p < 0,001
Finska pojkar	(251)	3,37	1,61	(43)	4,02	1,95	2,03 p < 0,05

Bilaga 24

EN UNDERSÖKNING AV FINNARS UPPFATTNINGAR AV DEN FINSKA NATIONALKARAKTÄREN

Metod: 45 finska lärare (28 kvinnor, 17 män) fick i början av en vidareutbildningskurs för lärare (augusti 1984) oberoende av varandra med egna ord beskriva, hur en typisk finsk person är enligt deras sätt att se. (40 av dessa lärare var bosatta i Finland, 5 i Sverige). Beskrivningarna sammanfattades på följande lista så, att med togs alla adjektiv och begrepp som minst tre personer spontant hade uttryckt:

Resultat:Antal spontana uttalanden:1) Energi, självständighet:

- "envetet energisk", "seg", "uthållig med kampanda", "strävsam" → (21)
- "envis", "orubblig", "tjurskallig" → (13)
- "självständig", "individualist" (3)
- "svår att samarbeta med", "gör som hon själv vill" (3)

2) Förhållande till arbete:

- "flitig", "arbetsgalen", "arbetet viktigt" (8)
- "skicklig", "kunnig", "kapabel" (5)
- "begåvad", "konstnärlig", "kreativ" (4)
- "jorbunden", "med fötterna på jorden", "praktisk" (3)

3) Synen på den egna personen:

- "tror inte på sig själv", "osäker", "mindervärdes känslor" → (19)
- "tror andra är bättre än hon själv", "beundrar utlänningar" (3)
- "anspråkslös", "vill inte framhäva sig själv" (3)

4) Förhållande till vänner:

- "pålitlig", "trofast", "evig vän" → (20)
- "ärlig", "uppriktig", "rakt på sak" (9)
- "gästfri", "vänlig mot vänner" (8)
- "sensitiv", "medkännande" (6)

5) Förhållande till främmande:

- "intolerant", "reserverad", "misstänksam" (8)

6) Socialt umgänge:

- "stel", "klumpig", "bortkommen", "fyrkantig", "ohövlig" → (20)
- "fåordig", "tystlåten", "blyg", "inbunden", "visar inte sina känslor och tankar" → (13)
- "bryr sig inte om sitt utseende", "klär sig inte med omsorg" (3)
- "aggressiv", "hetlevrad" (3)
- "kan inte använda alkohol på rätt sätt", "dricker hejdlöst när han dricker" (3)

7) Grundläggande sinnesstämning:

- "älskar sitt land", "fosterländsk" (10)
- "älskar naturen", "längtar till naturen och ensamheten" (6)
- "allvarsam", "melankolisk", "molltonad" (8)
- "andäktig", "religiöst sinnad" (5)

Självvärdering och etnisk tillhörighet är viktiga begrepp i denna bok. Den inleds med en bred genomgång av identitetsbegreppet.

I den andra delen undersöker författaren hur invandrabarn och svenska barn upplever sig själva och i synnerhet hur deras attityder till sin egen person utvecklas.

Att vara "invandrabarn" tycks inte *i sig* bestämma identitet och självvärdering. Författaren pekar i stället på hur det etniska ursprunget (finskt, jugoslaviskt, svenskt) ingår i ett komplicerat mönster, som i sin tur påverkar självupplevandet.

Boken är viktig för psykologer och samhällsvetare, för lärare och lärarutbildare, för alla som arbetar med invandrarfrågor.

Pirjo Ouvinen-Birgerstam är leg psykolog och har i över tio år arbetat med frågor om hur barn från andra kulturer möter det svenska samhället.

Studentlitteratur – ett förlag
inom Utbildningshuset

Box 141, 221 00 Lund. Tel. 046-30 70 70

ISBN 91-44-23191-1